Rbl. 7.30

V. OBRUTŠEV

SANNI-
KOVI
MAA

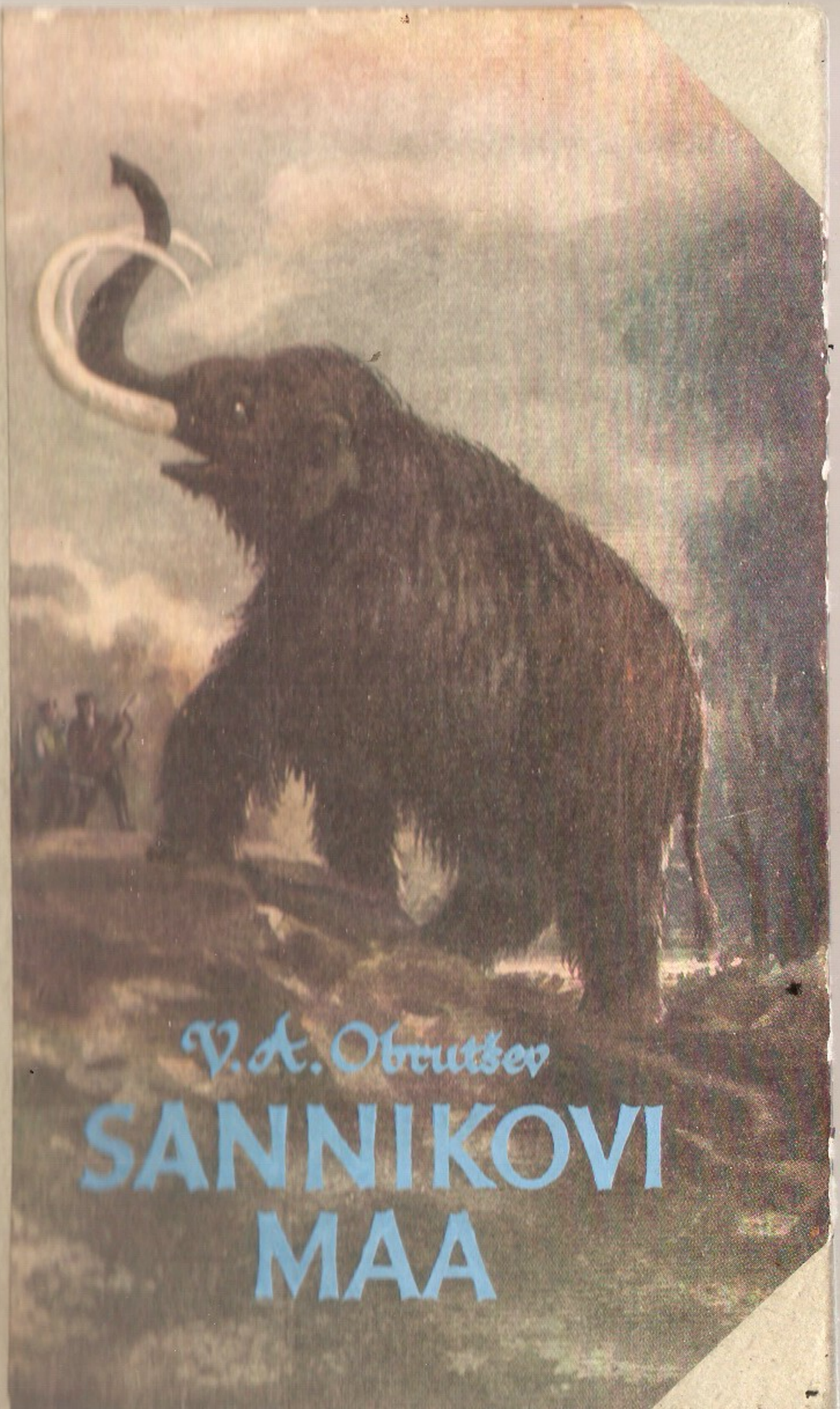

SEIKLUSJUTTE
MAALT JA
MERELT

V. A. OBRUTŠEV

Sanníkóvi maa

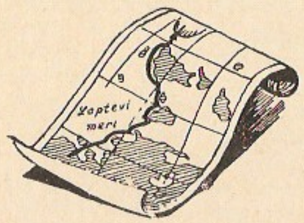

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN
1 * 9 * 5 * 6

Originaali tiitel:

В. А. Обручев

Земля Санникова

Государственное издательство
географической литературы
Москва 1953

*

Tõlkinud *L. Mäting*

KIRJASTUSELT

Vladimir Afanasjevitš Obrutšev, nõukogude silmapaistvam geoloog ja geograaf, on sündinud 1863. aastal. Lõpetanud Peterburi Mäeinstituudi, töötas ta professorina algul Tomski Tehnoloogia Instituudis, hiljem Simferoopolis Tauria ülikoolis ja Moskva Mäeteaduste Akadeemias.

Suur tähtsus on V. Obrutševi uurimistel Kesk-Aasias ja Siberis. 1886.—88. a. on ta uurinud Kara-Kumi kõrbe, 1892.—94. a. võtnud osa G. Potanini ekspeditsioonist Mongooliasse ja Põhja-Hiinasse. 1905.—06. ja 1909. a. uuris ta Loode-Hiinas Džungaaria nõgu ja seda ümbritsevaid mäeahelikke, avastas seal mitu nafta-, kulla- ja muude metallide leiukohta. Paljude aastate jooksul on V. Obrutšev toimetanud laialdasi uurimisi ka Ida-Siberis.

Suurte teenete eest on V. Obrutševi autasustatud paljude ordenite ja medalitega, ta nimi on antud mäeahelikule Tuva autonoomses oblastis, vulkaanile Vitimi jõe ülemjooksul, mäetipule Vene-Altais, jääliustikule Mongoolia-Altais, stepile Murgabi ja Amu-Darja vahel, mäele Hamar-Dabani ahelikus, Džungaarias leitud asfaltiidile. 1929. a. valiti V. Obrutšev NSV Liidu Teaduste Akadeemia tegevliikmeks, 1945. a. omistati talle Sotsialistliku töö kangelase aunimi, 1947. a. valiti ta NSV Liidu Geograafiaseltsi aupresidendiks.

V. Obrutševi teaduslikud tööd kuuluvad kodumaa teaduse kullafondi. Kahe töö — «Siberi geoloogia» ja «Siberi geoloogilise uurimise ajalugu» — eest autasustati teda kahel korral Stalini preemiaga. Peale selle on ta sulest ilmunud populaarteaduslikud raamatud «Geoloogia põhialused» ning «Mägede ja maagilademete tekkimine» ja õpikud «Väligeoloogia» ning «Maagilademed».

Akadeemik V. Obrutšev on kirjutanud ka teaduslik-fantastilisi ja seiklusromaane, mis on võitnud noorte lugejate hulgas suure populaarsuse. Need raamatud äratavad nõukogude noortes rännakuiha, armastust geograafia vastu ja huvi Maa geoloogilise mineviku tundmaõppimiseks.

Neist on «Plutoonia» ilmunud esmakordselt eestikeelses tõlkes 1954. a. Selles raamatus jutustab autor maakera sisemusse sooritatud teaduslikust ekspeditsioonist ja toob elavas ja haaravas vormis lugeja ette pilte meie planeedi kaugest geoloogilisest minevikust.

«Sannikovi maa» süžeeks on hüpotees mõistatuslikust saarest, mille kohta leidub teateid paljudelt vene polaarreisijailt, kuid mille olemasolu ei ole õnnestunud lõplikult kindlaks teha.

Raamatus «Kesk-Aasia südames» kasutas autor tema poolt sooritatud ekspeditsioonidel kogutud rikkalikke materjale, samuti teiste tuntud vene maadeuurijate ekspeditsioonidel saadud andmeid. Lugeja silme ette kerkivad eredad pildid Kesk-Aasia loodusest, legendaarsest Lobnori järvest, salapärasest surnud linnast Hara-Hotost ja Eooli linnast, mille avastamise au kuulub ka akadeemik V. Obrutševile.

EESSÕNA VENEKEELSELE VÄLJAANDELE

Põhja-Jäämere arktilise basseini rannikualadel leidub palju väikesi ja suuri saari, keskosas need aga puuduvad.

Saared on kaetud paksu jää ja lumega, ning ainult vähesed neist vabanevad jääst ja lumest lühikese polaarsuve jooksul. Jäässe aheldatud on ka meri saarte ümber. Kogu ülejäänud ala on kaetud hoovuste ja tuulte mõjul mitmes suunas liikuva paksu iidse jääga.

Vaatamata rasketele tingimustele, on vahvad meresõitjad tunginud Arktikasse, järk-järgult neid saari avastades, tundma õppides ja mõnikord isegi neid asustades. Tehti isegi katseid kasutada triivjääd Põhja-Jäämere nendesse rajoonidesse tungimiseks, mida ei olnud seni veel tundma õpitud.

Uute saarte avastamine algas juba ammu ja on jätkunud kuni viimase ajani; nii avastati alles 1881. aastal väikesed Jeannette'i, Henriette'i ja Bennetti saared kirde pool Uus-Siberi saarestikku, 1913. aastal — suur Severnaja Zemlja arhipelaag põhja pool Taimõri poolsaart, veel hiljem — väikesed saarekesed Kara meres. Kuid ei saa kinnitada, et Arktikas juba kõik saared oleksid tuntud, sest ookeani triivjää piirkonnas võib esineda veel niisuguseid saari, millede juurde on veeteed mööda võimatu, triivjääd mööda aga väga raske pääseda. Lennukite kasutamine võimaldab uurida õhust niisuguseid Arktika rajoone, kuhu pole olnud võimalik ligi pääseda vett ega jääd mööda.

Siiski pole veel tänini lahendatud mõnede Arktika saarte saladust, mille olemasolu kohta liigub legende juba üle saja viiekümne aasta.

Vaprad meresõitjad, kes on karusnahkade ning mammutiluude hankimise eesmärgil külastanud Aasia mandrile lähimaid saari, ning samuti mõned polaaruurijad on põhjas harvaesinevatel selgetel päevadel neid saari kõrgetest kohtadest näinud, kuid ei suutnud nendeni jõuda.

Üht sellist Uus-Siberi saarestikust põhja pool asuvat saart hakati nimetama «Sannikovi maaks» Sannikovi nime järgi, kes esmakordselt nägi seda saart keset jääd kaugel silmapiiril.

Raamatus räägitakse Indigirka jõe suudmes asumisel olevate poliitiliste vangide poolt ette võetud katsest leida «Sannikovi maad».

Romaani nimetatakse teaduslik-fantastiliseks, sest selles jutustatakse oletatavast maast nii, nagu autor selle loodust ja elanikke teatavate teoreetiliste oletuste põhjal on kujutlenud.

Andmed tänini leidmata «Sannikovi maa» otsimise kohta leiavad lugejad järelsõnast, kus on ära toodud ka praegune seisukoht selle maa olemasolu küsimuses.

Romaanis tutvub lugeja mõnede Arktika saartega, rännakutingimustega jääl, tundmatu maa looduse ja elanikega, millised võiksid esineda, kui saar eksisteeriks seal ja niisugustes tingimustes nagu oletab autor.

KUID TA ON SIISKI OLEMAS

Teadmata kaduma jäänud parun Tolli ja ta kaaslaste otsimisele saadetud ekspeditsiooni liikmete ettekannetele pühendatud teadusliku seltsi piduliku koosoleku esimene pool lähenes lõpule. Kateedril, võimukandjaist soosijate ja seltsi esimeeste suurte portreedega kaunistatud seina ääres seisis mereväeohvitser, kes oli sooritanud julge meresõidu purjepaadil üle Jäämere Uus-Siberi saarestikult Bennetti saarele, kuhu oli maabunud hiljem kaduma läinud parun Toll. Lamp valgustas ettekandja kuldnööpidega ning ordenitega mereväemundrit ja käsikirja kateedril, kusjuures roheline lambivari ohvitseri polaarrajudest karestunud mehise näo hämarusse jättis.

Kateedri ees oleva pika rohelise kaleviga kaetud laua taga istusid seltsi nõukogu liikmed, kõik põhjapoolses pealinnas elavad silmapaistvad teadlased ja tuntud maadeuurijad. Keskel istus esimees. Sulgenud silmad, näis ta ettekandja monotoonset kõnet kuulates tukkuvat. Väheldane saal oli rahvast tulvil.

Kõneleja oli juba kirjeldanud päästeekspeditsiooni käiku, ränka teekonda nartadele tõstetud raske purjepaadiga üle polaarjäärüngaste mandrilt Uus-Siberi saartele, suve veetmist Kotelnõi saarel ja ootamist, kuni meri vabaneb, võitlust jääga sõidul piki rannikut ja julget meresõitu Bennetti saarele. Ta iseloomustas seda läbi aasta jäässe aheldatud sünget saart ja kirjeldas Tolli onnis mahajäänud asjade ja saare kirjeldusega dokumendi leidmist, mis lõppes sõnadega: «Täna asume teele lõunasse; provianti on viieteistkümneks-kahekümneks päevaks. Oleme kõik terved.»

«Ja nii,» kuulutas ettekandja häält kõrgendades, «lahkusid 26. oktoobril 1902. aastal parun Toll, astronoom

Zeeberg, kütid jakuut Vassili Gorohhov ja tunguus Nikolai Djakonov Bennetti saarelt ja läksid mööda jääd lõunasse Uus-Siberi saarte poole. Kuid viimasteni nad ei jõudnud, meie otsingud ei toonud päevavalgele mingisuguseid jälgi. Kuhu kadusid siis julged rändurid? Pole mingit kahtlust, et nad hukkusid teel. Oktoobri lõpul pole selle laiuskraadi all enam päeva, ainult keskpäeva ajal on kaks-kolm tundi videvikku. Pakane on kuni 40 kraadi ja sageli esinevad tugevad lumetormid. Meri aga on veel külmumata ja esineb palju lahvandusi[1]. Arvatavasti sattusid rändurid lumetormi ajal äsja jääga kattunud lahvandusse ja vajusid sügavikku. Või hukkusid nad näljast ja külmast, kaotanud viimse jõu võitluses jääpankadega, sest koeri neil ei olnud ja nad pidid ise vedama süstadega ning kogu varustusega koormatud nartasid. Või, lõpuks, püüdes polaaröö nõrkade süstadega ületada külmumata merd, uppusid nad tormis. Nii või teisiti on nad Jäämere põhjas leidnud igavese rahu, sest Sannikovi maad, mida Toll nii kaua ja asjatult oli otsinud, ei ole olemas, mida ma püüdsin teile tõestada.»

Kõneleja lahkus kateedrilt.

Kuulajad olid ettekande lõppsõnade õudusest vapustatud. Äkki kostis viimastest ridadest vali hüüatus:

«Aga siiski on Sannikovi maa olemas!»

Saalisolijad muutusid rahutuks. Kuuldusid küsimused:

«Kes see on? Kes see veidrik on?»

Esimees heitis publikule karmi pilgu, raputas kellukest ja kui saal oli vaikinud, ütles mõjukalt:

«Panen ette seltsi liikmete üldkoosolekust osavõtjaile ja külalistele austada püstitõusmisega hukkunud vahvate polaaruurijate parun Tolli, astronoom Zeebergi, küttide Gorohhovi ja Djakonovi mälestust, kes ohverdasid oma elu teaduse tandril.»

Kõik tõusid püsti.

«Kuulutan veerand tunniks vaheaja.»

Ukse lähedal istujad sööstsid kiiresti väljapääsu poole. Nõukogu liikmed piirasid kõnelejat, kuid üks neist, tuntud teadlane, parun Tolli ekspeditsiooni organiseerija

[1] *Lahvandus* — suurem lahtine koht kinnikülmunud mere jääs. Toim.

Äkki kostis tagumistest ridadest vali hüüatus: «Aga siiski on Sannikovi maa olemas!»

ja nõuandja, tüse akadeemik Šenk, hakkas tagumiste ridade poole rühkima. Nihutatavate toolide ja rahvahulga kõnekõminast kostis tema tugev hääl:

«Ma palun isikut, kes on nii veendunud Sannikovi maa olemasolus, vestelda minuga.»

Selle kutse peale eraldus kuulajate keskelt mustas pluusis noormees, kelle tõmmut nägu katsid suvekuumusest, talvepakasest ja tugevatest tuultest tekitatud peened kortsud. Šenkile lähenedes teatas ta:

«Mina ütlesin seda ja kordan veelgi, kui on tarvis!»

«Lähme raamatukokku! Siin rüsinas ei ole võimalik vestelda!» ütles Šenk vaadeldes julget noormeest oma tihedate allarippuvate kulmude alt läbitungiva pilguga.

Noormehe käe alt kinni haarates juhtis Šenk ta külgukse kaudu raamatukogu tagumistesse tubadesse, ühingu kantseleisse.

Kantselei oli tühi ja vaikne. Akadeemik istus sekretäri laua taha, pakkudes käeliigutusega jutukaaslasele teist tooli. Ta süütas paberossi ja ütles:

«Ma kuulan teid. Mida teate Sannikovi maast?»

«Lubage algul selgitada, kes ma olen,» vastas noormees. «Ma elasin viis aastat poliitilise väljasaadetuna Kazatšje külas Jana jõe suudmes. Selles karude, õigemini öelda, jääkarude urkas elades tutvusin ma kohalike küttidega, karmide, pealinna kultuuri seisukohalt jõhkrate, kuid heasüdamlike ja julge hingega inimestega. Iga aasta kevadel, kui päevad pikenevad, kuid jää on veel tugev, sooritavad nad julgeid sõite Uus-Siberi saartele mammutikihvade pärast, mida on seal palju... Nende küttide hulgas on mõningaid, kes on Sannikovi maad selgesti näinud ja kes on kindlalt veendunud selle olemasolus.»

«See ei ole usutav!» tähendas Šenk. «Te kuulsite ettekandest, et mäed, mida Sannikov ja Toll nägid, ei olnud midagi muud kui hiiglasuured torossid, ja et mäed sellel oletataval maal peaksid olema 2250 meetrit kõrged, et neid oleks Kotelnõi saarelt võimalik näha. Niisuguseid kõrgeid mägesid keset Jäämerd olla ei saa.»

«See on oletus, kuid mitte fakt!»

«Peale selle otsis Toll enne Bennetti saarel maabumist asjatult seda maad oma laevaga «Zarja», mis sõitis selle koha lähedalt mööda, kus arvati olevat maa.»

«See võib tähendada ainult seda, et maa asub kaugemal põhja pool, mitte aga nii lähedal Kotelnõi saarele, nagu arvasid Sannikov ja teised, kes seda maad nägid, kuid määrasid ebatäpselt selle kauguse,» vaidles vastu noormees.

«Teil on õigus,» ütles Šenk. «Kuid asi seisab selles, et peale nende äärmiselt ebakindlate tõendite ei ole meil midagi muud, õigemini mitte midagi kindlat, kui mitte arvestada andmeid lindude lendamisest kuhugi põhja poole.»

«Miks te loete seda ebakindlaks tõendiks?» imestas noormees. «Juba Wrangel teatas sellest, Maydell kinnitas seda, põhjamaalased aga räägivad päris täpselt, et suvel on rohkesti linde kogu Siberi põhjarannikul, kahes kohas aga — Hroma jõest kuni Omoloja jõeni ja viiskümmend kilomeetrit lääne pool Jakani neemest kuni Rõrkaipi[1] neemeni on neid märksa vähem. Nendes kohtades on saak alati olnud väike, kuid seevastu on näha lindude rändamist põhja poole.»

«Läänepoolsest lõigust lendavad linnud Uus-Siberi saartele, idapoolsest aga Wrangeli saarele,» vaidles vastu Šenk.

«Nii arvati varem, aga see pole õige. Wrangeli saar on väga kõrge ning kaljune ja peaaegu kogu suve lumega kaetud ning niisuguste lindude nagu hanede ja partide pesitsemiskohti on seal väga vähe. Kuid meid huvitab läänepoolne lõik.»

«Jah, sealt lendavad linnud üle Uus-Siberi saartele.»

«Neil saartel veedab suve teatavasti väga vähe lindusid, sest suurem osa jätkab suurtes parvedes lendu põhja poole. Seda on mulle korduvalt kinnitanud Ustjanski, Russki Ustje ja Ožogini kütid, kes on saartel viibinud; sama teadis ka Sannikov. Edasi rändavad aga valged haned, hahad, igasugused pardid, kurvitsad, tildrid ja muud — kes kõik tarvitavad toiduks taimi või taimedest elatuvaid väikseid loomi. Siit järeldub, et põhjas asub veel maa, mis on küllaltki suur ja kaetud taimestikuga.»

«Jah, see maa on Benneti saar,» tähendas Šenk. «Tolli poolt mahajäetud kirjast saime teada, et sellel saarel veedavad suve kaks haha liiki, üks kurvitsa liik, leevike, viis liiki kajakaid...»

«Mainitud pole ei hanesid ega parte!» hakkas noormees naerma. «Kuid nad moodustavad rändlindudest suurema osa. See on iseloomustav. Aga kas te märkasite kirjast, et Toll nägi lõunast põhja suunas lendavat kotkast, põhjast lõunasse lendavat pistrikku ja põhja poolt parves rändavaid hanesid, kes suve lõpul sellelt tundmatult maalt mandrile tagasi pöördusid?»

«Täiesti õige!» kinnitas akadeemik.

«Ja Toll lisab: udu tõttu polnud maad, kust need linnud lendasid, samuti näha nagu möödunud navigatsiooni ajal ei olnud näha Sannikovi maad.»

«Missugune hea mälu teil on!» imestas Šenk.

---

[1] Rõrkaipi — Severnõi neeme (praegu Schmidti neemeks ümber ristitud) tšuktšikeelne nimetus.

«Ma kuulasin tähelepanelikult ettekannet. Tolli kiri suurendas minu veendumust Sannikovi maa olemasolus ja nimelt põhja pool seni oletatavast kohast. See sundiski mind nii kategooriliselt välja astuma. Mis puutub aga Bennettisse, siis, nagu te isegi kuulsite, on see saar liiga väike ja põhiliselt jääga kaetud ega suuda rohkearvulistele lindudele varjupaika anda. Toll kinnitas seda: leevikesed, kurvitsad, kajakad, kaks hahaliiki — need ongi kõik suvised külalised.»

«Kuid veel kaugemal põhja pool, näiteks 80. laiuskraadil asuv maa peab olema veelgi rohkem jääga kaetud, järelikult ei suuda samuti palju linde toita.»

«Kuhu need rumalad linnud siis niisugusel juhul lendavad?» naeratas noormees.

«Tõesti ei tea! Võib-olla üle põhjanaba Gröönimaale, kuigi see on ebatõenäoline,» vastas Šenk õlgu kehitades.

«Kas ei võiks aga oletada, et Sannikovi maal mingisuguste soodsate tingimuste tõttu, vaatamata selle põhjapoolsele asukohale keset polaarookeani jääd, on soojem kliima kui lõuna pool asuvail Bennetti ja Uus-Siberi saartel?»

«Vabandage, kuid see on juba lihtsalt fantaasia!» väitis vastu akadeemik veidi vihastudes. «Niisuguseks oletuseks pole peale lindude rändamise mingisugust alust.»

«Võib-olla on seal maapinda soojendav vulkaan,» kaitses noormees endiselt oma seisukohta, «või soojavee allikad?»

«Vulkaani suitsu oleksid teie kütid ja meresõitjad ammugi märganud. Ärge unustage, et ka Nansen oma laevaga «Fram» jääs triivimise ajal möödus lähedalt sellest kohast, kus see saladuslik maa oletuste põhjal pidi olema, kuid ei näinud midagi.»

«Aga olete te kuulnud põhjas elanud kogu onkilooni rahva kummalisest kadumisest? Tšuktšide poolt väljatõrjutuna lahkusid nad mandrilt kuhugi kogu oma karjadega. Enam pole neist keegi midagi kuulnud ja kus nad asuvad, on teadmata.»

«Jah, mäletan küll, nende kohta kogusid andmeid Wrangel, Nordenskiöld ja Maydell. Kuid etnograafiaga ma ei tegele . . .»

Valjusti helisev kell raamatukogus katkestas akadeemiku sõnad. Šenk tõusis.

«Tuleb minna kuulama teist ettekannet. Kuid teie kaalutlused äratasid minus siiski huvi, meil tuleks veel kõnelda. Tulge nädala pärast õhtupoolikul minu poole koju. Võtke minu aadress.»

Šenk võttis rahakotist visiitkaardi, ulatas selle oma vestluskaaslasele ja lisas:

«Ma uurin kirjandust nende onkiloonide kohta ja sondeerin Akadeemias pinda uue ekspeditsiooni korraldamiseks, et Tolli otsida, kuigi ma selle edus tugevasti kahtlen. Igal juhul tulge.»

KADUNUD RAHVAS

Šenk oli vanapoiss, kes oli noorpõlves palju reisinud: ta oli toimetanud uurimisi nii Jenissei alamjooksul, kus ta otsis tundras mammutite jäänuseid, kui ka Taga-Baikalis, Amuuril ja isegi Sahalinil pärast selle kauge ääremaa liitmist Venemaa külge, uurides selle geoloogiat ja floorat. Pöördunud tagasi pealinna, hakkas ta kogutud materjale läbi töötama.

Ta elas üksi ja äärmiselt tagasihoidlikult, kasutades suurema osa oma akadeemiku palgast noorte teadlaste abistamiseks ja ekspeditsioonide toetamiseks, mis korraldati teda huvitavasse Siberisse ja polaarmaadesse. Šenk oli kulutanud palju oma raha Tolli reisiks ja ta otsimiseks, keda ta kui teadlast kõrgelt hindas.

Kui Šenk pidulikult koosolekult tagasi tuli, hakkas ta lugema saladuslikust onkiloonide suguharust.

Mitu sajandit tagasi olid onkiloonid asustanud kogu Tšukotka poolsaare, siis aga tõrjuti nad tšuktšide poolt välja Põhja-Jäämere kaldale. Kehaehituselt, riietuselt, keelelt ja eluviisidelt erinesid nad tunduvalt tšuktšidest ja nende lähimateks sugulasteks olid Kadjaki saare aleuudid.

Kui Nordenskiöld sõitis oma «Vegal» piki Põhja-Siberi randa, siis leidis ta Ir-kaipio[1], Šelagi ja Jakani neemede

[1] Ir-kaipio vastab Nordenskiöldi kaardil Rõrkaipi neemele ehk Severnõi neemele vene kaartidel.

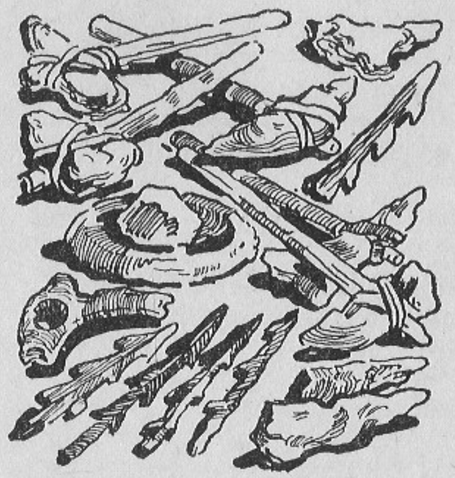

Väljakaevamistel leiti mitmesuguseid luust ja kivist esemeid.

rajoonis hulgaliselt onkiloonide mahajäetud elamuid, mis kujutasid enesest pooleldi maasse kaevatud ja mullaga kaetud vaalaroietest katustega omapärase kujuga onne. Väljakaevamistel leiti mitmesuguseid kivist ja luust esemeid — kirveid, nuge, odade ja noolte otsi, kaabitsaid ja muud, sageli isegi puust ja luust käepidemetega, mis tänu külmunud maapinnale olid sajandite jooksul säilinud koos rihmadega, milledega otsikud ja kirved olid käepidemete külge kinnitatud. Onkiloonid ei tundnud raua ja teiste metallide kasutamist ja olid sõna tõsises mõttes kiviaja inimesed.

Wrangeli poolt kogutud tšuktšide jutustuste andmeil oli onkiloonide Põhja-Jäämere rannikult lahkumise põhjuseks nende juhi Krehoi ja rändtšuktšide pealiku vaheline verine arveteõiendamine ,veritasu põhjal. Otsides pääsu tšuktšide jälitamise eest, kindlustus Krehoi algul koos oma suguharu väikesearvuliste jäänustega Severnõi neeme kaljudel, seejärel asusid nad edasi Salaurovi saarele ja sõitsid lõpuks viieteistkümnel süstal maale, mille mägesid on näha kaugel Põhja-Jäämeres Jakani neemelt (s. o. Wrangeli saarele).

«Andmed on üsna napid ja vastukäivad,» mõtles Šenk viimast raamatut sulgedes. «Igal juhul on huvitav, kuhu see rahvas on jäänud.»

Järgmistel päevadel, vastavalt lubadusele «Akadeemias pinda sondeerida», pidas Šenk läbirääkimisi mõnede polaarmaade uurimisest kõige enam huvitatud akadeemikutega, kuid need ei pooldanud uue ekspeditsiooni mõtet Sannikovi maa ja parun Tolli jälgede otsimiseks. Niisugust soliidset teadlast, kellele oleks võinud

teha ülesandeks teostada polaarmaade uusi uurimisi, ei olnud momendil käepärast, anda aga mingisugusele fantaseerijale raha oleks ettevaatamatu ja selle hankimine piinlik.

Lõppude lõpuks tuli Šenkil arvestada isiklikke finantse; ta otsustas, et tuhande-paariga võib selle ettevõtte finantseerimisel küll riskeerida, kuid sellest näis talle olevat vähe.

«Mis siis ikka,» arvas ta, «instrumendid saame talle tasuta igasugustest asutustest, kuid üle aasta see ekspeditsioon kesta ei või. Selle ajaga ta kas leiab selle maa ja siis võib hakata asja hoopis teisiti ajama, nii et saab ka summasid, või ta veendub, et niisugust maad ei ole, ja me jääme rahule.»

ASI EDENEB

Kokkulepitud päeval ja tunnil ilmus noormees. Šenk ootas teda.

«Ma lugesin läbi kõik, mida onkiloonide kohta teatakse,» ütles Šenk, «ja leian, et andmed on vastukäivad. Pole kahtlust, et see rahvas oli olemas, võitles tšuktšidega ja jättis endast maha elamud, kivist ja luust relvad. Kuhu ta aga kadus, on teadmata. Tuleb oletada, et onkiloonid kas hukkusid mõnel saarel liiga karmide elutingimuste ja jahiloomade puudumise tõttu, või jäid mandrile ja on juba ammu välja surnud mingisuguse epideemia tagajärjel.»

«Kui nad oleksid hukkunud saartel, oleks seal leitud hulgaliselt nende luid,» vaidles vastu jutukaaslane. «Inimesed ei kao jäljetult. Kui nad oleksid välja surnud mandril, oleksid jäänud järele legendid uute naabrite — jakuutide, tunguuside ja lamuutide juures. Niisuguseid legende aga ei ole.»

«Kus nad siis lõpuks on?» hüüdis Šenk. «Ega neid ometi elusalt taevasse võetud!»

«Tõenäoliselt on nad Sannikovi maal, sealsamas, kuhu lendavad rändlinnud, kes neile arvatavasti olid teejuhtideks.»

«Jah, kui inimesed oskaksid lennata, usuksin ma seda meeleldi. Kuid onkiloonid lennata ei osanud ja pidid sellele maale minema kas mööda vett või jääd.»

«Veeteed mööda nad ei läinud, sest nad võtsid kaasa oma karjad, see aga on süstade jaoks liiga raske ja rahutu koorem.»

«Kuid mööda jääd nad ka minna ei saanud. Kõigi olemasolevate andmete järgi ei külmu Põhja-Jäämeri kinni terves ulatuses; teatud kaugusel kaldast jääb alati kitsam või laiem vaba veeriba. Seepärast pole ükski tšuktš, kuigi nad on küllaltki julge rahvas, viibinud Wrangeli saarel ja samuti ükski kütt, kes pole ka argpüks, ei ole olnud Bennetti saarel. Ja parun Tolli hukkumine tõestab, et mööda jääd minna ei saa.»

«See kõik on üldiselt täiesti õige,» vaidles noormees ägestunud akadeemikule rahulikult vastu. «Kuid meenutage, et kliima pole alati ühesugune, külmad perioodid vahelduvad soojadega, sõltuvalt päikeseplekkidest . . .»

«Muidugi, seda ma tean!» märkis Šenk.

«Me teame, et onkiloonid läksid Uus-Siberi saartele, kus on samuti märgatud nende onne ja muid sealviibimise jälgi.»

«Noh, hästi!»

«Nad leidsid, et see koht on elamiseks halb, kuna seal on vähe loomi, linde ja et jahipidamise tagajärjel nende arv aastast aastasse veelgi väheneb. Näljaperspektiiv pidi ajama neid kaugemale, kuna suurte parvedena põhja poole lendavad linnud näitasid neile, et seal peab asuma ulukite poolest tunduvalt rikkam maa. Oletame, et just sel ajal oli külm periood ja mitu üksteisele järgnevat eriti pakast talve katsid mere tugeva jääga. Varakevadel, kui päevad olid juba pikemad, jõudsid onkiloonid õnnelikult Sannikovi maale.»

«Ja surid seal välja külma ja nälja tõttu, sest pole võimalik oletada, et 80. laiuskraadi all leiduks maa, millel oleksid inimesele elamiseks soodsad tingimused. Haned ja pardid võib-olla leiavad endale toitu sulaval tundral, aga inimene . . .»

«Inimene kütib neid linde, merihobuseid, hülgeid, jääkarusid, kalu ja elab Gröönimaal ning Ameerikast põhja pool asuvail saartel, Teravmägede ja Novaja Zemlja

saartel, elab ja isegi armastab neid polaarmaid ning igatseb nende järele, kui satub lõunasse.»

«Ma näen, te olete täiesti veendunud Sannikovi maa ja sellel onkiloonide olemasolus.»

«Esimeses olen ma veendunud, teist loen nende kadumise ainsaks võimalikuks seletuseks.»

«Kahjuks ei jaga Akadeemia seda arvamust. Seda ma juba proovisin. Minu kolleegid on veendunud, et seda maad ei ole olemas ja et Toll hukkus.»

«Väga kurb, kui see nii on, sest ainus koht, kuhu Toll võis enda päästa, on Sannikovi maa. Ma ei ole kindel, et ta on seal, kuid see on võimalik, ja ainult sealt tuleb veel tema jälgi otsida.»

«Vaevalt on praegu veel inimesi, kes tunneksid huvi selle maa ja Tolli jälgede otsimiseks pärast kõike seda, mis on tehtud, isegi kui selleks raha leiduks.»

«Mina sõidaksin meeleldi ja leiaksin Jakuutiasse asumisele saadetute ja põhjaranniku küttide hulgast usaldusväärseid kaaslasi.»

«Kuidas te organiseeriksite ekspeditsiooni, kui leiduks raha?»

«Ma arvestan kaht asumisel olijat, kes elavad samuti Kazatšjes. Me oleme tihti niisuguse ekspeditsiooni projekti arutanud, muidugi teoreetiliselt, sest meil ei ole raha, peale viletsa rahalise toetuse, mida tsaarivalitsus väga korratult oma vangidele välja maksab. Me elame nagu pärismaalased — jahist ja kalapüügist. Mõlemad kaaslased on noored inimesed ja asumisel olemine ei ole neid moraalselt laostanud; töö hoiab meie meeleolu üleval ja seetõttu oleme karastunud. Peale nende võtaksin kaasa kaks jääd mööda rännakutega harjunud kütti, kellel on koerad ja varustus ning kes on korduvalt käinud Uus-Siberi saartel.»

«Õige, nendeta te läbi ei saa. Aga edasi?»

«Varakevadel läheksime mööda jääd Kotelnõi saarele, rajaksime seal baasi ja lao ning katsuksime viivitamatult, kuni jää on veel kõva, minna edasi põhja poole.»

«Aga kui meri ei ole kinni külmunud, milles vaevalt võib kahelda?»

«Selleks juhuks võtame kaasa kaks nartadele asetatavat kerget süsta. Nendel püüame ületada vaba vee. See

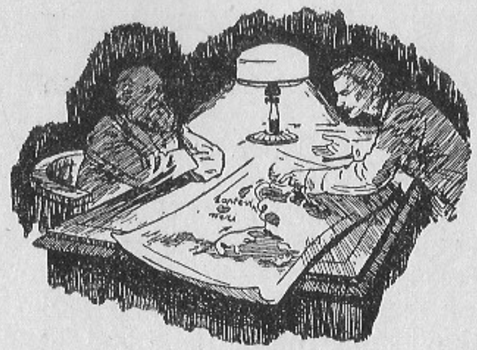

«Varakevadel läheksime mööda jääd Kotelnõi saarele . . .»

ei saa olla lai, sest maa läheduses on alati jää. Edasi liigume jällegi nartadel maani, uurime seda ja suve lõpul tuleme sama teed tagasi.»

«Kuid siis on lahtine meri liiga lai ja te hukkute kahtlemata oma raskelt koormatud süstadega. Suve lõpul on lumetormid juba sagedased.»

«Kui üle ei pääse, jääme Sannikovi maale talvitama ja tuleme varakevadel tagasi.»

«Aga kas te teate, kui palju läheb terveks aastaks koertele toitu tarvis? See koorem pigistab teid puruks . . .»

«Seda muidugi. Kuid ma ei kavatse seda kaasa vedada, vaid loodan seal leida külluses ulukeid. Suve jooksul varume tagavara talvitamiseks ja tagasi baasi tulekuks.»

«Kuid oletame, et te mingisugust maad ei leia?»

«Niisugusel juhul pöördume viivitamatult Kotelnõi saarele tagasi, veedame seal suve ja sügisel, kohe kui meri külmub, tuleme mandrile. Isegi sel juhul, mis minu arvates on vaevalt võimalik, peab meil Kotelnõi saarel olema ladu, silmas pidades suvise jahipidamise halbu võimalusi.»

«Ega te ei ole arvestanud, kui palju võiks niisugune ekspeditsioon maksma minna?»

«Ma arvan, et mitte just palju. Meie kolmekesi tasu ei taha, üksnes toitu. Kahele kütile tuleb muidugi maksta, kuid nad on tagasihoidlikud inimesed. Peamine kulu on koerad, nende toit, nartad, süstad, püssid, laskemoon ja riietus. Ma olen juba siin ja Kazatšjes hindu küsinud ja arvan, et kahest, kahest ja poolest tuhandest meile piisaks.»

«Jah, summa ei ole suur!»

«Nartad on põhjas halvad, puu ei ole tugev, meie aga

vajame kõige paremaid nartasid, et sagedaste parandamistega mitte aega raisata. Ma arvan, et parem on neid siit tellida ja kaasa viia. Täpselt samuti ka püssid ja laskemoon, mis on siin paremad ja palju odavamad. Kõike muud saab kohapealt.»

«Teie plaan meeldib mulle,» ütles Šenk, «ja ma arvan, et kaks ja pool tuhat ma teile leian. Kuid tingimus: Sannikovi maalt tooge kaasa kivimite kollektsioon ja herbaarium, kui võimalik, siis ka väikseid loomi ja kirjeldusi floora, fauna ja kliima kohta. Aga muidugi ka onkiloonide kohta, kui neid leidub. Kas suudate seda oma kaaslastega teha?»

«Loodan, et tuleme toime. Meie kõik ei ole muidugi päris teadlased, kuid teadmisi meil on; üks meist on natuke geoloog, teine botaanik, mina aga tunnen rohkem huvi loomade ja inimeste vastu.»

«Suurepärane! Instrumendid teaduslikeks vaatlusteks — baromeeter, termomeetrid, kompassid ja muud — muretsen teile Akadeemiast. Pidage meeles, et väga tähtis on kindlaks määrata selle maa mõne punkti laius- ja pikkuskraadid, kui te selle leiate,» naeratas Šenk, «ja kanda kaardile kas või selle maa umbkaudsed piirjooned ja tee sinna.»

«Endastmõistetav. Kaardistamise võin ma enda peale võtta. Kuid laius- ja pikkuskraadide määramine? Seda ei ole meile õpetatud.»

«Noh, see ei ole kuigi raske. Sellega tutvustatakse teid Füüsika Peaobservatooriumis, ma annan teile kaasa kirja direktorile. Ettevalmistuseks kulub kaks-kolm nädalat. On teil aega? Millal kavatsete siit välja sõita?»

«Praegu on meil novembri lõpp. Sõita tuleb kuu aja pärast, et veebruari lõpuks jõuda Kazatšjesse, märtsi keskpaiku aga suunduda saartele.»

«Harilikult sõidetakse sinna aprillis.»

«Täiesti õige, kuid meie peame jõudma varem, et aprilli algul juba üle mere Sannikovi maa poole teele asuda, kuni jää on veel tugev.»

«Aga kas te jõuate ühe kuuga ette valmistuda ja vajalikud sisseostud teha?»

«Jah, ma olen juba seda töökodades selgitanud. Nartad lubatakse valmistada kahe nädalaga, samal ajal

jõuan ma osta kõik muu ja võin ühtlasi külastada observatooriumi.»

«Tähendab, siin asi edeneb, kuid Kazatšjes on teil veel palju tegemist.»

«Kui asi on otsustatud, siis telegrafeerin kohe Olekminskisse ning sealt saadetakse teade postiga Kazatšjesse, et seltsimehed hakkaksid valmistuma — ostaksid koeri, riideid ja koeratoitu.»

«Kuid neil ei ole ju selleks raha?»

«Neile usaldatakse võlgu kuni minu saabumiseni, meid Kazatšjes tuntakse.»

«Kui palju te praegu tellimisteks ja sisseostudeks käsiraha vajate?»

«Viiesajast rublast esialgu piisaks.»

«Ma annan teile selle summa oma rahast, kahe nädala pärast aga hangin ülejäänu ja instrumendid.»

Šenk kirjutas pangatšeki ja soovituse observatooriumi direktorile ja neid noormehele ulatades ütles:

«Tulge kahe nädala pärast samal ajal minu juurde ja jutustage, kuidas ettevalmistused kulgevad.»

«Lubage avaldada teile oma vaimustust küsimuse nii kiire lahendamise üle!» hüüdis noormees, sügavalt erutatuna. «Teie juurde tulles kahtlesin väga, et mu unistus võiks täide minna. Siin aga läks kõik nii lihtsalt. Te annate suure summa täiesti võhivõõrale inimesele, uskudes tema juttu.»

«Ma ei ole veel inimestes pettunud, vaatamata oma hallidele juustele,» vastas Šenk heatahtlikult. «Ma ei abista esmakordselt teaduslikke üritusi ja minu usaldust on väga harva petetud. Peale selle oskan ma inimeste üle otsustada peaaegu esimesest pilgust. Kuid tõesti, te meenutasite mulle, et ma veel ei tea teie ega teie kaaslaste nimesid. Aga liikumisloa jaoks, mida teil on vaja krai administratsioonile ja mille ma teile hangin, tuleb seda teada. Nii siis, teie nimi? Ma märgin üles.»

«Matvei Ivanovitš Gorjunov, endine Peterburi ülikooli üliõpilane, administratiivkorras Jakuudi oblastisse välja saadetud. Minu kaaslased — Semjon Petrovitš Ordin ja Pavel Nikolajevitš Kostjakov, samuti endised üliõpilased, esimene — ülikoolist, teine tehnoloogia instituudist.

Meid kõiki saadeti viieks aastaks asumisele 1899. aasta üliõpilaste rahutuste eest.»

«Mille vastu te siis eksisite, et teid nagu ohtlikke kurjategijaid nii kaugele saadeti?»

«Me olime kokkutulekute juhatajateks ja seepärast arvati meid ninameeste hulka. Meid taheti soldatiks anda, mäletate, oli niisugune korraldus, kuid me keeldusime allumast. Seepärast meid saadetigi jääkarude juurde.»

«Kas asumisel oleku aeg lõpeb varsti?»

«Minul on see lõppenud, seetõttu mind lubatigi sõita sünnikohta Vologda kubermangu politsei järelevalve alla; pealinna ma sõitsin muidugi ilma loata. Kaaslased vabanevad aasta pärast.»

«Ma näen, et teile tuleb veel muretseda kuberneri luba Jakuutiasse sõitmiseks.»

«Noh, sellest muidugi ei keelduta.»

TEELE

Kuu aega hiljem sõitis Gorjunov raha ja dokumentidega varustatuna itta, viies kaasa instrumente ja muud varustust, sealhulgas kolm suurepärast nartat ja ühe suure kokkupandava süsta, mida võis kerge vaevaga poole tunni jooksul täiesti veekindlalt kokku monteerida. Süst mahutas neli inimest, kolm koormaga nartat ja kümme koera, mis võimaldas ekspeditsiooni liikmeil sooritada sõidu üle mere kahe korraga.

Juba Irkutskist algas saanitee hobustega üle Katšugi mööda Leenat alla, pikk ja igav tee mööda täistuisanud külmanud jõe lõpmatut koridori selle kõrgete, sageli kaljuste kallaste vahel kuni Jakutskini, administratiivpagenduse karmi piirkonna armetusse pealinna. Edasi kulges tee üle Aldani jõe alamjooksu ja mööda sünge Verhojanski mäeaheliku metsikuid mäekurusid, sealt üle Jana jõe laialdase basseini küngaste ja lagendike kuni jõe suudmeni, kus asus maailma servas varjupaiga leidnud katusteni lumme maetud Kazatšje küla. Juba Jakutskist alates päeva peaaegu ei olnud, mäeaheliku taga aga

algas polaaröö; ainult tähed, kuu ja virmalised valgustasid teed, kui lumetormi ei olnud.

Veebruari lõpul jõudis Gorjunov laadungiga Kazatšjesse, kus tema kaaslased ekspeditsiooniks juba kõik olid ette valmistanud — kolmkümmend koera, kuivatatud kala (jukola) tagavara nende jaoks, toiduaineid inimestele, polaarriietuse ja suusad. Kaks kogenud kütti — jakuut Nikita Gorohhov, parun Tolli teadmata kadunud teekaaslase vend, ja kasakas Kapiton Abramovitš Nikiforov nõustusid ekspeditsioonist osa võtma. Mõlemad olid korduvalt Uus-Siberi saartel käinud, viimane kord koos Tolli jälgi otsiva ekspeditsiooniga, kus nad kogu ranniku olid läbi sõitnud. Mõlemad olid Sannikovi maa olemasolus veendunud ja väitsid, et olid seda selgetel ilmadel Kotelnõi saare kõrgustikult näinud. See saladuslik maa meelitas neid mitte vähem kui meie kolme seltsimeest ja nad olid rõõmsad, et nendele langes osaks õnn esimestena seda külastada.

Kazatšje küla asub 71. põhjalaiuskraadil Jana jõe parema kalda lamedal künkal, jõe delta algusest ülalpool, metsa põhjapoolsel piiril. Mõned kasakate onnid ja kaupmeeste majad, mõni jakuudi jurta ning väike kirik paiknevad künkal korrapäratult ja hajusalt ning on peaaegu katusteni lumme tuisanud. Ainult onnide korstnaist kerkiv suits, jurtade suitsuavadest paiskuvad sädemetevihud ja lumine kellatorn näitavad talvel, et siin on inimeste asula, mis on oma väiksusest hoolimata küllaltki tähtis kogu Jana piirkonna põhjaosale. Põhja, ida ja lääne poole laiub tasane, ääretu tundra, talvel on see aga valge lagendik, mida katavad kõvad lamedad lumehanged. Avarustel möllavad raevukad lumetormid on muutnud hanged kõvaks ja tihedaks. Lõunas mustendab hõreda ja kidura metsa riba, silmapiiril on aga selgete ilmadega näha Kulari mäeaheliku ümaraid tippe, mis nagu lõikaksid Jana suudme muust maailmast.

Kahe nädalaga olid kõik ettevalmistused lõpetatud ja märtsi keskel, kui päeva pikkus oli juba üksteist tundi, asus ekspeditsioon teele. Kuni Uus-Siberi saarteni saatsid rändurite kolme nartat veel viis nartat kajuritega, kes vedasid koerte toidutagavarasid, inimeste provianti ja muud varustust, mis oli määratud saar-

tele tagavaralattu jätmiseks ja kõigi toitmiseks teekonnal.

Tee kulges mööda Jana delta üht haru, sagedaste üleujutuste tõttu inimestest mahajäetud Ustjanski asunduse lähedalt kirdesse. Nüüd oli see asundus jäljetult kadunud. Tänu tasasele teele jõuti kahe päevaga jõe suudmeni. Madal tasandik läks märkamatult üle merepinnaks, samasuguseks valgeks ja tasaseks. Kuid lähemal ja kaugemal kerkisid selle kohal lamedate küngastena saared, paremalt aga kaugele põhja ulatuva mandri ranniku neemed. Nii liiguti edasi, ületades lahtesid ja püüdes kas või üle päeva ööbida kalda lähedal, et leida kütust — Jana jõe poolt lõunast siia kantud ja merest kaldale paisatud ajupuid.

Nii jäeti seljataha Jaroki saar, üksiku jurtaga Maniko neem, Seljahhi lai laht, Turuktaki neem, Vankini orglaht ja Darõtšani neem. Siit kuni Tšurkini neemeni liiguti piki kallast, seejärel ületati Abeljahhi laht ja peatuti Gorohhovi laagris, pika Svjatoi Nossi neeme lõunapoolsel küljel, millega manner lõpeb.

Kogu selleks teekonnaks, mille pikkus jõesuudmest arvates oli umbes 200 kilomeetrit, kulus neli päeva, sest sõideti kiirustamata, et koerad ära ei väsiks. Torossid (s. o. jääväljade üksteise vastu surumisel püstiaetud või hunnikutena kokkukuhjatud jääpangad, mis on peamiseks takistuseks edasiliikumisel jäätunud merd mööda) selles Leena delta ja Svjatoi Nossi neeme vahelises suures madalas lahes ei olnud suured ega ka pikad, nii et nendest oli võimalik kõrvalt mööda sõita. Ilm oli sombune, kuid vaikne.

Gorohhovi laager koosnes kahest osmikust, s. t. ajupuust ehitatud onnist, muidugi akendeta ja ahjudeta, kuid suure rohmaka koldega, mis soojendab vaid siis, kui köeb. Nendes elasid aeg-ajalt kevadel või sügisel hülgeid ja merihobuseid küttivad või metsikutele põhjapõtradele ja jääkarudele jahti pidavad kütid.

Laagrisse saabumise päeva õhtul taevas selgines ja rändurid ruttasid kolmekesi Svjatoi Nossi lamedatele kõrgustikele, mis varjasid vaadet avamerele ja moodustasid kaldajärsakutes mustast basaldist kaljud, mis siin kunagi olid tulise joana maapõuest välja voolanud. Rah-

nult rahnule ronides jõuti neeme lamedale harjale. Ees laius lumivalge lagendikuna külmunud meri, millel siin ja seal paistsid ebatasased, tugevasti lumme tuisanud torosside vallid.

Tasandiku tagant paistis silmapiiril otse põhja suunas vaevalt nähtav nelja kõrgendikuga lame küngas — Suur-Ljahhovi saar; siin ja seal asetsevad mustad laigud valgel taustal reetsid kaljude ja järsakute olemasolu. See oli lähim Uus-Siberi saartest, kuulus mammutite kihvade külluse poolest, millede pärast kütid seal käivadki. Saareni oli otsejoones kuuskümmend kuni seitsekümmend kilomeetrit. Meie uurijate tee kulges saarest mööda.

Päike loojus. Jäätasandikult puhus külm tuuleõhk ja vaatlejad ruttasid veel valges laagrisse laskuma, kus osmikutes leegitses juba tuli, kahises tule kohale riputatud teekann ja katel õhtusöögiga. Lauda asendavale reisikastile olid asetatud taldrikud, väiksemad kastid olid istmeteks. Gorohhov ja Nikiforov, kes istusid tule juures, piibud suus, ootasid kannatamatult seltsimehi, et õhtusöögile asuda. Nad olid jõudnud juba kõik korda seada, koerad lahti rakendada ja magamiskotid valmis panna. Naaberonnist kostis juttu ja naeru — seal asusid ekspeditsiooni saarteni saatvad kajurid.

Järgmisel hommikul päikese tõusu ajal lahkus mandrilt kaheksast nartast koosnev karavan. Iga narta ette oli rakendatud kaheksa kuni kümme koera. Sõites ringi ümber Svjatoi Nossi kaljuse neeme, liikus karavan pikkamisi üle mere põhja poole. Tasastes kohtades vedasid koerad konarustest hoolimata kiiresti, nii et inimesed neile suuskadel vaevalt järele jõudsid. Kuid seal, kus teed tõkestasid jääpankade ahelikud, aeglustus liikumine, sest valinud nartade läbipääsuks kõige madalama koha, tuli igaüht neist üksikult üle pankade tirida, kusjuures inimesed aitasid koeri, ühed nartat tagant lükates, teised seda kõrvalt juhtides ja suusakeppidega toetades. Kui torosside vahel ei leidunud sobivat läbipääsu, tuli inimestel töötada kirvestega, mida kõik kandsid vöö vahel; talvepakases 30—40°-ni alla nulli jahtunud jäälendas kirvehoopidest kõlisedes nagu klaas kildudeks laiali. Selle töö ajal heitsid kõigi nartade koerad peatust

kasutades nagu käskluse peale lumele puhkama, väga hästi teades, et kirvehoobid ennustasid neile veerand tunniks eriti rasket vedamist.

Nii liiguti edasi kord kiiremini, kord aeglasemalt, keskmiselt umbes seitsmekilomeetrise tunnikiirusega ja keskpäevaks kaeti pool maad saareni. Koeri lahti rakendamata tehti peatus hommikueineks, mis koosnes külmast lihast, kuivikuist ja kuumast teest. Tee keetmiseks muide tuld ei süüdatud. Gorjunov oli pealinnast

Esimest korda tehti lõunane peatus.

kaasa toonud termospudelid, et päevastel peatustel mitte aega raisata tule süütamise ja vee keetmisega. Need oivalised nõud tekitasid iga kord vaimustust kajurites, kes jõid ilma tuleta valmistatud kuuma teed erilise mõnuga nagu püha jooki. Nad ei tahtnud mingi hinna eest uskuda, et asi toimub nõiduseta, kui 30°-se pakasega kombates külmana tunduvast nõust valatakse välja teed, mis põletab huuli. Kazatšjest väljasõidupäeval, kui nad tegid esimese peatuse ja kajurid hakkasid lõket tegema, oli Gorjunov nendega naljatlenud, lubades tee lumes kiiremini keema ajada kui nemad tulel. Samal ajal kui nemad riputasid oma teekannu tulele, võttis ta termospudeli, kaevas selle poolest saadik lumme ja asus viie minuti pärast hämmastunud jakuutidele kuuma teed kallama. Gorohhov ja Nikiforov, kes olid saladusse pühendatud, lagistasid naerda selle nalja lavastami-

sel, kuuldes kajurite hüüatusi ja jälgides nende nägusid.

Pärast hommikueinet liiguti samas korras edasi. Saar kasvas juba suureks, põhjapoolset horisonti katvaks ja laugjalt valge tasandiku kohale kerkivaks massiiviks; olid näha üksikud tumedad kaljud lumekattes ja tumedad laigud madalas kaldajärsakus. Päikese loojumisel, kui ületati viimane jääpankade ahelik, kihutati kõigest jõust — koerad teadsid väga hästi, et maal saab puhata ja süüa, ning järsaku jalamil mustavat onni nähes ulgusid nad kaheksakümnel häälel ja pistsid jooksma nagu meeletud.

Kuid kalda lähedal tuli nende tõttamist pidurdada, sest külmade saabumisel olid sügistormid kokku kuhjanud terve jääpankade valli, millest nartad tuli jälle ükshaaval üle upitada, enne kui jõuti niinimetatud väikesesse talvituspaika — onnikese juurde, mille oli ehitanud kuulus kütt Sannikov, Hedenströmi kaaslane ja teejuht, kes esimesena oli kirjeldanud saari üheksateistkümnenda sajandi algul. Kuid sajandivanune onn oli külmas kliimas vähe kannatanud. Meresoolast läbiimbunud ajupuidust tüved olid ainult mustaks tõmbunud ja siit-sealt samblikkudega kattunud, seestpoolt aga värsked. Paljud kütid olid leidnud selles onnis ulualust teel saarele või sealt tagasi ja kõik olid hoolitsenud selle nahksilmustel rippuva ukse ja katuse korrasoleku eest, millele aeg-ajalt tuli mulda loopida. Onni kõrvale oli kütteks isegi ajupuid kuhjatud, mis kulusid päris marjaks ära, sest polnud tarvis neid piki kallast otsida ega lumest välja kaevata.

Varsti hakkas talveonni kõrval loitma lõke ja selle punakas helk valgustas kõrget jääseina, mis ulatus kaugele mõlemale poole.

MAMMUTITE KALMISTU

Suur-Ljahhovi ehk Bližni saar on tähelepanuväärne oma geoloogilise koostise poolest. Selle neli lamedat, kuid kaljust tippu, õigemini tippude gruppi on graniidist, ülejäänud ala aga koosneb pehmeist kvaternaarseist

setteist. Seetõttu ongi kõrgustikelt voolavad arvukad ojad ja jõekesed uuristanud sügavad sängid ja lõhestanud saare paljudeks kinkudeks ja küngasteks, milledel taimestik peaaegu puudub. Lühikese suve jooksul kujutab saare maapind enesest savikat samblatundrat üksikute lumehangedega sügavamate jäärakute ja orgude põhjapoolsetel nõlvadel.

Samasugustest pehmetest setetest koosnevad lainetest uhutud saare kaldad, mis seetõttu kujutavad enesest pikki või lühikesi püstloodseid või isegi väljaulatuvaid järsakuid, mida lõhestavad ojade ja jõekeste sängid. Need kihid on läbinisti aheldatud igikeltsa, mis suviti õige väikese sügavuseni lahti sulab; sulanud mass libiseb kas ise merre või variseb lainetest uhutuna alla, nii et meri järk-järgult lõhub saart. Ja kui ei oleks igikeltsa, mis tugevasti pidurdab seda uhtmisprotsessi, oleks saar ammu hävinud, välja arvatud selle graniidist osa.

Pehmetes kihtides leidub rohkesti mammutikihvu, kohati aga isegi nende loomade ning nende kaasaegsete — karvase ninasarviku, ürghärja, kanada põdra, hobuse ja teiste terveid korjuseid, mis tänu igikeltsale on säilinud puutumatult koos karvade, sarvede ja sisikondadega. Kuna aga igikelts suvel teatud sügavuseni lahti sulab, uhuvad ojad ja jõekesed sellest välja korjuseid, üksikuid konte ja kihvu ning kannavad neid mere kaldale suudmeisse. Kaldajärsakute sulamisel ja allavarisemisel paljastuvad täpselt samuti kord siin, kord seal väljasurnud loomade korjused või kondid ja satuvad lõpuks samuti merre, mis nad teistkordselt oma setete alla matab. Sageli aga hävitavad korjused kiskjad linnud ja loomad, kes ei põlga kümneid tuhandeid aastaid külmunult seisnud liha.

Selline Suur-Ljahhovi saare omapärane koostis meelitabki iga aasta kevadel siia mandrilt kütte; nad sõidavad siia korjama laidadelt, s. o. tasastelt rannikualadelt ja ojade ning jõgede suudmetest ja orgudest möödunud aastal külmunud mullast vabanenud ja juba sulanud maast väljaulatuvaid või kaldale kantud mammutikihvu. Nendel igikeltsas suurepäraselt säilinud kihvadel on sama väärtus nagu kaasaegsel elevandiluul — praegu elavate elevantide kihvadel. Kohalikud ja siiasõitnud kaup-

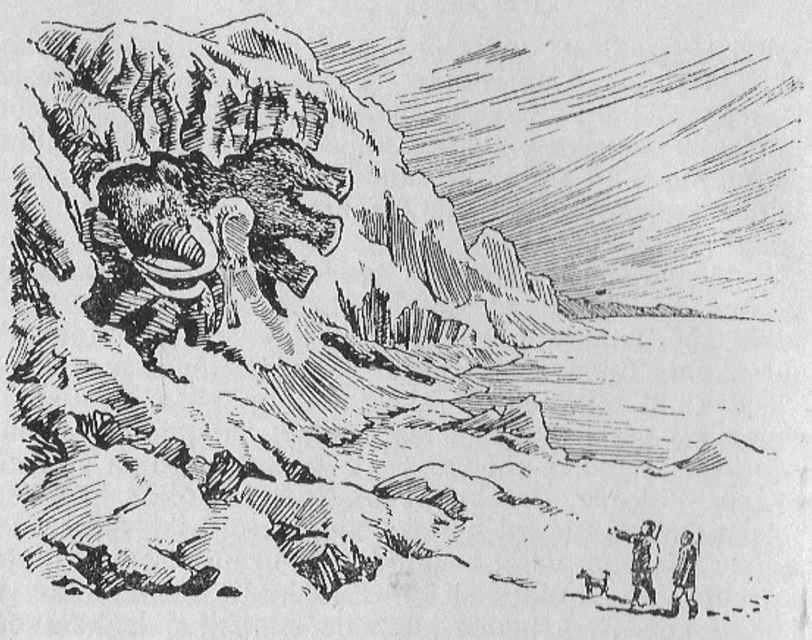

Pehmetes lademetes satutakse isegi tervetele mammutikorjustele.

nehed ostsid neid küttidelt kokku ja viisid Jakutski laadale, sealt saadeti neid edasi Siberisse ja Venemaale ning kasutati mitmesuguste esemete — kammide, mansetinööpide, karbikeste, piljardikuulide jne. valmistamiseks.

Fossiilsete loomade muud kondid olid küttidele kasutud; need pakuvad huvi üksnes teadusele, kes teeb nende põhjal järeldusi möödunud aegade loomariigist. Aegajalt siin ja seal väljasulavad korjused äratasid küll tähelepanu, kuid hävisid suuremalt osalt jäljetult, sest kütid ei tundnud nende tähtsust ega osanud neid mõõta ega kirjeldada, samuti hoida hävimise eest.

Gorjunov ja ta kaks kaaslast olid kord juba koos küttidega kihvade korjamiseks saarel viibinud ja olid tundnud huvi nende kummalise rohkuse üle just siin. Kuid seda nähtust nad seletada ei osanud ja loomulikult ei leidunud Kazatšjes selle küsimuse kohta ka kirjandust.

Nüüd ei olnud aga Gorjunov pealinnas lasknud mööda minna võimalust kirjandusega tutvumiseks ning oli ühtteist ka kaasa võtnud. Seetõttu otsustasid rändurid saarel ühe päeva peatuda, et tähelepanelikumalt uurida kaldajärsandikke, ühtlasi aga võimaldada puhkust inimestele ja koertele.

Teisel hommikul asusid kõik kolm Gorohhovi saatel mööda merekallast teele. Suvine päikese ja mere lõhkumistöö ei olnud veel alanud, kuigi madal päike, mille kiired langesid järsandikule püstloodis, hakkas juba mõju avaldama. Need järsandikud ulatusid kahekümne kuni kahekümne viie meetri kõrgusele; ülemise serva küljes rippus määratute vanikutena kohati kõrgemal, kohati madalamal tihe külmunud lumi, nagu seda sageli esineb katuseräästail pärast tugevaid lumetuiske. Ainult et siin, kus tavalised lumetormid on nii sagedased ja tugevad, olid need vanikud neli kuni kuus meetrit pikad ja ühe- kuni kahemeetrise paksuse juures kakskümmend kuni nelikümmend meetrit laiad. Sellise lumest katte all algas järsaku püstloodis sein, mis koosnes ülemises osas kas lausa jääst või liivakassavisest settest. Järsakus kujutas jää enesest mitmesuguse laiusega terviklikke masse nagu tohutuid saare sügavusse ulatuvaid jääseinu. Nende jääseinte vahel paiknesid õhukesed, üksteisega vahelduvad savist, peenest liivast ja jää kihtidest koosnevad uhted. Järsaku ülemisel serval, kust mõni lumevanik oli alla varisenud, võis näha, et nii jää kui ka uhted olid kaetud liiva, savi või turbakihiga, mis lõppes maapinnal musta, omakorda lumekihiga kaetud tundramullaga.

Alumine osa järsakust oli enamasti kaetud kõva lume nõlvakuga, mis oli talve jooksul kogunenud kalda varju. Mööda seda nõlvakut, mis ulatus kaheksa kuni kümne meetri kõrguseni, võis ronida päris järsaku seinani ja veenduda, et nii jäämassid kui ka uhtelademed nende vahel lasusid lausjääl, mis moodustas seega saare aluspõhja, kõrgusega merepinnast kaksteist kuni viisteist meetrit.

Kalda vaatlus näitas ränduritele, et loomade luud ei asunud jäämassides, vaid nende vahel olevates uhtelademetes. Seda kinnitas ka Gorohhov, kes oli olnud saarel palju kordi ja näinud mõnikord ka korjuseid; viimased asusid samuti uhteis.

Käinud mööda kallast kümme kilomeetrit ja veendunud, et selle koostis oli kõikjal ühesugune, pöördusid rändurid tagasi «väikesesse talvituspaika» lõunale, kaasa võttes mõned leitud luud, sealhulgas ninasarviku kolju ja mammuti kihva. Jääst järsaku osades õnnestus neil näha ka päikese hävitustöö algust jäässe sulatatud süvendite näol, mida kaunistasid ülalt alla rippuvad lubjakivikoobaste stalaktidele sarnanevad jääpurikad.

Lõuna ajal jutustas Gorjunov kaaslastele, kuidas Toll selle imeliku saare tekkimist ja sellel väljasurnud loomade korjuste külluse põhjusi seletas. Selle õpetlase arvates kujutavad suurest jääajast säilinud saare jäämassid enesest suure jääliustiku jäänuseid. Selle perioodi lõpul kahaneva jääliustiku pealispind oli läbi uuristatud sulamisprotsessis saare kõrgemaist osadest alla valguva vee ojakeste tegevuse mõjul; nendesse nõgudesse ja uuretesse kandis vesi liiva ja muda. Neist setteist leitud taimejäänused näitavad, et tol ajal oli taimestik siin palju lopsakam kui praegu, kus see koosneb samblikest, sammaldest ja kääbus-õistaimedest; varem kasvasid siin isegi nelja- kuni kuuemeetrise kõrgusega lepametsad, pajud ja arvukad kõrrelised, hoolimata jäämasside naabrusest. Ilmselt oli pärastjääaegne kliima praegusest pehmem, sest nüüd esinevad sellised taimed mandril alles mitme laiuskraadi võrra lõuna pool. Mammutite magudest ja hammaste vahelt leitud toidujäänused näitavad, et viimased toitusid neist taimedest, ent korjuste asend uhtelademetes jäämasside vahel osutab sellele, et nad elasid ja hukkusid siin.

Miks muutus aga Suur-Ljahhovi saar mitmesuguste pärastjääaegsete imetajate eelistatud varjupaigaks?

Seda võib seletada sellega, et kvaternaarse perioodi algul ulatus Siberi mander tunduvalt kaugemale põhja poole kui käesoleval ajal ja et Uus-Siberi saared olid selle mandri koostisosaks. Viimase jääaja lõpul, kui Siberis leidus veel mammuteid, karvaseid ninasarvikuid, ürghärgi ja eksisteeris juba ürginimene, hakkas see Siberi mandri põhjaserv suurte murrangutena lagunema, üksikud osad sellest vajusid ning meri ujutas nad üle. Aja jooksul vabanesid kõrgemad kohad jääst ja kattusid taimestikuga. Kliima oli tol ajal, otsustades settekihtidest luudega koos leitud taimejäänuste põhjal, kaasaegsest soojem. Loomad põgenesid pealetungiva vee eest muidugi maismaa kõrgematesse kohtadesse. Üheks selliseks kohaks oli praegune Suur-Ljahhovi saar, samuti nagu teised Uus-Siberi arhipelaagi saared. Sinna kogunes instinktiivselt lõunasse põgenevaid loomi eriti rohkesti just seetõttu, et see on neist saartest kõige lõunapoolsem. Kuid saar oli juba mandrist laia väinaga lahutatud, s. o. saareks muutunud ja sellele sattunud maismaaloomad ei saanud enam kaugemale minna. Loomi kogunes saarele nii palju, et see ei suutnud neid kõiki toita ja muutus nende kalmistuks.

Mammutite rohkuse tõttu võib otsustada selle põhjal, kui palju mammuti luid, s. o. kihvu kütid varematel aegadel tõid Jakutski laadale. Statistikast nähtub, et igal aastal toodi neid 1000 kuni 1400 puuda, seega keskmiselt 1200 puuda aastas. Suure mammuti kihvapaar kaalub 80 kilogrammi, s. o. 5 puuda. Järelikult toodi iga aasta laadale 240 mammuti kihvad. Suurem osa neist hangiti Suur-Ljahhovi saarelt, kus lained, nagu eespool kirjeldatud, uhtusid jääseina, sulatasid jää ning vabastasid sellega jääs ja lademeis peituvad kihvad, mis seejärel sattusid suurel hulgal rannikule. Siin neid korjasidki kütid, sest see oli palju kergem kui neid välja kaevata külmunud uhtelademest jääseinas.

Seega uitasid kunagi viimase jääaja lõpul, kui see osa endisest maismaast oli muutunud juba mandrist laia väinaga lahutatud saareks, sellel mitmed sajad mammutid, hukkudes pikkamööda näljast. Ühed sattusid suvel lume sulamisel tekkivatesse mudaojadesse, teised vajusid nõgude soisesse pinda, ligi meelitatuna sellel kasvavast rohust, kolmandad langesid tüütavate sääskede, parmude ja kiinide eest jääliustikule pakku minnes liustikupragudesse ja nende korjused kattusid pärast liiva ja mudaga. Üksnes sellised loomade korjused ja vastupidavamad kihvad võisid jäästumise lõpul moodustunud igikeltsas säilida, kuna aga maapinnal lamavaid korjuseid hävitasid kiskjad ja linnud ning neist jäid järele üksnes kondid, mis samuti hävisid aja jooksul. Neil põhjusil saigi saarest peamine mammutiluude hoidla, mis meelitab ligi kütte kogu põhjarannikult.

«Tuleb märkida,» lisas Gorjunov oma seletuse lõpul, «et Tolli vaateid Ljahhovi saare igijää päritolu kohta ei jaga kõik teadlased. Bunge, kes uuris seda Tolliga ühel ajal, oletab näiteks, et see jää pole kunagise jääliustiku jäänus, vaid hilisem moodustis ja et samasugust jääd tekib ka käesoleval ajal kogu Põhja-Siberis kevadel külmunud maa sügavaisse, sügisel pakase tagajärjel tekkivatesse ja talvel lumega täidetud lõhedesse sattuva vee külmumisel. Järelikult on see igijää palju noorem sellest ajast, kui elasid mammutid.»

«Kuidas võisid siis mammutid jäässe sattuda, kui see on palju noorem?» päris Kostjakov.

«Selles asi ongi, et korjused ei lama mitte jää sees, vaid tundramullas jäämasside vahel. Seda märkis ja toonitas Toll.»

«Järelikult jalutasid nad ringi ja hukkusid soisesse tundrasse vajudes? Kas see tundra nende eluajal tõesti oli nii soine? Kuulsime, et seal kasvasid päris korralikud puud ja hea rohi,» lausus Ordin.

«Bunge arvates peaks see nii olema,» vastas Gorjunov. «Mina aga kaldun rohkem Tolli hüpoteesi poole ja vaat mispärast. Nägime täna järsakute juures, et mitte jää ei moodusta seinu tundrapinnase vahel, vaid ümberpöördult — muld täidab nõgusid ja pragusid jääs.»

«Aga kas leidub ka veel peale Ljahhovi saare Põhja-Siberi jäästumistõendeid?» küsis Ordin.

«Selles asi seisabki, et esineb. Toll leidis jääliustiku taandumisest mahajäänud vanu moreene, s. o. munakividega savi ja liiva nii Taimõri poolsaarel, Anabari jõel, Kotelnõil kui ka Uus-Siberi saarel. Middendorff nägi niinimetatud erraatilisi rahne, s. o. jääst kaugele kantud ja pärast selle sulamist mahajäänud rändrahne kogu Taimõri tundras.»[1]

«Olen kunagi lugenud, et on ka teisi igijää tekkimise viise,» tähendas Ordin. «Väikesed tundrajärved külmuvad sageli põhjani ja kui jää suvel kattub mudakihiga, mis kaitseb seda sulamise eest, muutub see igijääks. Suured lumehanged kuskil künkanõlval, jõekalda järsaku

[1] Uuemate andmete järgi allus kogu Põhja-Siber 60—62 põhjalaiuskraadini väga tugevale jäästumisele.

all või jäärakus võivad samuti juhuslikult kattuda liiva ja mudaga ning aja jooksul muutuda jääks, mis püsib niikaua, kuni selle kaitse juhuslikult hävineb.»

«Täiesti õige!» ütles Gorjunov. «Ja ma võin lisada veel ühe viisi. See on Siberi jõgede kallastel tekkiv jää, mis mõnikord saavutab suure paksuse, pikkuse ja laiuse. See jää võib samuti kevadel kattuda liiva ja mudaga.»

«Sellisest fossiilsest jääst on mõnes paigas leitud ka mammuti kaasaegsete korjuseid. Kuid tuleb möönda, et igijää küsimusel on veel palju tumedaid külgi, mis ootavad uusi uurimisi. Seni pole keegi sellega spetsiaalselt ja igakülgselt tegelnud.»

«Mulle tundub, et ka mammutite ja nende kaasaegsete elu ja hukkumise küsimus on puudulikult selgitatud ja nõuab edasist uurimist,» märkis Ordin. «Noh, näiteks, miks nad käisid mööda jääliustikke või tikkusid jõe jääle?»

«See on siiski täiesti arusaadav; nad põgenesid sääskede, parmude ja teiste ilmselt juba tol ajal rohkearvuliste tüütavate putukate eest. Ka praegu talitavad põhjapõdrad suvel samuti, nad põgenevad säilinud lumehangedele, kaldajääle ja mereäärsetele jääväljadele; samblakarjamaadel end täis söönud, seisavad nad tundide viisi neis jahedates kohtades, tukkudes või mäletsedes. Kuid peale selle on mammutite küsimuses muidugi palju ebaselget. Nende loomade väljasuremine seletub kliima halvenemisega. Kuid see ei toimunud mitte järsku, vaid kestis terveid sajandeid; järelikult pidi väljasuremisele eelnema nende degenereerumine, mandumine. Sellest küljest on asi veel täiesti valgustamata; tuleb koguda määratu kollektsioon luid, et seda protsessi jälgida.»

«Kas me ei asuks ise neid küsimusi selgitama?» ütles Kostjakov.

«Pöördume aasta pärast Venemaale tagasi, lõpetame ülikooli ja . . .»

UUS-SIBERI SAARTE VAHEL

Järgmisel hommikul asus karavan aovalgel jälle teele. Kilomeetrit viis mindi mööda saare lõunakallast lääne

poole, kusjuures nähti samasuguseid jääjärsandikke nagu eelmisel päeval. Siis algas üleminek pikast merreulatuvast läänepoolsest poolsaarest, mille lõpus kõrgub kaljune Kigiljahi mägi — üks saare neljast tipust. Selle imelik asend meres on kõige paremini seletatav sellega, et varem mäge ümbritsenud saareosa, välja arvatud pikk ja kitsas maakael, on aja jooksul hävinenud. Üle selle maakitsuse alguse tuligi minna, et teed kolmekümne kilomeetri võrra lühendada.

Kigiljahi mäegrupp on oma nimetuse saanud graniidi murenemise teel tekkinud paljude fantastilise kujuga kõrgete kaljusammaste rohkuse pärast. Kütid peavad neid kaljusambaid kivinenud inimeste kujudeks (kigi — inimene, kigiljah — inimesetaoline). Kütid suhtuvad mäkke ebauskliku austusega.

Nad olid näiteks äärmiselt pahased, kui Bunge vasaraga rahnude küljest kivimiproove lahti tagus, ja ütlesid talle, et see pühaduse rüvetamine ei jäävat talle tasumata. Nad kõnelesid ka, et tippu ei tohi ronida, sest hulljulge rändur mähitavat kohe tihedasse uttu ja hukkuvat mõnda prakku kukkudes. Udud tekivad siin tõepoolest ootamatult ja väga kiiresti, nii et ebausklike inimeste ennustused võivad kergesti täituda. Kui Bungel ei õnnestunud mäetipule ronida, ohverdasid ta kaaslased mäele vask- ja hõbemünte.

Üle maakitsuse minek pani rändurid tugevasti higistama: algul tuli nartad üles tirida mööda kaldajärsandikku läbistavat äkilist jäärakut, siis aga, pärast mõnd kilomeetrit künklikku teed niisama järsku laskuda teisele poole.

Pärast ülesjõudmist pöördusid kajurid näoga Kigiljahi poole ja tegid sellele kummarduse, paludes endale õnnelikku reisi ja tulemusrikast jahti. Kuna süngete, poolest saadik lumme mattunud sammastega määratu ahervaremena kõrguv mägi asus üleminekukohast umbes kaksteist kilomeetrit eemal, ei saanud kajurid talle münte ohverdada ja piirdusid üksnes näputäie tubakaga, puhudes seda sõrmedelt mäe poole. Isegi Gorohhov, kes oli arenenum ja taiplikum kui ta harimatud hõimlased ega võtnud osa sellest kombetalitusest, heitis laitva pilgu Nikiforovile, kui see muheldes lausus:

«Tskae, kuipalju tubakat ilmaasjata raiskavad, ebausklikud!»

Satuti fantastilise kujuga sambaid meenutavatele kõrgetele kaljudele.

Saar kujutab endast ebakorrapärast, umbes saja kilomeetri pikkuste külgedega ja põhja suunatud tipuga kolmnurka. Pärast allalaskumist suunduti mööda jääd piki saare loodekallast kirdesse. Tee ei olnud raske, sest torossid kulgesid enamasti rannaga paralleelselt ja võis sõita nende vahel mööda siledat jääd ainult harva põikahelikke ületades. Kajurid sundisid koeri tagant, sageli taeva poole vaadates. Ilm, mis Kazatšjest väljasõidul oli vaikne ja päikesepaisteline, hakkas halvenema; päike paistis nüüd nagu läbi mingi kerge vina ja aeg-ajalt puhus loodest iilidena tuul. Tuli kiirustada, et lumetorm ei tabaks ootamatult, enne kui oli leitud ööbimiseks sobiv koht. Puid ei olnud kaasa võetud, sest loodeti kuskil kaldal ajupuid leida. Maakitsusest kahekümne kilomeetri kauguseni kujutas saare kallas endast endiselt jääjärsandikke. Ühes kohas näitas Gorohhov rändureile järsandikus vaevumärgatavat uhtvagu, mida mööda kunagi oli merre sööstes voolanud üsna suure Tšastnõi järve kogu vesi. See järv oli olnud armastatud elutsemiskohaks metshanedele, kes sulgimisperioodil veetsid suve saarel ja mida seetõttu agarasti külastati sel ajal küttide poolt, kes said sulgivaid[1] hanesid saagiks sadade viisi, tappes neid kaigastega. Pärast järve kadumist leidsid haned enestele teise koha, kütid aga jäid ilma lindudest, mis oli andnud neile ja koertele küttimise ajal toitu.

[1] Haned kaotavad sulgimise ajal hoosuled ega suuda lennata.

Suure Talvituskoha nimelise jõekese taga muutus saare kallas tasaseks, järk-järgult saare sisemuse poole tõustes, kus eemalt paistis keskne Haptagai mägi. Selle jõe suudmes oleks tulnud pikkamööda kaldast eemalduda, suundudes otse. põhja suunas järgmise, Väike-Ljahhovi saare lõunatipu poole, mis juba paistiski eemalt. Kuid kajurid eelistasid läänepoolsele horisondile pilku heites sõita edasi piki sama kallast ja kihutasid koeri veelgi hullemini.

«Nad tahavad enne tormi jõuda Vankini neemeni,» seletas Gorohhov, vahetanud kajuritega mõne sõna. «Neeme taga on lumetormi eest parem varju leida ja seal leidub palju ajupuid.»

Pärast keskpäeva, kui oli möödutud Bludnaja jõesuudmest, lõõtsus läänetuul juba sagedamini, tõstes torossidelt üles peent lumetolmu, mis kandus õhus edasi läbipaistvate pilvedena ja liikus joakestena edasi. Madalal asuv päike oli läbi selle lumeloori vaevu nähtav.

Muutus külmemaks. Tasastes kohtades jooksid koerad tuhatnelja ja inimesed suuskadel püsisid neil vaevu kannul, kihutamisest puhates vaid torosside juures, kus seevastu tuli töötada kätega ja aidata nartasid üle vedada.

Vahepeal, kui tuul vaibus ja eespool pisut selgines, hakkaski juba paistma Vankini neeme tume profiil. Mööduti Tirskaja jõesuust ja hakati sõitma ümber kaugele merre ulatuva neeme. Oligi viimane aeg: läänetaevas muutus pahaendeliselt tinakarvaliseks ja mõnede tuuleiilide ajal võis vaevu jalul püsida; lumi pimestas silmi ja torkis nägu teravate nõeltega; koerad jooksid päid maas hoides ja neid paremale poole pöörates.

Vaevaga jõuti ümber neeme ja hingati kohe kergemalt; siin neeme varjus andis tuul end nõrgemini tunda. Mõne meetri kõrgusel pea kohal oli taevas edasikantavaist lumepilvist piimvalge, maha aga langesid vähesed sellest hoovusest juhuslikult lahtirebenenud ebemed.

Kuigi aeg oli veel varane, ei saanud edasiminekule mõeldagi — neeme taga algas kohe lumetormi valge sein, mille sügavusse oleks tulnud söösta. Neemest ida poole ulatuv sügav laht kadus samuti valgesse sompu, sest neem andis varju vaid sellele kõige lähedasemale

vööndile. Mingisugust eluaset siin ei olnud ja telgid tuli püstitada kohe järsaku jalamile, valides tasasemaid kohti baidžarahhide, s. o. järsakult suvel allalibisenud mullahunnikute vahel. Kajurid aga otsustasid teisiti teha: nad haarasid kirved ja hakkasid endile raiuma süvendit kõrgesse lumehange, mis liitus järsakuga. Gorohhov andis rändureile nõu teha nende eeskujul, sest tuul võivat pöörduda põhja ja neem lakkaks olemast kaitsjaks, lumekoobas aga oleks parimaks varjupaigaks. Lumetorm võivat aga kesta ööpäeva või isegi kaks.

Koopa raiumine tihedasse, suurte lahmakatena lahtitulevasse lumme ei võtnud palju aega; lumepangad laoti sissekäigu ette seinaks, et kaitsta viimast tuule suuna muutmise puhuks. Siis hakati kalda-jäävallide ja hangede vahelt välja kaevama ajupuid ja alles pärast seda võeti nartadelt koormad maha ning asuti kitsastesse, kuid hubastesse elamutesse. Koerad lamasid juba ammu kerratõmbunult baidžarahhide, torosside ja nartade vahel ja puhkasid õhtueine ootel. Lõkked süüdati mitte lumekoobastes, vaid väljas, jääpankadest seina varjus, sest tulest kiirguva soojuse mõjul oleksid koopad hakanud laest sulama ja inimesed märjaks kastnud.

Lumetorm möllas kogu öö ja vaibus alles järgmise päeva lõunaks.

Niipea kui tuul nõrgenes ja taevas pisut selgines, hakati valmistuma ärasõiduks. Vankini neemelt võeti suund loodesse, Väike-Ljahhovi saare tippu, mis asus kümne kilomeetri kaugusel. See Suur-Ljahhovi saarest hulga väiksem saar ulatub põhjast lõunasse neljakümneviiekümne kilomeetri pikkuselt ja tal pole silmapaistvaid kõrgendikke; saar on väga tasane ja madal, kergelt künklik kõrgendik. Sellest mindi lääne poolt ringi, hoiduti kalda lähedale ja jäädi öökorterisse, põhjapoolsele tipule jõudmata. Kaitseks halva ilma eest olid siin ainult torosside jääpangad, kuid õnneks oli vaikne.

Järgmisel päeval seisis ees teekonna kõige raskem osa — ülemineek Väike-Ljahhovi ja Kotelnõi saare vahelisest laiast väinast, mis ulatus peaaegu seitsmekümne kilomeetrini. Raskus seisis selles, et siin esineb idast läände kulgev merehoovus ja sügisel ei külmu meri kaua aega kinni, kinnikülmunult aga läheb meri sageli tormi-

dega lahti. Seetõttu toimub sageli jääväljade liikumine ning selle tagajärjel tugev jäävallide kuhjumine.

Varustanud end kütusega, sest tõenäoliselt tuli merel ööbida, liiguti loodesse, Karuneeme suunas, mis oli Kotelnõi saare kõige lõunapoolsem tipp. Viimane paistis horisondil suure lamedalt kumera massina, meenutades kummulipööratud malmpada, millega seletubki saare nimi; pisut kõrgem Molakatõni mäehari, saare kõrgeim punkt, kõrgub selle paja kohal.

Teekonna esimesed paarkümmend kilomeetrit olid üsna kerged, torosse oli vähe ja needki madalad; kuid siis algasid hoovuse ja sügiseste lahvanduste vööndis torossid, üks teisest hullem. Mõned jääpankade kuhilad ja isegi püstiseisvad jäärahnud saavutasid kahekümnemeetrise kõrguse. Teed tasandades tuli töötada kirvestega ja nartasid köitega (nahkrihmadest punutud) sikutada, aidata kõigest jõust rabelevaid koeri. Mõnede torosside ületamiseks kulus pool tundi, mõnedele aga isegi tund aega.

Seetõttu oli päikese loojakuks kaetud ainult pool teest, olgugi et halvem pool, nii et ööbiti suure torossi ees, mille ületamiseks ei jätkunud enam jõudu. Mõnede suurte jääpankade varju püstitati telgid, ja kiiresti õhtustanud, uinuti pärast rasket päeva.

Umbes kesköö ärkas Gorohhov valjust telgiriide laksumisest pea kohal.

«Kas jälle hakkab keerutama?» pomises ta ja tahtis teist külge pöörata, kui telk korraga rappus nii, nagu võiks see järgmisel hetkel kõigist õmblustest lõhki käriseda.

«Asi on paha,» mõtles Gorohhov ning väljudes oma magamiskotist roomas väljapääsu juurde, nööpis vaevaga lahti katte ja vaatas välja. Kibe külm löi vastu nägu ja lumi pimestas silmi. Telk vabises ja võppus, just nagu kavatseks õhku tõusta ja minema lennata.

«Pole midagi parata. Tuleb kõik äratada ja telki kinnitada, et asi täbaraks ei läheks,» otsustas kütt.

Ta äratas magajad ja kõik viiekesi roomasid neljakäpukil telgist välja ning hakkasid telgisiilusid kinnihoidvaid raudvaiu sügavamale jäässe taguma. Roomates tõmbasid kõik ka koormatud nartad lähemale, seadsid

need ühekaupa kolmele telgi küljele ja, visanud köie üle telgi, sidusid selle nartade külge. Kõik see nõudis suuri jõupingutusi: tuul paiskas jalust maha ja mattis hinge, lumi pimestas silmi; oli pilkane pime, nii et kolme sammu kaugusele ei olnud võimalik üksteist näha. Läbi vinguva ja vilistava tuule, mis paiskus torossi jääpankade lõhede vahelt ulgumisega esile, oli kuulda kirvelööke kajurite telgi juures, mis seisis kümne sammu kaugusel. Ka seal oldi ärkvel ja kindlustuti.

Kui oli tehtud kõik, mis võimalik, heideti jälle magama, kuid ei suudetud tükil ajal sooja saada, sest kõik olid tuulest kangestunud ja käistesse ning krae vahele oli tunginud lumi. Kui hakkas valgenema, veendus esimesena virgunud Gorjunov, et lumetorm polnud vaibunud. Kuid telk peaaegu enam ei rappunud; väljastpoolt lumega koormatud, oli telgiriie nagu määratu looma kõht sisse vajutatud ja ähvardas koorma all rebeneda. Tuli jälle välja ronida ja lund rookida. Gorjunov ei hakanud kaaslasi äratama, vaid asus labidaga tööle. Läbi valkja sombu paistsid juba lähimad torossi jääpangad; tuul oleks nagu nõrgenenud, kuid sadas veelgi tihedamat pehmet lund.

Summutatud karjatus ja seejärel oie sundisid Gorjunovi kajurite telgi poole pöörduma. Varem oli seda vaevu näha, nüüd aga oli telk kadunud. Halba aimates jooksis ta selle juurde, peaaegu igal sammul lummekaevunud koertele komistades. Selgus, et juba üsna vana ja pude telk ei suutnud pealesadanud lume raskusele vastu panna, oli harjast rebenenud ja kogu oma koormaga magajatele peale langenud. Need ei saanud lumega koormatud magamiskottides liigutada ja ägasid tumedalt, olles lämbumas õhupuudusest.

Gorjunov pöördus oma telgi juurde tagasi, äratas kaaslased ja jooksis ise labidaga kajurite juurde, hakates neid lumehauast välja kaevama. Kiiresti juurderutanud Gorohhov ja Ordin aitasid tal pärast telgiriide koos lumega kõrvale sikutada ja inimesed vabastada; üht, kes oli juba meelemärkuse kaotanud, tuli teadvusele toibutada.

Askeldamise ajal muutus täiesti valgeks ja lumetorm hakkas nähtavasti lõppema: lumesadu hõrenes, tuul

puhus vaheaegadega, idas aga paistis juba pisut päikest. Kaevati välja koerad ja nartad, keedeti teed ja asuti uuesti teele. Värskeltsadanud lumi raskendas mõnevõrra liikumist, sest see oli tasandanud konarused, ja koerad või nartad langesid sageli sügavatesse aukudesse. Tuli kahekesi suuskadel ees minna, et koertele teed sisse tallata.

Eespool võttis Kotelnõi saare küür enese alla juba veerandi silmapiirist; nüüd eraldusid sellel ka lamedate kõrgendike ahelikud ja kaldajärsandikud, millede lumekatte vahel mustendasid üksikute laikudena kaljud. Pisut paremal laius silmapiiril vaevalt nähtav madalam Faddejevi saar.

Pärast mõnede raskete torosside ahelikkude ületamist jõuti päikese loojanguks Karuneemeni ja sõideti seejärel veel kiiresti viis kilomeetrit kuni osmikuni kagurannal. Niisugust jääseina nagu Ljahhovi saare kaldal Karuneemel ei olnud, vaid see koosnes kõvadest kivimeist, mis seisid paiguti müürina jää kohal, paiguti laskusid laugjalt mere poole ja olid sel juhul lumehangedega kaetud.

MÖÖDA KOTELNÕI SAART

Onn kaldal oli pooleldi lagunenud. Kütid külastavad seda neile vähetulusat ja raskesti ligipääsetavat saart harva. Seetõttu neid onne, mida uuendati üksnes saartele korraldatud teaduslike uurimiste ajal, aastate jooksul ei korrastata ning neil hakkavad katused läbi jooksma ja varisema, seinad lagunema. Üheainsa ööbimise pärast ei tasunud aega onni parandamiseks raisata ja et ilm oli hea, asuti ööbima jääle.

Koidikul ärkasid kõik koertekontserdi peale.

«Ega muud kui karu!» hüüatas Gorohhov ja sööstis pooleldi riides, püss käes, telgist välja; teised järgnesid talle ja nägid huvitavat pilti. Koertest kümmekonna sammu kaugusel seisid kõhklevalt kolm valget karu, kuna kõik kaheksakümmend koera rähklesid köidikuis, kareldes tagajalgadel, lakkamatult haukudes läbisegi vingumise ja ulgumisega. Kontsert oli kõrvulukustav ja võis äratada isegi surnu. Karud tõenäoliselt vaatasid,

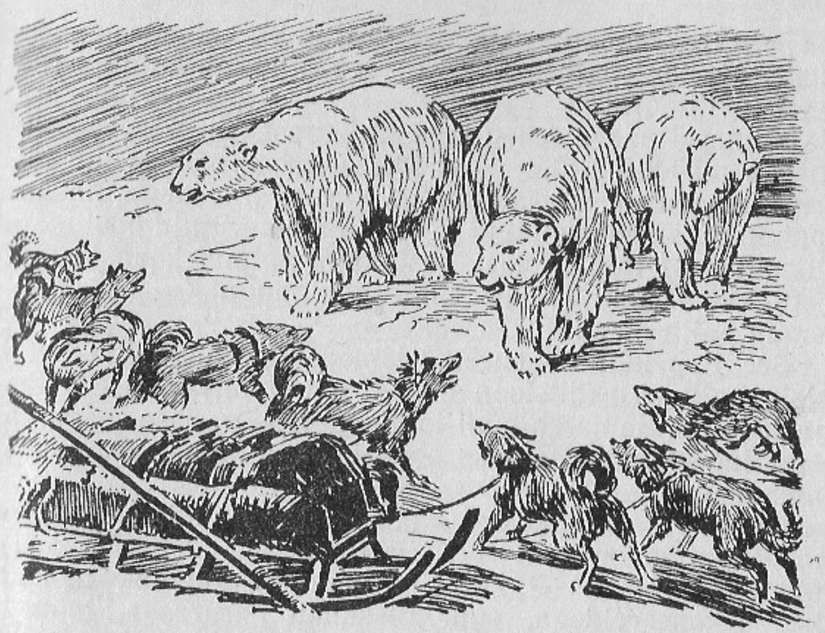

Koertest kümmekonna sammu kaugusel seisid kõhklevalt kolm valget karu.

missugust koera oleks kergem kahmata, vältides seejuures kõrval- ja tagaolevate lähemate koerte ründamist. Nad suundusid juba kõige äärmise rakendi poole, kus mõned koerad olid oma köidikud segi ajanud ja rabelesid abitult hunnikus, ise seejuures haukudes. Kuid siis kõlasid kummagi telgi juurest paugud ja üks karu, tabatuna Ordini püssi lõhkevast kuulist, prantsatas jääle, kaks aga pistsid plehku, verejälgi maha jättes. Kajurid, Gorohhov ja Gorjunov sööstsid neile järele ja said varsti ühe kätte, kes nähtavasti oli raskemini haavatud, ning tegid sellele lõpu. Kolmas kadus torossi taha.

Ootamatu jaht andis hea tagavara värsket liha, mis oli vajalik inimestele ja koertele ning võimaldas jätta suurema hulga jukolat panipaika, mis kavatseti asutada saare põhjatippu.

Tapetud loomade nülgimine ja tükeldamine võttis vähe aega ja varsti liikus karavan edasi põhja poole. Teekond piki saart kestis veel neli päeva, sest saare pikkus ulatub

saja kaheksakümne kilomeetrini, piki kallast aga üle kahesaja. Saar on kogu ulatuses mägine ja kujutab enesest kivitundrat.

Viimasel päevateekonnal piki kallast, kui pärast keskpäeva mööduti Rešetnikovi jõesuudmest, hakkas ilm jällegi halvenema. Taevas kattus kiiresti pilvedega, hakkas puhuma värske edelatuul ja sadama lund. Kuid hoolimata lumetuisust mindi edasi, sest külm polnud kõva ja lõpliku eesmärgini — Kotelnõi põhjatipuni — ei olnud enam palju maad.

See tipp kujutab enesest lamedat neeme, mille lähedale Tolli ekspeditsioon ehitas saarel talvitamiseks lao jaoks onni. Samasse onni tahtis Gorjunov sisse seada ka oma lao — baasi samaks otstarbeks ja tagasiteekonnaks mandrile.

Onn oli heas seisukorras ja ootamatult leiti selles isegi mõningat moona, mis oli siia maha jäetud pärast otsimiste lõpetamist — korralik tagavara jukolat, mõned kastid konservidega, suur plekknõu karurasva, mõned kastid kuivikuid ja isegi külmunud põhjapõdra kere. Saartel veedab suve üsna palju metsikuid põhjapõtru, kes tulevad siia mandrilt üle jää varakevadel ja lahkuvad hilissügisel, kohe pärast mere külmumist. Nad sooritavad selle pika teekonna põhja sellepärast, et saartel ei ohusta nende vabadust ega elu nende peamine vaenlane — inimene, ehkki sügisel, mil tuul võib õhukese jää kergesti purustada, ei ole tagasirännak sugugi hädaohutu; peale selle ei ole siin piinavaid putukaid, mis on suvel mandril loomadele ja inimestele nuhtluseks.

Põtrade liikumine saartele oli juba alanud — kohati võis lumel näha nende jälgi Väike-Ljahhovi saare juures — ja see pidi üha suurenema. Kajurid kavatsesid tagasiteel põtradele jahti pidada. Seetõttu, tühjendanud nartad ja kasutades ära ülejäänud päeva, jätsid nad meie rändurite hüvasti ning sõitsid tühjalt nobedasti piki Kotelnõi idakallast minema, kavatsedes ööbida jahipidamiseks sobivas kohas. Gorjunov saatis nendega Šenkile kirja, milles ta andis aru ekspeditsiooni käigust; see oli viimane sõnum, mis ta sai saata, ja seegi võis pealinna jõuda alles sügisel.

Üsna raske tundega jätsid rändurid kajuritega hüvasti ja vaatasid neile järele, kuni nad kadusid kaldakäänaku taha. Oli katkenud viimane niit, mis oli neid muu maailmaga ühendanud. Nüüd olid nad üksi enda hoolde jäetuna tundmatu ala künnisel, kus ei võinud loota mingisugusele abile.

Nukraid mõtteid hajutada soovides asusid nad lattu jäetava toidutagavara sorteerimisele ja ülesladumisele, et järgmisel hommikul, kui ilm lubab, põhja poole tõtata. Oli juba märtsi lõpp, päev kestis üle kolmeteistkümne tunni ja vaikse ilmaga võis päike sulatada ja rikkuda tee. Nad sorteerisid ja märkisid üles kastid ning ladusid kõik onni, kuhu jäi ruumi veel ka ööbimiseks.

Kuid õhtuks vaikinud tuul tõusis kesköö uuesti hirmsa jõuga, temperatuur langes kuni —40°-ni ja algas torm. Gorohhov ja Nikiforov, kes väljusid koidikul koeri toitma, pöördusid kangestunult tagasi ja teatasid, et sõita on võimatu. Sellise ilmaga tuli sõna tõsises mõttes lamamisega aega veeta, sest poolpimedas ja koldetulest suitsuses onnis istuda pakkus vähe mõnu. Tõusti üksnes toidu valmistamiseks, pärast aga heideti uuesti pikali.

Lumetormi läbi pealesunnitud paigaloleku teisel päeval leidis Nikiforov kollet kütma hakates onni varutud puude hulgast mingi imeliku, raske ja lameda krobelise pealispinnaga, pisut kõvera ja ühest otsast terava halu. Ta keerutas seda käes ja kahtlema hakates, kas see põleb, näitas Gorohhovile.

«See peab küll olema eksekju-linnu küüs,» ütles jakuut halgu vaadates.

«Küüs! Kuid ta on minu käest ainult pisut lühem,» imestas kasakas. «See lind, kui tal on sellised hiigelküüned, peaks olema suurem kui meie onn. Kus see lind siis elab?»

«Vanamehed räägivad, et ta olevat elanud Kotelnõi saarel. Esimesed kütid on teda isegi näinud. Mis te arvate, kas see on tõsi, Matvei Ivanovitš?»

Gorjunov uuris leidu, naeris ja andis selle edasi Ordinile, sõnades:

«See on fossiilse karvase ninasarviku, mammuti kaasaegse sarv. Olen selliseid sarvi näinud Jakutski muuseumis ja Peterburis Teaduste Akadeemia muuseumis.»

«Miks seda siis peetakse hiigellinnu küüneks?»

«Seepärast, et see kujult ja krobelise pealispinna tõttu tõesti sarnaneb rohkem küünele ja meie ümbruskonna jukagiiride, lamuutide ja tunguuside hulgas teist arvamust ei ole. Vähe sellest, sada aastat tagasi arvasid mõned teadlased samuti! Uus-Siberi saarte esimene uurija Hedenström mainib oma raamatus «Märkmeid Siberist» neid küüsi, olles täiesti veendunud, et need kuuluvad linnule. Toll külastas Kotelnõi saarel Eksekju küngast Dragotsennaja jõe lähedal, millel tema teejuhtide arvates see lind oli elanud. Nad ütlesid talle, et see lind oli olnud nii suur, et ta lendamise ajal varjas päikese. Kui esimesed Kotelnõile sattunud kütid olid lähenenud künkale, karjunud lind «mauk, mauk» ja lennanud minema. Künkalt olid küttid leidnud munakoori ja hiiglasuuri sulgi. Kuid lindu ei ole sellest ajast peale keegi enam näinud.»

«Räägitakse, et tal olevat olnud kaks pead,» lisas Gorohhov.

«Ja-jah. Kõige huvitavam on see, et jukagiiride arvates meie vaskrahadel kujutatud kahepeaga kotkas kujutabki eksekju-lindu. Neil on linnu kohta palju veidraid legende, nagu mainib Wrangel. Ninasarviku koljut aga, mida leiti mõnikord sarvedega, pidasid nad eksekju pealuuks.»

«Mammuti kohta jutustavad Siberi põliselanikud samuti palju väljamõeldisi,» märkis Ordin.

Sel päeval veetsid rändurid aega, küsitledes Gorohhovit ja Nikiforovit mammuti ja teiste kadunud loomade kohta ja neile edasi andes seda, mida nad ise neist teadsid raamatute kaudu.

ÜLE JÄÄMERE

Viimaks vaibus rändureid kolm päeva vangis hoidnud lumetorm. Varahommikust peale sätendas ere kevadpäike Kotelnõi saare põhjapoolsest maaninast läände, põhja ja idasse laiuva Jäämere ääretu tasandiku lumel. Kõigil tuli kasutusele võtta lumeprillid, et mitte saada piinavat silmahaigust, mille all kaugel põhjas kevadel paljud

kannatavad. Päike on veel madalal ja arvutud lumekübemed, eriti pärast värsket lumesadu, peegeldavad tasandikelt selle kiiri oma jääplaadikeste miljonite tibatillukeste peeglitega, millest tekib sedavõrd ere helk, et silmadesse lööb põletik. Inimene muutub mitmeks päevaks pimedaks ja torkiva valu tõttu ei leia rahu. Isegi kõige tumedamad prillid ei aita, kui neid pole täiendatud tiheda võrguga, mis katab külgedelt näo ja prillide vahelise ala. Pärismaalased kannavad omavalmistatud prille, mis kujutavad enesest lihtsalt lauakest kitsa piluga, mis võimalikult vähe valgust läbi laseb, kuid alati ei aita ka need.

Kuni Gorohhov ja Nikiforov lumehangedesse mattunud nartasid välja kaevasid, rakmeid korrastasid ja koormaid seadsid, ronisid teised kolm rändurit neeme taga kõrguvale madalale künkale, et vaadelda ümbrust ja valida parimat teesuunda üle mere. Selge ilma tõttu oli näha kaugele.

Mere lumisel tasandikul, kus talvel takistamatult möllasid lumetormid, paistsid mõnedes kohtades enam või vähem laiade ja pikkade torosside vööndid, mis kujutasid endast õige ebatasaseid, siin-seal püstiseisvate jääpankadega valgeid jäävalle, kuhu lumi ei saanud püsima jääda ja mis paistsid kahvaturoheliselt läbi; mõned säras id kui peeglid, päikesekiiri tagasi peegeldades. Kohati oli näha tumedamaid laike, kuid need ei olnud lahvandused, vaid kohad, kus lumi oli siledalt jäält täiesti ära pühitud. Ainult kaugel, kilomeetrit nelikümmend eemal, reetis madal valge uduriba lahtist merd — avavett, mis ulatus üle kogu silmapiiri, nii et seda vältida ei olnud võimalik. Pilves ilmaga avastatakse lahtist veevälja tumeda laigu järgi, mida see heidab helehallile pilvede loorile.

See uduribake varjas lahvanduse taga laiuvat lumetasandikku, kuid üsna silmapiiril paistis põhja pool udu kohal midagi tumedat.

«Näib, et seal paistab Bennetti saar,» hüüdis Ordin, kes oli sellele kohale silmapiiril esimesena tähelepanu pööranud.

Gorjunov ja Kostjakov vaatasid sinnapoole ja esimene määras kohe kompassi järgi saare asukoha.

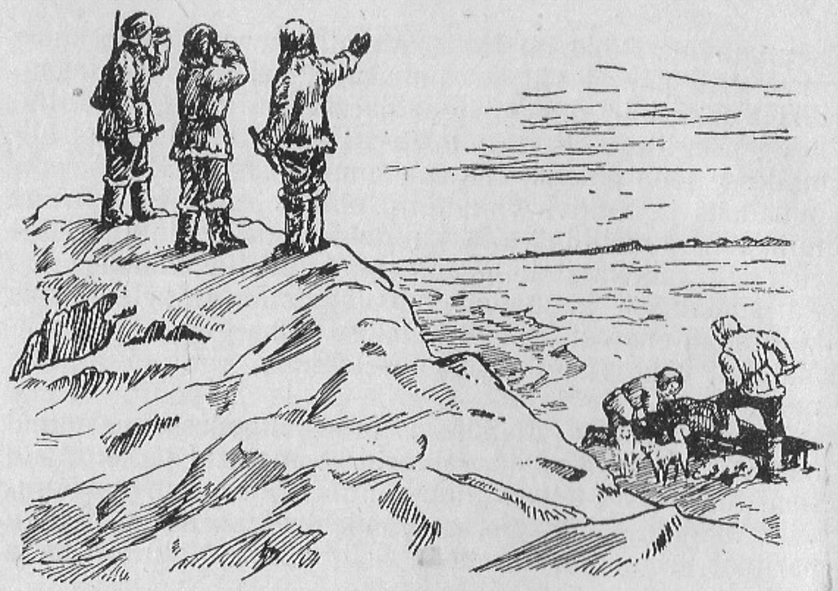

Enne loojangut nägid rändurid päris selgesti mustade teravatipuliste mägede ahelikku.

«See ei ole Bennetti saar,» ütles ta. «Saar asub tunduvalt ida pool ega ole Kotelnõi saarelt nähtav, sest ta on liiga kaugel. Kui see pole õhupeegeldus, siis me näeme Sannikovi maad. Tolli andmete järgi peaks ta selles suunas asuma.»

Kaks võtsid välja binoklid, kolmas aga vana pikksilma, Senki kingituse «Sannikovi maa otsinguks». Tumedad kogud lahvanduse udu taga kord kadusid, kord ilmusid uuesti. Sellest hoolimata õnnestus kindlaks teha, et see oli õige teravate tumedate kõrgendike ahelik, milledel valendasid ahelikku üksikuteks osadeks jaotavad ribad ja terved lumeväljad. Ahelik ulatus teatud kaugusele ja kadus siis varsti mõlemale poole laskudes. Selleni oli sirgjoont mööda vähemalt sada kakskümmend — sada kolmkümmend kilomeetrit.

«Kahtlemata maa!»

«Jah, ja pealegi väga kõrge ning mägine!»

«Miks ta ei ole üleni lumega kaetud?»

«Arvatavasti on mäenõlvad liiga järsud, et lumi saaks seal igale poole püsima jääda.»

«Kuid niisugustel järskudel mägedel ei saa olla kohta hanedele, partidele ega ka onkiloonidele.»

«Mägede vahel on ka orud.»

«Igal juhul pole see õhupeegeldus, vaid Sannikovi maa,» ütles Gorjunov. «Ta asub silmapiiri selles osas, kus teda nägid nii Toll kui ka Sannikov ise. Õhupeegeldus ei saa asuda alati ühes ja samas kohas. See tekib lahvanduste kohal, viimased aga muudavad asendit, nii nagu õhupeegelduski muudab oma piirjooni.»

Pikksilm osutus headest binoklitest paremaks ja seda käes hoidev Kostjakov teatas, et ta eraldab kaht ahelikku: eespoolset madalamat ja peaaegu üleni valget, tagumist kõrgemat aga mustade kaljudena.

«Kuid kahtlemata on mäeahelike vahel org ja võibolla isegi väga lai!»

«Ja selles elavad kättesaamatud onkiloonid,» tähendas Ordin.

«Meie aga tahame oma ilmumisega häirida nende rahulikku elu!» lisas Kostjakov. «Raske on isegi ette kujutada inimesi, kes juba mitu sajandit on elanud kogu maailmast eraldatult.»

Üles künkale kostev koerte vingumine, ulgumine ja haukumine katkestas jutuajamise ja tuletas meelde, et on aeg teele asuda. Kui ei ole lumetormi ja karmi külma, siis ootavad koerad kannatamatusega ärasõitu ja avaldavad omamoodi rõõmu, kui näevad, et kõik on valmis. Gorjunov määras veel korra kompassi abil suuna saladusliku maa peale, ja kõik kolm laskusid alla onni juurde.

«Kas täna maa paistab?» võttis neid küsimusega vastu Gorohhov.

«Hästi on näha, ei saa olla mingisugust kahtlust,» ütles Gorjunov.

«Peaks ka vaatama! Seni kui teie teed joote, jõuan ma ära käia. Olen ju ainult üks kord näinud, ja siis ka halvasti.»

Võttes rändurilt binoklid, ronisid mõlemad kütid künkale. Koerad, märganud, et ühed inimesed läksid onni, teised mäe otsa, rahunesid ja heitsid oma rakendites lumele.

Künkalt alla laskudes kinnitasid Gorohhov ja Nikiforov, et Sannikovi maa on selgesti näha ja samal kohal, kus nad olid seda varemgi näinud.

Varsti laskus väike karavan neemelt alla merele ja suundus peaaegu otse põhja. Kolm päeva puhanud koerad vedasid kergelt, sellele vaatamata, et nartadele oli täiendava koormana pandud küttepuude nädalane tagavara. Üleminekut oli võimalik sooritada kolme päevaga, kuid lumetorm võis jälle möllama hakata ja liikumist takistada; kuid ööbida karmi külmaga ilma tee ja toidu soojendamise võimaluseta on väga raske.

Liiguti edasi kord kiiresti mööda tasaseid kohti, kord aeglaselt, ületades torosse. Õhtuks kaeti umbes nelikümmend kilomeetrit ja peatuti ööbimiseks keset laia rünklikku jääriba, valides selleks tasase koha suurte jääpankade varjus. Kiiresti püstitati telk ja süüdati lõke, valmistati õhtusöök ja istuti siis tund aega tule juures, mis heitis jääpankade peeglitele punakaid helke. Päike kadus läände; lõunas kord paistis, kord kadus õhukese pilveloori taha noorkuu; põhjas mängisid nõrgalt kollakate kaarte ja sammaste kujulised virmalised, mis olid nähtavad üksnes siis, kui kuu pilve taha kadus.

Enne magamaheitmist ronis Gorjunov rünkaharjale silmapiiri vaatlema. Kuu ilmus nähtavale ja lumetasandik, torosside vallid ning jääpangad lõid õrna helesinise valgusega särama. Lõunast puhus külm tuuleke ja seal mustendasid silmapiiril pilved, millede taustal vaevalt paistis lameda küüruna Kotelnõi saar.

Järgmisel päeval oli ilm sume ja lõunatuul tugevnes. Gorohhov ja Nikiforov ennustasid lumetormi ja kihutasid koeri. Kuid jää muutus väga ebatasaseks ja peaaegu iga kilomeetri tagant kohati laiu torosse, nii et liiguti edasi aeglasemalt kui eelmisel päeval. Ees, halli taeva taustal paistis juba hommikust peale selgesti silma tume riba, osutades laiale ja pikale lahvandusele. Õhtuks oli see juba nii lähedal, et võis kuulda lainete kohinat. Kõrgest torossist üleminekul nähti poole kilomeetri kaugusel lõpuks lahtist valgete laineharjadega ja üksikute ujuvate jäätükkidega merd; see ulatus kaugele põhja, näis, et silmapiirini. Homme, kui lumetorm ei takista, seisis ees selle ületamine.

Seetõttu otsustati süsta kiiremaks vettelaskmiseks ja selle paremaks laadimiseks jääservale ligemale sõita; kuna tuul puhus lõunast, siis ei olnud karta, et meri jääd sealtpoolt servast lõhkuma hakkab. Öömajale asuti viimase torossi jääpankade vahele, umbes poolteistsaja sammu kaugusele lahtisest veest, valides selleks tasase koha, kuhu vaevalt mahtusid nartad, koerad ja telk; lõunast ja läänest oli koht kaitstud suurtest püstloodis ja kalduseisvatest jäämürakatest, mida selles torossis oli üldse palju, tõendades seda, et viimase põhjatuule ajal oli siin toimunud kohutav jääväljade kokkusurumine.

Jääpankade varjus ja tulukesega sissekäigu ees oli telgis soe ja mugav. Vastu ööd aga paisus tuul ja lumetorm hakkas mässama. Lõkketule valgusel oli näha, kuidas tumedas taevas viie kuni kuue meetri kõrgusel söösis üle telgi lumehelveste mass, mis koosnes väänlevatest, läbipõimuvatest ja hõljuvatest jugadest ning joakestest. Tuule survel rappusid suured jääpangad, läbi vilistamise ja undamise kostsid aeg-ajalt nagu valjud paugud.

«Mis see on?» hüüdis Kostjakov ehmunult, kui niisugune pauk esimest korda kõlas.

«Jäässe on tekkinud uus lõhe,» vastas Gorjunov.

«Jää raksub,» kinnitas Gorohhov rahulikult.

«Aga kas meie varjupaik ei või puruneda?»

«Kui tuul pöörab ja hakkab puhuma põhjast, siis võibolla küll, sest lained hakkavad peksma vastu meie jäävälja serva ja seda tõstma ning lõhkuma. Seni kuni tuul on lõunast, pole midagi karta.»

«Mis te ka ei räägiks, Matvei Ivanovitš,» lausus Nikiforov, «siin on ikkagi jube. Mõtelge ainult, istume vaikselt, tõmbame piipu ja vestleme, meie all aga on kõigest kaks arssinat jääd ja põhjatu sügavus. Seal saarte vahel on ikkagi rahulikum, meri on madal ja maa lähedal.»

«Kas pole ükspuha, kui sügav meie all on, kas kakskümmend või sada meetrit,» naeratas Ordin. «Kui jää laguneb, upume nii siin kui seal.»

«Aga ikkagi on siin õudsem, sest pole näha ei merd ega maad.»

«Poe kasuka alla ja jää magama, ehk siis näed!» naljatas Gorohhov.

«Seegi on õige, viskame pikali ja magame hommikuni, küllap valges on rahulikum.»

Kuid magati siiski rahutult, sest jääl lamades oli veel paremini kuulda, kuidas kord lähemal, kord kaugemal tekkisid uued praod. Ka koerad magasid mitte nii nagu harilikult, vaid rahutult ja kord hakkas üks, kord teine urisema või ulguma. Gorohhov tõusis mitu korda ja vaatas telgist välja, et veenduda, kas tuul suunda ei muuda. Kui valgenes ja kõik ärkasid, rahustas ta teisi sõnadega:

«Pole näha midagi, puhub endiselt, võite edasi magada.»

Põõnati kuni hilishommikuni, mil nälg kõiki üles kihutas. Süüdati lõke ja pandi teekann tulele; Gorohhov ja Nikiforov läksid kahe jääpanga vahele, kus tuult ei olnud peaaegu tunda, hunnikusse kogunenud koeri söötma. Lumetorm hakkas iseloomu muutma — kord viieks või kümneks minutiks vaibudes, nii et taevas selginema hakkas, siis aga kahekordse jõuga möllama hakates. Ühel vaikusehetkel ronis Gorohhov kõrgele jääpangale, vaatas ringi, vilistas pikalt ja hüüdis:

«Kuulge, sõbrad, me ujume kuhugi, ümberringi on vesi!»

Kõik jooksid ehmunult tema juurde jääpangale ja nägid, et lõunast, kust eile oli mööda jääd tuldud, mustendas läbi lumesombu meri; põhjas mustendas samuti vesi, kuna lääne ja ida suunas kulges toross, kuid ei olnud võimalik aru saada, kui kaugele. Kaua ei saadud vaadata, sest uus tuuleiil kattis kõik lumega ja ajas nad alla. Tuli telki tagasi minna.

«Ma arvan,» ütles Gorjunov, «et jääväli, millel me asume, oli teiste küljes nõrgalt kinni. Kui jää pragunes, rebis tuulehoog meie jäävälja lahti ja kihutas merele.»

«Aga kuhu?»

«Arvatavasti põhja, sinna, kuhu puhub tuul.»

«Kui aga selles mereosas esineb hoovus, siis võib see meid kanda kaugele läände või itta!»

«Muidugi võib.»

«Mis teha?»

«Ei saa midagi teha. Niisuguse ilmaga on meie süstaga kardetav sõita. Peab ootama, kuni lumetorm vaibub.»

«Kui aga jääväli veel puruneb?»

«Kui ta seni pole purunenud, siis tuleb loota, et ta ei purune ka edaspidi, vähemalt mitte seni, kuni ta teisele väljale või lausjääle otsa ei kihuta.»

«Selleks juhuks poleks ülearune süst kokku panna ja kõik meie asjad sinna asetada.»

«Õige!» lausus Gorohhov.

Pärast hommikusööki asuti nartade tühjendamisele ja süstaosade kokkupanemisele. Siis laoti süstasse laadung ja nartad, pakkimata jäeti vaid magamiskotid ja telk, mida võis koristada ohu esimestel tundemärkidel. Aeg-ajalt, kui tuul vaibus, roniti jääpangale, kuid nii põhjas kui lõunas nähti ikka merd, millest neid kummaltki poolt eraldas umbes sajameetrine vahemaa.

Nii möödus päev. Lumetorm möllas endiselt. Pärast õhtusööki istuti kaua kustuva tule valgel. Meeleolu oli ärev; mõnikord näis, nagu oleks jää jalge all kõikunud. Kuid uute pragude tekkimist tähistavaid kärgatusi ei olnud juba hommikust saadik kuulda. Arvatavasti oli eraldunud jääväli küllalt tugev. Öösel oldi igaks juhuks vaheldumisi valvel. Tuul hakkas raugema ja aeg-ajalt tuli läbi lumesombu nähtavale isegi kuu, mis paistis tuhmi laialivalguva laiguna.

Viimasena valves olnud Ordin oli koidu ajal suikunud ja ärkas päikesekiirest, mis valgustas tema nägu. Imestades vaatas ta juba tõusnud päikest ja helesinist taevast enda kohal. Halb ilm oli möödas. Tuul puhus võrdlemisi nõrgalt, sageli vaibudes; värske lumi säras pimestavalt.

Kiiresti ronis Ordin jääpangale ja nägi lõunas kuni silmapiirini sinetavat väikeste valgeharjaliste lainetega merd; läänes lõppes jääväli poole kilomeetri kaugusel, idas veelgi lähemal. Põhjas paistis päris lähedal veeriba taga aeglaselt läheneva lausjää serv. Ordin ruttas teisi äratama. Kõik ronisid üles.

«Kui tõusev päike poleks kohe näidanud, kus on põhi ja lõuna, oleksin ma arvanud, et meri on meist põhja pool nagu varemgi!» hüüdis Kostjakov.

«Jah, meil on haruldaselt vedanud!» lausus Gorjunov.

«Selle asemel et sõita süstas ja vaeva näha peale- ja mahalaadimisega, lesisime me rahulikult telgis, kuna lumetorm meid ise üle mere sõidutas.»

«Oleksime nagu praamil üle jõe sõitnud,» lisas Gorohhov.

«Ja kroonu kulul, ilma igasuguse tasuta!» naeris Nikiforov, «meie liikumisloa alusel!»

«Tuisutaat hirmutas meid ainult natuke, et me ei vallataks!» ütles Kostjakov.

«Kas ta ikka viib meid kaldale või tuleb süst vette lasta?» kahtles Ordin.

«Loodame, et viib. Triivida ei ole enam palju jäänud, tuul puhub ja meie toross purjetab hästi.»

«Seni aga tuleks süüa ja teeleminekuks ettevalmistusi teha,» tegi ettepaneku Gorjunov.

Kuna tuul oli nõrk, liikus edukalt parve ülesannet täitev jääväli aeglaselt edasi. Jõuti einetada, süst koost lahti võtta, nartad ette valmistada ja roniti jälle rünkale, et oodata parve randumismomenti vastu liikumata jää serva. Oodata tuli ligi tund aega; lõpuks oli tunda kogu jäävälja vappumist ja vaatlejate silmade ees hakkas jää piki liitejoont purunema ja torossidena kuhjuma. Kuid surve oli nõrk, tekkis tühine toross ja parv rahunes.

«Randusime!» hüüdis Gorohhov.

Rändurid võtsid tee puhastamiseks kirved ning labidad, lähenesid parve servale ja, valinud tasasema koha, läksid lühikese ajaga üle liikumatule jääle.

Nikiforov kummardas koomilise väärikusega mahajäetud jäävälja poole ja hüüdis:

«Suur tänu, sõber, ülesõidu eest! Sõidutasid kenasti, pole midagi öelda!»

Oletades, et jääparv ei olnud määratud suunast palju kõrvale kaldunud, suunas Gorjunov nartad põhja, lootes mõne kõrgema rünka otsast näha Sannikovi maad ja selle järgi orienteeruda. Tee oli esialgu väga raske, sest üks toross järgnes teisele ja lõunaks kaeti vaevalt kümme kilomeetrit. Torossid varjasid täielikult vaadet kaugemale. Lõpuks, keskpäeva ajal, algas tasasem jää ja silmapiiril tulid vaevu läbi uduvina nähtavale ikka veel väga kaugel oleva saladusliku maa kõrgustikud.

«Kolmandat päeva sõidame, aga ta nagu polekski nähtavamaks muutunud,» ütles Gorohhov niisuguse imeliku häälega, et tema kõrval seisnud Gorjunov seda märkas.

«Sa mõtled midagi halba, Nikita,» ütles ta.

«Tõsi. Mul tekkis kahtlus. Ega siis jääväli hea pärast meid nii toredasti üle mere sõidutanud, Matvei Ivanovitš. Ja mul tekkis mõte, et see polegi maa, vaid viirastus. Meelitab meid, hakkab aina kauguses ähmaselt paistma ja ahvatlema. Viib meid nii kaugele, kust ei saagi tagasi pöörduda.»

«Noh, mõtlesid küll alles rumaluse välja,» hakkas Gorjunov naerma. «Küll näed, veel päev või kaks, ja see maa on käega katsuda.»

«Mina aga arvan, et kui seda homme ikka veel täiesti selgelt näha ei ole, tuleks meil tagasi pöörduda, enne kui pole hilja.»

Gorjunov katkestas jutu ja võttis suuna maa poole. See asus juba kirdes; arvatavasti oli tuul või vool parve tublisti läände kandnud. Tuli muuta rännakusuunda. Tasasem jää võimaldas liikuda kiiremini ja õhtuks kaeti veel kolmkümmend kilomeetrit. Loojanguks selgines silmapiir täielikult ja rändurid nägid juba ilma binokliteta täiesti selgesti valge lameda küüru kohal kerkivat teravatipuliste mustade kõrgendike ahelikku. Isegi Gorohhov oleks nagu rahunenud.

Veel kaks päeva mindi samas suunas, kuid pilves ilma tõttu ei olnud maad näha; pilved olid madalal ja arvatavasti varjasid maad. Lõpuks, kolmandal päeval, varsti pärast lõunapeatust, lõppesid torossid täielikult ja sile lumetasandik hakkas märgatavalt tõusma. Kohe aeglustasid koerad oma jooksu.

«Ega ometi maa juba jalge all ole?» hüüdis Ordin.

«Ehtne maa,» kinnitas Nikiforov. «Koerad näitasid selgesti, et sõidame mäkke.»

Samal momendil paistis ees mõneks silmapilguks laialivalgunud pilve tagant mõne versta kaugusel nagu mingi kõrge valge sein.

«Peale lume ei ole sellel maal esialgu midagi näha,» torises Kostjakov. «Mäed on kuskile ära kadunud.»

«Vaat kus kannatamatus! Küll valge seina taga ka mägesid näeme. Aga seal on teile peale lume ka midagi

muud.» Gorjunov näitas paremale, kus saja sammu kaugusel karavanist midagi mustendas.

Kõik kolm tõttasid selle koha juurde. Ordin võttis vöö vahelt vasara, valmistudes kiviga käsitsivõitlusse astuma, sest see oli lame, lumetasandiku kohal künkana kerkiv sile kalju. Selle pinna olid lumehelbed lumetormide ajal siledaks poleerinud. Lõhesse pistetud meisli abil õnnestus siiski tükk kivimit lahti murda. Ordin vaatles seda tähelepanelikult ja teatas:

«See on arvatavasti basalt.»

«Mida võiski oodata,» tähendas Gorjunov. «See vulkaaniline kivim on nähtavasti Põhja-Jäämere saartel väga levinud ja tõendab seda, et siin on kunagi toimunud tohutu laavavool.»

«Küll siis oli aga siin soe! Mitte nii nagu nüüd,» lisas Kostjakov kahetseval toonil.

Basalditükk anti pidulikult üle Nikiforoviga narta juurde jäänud Gorohhovile. See oli parimaks tõendiks, et jalge all oli maa, saladusliku Sannikovi maa serv, millele inimese jalg astus võib-olla esmakordselt.

Aeglaselt mööda nõlva üles tõustes jõudis karavan kahe tunni pärast valge seina jalamile, mis osutus samuti mäenõlvaks, kuid oli tunduvalt järsem. See ulatus teed tõkestades kaugele mõlemale poole, nagu võis kogu ümbruse kergelt endasse mähkunud udu läbi näha. Tuli tõusta, kuid mitte otse, vaid poolpõiki. Lumetormidest tihendatud lumi oli nii kõva, et isegi raskete nartade jalased sellesse õige vähe vajusid.

TÕOTATUD MAA KÜNNISEL

Aeglaselt, pikkade loogete kaupa tõusis karavan mööda valget nõlva ikka kõrgemale ja kõrgemale ja näis, nagu ei tulekski tõusule lõppu; nõlvakut looritav hõre udu ei võimaldanud näha selle harja ja lumine nõlv kadus juba saja sammu kaugusel hallikasse sompu.

«On aga kõrge mägi!» hüüdis Gorohhov ühe peatuse ajal pöörangul, mis olid vajalikud koertele puhkuseks.

«Oleme nähtavasti väga ebaõnnestunult ühele ääremäe nõlvale sattunud, selle asemel et orgu minna,» oletas Ordin.

«Väga võimalik, et maa kogu lõunapoolne serv on niisugune,» tähendas Gorjunov. «Tuletage meelde, et kaljuse mäeaheliku ees nägime kaugele kulgevat kõrget lumevalli, millele me arvatavasti praegu tõusemegi.»

«Imelik maa,» ütles Kostjakov. «Äkiliste järsakute ja kaljuste neemede asemel, mis palistavad Uus-Siberi ja Bennetti saari, on siin niisugune pikk tasane tõus.»

«Ei ole isegi ülevalt libisevaid jääliustikke, vaid ainult lumi,» lisas Ordin.

«Jah, see on kummaline! See on lõunapoolne nõlv ja lumi peaks sellel suve jooksul sulama. Kuid selle kohal, nagu nägime, kerkib veelgi kõrgemate mägede ahelik, milledelt oleks pidanud jääliustikud üle selle nõlva alla mere poole laskuma. Neid me aga seni näinud ei ole.»

«Selle kummalise fakti ainuke seletus on, et selle lumevalli taga asub sügav org ja et jääliustikud laskuvad sinna,» oletas Ordin. «Seejärel aga suunduvad kuskil tohutu jäävooluna merre, nagu Teravmägedel.»

«Kus on aga siis toitumiskohad lindudele, kes pidavat siia lendama, rääkimata onkiloonidest, kellede olemasolusse mina muide ei usu?» küsis Kostjakov.

«Kannatage ometi natuke, seltsimehed, lahendus pole enam mägede taga,» naeris Gorjunov. «Edasi, lõbusamalt!»

Järgmisel peatusel näitas baromeeter juba kaheksasada meetrit kõrgust üle merepinna. Udu muutus nagu tihedamaks ja Gorohhov lausus:

«Kuidas tahate, kuid tuleks tagasi pöörduda.»

«Mispärast?» hüüdis Gorjunov.

«Kas te siis ei näe? Ronime ja ronime, nagu taevasse. Ei saa olla nii kõrget mäge.»

«Oh-ho-ho!» hakkasid kõik kolmekesi naerma ja isegi Nikiforov ühines nendega.

«Aga udu, mis see tähendab? Tuletage meelde Kigiljahi mäge, mis tekitab udu, et inimesed ei saaks talle otsa ronida.»

«Noh, Nikita, näen, et oled kajuritelt ebausu omaks võtnud. Udu kõrgel mäel on kõige tavalisem nähtus, eriti siinsetes kohtades. Kas me pole seda varem näinud või?»

«Teie asi, tehke kuidas teate, mina aga olen teid hoiatanud. Hiljem ärge rääkige, et Gorohhov viis teid ohtu.»

Liiguti veel edasi ja poole tunni pärast nähti läbi hõreneva udu lõpuks veel küllaltki kõrgel ees keset lund mitut tumedat kaljut. Kõik hingasid kergendatult ja jätkasid uue energiaga teekonda; lumi muutus kohevamaks ja vaatamata sellele, et nõlvak läks laugjamaks, vajusid nartad siiski sügavale ja koertele tuli teed ette sõtkuda. Seepärast oli mäkketõus aeglasem ja viimane pool kilomeetrit liiguti edasi suuri vaevu.

Päike kaldus juba loojangule, kui karavan lõpuks jõudis peaaegu selle kõrge lumeveeru harjale, kus baromeeter näitas üheksasada seitsekümmend meetrit. All hõljus udu valge loorina peaaegu kogu nõlva ja jalamit kattes, kuid selle kohal avanes kuni silmapiirini avar vaade mere rünklikule tasandikule.

Nad jätsid nartad lumest pisut välja ulatuva lameda musta kalju jalamile, tõusid kõik viiekesi mäeharjale ja peatusid kahe sammu kaugusel hiigeljärsaku servast, millega see lumenõlv lõppes.

«No küll on ime!» hüüdis Nikiforov, väljendades sellega üldist hämmastust ees laiuva vaatepildi üle.

Lume ja jää asemel, mida oleks võinud oodata 79. või 80. laiuskraadi all niisugusel peaaegu tuhandemeetrisel kõrgusel üle merepinna, nägid rändurid endi ees ärkava kevadise looduse vaatepilti, kuigi oli alles aprilli keskpaik, millal isegi Jakutski ümbruses, 15—17° lõuna pool, on kevadet märgata alles esimestest sulailmadest.

Järsandiku servast alla, põhjapoolse silmapiirini laiuva hiigeloru sügavusse, kulgesid lumest valendavad sünged mustad astangud. Selle põhjas haljendasid avarad aasad, mille vahel asusid esimeste lehtede rohelisusega kaunistatud metsa või põõsastiku alad. Mitmes kohas aasade vahel helkisid peeglitena suured ja väikesed järved, mida ühendasid kord tihnikusse kaduvate, kord jälle aasadel nähtavale tulevate ojade hõbedased lindid. Kaugemate järvekeste kohal hõljus valge udu — need oleksid nagu suitsenud. Läänes, haljendava oru taga, tõusis peaaegu püstloodis seinana kõrge mäeahelik, mille hari oli lõigatud teravateks hiigelsae hammaste taolisteks sakkideks; nendel lasus ribadena ja laikudena

lund, samal ajal kui allpool järsakul seda peaaegu ei olnud. Päike oli juba jõudnud selle aheliku taha laskuda ja kogu org mattus õhtuhämarusse.

Mägede ahelik venis põhjapoolse silmapiiri taha, kadudes oru kaugemat osa katvasse uttu. Sinnasamasse põhja, niipalju kui näha võis, kulges ka mäeahelik, mille harjal vaatlejad seisid ja mis oli vastaspoolsest madalam. Lõunas paistsid mõlemad nagu ühineyat, orgu sellest küljest täiesti sulgedes.

Esimeste minutite sõnatu vaatlemine vaheldus elava muljete vahetamisega.

«Imede ime, Matvei Ivanovitš,» lausus Nikiforov.

«Tõeline tõotatud maa!» ütles Ordin.

«Täiesti mõistetamatu on see rohelus, see taimestik niisuguse laiuskraadi all,» lausus Kostjakov. «Org on avatud põhjast, pooluse poolt, ja näib, nagu tuleks sealt soojust.»

«Ei ole imeks panna, et siia lendavad kaugelt linnud, põlates meie karmi rannikut. Võib olla täiesti võimalik, et siia on varju tulnud ka onkiloonid. Kuidas me pääseme aga kõigi oma nartadega mööda neid järsakuid alla? Isegi ilma nendeta ei saa siit alla laskuda,» tähendas Gorjunov.

«Aga näe, loomad laskuvad!» hüüdis Ordin, osutades rändurite jalge alla astangule ilmunud mõnele tumepruunile loomale, kellel paistsid kahel pool pead spiraalikujuliselt keerdus tohutu suured sarved.

«Ehh, kaljukitsed! Kui õige laseks paar tükki õhtusöögiks!» hüüdis Gorohhov.

Vahepeal olid loomad arvatavasti inimesi haistnud, nad peatusid ja tõstsid kahtlevalt päid.

Nähtavasti olid kitsed siiski inimestega tuttavad, sest viivuks seisatanud, pöördusid nad äkitselt tagasi ja kadusid kaljueendi taha.

Samal ajal uuris Gorjunov binokliga kummalgi pool peatuskohast olevat mäeharja; kirde poole see kerkis, edelasse aga näis nagu madalamale laskuvat ja selles suunas võib-olla oli võimalik ka orgu laskuda.

«Läheme piki harja edelasse,» teatas ta. «Kui allalaskumise koht on üldse olemas, siis kõige tõenäolisemalt sealpool.»

«Ehh, kaljukitsed!» hüüdis Gorohhov.

«Võib-olla tuleb käia ümber kogu nõo,» tähendas Ordin, «et . . .»

«Et veenduda, et inimesed ei saa sinna alla laskuda ja et see on võimalik ainult lindudele,» täiendas Kostjakov.

«Noh, mis siis ikka, esimene kord tuleb rahule jääda ka selle keset polaarjääd rikkaliku taimestikuga kaetud hiigeloru avastamisega ja pöörduda viivitamatult tagasi mandrile.»

Kasutades päeva ülejäänud osa, mindi piki ebatasast harja edela poole; see vahel muutus madalamaks ja siis ulatus lõunanõlvaku lumeväli päris järsandiku servani, vahel aga tõusis ja kujutas endast kaljusid või teravaid madalate küngaste ahelikke. Neid nähes meenus Ordinile ta vasar ja ta vaatas mitu niisugust eendit üle.

Kõik nad koosnesid basaldist, ühes kohas tihedast, teisal poorsest või räbusest, mis kujutas enesest basaltlaavat.

«Ma hakkan arvama,» lausus Ordin Gorjunovi poole pöördudes, «et teie poolt akadeemik Senkile avaldatud oletus selle kohta, et Sannikovi maa kujutab enesest vulkaani jäänust, leiab kinnitust. See püstloodsete järsandike rõngaga piiratud hiiglasuur lammorg on väga sarnane muistse vulkaani kaldeerale[1], meie poolt all ja siin harjal nähtud basaldid aga kinnitavad seda.»

«Lammoru niisugune päritolu seletab meile ka rikkaliku taimestiku olemasolu sellisel laiuskraadil,» lisas Gorjunov. «Kuid ei maksa enneaegu otsustada, vaatame, mis edasi tuleb.»

[1] Kaldeeraks (hispaaniakeelne sõna «katel») nimetatakse kustunud vulkaanide vanu kraatreid, mis on murenemise protsessi mõjul tugevasti laienenud ja muutunud madalaks ning sarnanevad tohutule tsirkusele. Sageli asub kaldeera keskel tegeva vulkaani koonus.

Mida rohkem edelasse, seda madalamaks mäehari muutus, kuid ta nõopoolne külg oli endiselt järsk. Hämarus tihenes, kuid täiskuu oli juba tõusnud ja valgustas teed. Möödus veel tund.

Gorjunov vaatas baromeetrile — see näitas veel ainult viissada meetrit üle merepinna.

«Arvan, et meil tuleb ööbida mäeharjal. Kuu ei valgusta teed orgu laskumisel, pimedas aga on mööda tundmatut teed ohtlik minna.»

«Otsime tasase koha ja peatume,» nõustus Nikiforov.

«Kui aga öösel tõuseb lumetorm, võib see meid kuristikku pühkida,» tähendas Kostjakov.

«Lumetormi ei tule,» teatas Gorohhov, «taevas on selge, tuult ei ole ja päike ei loojunud ka punaselt. Kui just saatan meid nuhelda tahab . . .»

«Jääme lootma, et ta halastab,» ütles Gorjunov naerdes.

Mäeharjal valiti välja kõige tasasem ja laiem plats kahe kalju vahel, püstitati telk, õhtustati, kuid magada ei tahtnud keegi. Saladuslik nõgu oli liiga lähedal ja tekitas uudishimu. Kuu valgustas juba selle kaugemat osa, kuna lähem jäi varju; mitmes kohas helkisid aasade ja metsa tumedal taustal järvepeeglid ja ojapaelad.

Nad võtsid viiekesi istet järsaku servale ja imetlesid enda ees olevat imelikku nõgu; kuust valgustatud vastaspoolse mäeharja järsandikud näisid praegu veelgi kõrgemad ja järsemad.

Need kerkisid oru põhja kohale peaaegu püstloodis tuhande viiesaja kuni tuhande kuuesaja meetri kõrgusele. Äkki kostis öövaikuses sügavusest algul pikaldane ammumine, siis aga summutatud möire.

«Ehee . . . seal on loomi, lehmad ammuvad!» hüüatas Nikiforov.

«Aga see teine, kes röögib? Kas mitte põder?» küsis Gorjunov.

«Ei ole see põder ega ka härg. See loom nagu puhuks suurt pasunat. Ei ole see ka karu.»

Mõistatati, mis loom see võis olla, kuid ükski küttidele teada olevatest loomadest niiviisi ei häälitsenud ja nii jäädigi teadmatusse.

«Aga mis see on?» küsis Ordin, osutades kaugel keset

nõgu süttinud punasele täpile, mis sarnanes tähega, kord heledamaks muutudes, kord peaaegu kustudes.

«See on arvatavasti tuluke selle vulkaani kraatri põhjas, mis pole nähtavasti veel täiesti kustunud!» ütles Kostjakov naerdes.

«Kas see pole viimati lõke?»

«Sedamoodi paistab. Tähendab, siin on inimesi, võibolla kadunud onkiloonid?» oletas Gorjunov.

Jälle valitses vaikus. Kõik jälgisid silmadega seda uut mõistatuslikku nähtust kummalises orus. Ja äkki kostsid kaugelt trummilööke meenutavad vaevalt kuuldavad helid.

«See pole muu kui šamaani käsitrumm!» lausus Gorohhov. «Tähendab, et inimesed on olemas ja ka tuli on nende.»

«Kui on aga inimesed, siis peab olema ka laskumiskoht,» mainis Gorjunov. «Inimesed ei saanud ju nagu linnud läbi õhu lennata.»

«See võis olla, kuid varises kokku!»

Vaikuses möödus veel pool tundi ja kõiki hakkas uni vaevama. Kuid äkki tõmbas uus nähtus tähelepanu endale. Vaatamata kõrgemale tõusnud ja eredalt paistvale kuule muutus nõo kaugem osa ebaselgeks ja kadus varsti uduloori varju. See loor hõljus aeglaselt lõunasse, ja varsti muutus kogu nõgu kergelt lainetava udu tohutuks valkjaks järveks. Siis hakkas udu kõrgemale tõusma ja rändurite asukoha juures üle lõunapoolse serva madala koha roomama.

Põhjast hakkas puhuma niiske, kuid soe tuul ja varsti olid mäehari, kaljud ja telk paksu udusse mähitud, millest kuu vaevalt läbi paistis.

«Etendus on läbi, eesriie langenud ja aeg on lahkuda!» lausus Ordin.

«Igaks juhuks poeme parem telki!» pani ette Gorohhov. «Ja mis te ka ei arvaks, Matvei Ivanovitš, see kõik on üksnes viirastus ja silmapete — nii see maa kui ka metsad, aasad ja loomad. Pange tähele, homme ärgates ei leia me peale lume midagi ja meil tuleb kiiremas korras jalga lasta.»

«Noh aitab, ennustaja, homme näeme,» vastas Gorjunov.

Heideti magama, kuid magati rahutult, sest koerad haukusid ja kiunusid aeg-ajalt, haistes arvatavasti mingisuguseid mitte just kaugel olevaid loomi.

ESIMENE PÄEV SANNIKOVI MAAL

Kui valgenes, polnud udu veel hajunud; see oli nii tihe, et juba viie sammu kaugusel kadus inimese siluett peaaegu piimjasvalgesse uttu. Isegi laagri ümbruses tuli üsna ettevaatlikult liikuda, et telgist mõne sammu kaugusel olevast järsakust mitte alla kukkuda.

Tuli oodata sobivat aega, mil võis jälle mööda harja edasi minna, et laskumiskohta otsida. Lõke süüdati viimaste Kotelnõilt toodud puudega, toideti koeri ja einestati ruttamata.

Kella järgi otsustades oli päike juba üle tunni üleval, kuid udu varjas teda täielikult; näis, nagu voolaks udu üle mäeharja vedela kissellina, mis on ülearu täitnud lohu tohutu kausi ja valgub üle sakilise ääre.

«Näe, teie vulkaan suitseb,» naljatas Kostjakov. «See tegutseb öösiti, algul süttisid tuled, siis aga hakkas suitsema.»

«Naerge aga pealegi, Pavel Nikolajevitš,» vastas Ordin.

«Kuid see nõgu on ikkagi vulkaan ja see avastus pole sugugi vähem tähtis kui Sannikovi maa enese leidmine.»

«Kas tõesti võivad siis keset polaarjääd esineda vulkaanid?» küsis Kostjakov.

«Miks mitte! Lõunapoolses polaarpiirkonnas leiduvad isegi tegevad vulkaanid Erebus ja Terror ja mitu kustunut. Jäämeres aga leiame erineva vanusega vulkaanilisi kivimeid nii Gröönimaal, Teravmägedel kui ka Franz Josephi maal ja isegi Sannikovi maa lähimal naabril — Bennetti saarel.»

«Kuid need kõik on väga vanad.»

«Mitte kõik. Aga Island oma grandioosse vulkaanilise tegevusega?»

«Noh, see vulkaan pistab oma mõõtmetelt vöö vahele kõik ülejäänud,» tähendas Gorjunov. «Vaat, mis mind ikka veel sunnib kahtlema teie hüpoteesi õigsuses . . .»

«See on tõepoolest liiga suur; arvan, et see ulatub oma kakskümmend kilomeetrit põiki- ja nelikümmend, viiskümmend pikisuunas.»

«Kui suured on aga maakeral teadaolevad kõige suuremad kraatrid?»

«Niipalju kui mäletan, on Mauna-Loa kraater Havai saartel ligemale neli kilomeetrit, Gunung-Tengger Jaava saarel pisut vähem kui kuus kilomeetrit läbimõõdus.»

«Noh, kas näete! Sellel oleks paras kuu peal olla, mitte aga maa peal,» tähendas Kostjakov.

«Kuu peal oleks ta olnud kõige tavalisem, sest seal on kuuekümne-, kaheksakümne-, sajakilomeetrise ja suurema läbimõõduga kraatreid; näiteks on Ptolemaiose kraatri läbimõõt sada kuuskümmend üks kilomeetrit, Langrenusel sada viiskümmend kaheksa, kuna seitsmekümne- kuni üheksakümne-kilomeetrilise läbimõõduga on neid üle kümne. Kokku aga on avastatud kuul ligemale kolmkümmend tuhat kraatrit.»

«Küll võis kuu ilusat vaatepilti pakkuda, kui need kõik tegutsesid!»

Samal ajal kui meie rändurid kõnelesid kuust, tegi päike oma tööd ja udu hakkas kiiresti hõrenema, üles tõustes ja õhukesteks viirgudeks muutudes, mis pikkamisi õhus laiali valgusid. Peatselt muutus mäehari niivõrd nähtavaks, et võis teele asuda, kuigi nõgu kujutas veel aeglaselt hõljuva pinnaga piimvalget merd. Edasi mindi juba läände, mööda sinnapoole suunduvat ja üha madalamaks muutuvat mäeharja. Lõpuks, natuke aega enne keskpäeva, jõuti kõige madalamale kohale, millest edasi algas selgeltnähtav uus tõus.

«Kui siin ei ole laskumiskohta, siis tuleb seda otsida kaugel nõo põhjapoolsel serval,» teatas Gorjunov.

«See on väga kurb!» ütles Ordin, «sest puid meil ei ole, kuna koertele jätkub toitu kõigest kolmeks päevaks, mitte rohkem.»

Läheneti järsaku servale, et seda põhjalikumalt uurida. Baromeeter näitas kõigest sada kakskümmend meetrit üle merepinna ja võis loota, et köite abil õnnestub astangult astangule alla laskuda.

«Näe, ongi allaminekukoht!» hüüdis Gorjunov, näidates paremale.

Kõik vaatasid sinna. Seal ulatus harjalt lohu sügavusse pikk lumenõlvak, hiigelhang, mis oli tekkinud lumetormide ajal mere poolt üle harja kõige madalama koha tuisanud ja järsaku taha kogunenud lumest. See laskus üsna järsult laia harjaga kaheviilulise katuse sarnaselt, alates päris järsaku servast; sellest paremal ja vasakul oli näha veel taolisi hangesid, mis aga ei ulatunud mäeharjani, nii et oli ainult üks koht laskumiseks. Prooviti lume tihedust — see osutus küllaldaseks, sest jalg vajus kõigest neli kuni viis sentimeetrit.

Kostjakov ei suutnud jalgadele püsima jääda ja veeti nõlvast kõhuli alla.

Kuna nõlvaku kallak oli kuni 40°, siis nartasid koos rakenditega alla lasta ei saanud. Koerad rakendati nartade eest lahti, iga narta külge seoti kaks köit ja hakati laskuma, kahe mehega nartat tagasi hoides. Seniks, kuni kaks nartat alla jõudsid, jäi Kostjakov kolmanda narta ja koertega üles. Kui Gorohhov ja Nikiforov üles tagasi tulid, viis Kostjakov kõik kolm koerterakendit alla: neid üksi lasta oleks olnud ohtlik, sest nad võisid otsekohe mingi uluki järele tormata. Kuid kolmkümmend koera mööda nõlva alla viia pole kerge ülesanne; all nartasid ja inimesi nähes pistsid koerad nii kiiresti jooksu, et Kostjakov ei suutnud jalgadele jääda, kukkus pikali ja veeti nõlvast kõhuli alla, paisates õhku terve pilve lumetolmu, mis lõbustas nii ülal kui ka all viibivaid pealtvaatajaid.

Jõudnud alla, vaadati ringi. Maapind lumehangede jalamil oli täiesti paljas. Siia paistis päike üksnes kesksuvel ja põhjapoolsest küljest, s. o. öösel, millal ta seisab madalal ja soojendab nõrgalt. Arvatavasti sulas lumi kaua ja taimestik ei saanud areneda. Kuid lumehan-

gedest kolmekümne sammu kaugusel keset laialipaisatud basaldiplaate ja kilde haljendas sammal ja kääbuslilledel avanesid esimesed õienupud. Natuke kaugemal oli näha roomavaid veel raagus põõsaid, edasi aga — poole kilomeetri kaugusel — juba kõrgemaid ja tihedamaid, veidi lehte läinuid. Nende taga aga mustendas juba madal metsasein.

Lõunasöögi, või õigemini nartadelt leitud viimaste puudega keedetud tee joomise ajal arutati tähtsat küsimust — kuidas edasi liikuda. Süst, nartad ja ka koerad olid kasutud, sest orus ei olnud lund ega suuri jõgesid.

Kolmekümmend koera enestega kaasa vedada ja hoolitseda nende toidu eest oleks olnud edasiliikumisel liiga koormav. Ulukite küllusest tingituna oleksid koerad nende tagaajamisega palju tüli tekitanud, neid aga kütkes kaasa viia oleks tähendanud kogu tähelepanu neile pühendamist ja ekspeditsiooni kolme liikme koormamist selle ebaproduktiivse tööga. Rakendada koerad nartade ette ja nendega mööda rohtu ja metsi sõita — see tähendaks nartade jalased läbi kulutada ja muuta need kõlbmatuks tagasiteekonnaks üle jää; ühtlasi aga kurnaks ära koerad raske tööga.

Ainsaks vastuvõetavaks lahenduseks näis olevat jätta kõik ülearune varustus ja koerad ühe inimese järelevalve alla siiasamasse lumehangede juurde; siin oli jahe, inimene aga võis pühendada kogu oma aja endale ja koertele toidu hankimisele. Teised neli võisid jalgsi ilma koormata alustada matka mööda Sannikovi maad, pöördudes aeg-ajalt baasi juurde tagasi kogutud kollektsioonide üleandmiseks. Tšuktši ja lamuudi keeli valdav Gorohhov oli vajalik vahendajaks onkiloonidega kokkupuutumise puhuks, mistõttu asju ja koeri pidi valvama jääma Nikiforov. Viimane oli mõningal määral kohutatud ebatavalisest olukorrast, kuid üldiselt, nagu kõik põhjamaa kütid, ei kartnud ta veeta mõnd päeva või isegi nädalat üksinduses; trobikond koeri kujutas enesest küllaldast kaitset röövloomade vastu, ühtlasi aga tekitas ka palju muret, nii et polnud vaja tegevusetuse tõttu igavust tunda.

Valiti välja koht kahe hange vahele, püstitati telk ja päeva lõpp pühendati varustuse sorteerimisele. Jalgsi

oru sügavusse minnes ei tohtinud end suure kandamiga koormata; kaasa tuli võtta kõige hädavajalikum — väike riiete, pesu ja jalatsite tagavara, püssid ja padrunid, katel ja teekann, arvestades seda, et toitu hangitakse küttimisega ja magatakse lageda taeva all.

Õhtuks kattus taevas pilvedega ja hakkas sadama märga, vihmaga vahelduvat lund. Tuli telki varju pugeda.

«Niisugune ilm näitab meile, et tuleb tarvitusele võtta mingisugused abinõud, et suveks siia jäetavad asjad, nartad ja süst ei rikneks ega hävineks,» ütles Gorjunov.

«Tuleb ehitada roigastest ja puukoorest varjualune,» arvas Ordin.

«See on halb kaitse, pealegi tuleb puukoore järele kaugele minna,» tähendas Gorohhov.

«Aga milleks need hanged siis on? Tõenäoliselt need sügavalt ei sula. Kaevame nendesse koopa ja laome sinna kõik asjad; seal on kuiv ja külm ning ohutu ka kiskjate suhtes.»

«Koerte jaoks aga kaevame teise,» lisas Nikiforov, «palavust nad ei armasta ja sinna on neid võimalik ka ööseks kinni panna, et nad laiali ei jookseks.»

«Mitte ainult ööseks. Jahile lähed kahe või kolmega, teised aga paned kinni. Ei saa ju kogu karja enesega kaasa vedada. Ja sellest ei tulekski midagi välja, nad ajaksid kõik loomad laiali,» ütles Gorohhov.

«Täiesti õige! Mõte on hea,» lausus Gorjunov. «Homme hommikul asume seda ellu viima.»

Sel õhtul oli telgis külm ja ebamugav; puid ei olnud ja õhtusöök valmistati kuidagi lähedalasuvaist põõsastest saadud hagudega. Seetõttu heideti varakult magama. Kuid orust palju lähemalt kostvad mitmesugused hääled — loomade ammumine, määgimine ja möirgamine, häirisid tihti koeri, kes hakkasid haukuma ja ulguma, äratades magajaid.

«Ma ei kadesta Kapitoni, kes kogu aeg hakkab magama nende kisakõride kõrval!» porises Kostjakov ühe sellise kontserdi ajal.

«Kui ta sulgeb nad lumekoopasse, muutuvad nad rahulikumaks,» vastas Gorjunov teisele küljele pöörates.

Hommikul asuti tööle ja raiuti kirvestega basaltjär-

saku lähedusse lumehange sügav galerii. Pinnapealse lumekihi all asus lausjää, mis oli seal seisnud arvatavasti juba sajandeid, nii et polnud kartust, et see suvel ära sulab. Koopasse laoti liigne varustus, süst ja kaks nartat, sissekäik aga suleti jääpankadega, et sinna ei pääseks sooja õhku ja et mõni kiskja ei tungiks Nikiforovi äraolekul sisse. Naabrusse raiuti veel kolm väiksemat koobast, igale koerterakendile üks.

Kolmas narta jäeti Nikiforovile, et see saaks metsast oma elukohta vedada puid ja saagiks saadud loomi. Nikiforov, kellele jääst koopad väga meeldisid, kavatses kaevata veel ühe liha hoidmiseks ja teise enese jaoks ning püstitada telgi sinna sisse, et võiks rahulikult, kallaletungi kartmata magada. Koopasse võis öine kutsumata külaline tungida ainult ühest küljest, mitte aga igalt poolt nagu telki, ja piisas paari koera sissekäigu juures hoidmisest, et tunda end täiesti ohutult.

Selleks tööks kulus peaaegu terve päev; jõuti ära käia vatd lähedases metsaservas ja raiuda ööseks puid.

IMELIKUD LOOMAD

Pilvine hommik, kuid ilma vihma ja uduta, lubas alustada oru uurimist. Neli rändurit, pambud seljas ja püssid õlal, liikusid põhja poole; nad võtsid endaga kaasa kaks kõige arukamat koera, rakendi juhtlooma; üks neist täiesti must, teine peaaegu valge; esimest hüüti Mutiks, teist Valgeks. Nikiforov saatis seltsimehi kolmanda juhtkoeraga — Kirjuga, et lähemateks päevadeks endale ja koertele toitu hankida.

Sedavõrd, kuidas kaugeneti hangedest, muutus taimestik rikkalikumaks; sammalt asendas rohi, seejärel tulid mööda maad roomavad polaarkase, paju- ja lepapõõsad. Siin paistis juba lühikest aega keskpäevane päike ja taimestik virgus ellu. Mida rohkem edasi, seda kõrgemaks muutusid põõsad ja polaarliigid andsid ruumi mõõdukama vöötme esindajatele — ilmusid lehis, valge kask, lepp ja rohus kirendasid esimesed lilled. Puud olid kolme kuni nelja meetri kõrgused, moodustades lagendikega vahelduvaid väikseid metsatukki.

Ühest sellisest tukast läbiminekul läksid kütkes olevad koerad rahutuks, hakkasid edasi kippuma ja urisema. Püsse valmis hoides läksid rändurid ettevaatlikult metsa servale ja nägid lagendikul suurt karja loomi. Näha oli üsna suurte küürudega musti selgi ja karvaseid lühikesi sabasid, mis meenutasid suuri pintsleid. Kui üks neist loomadest pea tõstis, siis selgus, et ta pea sarnaneb sõnni peaga, kuid on sellest lühem ja püstisem ning kroonitud suurte ette- ja ülespoole käänatud sarvedega. Loom haistis juba ohtu ja ammus kumedalt, mis häiris kogu karja.

Ei tohtinud viivitada. Gorjunov tulistas oma vintšesterist lähimat pulli, kes kargas üles ja langes põlvili. Ülejäänud paiskusid nõutult laiali, kuid ei põgenenud. Mõnedel olid sarved lühemad ja peenemad; oli näha ka mitmesuguses vanuses vasikaid.

Kütid lasksid koerad lahti ja jooksid haavatud sõnni juurde. Kari pistis inimesi nähes plehku, kuid koertel õnnestus üht vasikat tabada, kelle Nikiforov ka maha laskis. Haavatud pull tõusis inimesi nähes üles ja tormas vihaselt möirates neile vastu; pead alla kallutades ja määratu suuri sarvi ettepoole hoides sööstis ta edasi, verejälgi maha jättes. Kuid külje pealt ligijooksnud koerad tõmbasid ta tähelepanu enestele; ta pöördus järsult nende poole ja sai samal ajal veel kaks kuuli pihta, mis ta surmasid.

Piiranud sisse ohvri, vaatlesid jahimehed seda imestusega.

«Tehke mis tahate, kuid see pole muskushärg, nagu oleks võinud arvata,» lausus Kostjakov. «Tollel on karv lühem ja pea ning sarved teistsugused.»

«Jah, ta sarnaneb tiibeti metsiku jakiga, keda ma olen näinud loomaaias!» ütles Gorjunov.

«Kuid siin põhjas on selle perekonna ainukeseks esindajaks muskusveis, *Ovibos moschatus*,» tähendas Ordin, «too aga elab Põhja-Ameerikas, mitte Aasias.»

«Teil on õigus, kuid see pole küll kindlasti muskusveis.»

«Aga kuidas võis tiibeti jakk sattuda siia nii kaugele oma kodumaast, kümne tuhande kilomeetri taha?»

«See on ilmselt jälle üks Sannikovi maa mõistatus, mis ta meile lahendada annab,» ütles Kostjakov. «Võib-

olla tõid onkiloonid need veised enestega ühes ja meie rikume nende omandiõigust?»

«Ei, need on metsikud!» lausus Gorohhov. «Meie mail pole kunagi selliseid olnud.»

«Mõistatuse lahendamiseks tuleb meil alal hoida ja enesega kaasa viia kas või selle sarvedega kolju,» ütles Gorjunov. «Mulle meenub, et jakil on sarved otstest rohkem ülespoole käänatud ja on üldse peenemad, saba aga on lühem ja tihedam.»

Sel ajal lohistas Nikiforov nende juurde saagiks saadud vasika, kes oli alles kahe või kolme nädalane.

«Vaat kus saab alles maitsva prae!» ütles ta. «Palju aastaid pole ma enam vasikaliha söönud.»

«Minge kohe laagrisse tagasi, Kapiton,» korraldas Gorjunov, «ja tooge narta, meie aga nülime seni loomad.»

Nikiforov läks Kirjuga tagasi, orienteerudes lumehangede järgi, mis suurepäraselt eraldusid mustal järsakul madala metsariba taga.

Teised hakkasid pullilt ja vasikalt nahka võtma, kusjuures Gorjunov mõõtis loomi ja märkis üles nende tunnused. Lagendiku kohal tiirles juba mitu suurt lindu, nähtavasti raisakulli, kes lootsid, et inimesed jätavad osa saagist neile. Kuid nende lootusi peteti, sest Nikiforov oli taibanud kaasa tuua kõik koerad, et neid kohapeal küllastuseni sööta ja kergendada laagrisse veetavat lihakoormat. Hüvastijätul anti talle käsk kõigi saagiks saadud loomade pealuud ja nahad alles hoida, säilitada need jääkoopas.

Neli rändurit läksid edasi. Mida kaugemale oruservast, seda kõrgemaks muutusid puud ja tihedamaks rohi; ilmusid nähtavale paplid, haab, toomingas, kuslapuu, kibuvits ja teised põõsad; mõned olid juba kattunud värskete lehtedega või hakkasid õitsema. Gorohhov vaatles hämmastunult taimestikku, sest Kazatšje ümbruses ja kogu rannikul ei leidunud midagi sellesarnast, lõuna pool aga oli ta olnud üksnes talvel. Teisigi hämmastas see, et siin, 80. laiuskraadil kasvab taimestik, mis Siberis ei ületa polaarjoont.

Endisélt vaheldusid aasad ja metsaribad, mis muutusid tihedamaks; kahel lagendikul nähti söövaid veiseid

ja vaadeldi neid huviga. Kuid inimeste lähenemisel pistsid nad põgenema. See tõendas seda, et orus elab inimesi, kes pidasid härgadele jahti, kuid neil ei olnud tulirelvi, kuna paugud loomi ei hirmutanud. Ühel lagendikul, umbes kaheksa kilomeetrit oruservast, märgati peale mustade härgade mingeid umbes niisama suuri pruune loomi. Kui üks neist pea tõstis, hüüatas Gorohhov:

«Vaadake, Matvei Ivanovitš, kas see pole mitte hobune!»

«Sarnane tõesti! Ega ometi kodustatud?»

«Vaevalt küll; kõik nad on üht värvi, pruunid, musta jutiga seljal, hõreda saba ja lakaga, ja ka kõrvad on neil pikad,» teatas Ordin, vaadeldes loomi binokliga.

«Siis sarnanevad nad metshobusega, kelle Prževalski avastas Kesk-Aasia südames!» ütles Gorjunov.

«Kuid siin, keset polaarjääd? Veel üks selle imeliku maa mõistatus!» hüüdis Kostjakov.

«Katsume neile lähemale pääseda.»

Mööda metsa äärt ümber lagendiku minnes läksid jahimehed hobustele pisut lähemale. Nad sõid eraldi veistest. Üks neist, ilmselt vana täkk ja karja juht, tõstis vahetevahel pead, vaadeldes aeg-ajalt lagendikku ja haistis sõõrmeid laiali ajades õhku. Äkki, märganud inimesi, hirnatas ta hoiatavalt, mis meenutas pisut eesli kisa, ja kogu kari, umbes kakskümmend täiskasvanut ja kümmekond varssa, sööstis päid püsti hoides ja sabu kõverdades minema.

«Eh, minema lasksime!» ohkas Gorohhov. «Varsakese oleks võinud tappa, nad on maitsvad.»

«Noh, milleks? Liha meil tänaseks on, ennast koormata aga pole mõtet. Pealegi on kahju ilmaaegu tappa.»

«Aga kollektsiooni jaoks?» lausus Ordin. «Kas see pole haruldus, metshobune ja tõenäoliselt eri liiki.»

«Lihtsalt metsistunud hobused,» oletas Kostjakov.

«Ei või olla! Kõik hobused on meil valged, harva on mõni hall või õunik,» ütles Gorohhov.

«Ja kehakuju on täiesti teine,» lisas Gorjunov. «Tõenäoliselt tänu mingisugustele veel selgitamatutele tingimustele on Sannikovi maal säilinud möödunud geoloogilise perioodi loomad, kes muudes maades on välja surnud.»

«Nii nagu Austraalias on säilinud metskoer, känguru ja teised imelikud kukkurloomad, primitiivsed imetajad, tiivutud linnud ja teised sellised «elavad kivistised», nagu neid nimetatakse,» seletas Ordin.

«Te ütlete võib-olla, et siin elab ka mammut, karvane ninasarvik, koopakarú ja teised ürgaegse inimese kaasaegsed,» naeratas Kostjakov.

«Väga võimalik, kui vaid inimene neid hävitanud pole,» vastas Gorjunov.

«Ja huvi, mida äratab Sannikovi maa oma asendi ja kuju poolest, suureneb veelgi selle elavate kivististe tõttu,» lisas Ordin.

«Lähme seal lagendikul paistva järve juurde,» pani ette Kostjakov. «Võib-olla näeme vee sees jõehobust?»

«Jõehobu pole elav kivistis,» parandas Gorjunov, «vaid elab rohkearvuliselt Aafrika jõgedes, siin me teda aga ei leia.»

Kuid järve äärde ei õnnestunud pääseda: mida lähemale sellele, seda pehmemaks läks maa ja muutus lõpuks mudasooks, mis õõtsus jalgade all ja millel kasvasid sootaimed. Tõenäoliselt oli järv varem olnud tunduvalt suurem, kuid aegamööda kaldast kinni kasvama hakanud. Seetõttu ei saanud proovida järve vett ega näha, kas selles leidub kalu ja missugused need on. Jõehobudest ei saanud muidugi juttugi olla: ta raske kere oleks esimeste sammude järel siin laukasse vajunud.

Lagendiku järel algas tihedam ja kõrgem mets, nii tiheda noortest puudest ja põõsastest alusmetsaga, et kui poleks olnud loomade poolt sissetallatud radu, oleks liikumine olnud väga raske.

Mööda üht sellist rada käies kuulsid rändurid mitmesuguste lindude valju kevadist laulu, turteltuvide kudrutamist; eemalt kuuldus isegi käo kukkumist. Märgati metsnääri, harakaid, hakke, kõrguses liuglesid aga kaks kotkast, luurates lagendikel saaki.

«Tõesti imeilus maa!» imestas Gorjunov. «Võiks arvata, et me asume kuskil Siberi lõunavöötmes, mitte aga kümne kraadi kaugusel põhjanabast.»

«Jah, üksnes keskpäeva ajast hoolimata madal päikese asend näitab, et asume kaugel põhjas,» ütles Ordin.

Mööda teerada tormasid tohutud tumepruunid loomad.

«Mulle aga meenutavad need servajärsaku mustad hambulised lumevöötidega tipud mu kodumaad — Irkuta nõgu, piki seda kulgevad samasuguse kujuga Tunkinski alpid,» ütles Kostjakov. «Taimestik ja linnud aga suurendavad veelgi illusiooni.»

Järgmisel lagendikul, mille keskel asus samuti järv, märgati söövaid veiseid ja hobuseid ning otsustati metsaserval peatuda, et neid vaadelda ja ühtlasi lõunat valmistada. Järvest voolav ja lagendikku läbiv ojake andis võimaluse puhast vett saada. Asuti otse teerajale, selle lagendikule väljumise kohal põõsaste vahel süüdati kiiresti tuli, riputati üles teekatel ja supipada, lõigati vasikalihast šašlõkki ja pandi kepikestele lükitult küpsema. Ise istuti raja kõrvale põõsastesse, kust läbi hõredate kohtade võis vaadelda lagendikul söövaid loomi.

Äkki kuuldus metsasügavusest kiiresti liginevat rasket müdinat. Hämmastunud rändurid suutsid vaevalt põõsastesse põigata, kui teerajal sööstis mööda määratu suur tumepruun kumedalt möirgav loom.

«Kes see niisugune oli? Missugune peletis!» sosistas ehmunud Gorohhov.

«Kas te märkasite tohutut sarve ta ninal?» küsis Gorjunov mitte vähem rabatult.

«Ja tölpi põrsasabakest?» lisas Kostjakov.

«Aga vaadake tema jälge!» ütles Ordin, näidates jala jäljendit teeraja märjal kohal, kuhu oli maha valatud üleliigne vesi; jälg oli peaaegu kaheksateist sentimeetrit

läbimõõdus ja lõppes mitmest kabjast tekitatud lohkudega.

«Ja nii me nägimegi veel üht elusat kivistist — eelajaloolist karvast ninasarvikut!» ütles Ordin.

«Olgu ta neetud, et ta elab, see kivistis!» hüüdis Gorohhov. «Ajas kogu meie lõuna vussi!»

Ninasarvik oli orkaanina mööda rada tormates tõepoolest kahju tekitanud: supipada oli põõsasse paisatud ja muidugi tühi, liha vedeles rohul, vardad šašlõkiga olid puruks tallatud, teekatel lebas külili.

«Hakka otsast peale, kokk!» muheles Gorohhov, korjates üles paja ja teekatla, et vee järele minna.

«Sihuke kohmakas koletis,» pahandas Kostjakov, korjates rohust lihatükke. «Kas tal teerajal vähe ruumi oli!»

«Teinekord oleme targemad,» naeratas Gorjunov, «ja asume metsloomade maanteest kõrvale.»

«Keegi jookseb veel!» hüüdis Ordin ja hüppas põõsastesse, teised järgnesid talle.

Mõne sekundi pärast jooksid mööda rohtu samasuguse kumeda möirgamisega üksteise järel kolm ninasarvikut, keda õnnestus paremini vaadelda. Kõige ees oli isaloom hiiglasarvega koonul, mille taga paistis teine, palju lühem sarv. Temale järgnes emaloom ühe väikese sarvega, kõige taga sarvitu poeg, kes vaevu oma lühikestel jalgadel vanemate kannul püsis. Kõik kolm olid kaetud hõreda, kuid üsna pika mustjaspruuni karvaga.

«Noh, sõbrad, olge valmis!» hoiatas Gorjunov. «Arvatavasti põgenevad nad mõne kiskja eest. Seadke püssid valmis!»

Vaevalt oli ta seda öelnud, kui teerajale ilmus kiskja, kelles polnud raske ära tunda karu, kuid loom oli määratu suur; ta jooksis pead madalal hoides ja maad nuusutades, veidi jalalt jalale taarudes. Märgates raja läheduses kustuvat ja suitsevat tuld, peatus ta otsekohe, tõstis pea ja avas lõuad, näidates oma määratuid kihvu ja punast keelt. Kuid siis ründasid teda tagant koerad ja ta pöördus järsult ringi ning jooksis tagasi, rahulolematut urinat kuuldavale tuues.

«Noh, seltsimehed!» lausus Gorjunov, «kolime aga lagendikule. Siin ei lase metsloomad meil ilmselt mitte üksnes lõunat valmistada, vaid ka rahulikult süüa.»

Teerajale ilmus kiskja, kelles polnud raske ära tunda karu.

«Küll oli mürakas! Elu sees pole ma sellist näinud . . .» ütles Gorohhov põõsastest välja ronides.

«Suur, aga mitte eriti vahva, kardab koeri!» naeris Ordin. «Aga teate mis, olen veendunud, et see polnud lihtsalt väga suur pruunkaru, vaid muistne koopakaru, ninasarviku ja mammuti kaasaegne. Kas te märkasite, missugused lõuad tal olid?»

«Tähendab, veel üks elav kivistis! Meie kollektsioon suureneb väga ruttu ja muutub liiga ebatõepäraseks,» ütles Kostjakov.

«Jah, kõiki neid eelajaloolisi loomi tuleb fotografeerida otse looduse rüpes, muidu ei usu meid keegi,» tähendas Gorjunov. «Kahju, et meil on kaasa võetud vähe fotoplaate. Kuid kes oleks võinud arvata, et Sannikovi maa on zooloogia- või õigemini paleontoloogia-aed.»

«Nüüd, Nikita, võite jutustada oma sõpradele-kajureile, et nägite ise ninasarviku ninal toda sarve, mida nemad peavad eksekju-linnu küüneks.»

«Olen seda lojust ka varem näinud.»

«Kunas siis? Kas täna öösel?»

«Ei, see oli juba ammu. Janasse paremalt poolt suubuva Atšade jõe ääres uhuti kevadisel ajal samasugune loom kaldast välja ja see lamas vee ääres. Jäärebased olid juba ta koonu ära söönud ja kõhukoopa tühjaks närinud, kui ta mulle ette sattus. Tookord kandis meie ispravnik sellest ette kubernerile, too aga saatis ametniku looma ära viima. Seni aga kui see saabus, polnud enam midagi järel: jäärebased sõid ära liha, kondid aga mattis jõgi.»

«Nii on alati nende leidudega,» seletas Gorjunov. «Seni kui keegi midagi juhuslikult näeb, ülemusele ette kannab, viimane aga Peterburisse Akadeemiasse teatab, seni kui see komandeerib teadlase vaatama — kulub

palju kuid. Aga kiskjad ja jõed ei oota. Kui palju haruldasi leide nii on hukkunud.»

«Noh, meie teiega toome midagi paremat kaasa!» ütles Ordin. «Mitte raibete, vaid elavate eelajalooliste loomade nahku, koljusid ja fotosid.»

«Fotosid — võib-olla küll, kuid pealuude ja nahkade suhtes tuleb väga ökonoomne olla, need on väga rasked ja ruuminõudvad, meil aga on kokku ainult kolm nartat,» märkis Kostjakov.

«Aga mammuti pealuud ja nahka meie liiklusvahenditega juba ära ei vea!» naeratas Gorjunov.

«Näib, et te loodate kohata siin ka elusat mammutit?» päris Kostjakov pilkavalt.

«Miks mitte? Kui siin rahulikult elab ja sigib ninasarvik, nagu me alles nägime ta poja järgi, siis võib siin elada ka mammut.»

«Noh, teie onkiloonid on nad juba ammu hävitanud, kui neid üldse oligi.»

«Aga milleks? Kihvu neile pole tarvis, müüa pole neid kellelegi; metsloomi on ka ilma mammutiteta külluses, seda mürakat aga ilma tulirelvata nii kergesti ei tapa.»

«Kuid ka kiviaja inimene pidas mammutile jahti veelgi primitiivsemate relvadega.»

«Mina aga arvan, Matvei Ivanovitš,» segas Gorohhov end jutusse, «et kui seesamane mammut siin elutseb, siis kummardavad teda siinsed inimesed kui püha looma, umbes nagu eksekju-lindu.»

«Täiesti võimalik, Nikita. Ja sellepärast loodangi, et me seda looma näeme.»

Koli kokku korjanud, asuti lagendiku servale oja äärde ja süüdati uuesti tuli. Lagendik oli tühi, arvatavasti hirmutasid ninasarvikud oma jalgademüdina ja möirgamisega ära kõik loomad.

«Ka siin tegid pahandust!» märkis Ordin. «Ja mina lootsin, seni kui lõuna keeb, hiilida metsaservale ning fotografeerida härgi ja hobuseid.»

«Jah, järele jäid ainult linnud, kes on huvitavad vaid praena!» ütles Kostjakov, näidates järve kohal lendavale pardiparvele.

MULLITAVAD JÄRVED

Ilma edasiste sekeldusteta lõunatati, puhati ja mindi piki oja kallast edasi, lootuses, et see viib järveni. See lootus õigustas end; kuigi aas muutus üha soisemaks, võis piki oja kallast edasi minna ja varsti ilmus nähtavale ees kuni poolekilomeetrilise läbimõõduga haljaist kõrkjaist ümbritsetud veepind; suured vesiroosid laotasid oma lehti veepinnal vaheldumisi vesipähkli (*Trapa natans*) pisikeste lehtedega, taimega, mis mujal maakeral on peaaegu välja surnud, siin aga esines suurel hulgal. Vesikasvudega kaetud järve põhi läks pikkamööda sügavamaks, veealuse taimestiku vahel sagisid mardikad ja ujusid väikeste kalakeste parved. Kaugemal järvel ujusid pardid, haned ja kajakad, kuna mitmest kohast kostvad sulpsatused reetsid suuremate kalade olemasolu. Läbi pilvede tungiv keskpäevane päike valgustas längus kiirtega seda rahulikku pilti rikkalikust elust, mis näis uskumatu sellise laiuskraadi all.

«Ojake ei voola mitte järve, vaid sellest välja!» tähendas Gorjunov.

«Mis sellest siis järeldub?»

«Järeldub see, et oru vetel peab olema mingi pääs merre, see tähendab, mägederõngas peab kuskilt aluseni lahti olema.»

«Oletame, et see on nii.»

«Meil on tähtis seda selgitada. Lumehanged, mida mööda meie laskusime, alanevad suve jooksul tugevasti ja neid mööda me juba üles ronida enam ei saa. Järelikult annaks ainult avaus mägedes meile võimaluse orust väljuda.»

«Kuid võib juhtuda, et seda ei olegi,» ütles Ordin. «Vesi võib voolata ka mööda maa-alust kanalit. Laavakihtides pole sellised kanalid haruldased. Meenutage Havai saarte delfiine geoloogia kursusest.»

«Mis need on?» küsis Kostjakov.

«Need on pikad tunnelid laavakihtides, mis viivad mere äärest sisemaale. Tõusu ajal täituvad need veega, mis surutakse fontäänidena pragude kaudu välja. Sellest tuleb nimigi.»

«Pole õige, sest delfiinid ei purska veesambaid õhku

nagu vaalad, vaid mängides üksnes pritsivad vett,» tähendas Gorjunov. «Kuid meile oleks mägedevahelise avause puudumine ebasoovitav, kuna siis tuleks oodata talve lõppu, kuni hanged jälle kasvavad.»

«Noh mis siis ikka, talvitamine Sannikovi maal kuulus meie plaani, kui see pidi osutuma võimalikuks. Nüüd on aga selge, et siin talvitada saab.»

Sel hetkel Gorohhov, kes polnud lasknud silmi järvelt, katkestas vestluse hüüatusega:

«Vaadake ometi, mis seal toimub! Mingi imeelukas ronib veest välja!»

Järve keskel kerkis pikkamööda veepinna alt suur lame muhk või mull. Äkki mull lõhkes ja sellest paiskus välja valge aurutomp, mis õhus kiiresti hajus. Sellest kohast jooksid laiali üle terve järve ringlained ja ujuvad linnud hakkasid neil kiikuma.

«Kas siin sügavuses ei ela valaskala või mõni muu suur loom?» oletas Gorohhov.

«Vaalad ei ela magedas vees,» lausus Gorjunov. «Kuid mis siis põhjustab seda nähtust?»

Samal ajal võttis Ordin tupest termomeetri ja pistis selle vette. Gorohhov puhkes naerma — niivõrd mõttetuna näis talle see viis järveelanike kindlakstegemiseks.

«Kujutlege, vesi on 25 kraadi soe Celsiuse järgi!» hüüdis Ordin.

«Varakevadel sellise laiuskraadi all 25 kraadi! See on uskumatu!» ütles Kostjakov. «Ega te ei eksinud paarikümne võrra?»

«Mõõtke ise, kui te ei usu.»

«Ent kuidas seda seletada?»

«Tõenäoliselt on järvel maa-alune kuuma vee või pigemini isegi auru juurdevool, otsustades selle järgi, mida me äsja nägime. See aga on kooskõlas minu oletusega, et lammorg on vana vulkaani kraatri põhi, mille sügavuses on säilinud veel küllaldaselt soojust, mis eraldub aeg-ajalt pragude kaudu.»

«Tuleks oodata, kas see nähtus kordub,» ütles Gorjunov.

«Ootame. Ja ma ütlen, et kui selliseid järvi on siin palju, siis on Sannikovi maa üks pehme kliima põhjusi leitud.»

Järve keskel kerkis veest pikkamööda suur mull.

Ringlained rahunesid ja järv muutus jälle siledaks nagu peegel. Kõik vaatasid huviga sellele ja ootasid. Gorjunov hoidis kella käes.

Kolmkümmend kaks minutit pärast esimest paisumist hakkas veest uuesti kerkima mull, mis saavutas umbes kahemeetrilise kõrguse ja pärast seda lõhkes auru eraldades.

«Teie seletus on tõenäoliselt õige!» ütles Gorjunov. «Näeme siin perioodilist auru või sooja õhu eraldumist maakera sügavusest, mis otseselt ja vee kaudu soojendab orgu.»

«Ja me nägime terve rea järvi järsaku servalt orgu vaadeldes.»

«Minu arust on see siiski valaskala, kes purskab vett,» lausus Gorohhov, kellele vulkaanilised nähtused olid arusaamatud.

«No kuidas võis valaskala järve sattuda, Nikita? Ta ei saanud ju üle nende mägede ronida.»

«Aga kuidas sattusid siia ninasarvikud, sõnnid ja hobused, kes ka ei saa ronida mööda püstloodis järsakuid?» küsis Kostjakov.

«Tunnete halvasti Uus-Siberi saarte geoloogilist ajalugu,» väitis vastu Ordin. «Kvaternaari algul moodus-

tasid need veel osa Siberi mandrist ja siis võisid seda ilmselt juba kustunud vulkaani asustada loomad; pärast toimusid murrangud ja suured alad vajusid mere põhja, ülejäänud aga muutusid saarteks. Loomadel oli mandrile pääs ära lõigatud ja seoses kliima halvenemisega surid nad kõigil saartel välja, peale Sannikovi maa, tänu selle soojale maapinnale.»

«Kuid see ei seleta, kuidas sattusid suured loomad sellesse auku!»

«Esiteks võis sel ajal olla kraatri seintes sügavamaid avausi, mis hiljem kokku varisesid. Teiseks, oleme näinud vaid osa ääremaid ja kusagil kaugemal põhja pool võib esineda enam või vähem sobiv sissepääs.»

«Ma ei kahtle nüüd, et me avastame siin veel palju ootamatut ja huvitavat,» ütles Gorjunov. «Ja ma olen väga rõõmus, et raha, mille vana akadeemik meile nii usaldavalt andis, pole asjatult raisatud ja teadus saab sellise väärtusliku kingituse — väljasurnud loomade taimelava.»

«Aga võib-olla ka inimeste taimelava,» lisas Ordin.

«Kahju vaid, et meie ekspeditsioon on nii vähe ette valmistatud teaduslikeks vaatlusteks. Me ei suuda asendada kogenud teadlasi ja magame tõenäoliselt paljugi maha.»

«Mis teha! Meie avastasime selle imetaolise maa ja tee selle juurde. Akadeemia korraldab kindlasti mitmesuguste erialade teadlastest koosneva suure ekspeditsiooni, meie aga hakkame neile teejuhtideks.»

Kõneluse ajal kerkis järve keskele uuesti veemull ja nähtus kordus täpselt nagu enne.

«Seekord märkisin täpselt aega,» ütles Ordin, «vaheaeg on täpselt kolmkümmend kolm minutit.»

«Kuidas võivad aga kalad ja linnud kuumas vees elada?» huvitus Gorohhov.

«Aga kas panite tähele, et linnud järve keskele ei uju? Arvatavasti muutub vesi purskekoha läheduses liiga kuumaks ja nad väldivad seda.»

«Ja kalad ei püsi ka seal, kuna ääres on neil ruumi küllalt.»

Kui rändurid olid järve küllaldaselt vaadelnud, mindi metsaserva lähedalt ringi ümber lagendiku edasi. Ühes

kohas satuti samale ninasarvikuperekonnale, kes oli nende peatuskohast läbi sööstnud; isa ja ema sõid päid selga ajades põõsastelt noori võrseid, mõnutundest sabadega liputades, poeg aga näppis kord rohtu, kord vallatles kohmakalt hüpeldes, mida ei saanud vaadelda naermata; näis, nagu kargleks keskmise suurusega tünnike, mille külge naljapärast on kinnitatud neli jämedat postikest. Põõsaste taga end varjates imetlesid rändurid kaua seda perekondlikku idülli ja jäädvustasid selle fotoplaadile. Üksnes Gorohhov vaatas perekonnale proosalisema pilguga ja kuigi ta naeris, vaadeldes ninasarvikukese hüppeid, kaalutles ta, mitu puuda rasva võiks sellest tünnikesest saada ja kuipalju häid vastupidavaid rihmu nartade jaoks võiks lõigata ta nahast.

Ta haaras juba püssi järele, et oma majanduslikke kaalutlusi ellu viia ja Gorjunov jõudis vaevu teda peatada, sosistades:

«Oled sa arust ära, Nikita! Vanad tallavad meid puruks, kui me puudutame nende poega! Nende loomadega ei või naljatada.»

Ninasarvikute ümber ringi tehes liiguti metsas ettevaatlikult edasi ja jõuti teerajale, mis läbis järgmist metsa-ala; puud olid siin juba kümme meetrit kõrged, tiheda alusmetsa tõttu ei saanud aga raskusteta ja käratult edasi liikuda. Rajal valitses oht mõne suure metsloomaga kokku põrgata ja, kogemusest õppinud, hoidsid rändurid püsse laskevalmis, ette aga saatsid Muti, kes oli harjunud Põhja-Siberi metsata tundraga ning ei söandanud metsas mööda tihnikut nuuskida ega inimestest eralduda.

Metsas oli rohkesti elusolevusi. Peale mitmesuguste väikeste lindude nähti okstel vidistavaid laanepüüsid, vastastikku hüüdlevaid kirjusid metsnääre ning puult puule lendlevaid ja lakkamatult kädistavaid harakaid, oli kuulda rästaste ja teiste laululindude hääli. Kahin põõsastes reetis mingisuguste väikeste imetajate juuresolekut. Ühe käänaku taga, kust rada sirgelt edasi kulges, nähti kaugelt mingi suure röövlooma, nähtavasti karu, tumedat kogu, kes tuli maad nuhkides aeglaselt vastu. Inimesi märgates pööras ta järsku rajalt kõrvale ja kadus tihnikusse.

«Neid mesikäppi longib siin nähtavasti üsna rohkesti ringi!» tähendas Gorohhov.

«Kuid näivad olevat üsna aravõitu,» ütles Kostjakov. «Missugusega kokku satud! Kui ta on näljane, siis tungib ka inimesele kallale.»

«Tuleb igaks juhuks reeglina hoida pooltes meie püssides lõhkevate kuulidega padrunid,» arvas Gorjunov.

Seekord kulges mets katkestamatult kaks kilomeetrit; selle taga oli jälle lagendik ojaga, mis oli piiratud küllaltki suurte paplite ja pajudega ning toominga, viirpuu ja kibuvitsa põõsastega, kust kõlas paljuhääleline linnukoor. Piki oja jõuti järveni, mis oli veel suurem ja ilma tüma kaldata.

«Huvitav oleks teada, kas see järv ka mulle ajab?» küsis Ordin.

«Võtame istet, puhkame ja vaatame.»

Nii tehtigi ja istuti veerand tundi, vaadeldes lindusid mitmel pool; sagedased sulpsatused näitasid, et järves on rohkesti kalu.

«Siin on ju päris külluslik elu,» sõnas Gorohhov vaimustatult.

«Igasuguseid metslinde ja kalu — niipalju kui soovid, mitte nii nagu meie vaeses tundras.»

«Nüüd on arusaadav, miks rändlinnud siia tõttavad, kartmata lendu üle ookeani jää ja lume; siin on neil vaba voli,» ütles Gorjunov.

«Imelik, et kõik siia ei lenda ja paljud jäävad peatuma ka siia-sinna põhjapoolsesse tundrasse.»

«Rändamisel juhib lindusid vaid instinkt, mis kandub edasi põlvkonnalt põlvkonnale,» seletas Gorjunov.

«Siia lendavad üksnes need, kes on siin sündinud, need aga, kes on sündinud tundras, jäävad sinna ega lenda edasi põhja poole, kuigi näevad, et teised sinna lendavad.»

«Jah, kui linnud oleksid targemad, muutuks me elu tundras viletsaks. Läbirändavad linnud ja sulgivad haned päästavad meid sageli näljast, kui kalapüük või jaht on kehv,» ütles Gorohhov.

«On tähele pandud, et kohati ei lenda linnud otsejoones, vaid teevad suure ringi sellepärast, et nii lendasid nende esivanemad, vältides puhkuseks ebasobivaid

kohti, näiteks jääliustikke, mis on juba ammu kadunud, või suuri metsi, mis on maha raiutud.»

Samal ajal hakkas järve keskel vesi aegamööda kühmuna tõusma, kuid mitte ühes, vaid kahes kohas — mõninga vahemaaga teineteisest. Mõlemad kühmud lasksid välja aurupilve ja vajusid alla.

«Tuleb oodata järgmist purset, et kindlaks määrata perioodilisust,» pani ette Ordin.

«Eks siis ootame. Seni aga keedame teed.»

Valiti sobiv koht, süüdati tuli ja riputati teekatel üles. Gorohhov haaras kaheraudse ja hakkas kalda ligi ujuvale pardiparvele lähemale hiilima. Varsti kõlas pauk, mille peale parv minema lendas, kaht parti maha jättes. Kuid siis kostis teine pauk ja kohe selle järele Gorohhovi hüüd:

«Ruttu siia, aidake!»

Kõik kolm kahmasid püssid ja jooksid sündmuskohale; kuid kõrkjad ja põõsad takistasid neid pisut, ja kui nad kohale jõudsid, nägid nad Gorohhovit lamamas kõhuli vee ääres, millel levisid suured ringid, just nagu oleks sinna äsja vajunud suur keha.

«Mis on? Mis juhtus?»

«Ehh, hiljaks jäite, kallikesed!» ütles tusaselt Gorohhov jalule tõustes. «Ära läks!»

«Kes? Mõni kala või?»

«Viiger, tõeline viiger!» vastas kütt ohates.

«Ei või olla!» lausus Kostjakov. «Magedas vees viiger ei ela. Arvatavasti oli see jõesaarmas.»

«Mis te veel ei ütle!» pahandas jakuut. «Kas ma vähe olen oma eluajal viigreid küttinud.»

«Kus ta siis oli?»

«Vaat siin, mätaste vahel. Kui ma partide pihta põmmutasin, tõusis ta rohust ja vahtis mulle totralt otsa. Ma ei kannatanud välja ja põrutasin talle pardilaengu. Ta käis uperpalli, mina tema juurde, heitsin talle peale ja karjusin teile. Seni aga kui teie jooksite, rabeles ta käest, niisugune libe elajas — pole tast kustki kinni haarata — ja oligi läinud.»

«Oli ta siis suur?»

«Ei, meie omadest väiksem, võib-olla oli noor.»

«Kuidas küll viiger järve sattus?» kahtles Kostjakov. «Mina seda siiski ei usu.»

«Eksite, Pavel Nikolajevitš!» ütles Ordin. «Meenutage, et Baikalis, mis on samuti magevee järv, elab eriline viigriliik *Phoca sibirica*. Kõneldakse, et ta elavat ka Oroni järves, Vitima jõe laiemas kohas selle kahe kärestiku vahel. Siin aga, nii lähedal Jäämerele, on ta esinemine veel arusaadavam.»

«Kuid kuidas võis ta tungida sellesse võrdlemisi väikesesse järve?»

«See tõendab, et Sannikovi maa järved olid varem suuremad ja et neil oli vabam ühendus merega. Tol ajal sattusidki siia viigrid. Võib-olla kujutas kogu see maa siis enesest soolase veega lahte. Siis aga eraldus ja järveks muutunud laht muutus pikkamööda magedaveeliseks, nii et viigrid vähehaaval, võib-olla tervete põlvkondade jooksul, kohanesid mageda veega.»

Teekatla juurde tagasi pöördunud, milles vesi juba kees, nägid rändurid varsti järve keskel teist aurupurset. Vaheaeg oli nelikümmend minutit.

Pärast teejoomist otse kallast mööda ümber järve minnes veendusid rändurid Gorohhovi sõnade õigsuses.

Nad nägid ühes kohas noore hülge veest väljapaistvat pead, kes vahtis inimesi oma ümmarguste sametiste silmadega. Kuid koerad, ära tundnud neile hästi tuttava maitsvat saaki kujutava looma, tormasid valju haukumisega kaldale, hüljes turtsatas põlglikult ja kadus.

«Teil oli õigus, Nikita, see on tõesti viiger!» nõustus Kostjakov.

ESIMESED TUNNUSED INIMESTE LÄHEDUSEST

Lagendiku järel algas jälle mets, koerad lasti ette ja liiguti mööda metsloomade rada edasi.

Äkki kostis metsast koerte meeleheitlikku haukumist. Laskevalmis püssidega liginedes nägid rändurid, et koerad olid kinni pidanud terve hobusekarja, kes oli nähtavasti jooksnud järvele jooma. Koerad, sabad jalgade vahel, haukusid ja kiunusid, hobused aga vahtisid hämmastunult neid vahvaid kääbuseid, kes olid julgenud neil tee sulgeda.

Nad kaapisid kapjadega maad ja norskasid, kuid ei söandanud edasi liikuda.

«Noh, mis me teeme?» küsis Kostjakov nõutult. «Tee on kinni!»

«Tuleb tulistada?» pani ette Gorohhov.

«Kuid mitte kuuliga!» arvas Gorjunov. «Liha on meil küllalt, pealegi seisavad hobused halvasti ja karja haavatud juht tormab meile peale, tema järel kogu kari. Laske pardihaavlitega, see tabab kõiki lähemaid ja hirmutab nad minema.»

Mööda kitsa raja rohelist koridori kaikuv paugu kaja ja esimesi hobuseid üle puistav peenike haavlilaeng tekitasid hämmastava segaduse.

Metsik hirnumine pani õhu võppuma. Hobused ajasid end rüsinal ümber pöörates tagajalgadele püsti, seejuures üksteist maha paisates ja raja servas põõsaid ning noori puid murdes. Lõpuks pöördusid kõik ümber ja tormasid tihedas karjas tagasi.

«Nüüd võib rahulikult minna, sest metsas ei kohta me enam kedagi,» ütles Ordin.

Karja metsik kappamine hirmutas ära tõepoolest mitte üksnes loomad, vaid ka linnud, kes mõnda aega vaikisid. Takistamatult mindi kuni järgmise lagendikuni, kus enesele kohe tähelepanu tõmbas lumivalge küngas, mis kerkis selle keskel ja teravalt eraldus aasa ja metsa rohelisel taustal.

«Vaat kus alles suur lumehang!» hüüdis Gorohhov.

«Pigemini jää, mis pole jõudnud sulada,» parandas Gorjunov.

«Kas liustikud on nii kõrged?» küsis Kostjakov.

«Ei, ei ole! Olgu siis, et see on väga tugeva allika suudme ümber moodustunud jää.»

«Kuid mis see siis on?»

Aasast üle minnes veendusid rändurid, et küngas kerkis keset väikest järve, nii et oletus, nagu oleks see jää või lumehang, langes ära. Lähedalt paistis küngas koosnevat üksteisele järgnevatest astangutest ja binokliga võis näha, et neid mööda nirises vesi.

Hämmastusega vaatlesid kõik seda imelikku kõrgendikku, kui korraga selle tipust vilistades ja sisisedes paiskus õhku aurupilvedest saadetuna fontään. See ker-

kis umbes kümne meetri kõrgusele ja langes vihmana astmeid mööda alla. Huvitav nähtus ei kestnud üle minuti, mille järele küngas sai jälle endise ilme ja ainult kergelt suitses.

«Nüüd on kõik selge! See on geiser, perioodiliselt tegutsev kuum allikas, milliseid sageli esineb maakera vulkaanilistes piirkondades,» ütles Ordin.

«Teil on õigus, küngas aga on ränituffi sete, mis on sadestunud väljapursatud veest, kui see astmelt astmele voolab.»

Mõõdeti järvevee temperatuuri — see oli 35° Celsiuse järgi ja kätt sisse kastes tundus see kuumana.

«Sellepärast pole järvel näha ka lindusid,» ütles Kostjakov.

«Arvatavasti pole seal ka kalu, sest kuskil pole sulpsatusi näha,» lisas Ordin.

Kuid järv polnud siiski täiesti elutu. Selle põhjas oli näha imelikke punakaid vetikaid, millede vahel sagisid massiliselt pisikesed vähilaadsed, kes soojas vees end ilmselt hästi tundsid. Kuid kõrgemalt arenenud loomadele polnud ta meelt mööda — mõned järvele laskunud pardid tõusid ehmunult prääksudes lendu, olles vaevalt vett puudutanud.

«Kas meil ei oleks aeg ööbimisele mõelda?» küsis Gorjunov.

«Jah, päike hakkab juba mägede taha vajuma, meie aga oleme päeva jooksul rohkesti muljeid saanud,» nõustus Ordin.

«Tuleb valida sobiv, kiskjate eest kaitstud koht,» lisas Kostjakov.

«Niisugust kohta me ei leia, olgu siis, et ronime puu otsa ja magame okstel istudes nagu linnud, mis vaevalt osutuks mugavaks.»

«Ma arvan, et meil tuleb magada mitte metsas, vaid lagedal kohal ja kordamööda valvata,» arvas Gorohhov.

«Muidugi, ja kogu aeg hoida alal tuld, mis peletab eemale metsloomi,» ütles Gorjunov.

Kuna järve ääres kütust ei olnud, siis mindi piki järvest väljavoolavat oja metsaserva poole, mille lähedal asuti üksiku papli alla laagrisse. Enne pimenemist raiuti puid kogu ööks ja süüdati kaks lõket. Pärast õhtusööki

heidetigi lõkete vahele, olles enne jaganud aja kahetunnilisteks valvekordadeks. Öö ei möödunud eriti rahulikult: aeg-ajalt kostsid kord lähemalt, kord kaugemalt mitmesugused hääled: sõnnide ammumine, hobuste hirnumine, ninasarvikute röökimine, öökullide huiked, koerad aga vastasid neile urisemise või haukumisega. Kesköö hakkas udu lagendikku katma, nii et kahaneva kuu valgus sellest vaevaliselt läbi tungis. Udu roomas aeglaselt lõuna poole, aeg-ajalt katkedes, nii et kuu mõne minuti jooksul selgesti lagendikku valgustas ja valge küngas järve keskel näis mõnikord nagu piimameres ujuvat. Selle pursked kordusid iga kahekümne minuti järel ja langeva vee kerge pladin ja kohin häiris samuti vaikust.

Koidikul puhus üsna tugev põhjatuul ja udu hajus kiiresti. Rändurid olid juba töövalmis, kui päike kerkis oru idaserva kohale, mis kujutas endast musta teravatipulist mäeharja lumevöötidega astanguil ja kurdudes. Sel päeval otsustati minna ida poole kuni oru servani ja seda mööda tagasi tulla lumehangede juures olevasse baasi selleks, et külastada Nikiforovit, teatada talle suurtest karudest ja ninasarvikutest ning soovitada, et ta nende peale jahti ei peaks.

Varsti leiti kitsas rada, mis viis lagendikult läbi metsa ida poole. Mets kulges mõne kilomeetri kaugusele, muutudes järk-järgult kiduramaks. Saagiks saadi mõni laanepüü ja suur metsis, kelle koerad puu otsa ajasid, kus ta imestunult kummalisi loomi vaatles, kuni laeng ta alla tõi. Metsale järgnev lagendik oli väga märg, keskpaik aga kujutas endast tõelist samblasood, mis oli tõenäoliselt endise järve asemele tekkinud.

Tuli ringi mööda metsaserva minna, kust koerad peatselt välja ajasid suure hirve.

«Ongi põder!» hüüdis Gorohhov.

Kuid see ei olnud põder, vaid niisama suur hirv, uhkelt püsti hoiduva ilusa peaga, mida kroonisid nii põdra kui ka hirve sarvede iseärasusi evivad tohutud sarved; hirve sarvedega nad sarnanesid suuruselt, põdra omadega selle poolest, et lõppesid laia hambulise labaga. See suurepärane uluk äratas küttides jahikire, ja ründavatest koertest peatatult langes ta lõhkeva kuuli läbi.

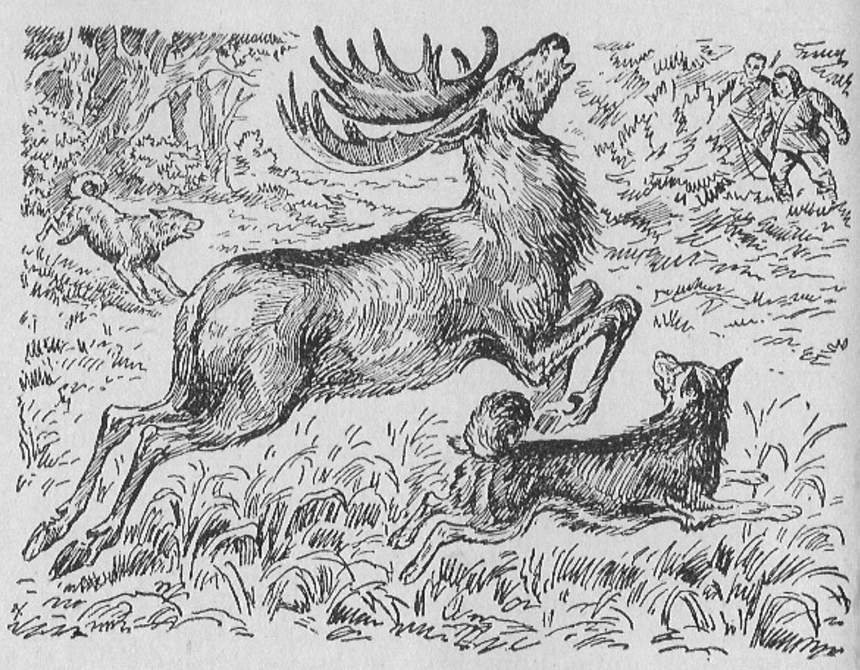

Koerad ajasid välja suure hirve.

«On ja ei ole põder,» tähendas Gorohhov. «Mis loom see on, kas teie ei tea, Matvei Ivanovitš?»

«Ma arvan,» vastas Gorjunov looma uurides, «et see on hiiglaslik ürghirv, *Cervus euryceros*, mammuti kaasaegne.»

«Kuid mitte suurte hulgast, ta on arvatavasti noor eksemplar,» lisas Ordin.

«Ei, hirv on vana!» teatas Gorohhov. «Vaadake, mitu haru on sarvedel. Minu arvates on ta aastat viisteist vana.»

«Tõenäoliselt on see känguv tõug,» oletas Kostjakov.

«Ja haruldane, sest teisi loomi elavate kivististe hulgast oleme näinud palju, seda aga kohtasime esmakordselt.

«Järelikult tuleb teda mõõta ja kolju ning sarved kaasa võtta,» korraldas Gorjunov.

«Sarved on liiga rasked ja neid ei saa ka säilitada, vaadake, nad on ju kevadised, pehmed ja verd täis,» tähendas Kostjakov.

«Kahju! Noh, foto jääb siiski järele. Ma jõudsin teda pildistada, kui ta koeri tõrjus,» ütles Ordin.

Aega viitmata mõõdeti loom, lõigati välja parimad lihatükid, toideti koeri, raiuti maha sarved ja pea võeti tervelt kaasa baasis prepareerimiseks.

«Aju ja keel õhtueineks! See on vast maiusroog,» ütles vaimustatult Gorohhov, lõigates hirve seljalt nahka jalatsite parandamiseks.

Lagendiku taga oli jälle mets, mis aeglaselt hõrenes ja kiduramaks muutudes ulatus peaaegu kuni järsandiku jalamini. Viimase ääres laius viiesaja meetri piires rikkalik samblaala; roheline maksasammal ja valkjas põdrasammal katsid paksude puhmastena ebatasast maapinda, varjates järsakult varisenud kive.

«Küll on suurepärane koht põhjapõtradele! Siia võiks nad suveks ajada,» ohkas Gorohhov.

«Kas olete märganud, et Sannikovi maal, vaatamata järvede ja soiste aasade küllusele, peaaegu puuduvad tüütavad putukad?» küsis Gorjunov.

«Ja, ja! Ei parme, kiine ega kihulasi, ja isegi sääski on üsna vähe,» kinnitas Ordin.

«Ühe sõnaga — maapealne paradiis! Mitte selline, nagu meie maa, kus suvel vastikud putukad elu kibedaks teevad,» lisas Gorohhov.

«Meenutage, Nikita, mida te hiljuti rääkisite lummutustest ja saatanatest,» naeris Gorjunov.

«Võib-olla on kõik, mida me näeme, vaid viirastus?» küsis Kostjakov.

Gorohhov naeratas kohmetunult ja raputas pead. Kõik, mida ta oli nende kahe päeva jooksul näinud, oli ebatavaline, kuid ei sarnanenud viirastusega.

«Kui me õnnelikult Kazatšjesse tagasi jõuame, siis alles ütlen, kas see oli viirastus või ei!» põikles kaval jakuut otsesest vastusest kõrvale.

Samblasool märgiti läheduses mitut söövat põhjapõtra, kes inimesi nähes kiiresti põõsastesse põgenesid.

Järsaku jalami lähedal nähti kaljukitsede karja, keda varjas allalangenud suur kivimürakas. Algul tormasid nad piki järsakut, siis aga hakkasid imekspandava osavusega mööda kitsast karniisi üles tõusma, karates üle

järsakut lõhestavate laiade pragude. Saja meetri kõrgusel kadusid nad laia astangu taha.

Pruunikas-punaste samblikkude vöötide ning laikudega kirjatud sünge musta müüri taoline järsak kerkis kõrgete astangutena üles; ta koosnes basaldist, mis tõenäoliselt moodustas kogu selle toreda nõo serva. Järsaku jalamil puudus taimestik. Siin valitses allavarisenud, samblikkudega kaetud kivikildude kaos. Mõnes kohas valendas kivide vahel lohkudes lumi. Rändurite tähelepanu äratas etteulatuv kalju. See kaitses vihma eest mõne ruutmeetri suurust kildudest vaba, kuid kaljukitsede poolt üleni reostatud maalappi. Selle sügavuses oli midagi loodusliku nišši taolist, mille seinal Gorohhovi terav pilk märkas tahmakorda.

«Oi, siin on olnud inimesed!» hüüdis ta.

«Need, kes kaljukitsi karjatasid,» naeris Kostjakov.

Kõik kogunesid nišši ette; selle sügavuses oli tukke, süsi, tuhka ja söestunud konte. Hoolikalt kohta uurides leiti mõned väga rohmakalt töödeldud ränikivist riistad ja ränikivi kilde.

«Kiviaja inimesed,» teatas Ordin. «Ja isegi mitte neoliitilisest, vaid paleoliitilisest ajastust — töötlemise primitiivsuse järgi otsustades.»

«Millal nad siis siin elasid? Võib-olla tuhat aastat tagasi? küsis Kostjakov.

«Ei, tulease on kaunis värske. See on täiesti pealispinnal ja pole kaetud kildudega, vaid ainult tolmuga, mida arvatavasti tekitavad siin tallates kitsed.»

«Järelikult kohtame kuskil siin Sannikovi maal kiviaegseid metsinimesi, võib-olla inimsööjaid?» küsis Kostjakov.

«Põlenud kondid sarnanevad justkui inimese kontidega,» kinnitas Ordin.

«Kas tõesti sellised on teie onkiloonid?» pöördus Kostjakov nagu etteheitega Gorjunovi poole.

«Onkiloonid lahkusid Siberist mitusada aastat tagasi. Sel ajal polnud põhjamaade rahvad enam kiviaja inimesed, vaid tundsid raua kasutamist.»

«Jah, meie vana-vanaisad kaevasid juba maaki ja sepistasid rauast nuge, jaluseid, rõngaid ja konkse,» kinnitas Gorohhov.

«Kuid koos sellega kasutasid ka laialdaselt sarvest, luust ja kivist esemeid, millede valmistamine on säilinud kõikide uusimast kultuurist eemalekistud ja ääremaadel elavate pärismaalaste juures, kuhu raske rauast kaup satub väga harva. Kuid need esemed on oma viimistluse poolest sarnased neoliitilise, mitte mingil juhul aga paleoliitilise ajastu toodetega,» selgitas Gorjunov.

«Järelikult ei ole see onkiloonide tulease?»

«Muidugi ei ole! Tõenäoliselt on siin säilinud ürgse kiviaja inimesed — mammuti, koopakaru ja teiste jääaja lõpuperioodi loomade kaasaegsed.»

«Ja kui on säilinud need loomad, nagu me juba veendusime, siis võisid loomulikult säilida ka inimesed,» lisas Ordin.

«Kui ainult onkiloonid, kes võrreldes nende metsinimestega on kõrgemal arenguastmel, pole viimaseid hävitanud,» ütles Gorjunov.

«Tulease näitab, et nad on veel olemas või eksisteerisid üsna hiljuti, võib-olla mõned üksikud,» tähendas Ordin.

«Kiviaja metsinimesi näha oleks äärmiselt huvitav,» lisas Kostjakov. «Tõenäoliselt elavad nad orgu ümbritseva mäeaheliku koobastes ja meil tuleb hoiatada Nikiforovit, sest vaevalt võib nendega kohtumine olla ohutu, kui nad on inimsööjad.»

Minnes tagasi põõsastiku servale, suundusid rändurid piki seda edelasse ja jõudsid õhtuks oma baasi lähedusse.

Kui valged lumehanged olid juba lähedal, ei suutnud Gorohhov end tagasi hoida ja laskis maha kaljukitse, kes seisis astangul soodsas asendis.

Vastuseks kostis baasist pauk ja varsti tuli neile vastu Nikiforov Kirju saatel, kes rõõmsalt saba liputades jooksis Mutit ja Valget nuuskima, kes talle samaga vastasid.

Eelmisel päeval oli Nikiforov härjakere õnnelikult baasi toimetanud, täna aga oli saagiks saanud kaljukitse ja täiendanud puude tagavara. Ta oli juba enesele lumehange koopa raiunud, püstitanud sinna telgi, väljapääsu piiranud jääpankadest seinaga, mille kitsa läbikäigu ta ööseks sulges samuti jääpankadega, ning tundis end Kirju seltsis päris julgena.

KOHTUMINE ONKILOONIDEGA

Järgmisel päeval hoidis vaikne ilm rändureid kuni keskpäevani peatuskohas, sest alles selleks ajaks hajus tihe udu, mis tõenäoliselt kujutas enesest Sannikovi maa kevadise kliima iseloomustavat iseärasust. See polnud ka imekspandav: rohkearvulised soojad järved ja ojad andsid õhku palju niiskust, maad ümbritsevad laialdased jää- ja lumealad aga põhjustasid pärast päikese loojumist selle niiskuse uduks tihenemist. Maa niisket kliimat tõendas ka sambla ja samblikkude küllus metsades. Kõigi puude tüved olid sammaldunud, okstelt aga rippusid rohkete salkudena hallid samblikud.

Tõenäoliselt põhjustas udu ka seda, et Sannikovi maad, hoolimata selle mägede kõrgusest, oli nii harva Kotelnõi saarelt näha. Kevadel rippus udu arvatavasti pea alati selle kohal, kuna hiljem, kui meri avanes, varjas mere kohal hõljuv udu maad tiheda eesriidega.

Teine ekskursioon maa sisemusse sooritati loode suunas. Ka selles suunas vaheldusid metsad suuremate või vähemate lagendikkudega. Lagendike keskel asusid enamasti järved. Lõunapoolsemad kasvasid juba kinni, muutudes soodeks, kaugemad aga ei allunud veel sellele saatusele, kuid aurueraldamist oli näha vaid vähestel ja ainult vähesel määral. Arvatavasti oli selles osas oru vulkanism juba kustumas. Lagendikel kohati veiseid ja hobuseid, kuid väiksemaarvuliselt ja ettevaatlikumaid, kes tõenäoliselt inimese läheduse ohtlikkust hästi tundsid. Ninasarvikuid nähti ainult üks kord eemalt. Seevastu oli siin palju metssigu, kes asustasid järvede ümbruse kõrkjaid, ja üks nendest lasti õhtusöögiks.

Öömajale jäädi ühe suure lagendiku servale, pandi pambud ning püssid rohule ja mindi metsa lõkke jaoks puid raiuma. Äkki hakkasid asjade juurde jäänud koerad meeleheitlikult haukuma. Lähedalolnud Gorohhov ja Ordin jooksid lagendikule, kus nägid tohutu suurt karu, kes nuuskis nende pampusid; tõenäoliselt oli värske liha lõhn tas isu äratanud. Haukudes ja vingudes püüdsid koerad pureda ta tagajalgu, kuid ta tõrjus nendega koeri osavasti ja urises vihaselt.

Mis teha? Püssid olid pampude juures, mida ähvardas,

vaatamata koerte agarusele, tükkideks rebimise oht. Ordin, kelle käes oli kirves, sosistas Gorohhovile:

«Ma lähenen talle selja tagant ja löön kirvega. Kui ta minu poole pöörab, haarake püss ja tulistage.»

Samal ajal rebis karu küüntega ühe seljakoti puruks ja pistis koonu sinna sisse; Ordin hüppas kiiresti tagant juurde, lõi kirve kõigest jõust kuni silmani karu ristluusse ja põikas kohe kõrvale. Kohutav mõirgamine kostis üle lagendiku, karu ajas end tagumistele jalgadele püsti, kuid langes samas selili, kusjuures Mutt pidi peaaegu ta alla jääma. Karul oli selgroog läbi raiutud ja ta keerles mõirates rohul, vehkides esimeste käppadega. Koerad klammerdusid ta liikumatutesse tagumistesse jalgadesse, kuna Gorohhov, haaranud püssi, saatis lõhkekuuli vasakusse külge. Mõne minuti pärast lamas tohutu kere liikumatult, kastes rohtu vereojadega.

Gorjunov ja Kostjakov lähenesid puusületäitega. Kõik kogunesid karu ümber, imestades selle suurust; neile tuntud pruunkarust oli ta poolteist korda suurem, kihvad aga olid tal üle kümne sentimeetri pikad.

«Seekord pääsesime kergesti!» ütles Gorjunov.

«Üks puruksrebitud seljakott ja haavatud koer, oleks aga võinud halvemini minna.»

Agoonias oli karu tõepoolest riivanud käpaga Valge külge, mis nüüd punetas verest. Koer lakkus juba oma haava, mis õnneks ei olnud kuigi sügav.

«See olgu edaspidi õpetuseks! Keegi peab alati jääma laskevalmis püssiga asjade juurde,» ütles Ordin. «Igakord ei õnnestu tohutule loomale nii osavasti kirvega selga lüüa.»

«Jah, kui satud talle käppade vahele — ega siis elusalt pääse,» tähendas Gorohhov, asudes nahka nülgima. Ordin mõõtis karu, pildistada teda oli hilja, sest juba pimenes.

Asjad tuli teise kohta viia, sest loomakorjus eritas ebameeldivat lehka, mis ei takistanud siiski koeri end täis õgimast. Öö möödus rahutult. Koerad urisesid kogu aeg, kuid keskööks lagendikku katnud tiheda udu tõttu ei olnud võimalik nende rahutuse põhjust näha. Saja sammu kaugusel oleva loomakorjuse juurest kuuldus sagimist, matsutamist ja kontide raginat; mingisugused

öised kiskjad pidutsesid jäänuste kallal. Koidu ajal leidis Gorohhov juba puhtaks õgitud luukere ja nägi kaht suurt hunti, kes tema lähenemisel kiiresti kadusid.

Tänu tuulele hajus udu sel päeval varem ja rändurid jätkasid oma teekonda loodesse. Karunaha tõmbas Gorohhov metsaserval puude vahele sirgu, kavatsedes seda tagasiteel kaasa võtta. Mööduti veel kahest järvedega lagendikust; teises kõrgus valge tuffiküngas, kuid purskumist polnud tõenäoliselt ammu juba olnud, sest tuff oli samblikkudega kattunud.

Kolmandale lagendikule väljudes kuuldi selle vastasserval inimeste hääli. Kuid koerad hakkasid haukuma ja hääled vaikisid kohe. Üle lagendiku, piki väikese järve kallast viis kõvaks tallatud rada, mille lähedal niiskel mullal oli hästi näha torbastesse kängitsetud inimjala jälgi.

«Vaat need pole enam kiviaja elanikud!» hüüdis Gorjunov. «Nood käivad arvatavasti veel palja jalu.»

«Ja kui inimestel on juba jalas meie põhjamaalaste omadele sarnased jalatsid, peavad nad olema viimastega sugulased, nii et meil pole põhjust nendega kohtumist karta,» lisas Ordin.

Kui mööduti järvest, mille kõrkjad varjasid vaadet lagendiku vastaspoolsele servale, avastati seal roheline küngas, mille tipust väljus suitsu. Künka juures seisis inimesi, kuna üks, kes oli roninud selle harjale, tõenäoliselt vaatles lagendikku. Märganud rändurite ilmumist järve tagant, teatas ta sellest teistele, kes hakkasid kohe sagima ja varsti astus neile vastu aasal ahelikku hargnenud kolmekümnest inimesest koosnev salk. Kui nad lähemale jõudsid, võis näha, et kõik olid relvastatud: igaüks hoidis paremas käes pikka oda, vasakus aga vibu; üle õla oli näha noolte sulgi.

Ahelik jäi ränduritest saja sammu kaugusele seisma ja üks, kes liikus mööda rada, tõenäoliselt pealik, tõstis käe ja hüüdis midagi.

«Mis ta räägib? Mis keeles?» küsis Gorjunov Gorohhovilt.

«On nagu tšuktši keel,» vastas Nikita. «Käsib meil mõlemad käed üles tõsta, kui oleme rahuarmastavad inimesed.»

Gorjunov astus ette ja ulatas pealikule käe.

Rändurid tõstsid käed üles. Kohe hakkas ahelik liikuma ja vähendanud vahemaa kolmekümne sammuni, jäi pealiku märguandel seisma. Pealik küsis nüüd:

«Mis inimesed te olete, kust ja milleks tulite meie maale?»

«Ütelge, et oleme valged inimesed ja tulime lõuna poolt, suurelt maalt, et vaadata seda väikest maad keset jääd,» käskis Gorjunov.

Gorohhov tõlkis öeldu.

«Tulge lähemale, valged inimesed, kuid teadke, et meid on palju ja et me kõik oleme relvastatud,» ütles salga juht.

Rändurid lähenesid, vaadelduna kolmekümnest silmapaarist, kes teraselt iga nende liigutust jälgis. Gorjunov astus ette ja ulatas pealikule käe; viimane puudutas oma parema käega esmalt laupa, siis südant ja alles seejärel surus tulnuka kätt. Sama liigutust kordas ta ka ülejäänutega. Samal ajal tõmbus ahelik tiibadelt kokku ja sul-

gus ning piiras rändurid rõngana; sõjamehed seisid õlg õla kõrval, relvad käes, ja vahetasid tasasel häälel muljeid võõramaalaste riietuse, jalatsite, seljakottide, vöö vahel olevate kirveste ja seljas rippuvate läikivate keppide üle.

Kõik nad olid vööni paljad ja riietatud pehmetesse nahkpükstesse, kuna jalas kandsid nad õhukesest karusnahast torbaseid. Nägu, rind ja käsivarred olid neil kaetud laineliste joonte, sõõride ja täppide kujuliste tätoveeringutega. Igaühel rippus kaelas tõenäoliselt hundihammastest kee, ühe, kahe või kolme suure karukihvaga keskel. Mustad siledad juuksed olid pealael sõlme keeratud, kuhu oli torgatud üks, kaks või kolm kotkasulge. Kehad olid tugevate lihastega ja tõmmud, näod veidi esilekerkivate põsenukkide, mustade silmade ja sirgete ninadega. Kaks ülemist lõikehammast olid punaseks värvitud, mis muutis nende naeratuse imelikuks — suu oleks seejuures nagu poolitatud kaheks ümmarguseks avauseks. Pealik erines teistest võimsama kehaehituse ja pikema kasvu, karukihvadest kee ja üle otsaesise käiva punase triibu ning juustesse pistetud punaste sulgede poolest. Suguharu oli tõenäoliselt vapper ja kujutas enesest, hoolimata relvastuse primitiivsusest, ohtlikku vaenlast: odaotsad olid läbipaistvast kivist, noolte otsikud luust, paljudel oli vöö vahele pistetud puuvarrega kivikirves. Peale nooletupe rippus igaühe seljas veel väike nahkkilp.

«Kuidas nimetatakse teie rahvast ja seda maad?» küsis Gorohhov Gorjunovi käsul.

«Minu rahvas on onkiloonid ja see on meie maa, vallutatud meie esivanemate poolt. Mind kutsutakse Amnundakiks, ma olen onkiloonide pealik. Kuid kuidas kutsutakse teid ja teie maad?»

Saanud vastuse sellele ja veel mitmele sama eesmärki taotlevale küsimusele — milleks ja mil viisil tulid valged inimesed nende juurde — lausus pealik:

«Te tulite kaugelt ja väikesearvuliselt, olge onkiloonide külalised. Lähme minu elamusse.»

Ta keeras ringi ja läks mööda rada tagasi. Talle järgnesid rändurid, kuna sõjamehed asusid külgedele ja seljataha. Nad pöördusid Gorohhovi poole igasuguste

küsimustega, mis puudutasid riietust ja relvi, teekonda üle jää ja elu suurel maal, millest nad üht-teist põlvest põlve edasiantavate legendide põhjal teadsid. Gorohhov jõudis vaevalt vastata, seda enam, et onkiloonide keel, kuigi see oli lähedane tšuktši keelele, siiski sellest mõnevõrra erines, nii et vestlejad alati teineteisest aru ei saanud.

Roheline küngas osutus avaraks muldonniks — onkiloonide elamuks. Selle karusnahkadega kaetud uksetaolise sissekäigu juures jäi pealik seisma, tõstis eesriide ja palus käeviipega külalisi sisse astuda. Kõigil tuli kummarduda, sest uks oli madal. Muldonni keskel põles lõke, mille kohal praevarda taolisel põikpuul rippus mitu küpsevat lihatükki. Ruumi keskosa kujutas endast nelja posti, mis olid asetatud üksteisest kuue meetri kaugusele ja moodustasid ruudu nurgad. Ülevalt olid postid jämedate põikpuudega ühendatud, millede peal oli peenematest palkidest katus nii akna kui ka suitsu väljalaskmise ülesannet täitva neljakandilise avausega. Ruudu ülemises osas nõjatusid iga põikpuu külge pikad längpalgid, mille alumised otsad maapinnale toetusid. Iga kaldsein oli külgedelt lühemate ja peenemate palkidega suletud, mis olid poolpõiki. Nii moodustus sissepoole ümardatud nurkadega ristikujuline elamu. Kolm risti haru olid magamisruumideks, neljandas oli uks ja igasuguse majakraami panipaik; keskmine ruut oli köögiks, söögi- ja vastuvõtutoaks. Kogu sõrestik oli väljastpoolt paksu mullakihiga kaetud, millel kasvas rohi. Niiviisi kujutas see endast avarat, sooja, kuid pimedavõitu elamut.

Sisenenud onni, viis pealik külalised sissekäigu vastas oleva ruudu servale, istus ristamisi jalgadega karunahale ja laskis teistel enesest paremale ja vasakule istuda. Sõjamehed asusid ruudu teistele külgedele ümber tule. Kui rändurite silmad olid onnis valitseva hämarusega harjunud, märkasid nad, et längseintega külgosades tunglesid naised ja lapsed, kes uurisid uustulnukaid uudishimuga ja istuvatele sõjameestele järk-järgult lähemale nihkusid. Naised olid peaaegu alasti; ainult kitsas, peopesa laiune tumedast nahast vöö, mis värvilt tõmmust ihust peaaegu ei erinenud, kattis puusi piirates kõhu alumist osa. Noortel naistel oli vöö ehitud peentest mustadest,

kollastest ja punakatest rihmakestest tikandiga. Peale vöö kandsid nad pisikestest valgetest, hallidest, rohelistest ja punakatest kividest kaelakeesid ja samasuguseid käevõrusid käsivartel ja randmetel. Fantastiliste lillede ja lehtede ning laineliste joonte ja rõngaste kujulised tätoveeringud rinnal, kõhul, seljal, kätel, jalgadel ja näol näisid nagu varjavat nende alastiolekut. Erilist tähelepanu köitis pealiku noor naine, kelle tätoveering kujutas jalgadel rõngastena põimuvaid ja mööda kõhtu ning külgi väänlevat kaht madu, mis lõppesid vastamisi asetatud peadega rindade ja rangluude vahel, kaks väiksemat madu põimusid ta kätel ja lõppesid kummalgi abaluul. Need must-sinised maod ta tõmmul ihul avaldasid õudset muljet.

Naiste näojooned olid mahedamad kui meestel ja mõningaid neist võis nimetada isegi ilusaks; kehaehituselt olid nad saledad ja proportsionaalsete vormidega.

Lapsed olid täiesti alasti, kummastki soost alaealised aga kandsid samasuguseid niudevöid nagu naisedki, mis tütarlastel olid samuti välja õmmeldud. Viimastel olid juuksed põimitud peenikesteks palmikuteks, poistel aga lagipähe sõlme seotud. Naistel olid juuksed palmitsetud kahte patsi, mis langesid rinnale ja olid kivikestega kaunistatud. Tütarlastel oli palmikuid neli, kummalgi pool pead kaks, mis langesid rinnale, ja taga kaks, mis langesid seljale.

Amnundak andis madudega naisele märku ja see võttis nahaga ülelöödud kastikesest väikesed puust tassid, täitis need postil rippuvast nahklähkrist piimaga ja andis üksteise järele pealikule, kes need edasi ulatas külalistele. Viimast tassi enesele jättes tõstis ta selle huultele ja palus ilusa viipega külalisi järgneda oma eeskujule. Tassides oli paks põhjapõdrapiim, pisut hapu, kuid maitsev, vähemalt nii näis see ränduritele, kes polnud juba kaua seda joonud. Veel kord täideti tassid; seejärel võttis naine vardalt praetud liha, lõikas selle luust noaga paksudeks viiludeks ja ulatas puukünakeses pealikule, kes sellest igale külalisele andis ühe tüki. Sel ajal, kui need piima peale rüübates liha sõid, pöördus Amnundak onni elanike poole kõnega, mille mõtet Gorohhov ei taibanud, sest juht rääkis liiga kiiresti.

Gorjunov palus juhti seletada, mis ta oli rääkinud. Amnundak jutustas aeglaselt järgmist, nii et Gorohhov võis iga sõna tõlkida:

«Meie rahvas, onkiloonid, otsustas palju aastaid tagasi, kurnatuna lakkamatutest sõdadest tšuktšidega, mida peeti põdrakarjamaade pärast, minna ära nende inimeste juurest. Algul mindi jääd mööda lähimatele saartele, kaevati muldonnid ja hakati rahulikult elama. Kuid maa ei meeldinud: suvel udu, talvel udu, kevadel udu, kogu aasta läbi udu. Inimesed ja põdrad hakkasid surema. Siis nägid inimesed, et linnud kevadel lendavad kaugemale, põhja poole, sügisel aga lendavad rammusatena tagasi. Otsustati ka ise minna sinna, kuhu linnud lendavad. Mindi üks kord — meri ei lasknud, mindi teine kord — meri oli nõrgalt külmunud ja torm purustas jää, nii et palju inimesi ja põtru uppus. Oodati ära kõige külmem talv, saadeti ette luure. Jää oli kõva. Kõik jõudsid üle ja leidsid selle maa. Vähe inimesi jäi järele, ei tea kas oli viiskümmend või polnud sedagi.

Pealikuks oli tol ajal kõiki haigusi raviv suur šamaan; tema näitas rahvale teed siia maale. Enne surma kuulutas ta, et onkiloonid elavad sel maal rahulikult seni, kuni nende juurde tulevad suurelt maalt valged inimesed. Ja ta ütles, et valgete inimeste käes on välgud ja kõuemürin, nagu taevavalitsejatel, mis tapavad kaugelt.

Kui me teid nägime, esimesi suurelt maalt meie juurde tulnud valgeid inimesi, meenusid meile vana šamaani sõnad.»

OHVRID JA PALVUSED

«Öelge pealikule,» pöördus Gorjunov Nikita poole, «et meie oleme kõige rahulikumad inimesed ega tee kellelegi halba. Ka meid tõid siia põhja poole lendavad linnud. Me tahtsime ainult vaadata seda maad, kus linnud suve veedavad. Me vaatame seda ja läheme tagasi oma maale.»

Gorohhov tõlkis need sõnad.

«Kas teie kätes on kaugelt tabavad välgud ja kõuemürinad?» küsis Amnundak.

Selle küsimuse juures peatusid kõigi juuresolijate pilgud ärevas ootuses võõramaalastel. Gorohhov vaatas nõutult Gorjunovile. Viimane aga ütles:

«Kas meie püssid ei olegi kaugelt tabavad välgud ja kõuemürinad! Onkiloonid saavad neist niikuinii teada. Noh, kasutame siis juhust ja ümbritseme ennast veelgi suurema lugupidamisega, et meid peetakse jumalate saadikuteks ega tehtaks meile kurja.»

«Jah, meie käes on välgud ja kõuemürinad!» teatas Gorohhov pealikule.

Rahvahulgast kuuldus erutatud sosinat. Rändurite ligemalistujad tõmbusid tahtmatult kõrvale. Pealik ütles:

«Näidake neid meile, et me teaksime, et just teie olete need, keda taevas on saatnud. Kuid palun teid mitte onkiloonisid tappa.»

«Lähme välja, et välk ei tabaks inimesi,» ütles Gorjunov.

Pealik tõusis pidulikult püsti ja suundus väljapääsu poole, temale järgnesid rändurid ja kõik elanikud, kes nüüd hoidusid nendest aupaklikult teatud kaugusesse.

«Tooge ohvripõder!» korraldas Amnundak, «las valged inimesed tapavad ta jumalatele anniks.»

Mitu onkilooni jooksis onni taga olevasse metsa ja talutas sealt välja peaaegu valge põhjapõdra; loom pani vastu ja röökis nagu oma saatust aimates. Gorohhovi korraldusel seoti ta muldonnist kahesaja sammu kaugusele vaia külge. Rändurid, asendanud vintpüssides lõhkevad kuulid harilikega, andsid kogupaugu ja põder langes maha nagu niidetult. Püsside paukumisel langesid kõik onkiloonid võimsate võõramaalaste ette põlvili.

Püsti tõustes lausus Amnundak valju häälega, et kõik juuresolijad kuuleksid:

«Nüüd me teame, et te olete taeva saadikud, need, kelledest rääkis suur šamaan. Olge meie külalisteks; kõik, mis meil on — elamu, toit, rõivad, põdrad — on teie, valitsege seda! Täna õhtul pöördub šamaan jumalate poole ja palub armu heita onkiloonidele, kes võtsid taevasaadikuid vastu kui kalleid külalisi.»

Lõpetanud kõne, pani Amnundak käe otsaesisele, siis südamele ja kummardas külalistele sügavalt; kõik onkiloonid kordasid ta liigutusi. Samal ajal tassiti kohale

Suurt vaimustust tekitas vasest teekann.

põdra korjus ja asetati pealiku jalgade ette, kes põdra küljes olevale neljale haavale osutades ütles:

«Kõik neli välku tabasid looma. Naised, valmistage liha õhtuseks palvuseks. Sõjamehed, kutsuge šamaan meie elamusse!»

Kui külalised onni tagasi tulid, algas uuesti piima ja suitsetatud põdralihaga kostitamine. Juurde pakuti vesipähkli viljadest valmistatud jahust karaskeid ja liilia küpsetatud sibulaid. Onkiloonid ei tundnud leiba, teed ega tubakat, ning mõned kuivikud ja suhkrutükid, mida rändurid võtsid seljakottidest, käisid käest kätte, neid vaadeldi, nuusutati ja prooviti suure huviga. Veel suuremat tähelepanu äratasid piibud, mida Gorohhov ja Ordin pärast sööki suitsetasid. Teatava hirmuga vaatasid onkiloonid, kuidas valged inimesed neelavad suitsu, mis naabrite juures kutsus esile köha ja aevastamise. Suurt vaimustust tekitas tule kohale riputatud vasest teekann. Onkiloonidel olid ainult puust ja savist nõud. Vett

tuliseksaetud kividega soojendades keetsid nad nendes liha. Kuid tee ilma suhkruta, mida rändurite oli liiga vähe, et kõigile pakkuda, ei meeldinud kellelegi. Amnundak jõi vastumeelselt temale pakutud kruusitäie ja lausus, et onkiloonide jook — ta osutas piimaga täidetud burdjukile — on maitsvam.

Tohutut huvi äratasid ka kirved ja jahinoad; neid vaadeldi, silitati, katsuti ja oldi vaimustuses nende läikest, kõvadusest ja mõjust võrreldes onkiloonide kivikirveste ja luust nugadega. Amnundaki märguande peale tõi madudega naine kastikesest halvasti töödeldud roostest söödud raudnoa, mida hoiti kui pühimust. Seda külalistele näidates lausus pealik:

«Meie esivanematel olid niisugused noad, kirved, oda- ja nooleotsad, mida saadi jakuutidelt vahetuse teel, kuid ise teha neid ei osatud. Ja kui nad siia tulid, muutusid need asjad vähehaaval kõlbmatuks, purunesid, kadusid ja onkiloonid hakkasid jälle kivist ja luust riistu valmistama.»

Külaliste jalgade juures aset võtnud Mutt ja Valge sisendasid onkiloonidele, kel koeri ei olnud, algul teatud hirmu. Kui Gorohhov küsis, miks neil ei ole koeri, jutustas Amnundak järgmist:

«Nende kurjade loomade pärast algaski meie esivanemate sõda tšuktšidega. Meie esivanemad olid põdrakasvatajad ja koeri ei pidanud, sest koerad tungivad põtradele kallale. Meie esivanemad elasid mererannal põdrakasvatusest ja kala-, hülge- ning merihobuste püügist; elamud ehitati puidust, mida meri rannale heitis. Siis aga ilmusid tšuktšid, koeri oli neil palju, põtru aga ei olnud. Nad hakkasid meid kala- ja loomapüügikohtadest välja suruma. Kui neil ei jätkunud koertele kala, võtsid nad meilt põtru. Sellest algaski sõda. Tšuktše oli palju, meid aga vähe. Ja nii tuligi meil nende eest siia tulla.»

«Aga kui palju onkiloone siin elab?» küsis Gorohhov. «Kas kogu teie rahvas on siin?» Ta osutas käega juuresolijaile.

Amnundak hakkas naerma.

«Niisuguseid elamuid on meil kakskümmend, igas elab üks sugukond — kakskümmend kuni kolmkümmend inimest.»

«Kus siis teised elamud on?»

«Mitmel pool. Põtradele on tarvis karjamaid. Kõik ei saa elada ligistikku, nii inimestel kui põtradel muutub kitsaks.»

«Kas igas elamus on niisugune pealik nagu sina?»

«Ei, mina olen kõikide onkiloonide ülempealik!» teatas Amnundak uhkelt. «Minu sugukond on kõige suurem. Kuid igas elamus on oma pealik, sugukonna pea.»

Onni elanikkond, kaasa arvatud naised ja lapsed, ulatus kuuekümne inimeseni. Gorjunov arvutas, et kui igas ülejäänud muldonnis elab keskmiselt kakskümmend viis hinge, siis peab Sannikovi maal olema ligemale viissada komkümmend inimest.

Jutuajamise ja kostitamisega kulus aeg õhtuni. Päikese loojanguks aeti põdrakari onni juurde lagendikule ja rändurid jälgisid emasloomade lüpsmist. Lüpsmisest võtsid osa kõik naised ja tüdrukud, kes puulüpsikutega ruttu ühe looma juurest teise juurde jooksid. Kari koosnes enam kui kahesajast loomast. Ööseks jäi kari lagendikule sõjameeste valve alla, kes neid kaitsesid kiskjate kallaletungi eest.

Kui saabus videvik ja kõik onni tagasi pöördusid, ilmus šamaan, kes elas mõne kilomeetri kaugusel. See oli pikk, kuivetanud, lohkuvajunud põskede ja allarippuvate kulmude all sügavalistuvate läbitungivate silmadega vanamees. Soojast ilmast hoolimata oli ta riietatud pikka karvasesse kasukasse, mille kaeluse ja vöö küljes rippusid rihmakeste otsas veidrakujulised tugevasti kulunud raud- ja vasknaastud ning pulgakesed. Tõenäoliselt olid need juba mandrilt kaasa toodud ja šamaanilt šamaanile edasi antud. Käes oli tal punaste ja mustade nahkrihmade ja raudkuljustega kaunistatud väike käsitrumm. Teravaotsaline, peaaegu väljalangenud karvadega nahast skuufia[1] kujuline müts varjas ta juukseid. Šamaan kummardas aupaklikult pealikule ja silmitses teraselt võõramaalasi ning koeri, kes veidralt riietatud inimest nähes tumedalt urisema hakkasid. Seejärel istus šamaan eraldi heledalt lõõmava lõkke juurde ja, asetanud trummi kõrvale, sirutas kondised käed min-

[1] *Skuufia* — kreeka-katoliku preestrimüts. Tõlkija.

gisuguseid sõnu pomisedes tule poole. Pealiku märguande peale ulatasid naised šamaanile piimakruusi, mille ta tühjaks jõi, enne seda mõnd tilka tulle pritsides.

Tule kohal pikkadel varrastel küpses väikesteks tükkideks lõigatud põdraliha. Kõrval keedeti silindrikujulises puuanumas suppi või õigemini põdralihast ja liilia mugulatest sousti, kusjuures vesi aeti keema lõkkes kuumendatud väikeste kivide abil. Üks naine tõstis tulest alatasa kuumi kive, kasutades selleks kiviplaatidest otstega kaht pulka. Kuumad kivid laskis ta supianumasse, jahtunud aga võttis välja ja pani tulle.

Kui peenekslõigatud liha oli keenud, ulatati pealikule, šamaanile ja külalistele kausitäis liha, mis oli supiga üle valatud, ja üsna nägusalt valmistatud puukahvlid. Kuid suppi maitstes veendusid rändurid, et selles täielikult puudus sool. Onkiloonid, nii nagu tšuktšidki, seda toidu sees ei tarvitanud. Seljakottidest tuli võtta oma sool, et seda supile lisada. See aine käis samuti käest kätte; seda maitsti, oletades, et ka see on magus nagu suhkur. Hiljem aga sülitati kaua ja avaldati imestust, miks küll valged inimesed selle rämpsuga maitsvat suppi ja liha rikuvad.

Supi järel pakuti liha ja vesipähklist karaskeid; õhtusöök lõppes kruusitäie piimaga. Kui nõud olid koristatud, lükati ärapõlenud lõke täiesti kõrvale, et vabastada kogu keskmine ruut palvetamiseks. Muldonni tekkis hämarus, mida valgustas hõõguvate süte punane leek.

Õhtusöögi ajal jutustas Amnundak šamaanile, kuidas valged inimesed ilmusid onkiloonide maale, kes nad on, mis nad tegid ja kuidas tapsid põdra. Šamaan kuulas vaikides, pead noogutades ja aeg-ajalt küsimusi esitades. Pärast õhtusööki, enne, kui asuti palvetama, nõudis ta, et koerad viidaks elamust välja. Kui see oli täidetud, istus ta pealtvaatajate rõngast piiratud puhastatud platsikesele, võttis vöö küljes rippuvast nahkkotist näputäie valkjat pulbrit, puistas selle peopesale ja tõmbas keelega suhu. Gorohhov teatas ränduritele, et see on kuivatatud kärbseseen, mida kamtšadaalid, korjakid ja mõned teised rahvad tarvitavad narkootilise vahendina, ja mis kutsub esile omapärase joobumuse.

Šamaan istus mõne aja vaikides, pilk ainiti lõkke hõõ-

guvatele sütele suunatud, seejärel võttis trummi, tõmbas käega üle selle ja kohe kostsid ta sõrmede alt pingulitõmmatud naha vaevukuuldavad helid. Nende järk-järgult tugevnevate helide saatel hakkas ta algul aeglaselt ja poolkuuldavalt kurguhäälega laulma. Laul muutus järjest kiiremaks ja sulas lõpuks trummipõrinaga kokku üheks kõminaks, millest esile tungisid üksikud sõnad nagu karjatused. Algul istus šamaan end ette- ja tahapoole kõigutades ja silmi tulest kõrvale pööramata. Siis aga kargas ta ekstaasi sattudes püsti ja hakkas ühel kohal ikka kiiremini ja kiiremini keerlema, jätkates trummi põristamist ja ulgumist. Tema pikk kasukas ja naastude ning pulgakestega rihmakesed hakkasid selle keerlemise ajal kehast kaugenema ja moodustasid lõpuks kolm üksteise peale asetatud koonust, mida kroonis ta mütsi koonus. Käed koos trummiga olid pea kohale tõstetud ja liikusid lakkamatult; trumm keerles, kõikus ja tantsis, tekitades tugevat müra.

Kuid äkki katkes laul metsiku röögatusega, šamaan langes maha ja, heitnud käed laiali ning pillanud trummi, jäi nagu minestunult lamama. Keegi ei julgenud teda häirida. Peenikene vahujuga nirises suunurgast üle lohus põse. Kõik pealtvaatajad istusid hääletult ja muldonnis, mis oli äsja häälte kaosest rõkanud, valitses õudne vaikus. Isegi koerad, kes olid väljaspool onni kinni seotud ja kellede haukumine oli aeg-ajalt šamaani laulu sekka kostnud, vaikisid.

Minuti viie pärast tõusis šamaan, jõi talle ulatatud kruusitäie piima ja lausus siis vaikse häälega mõne sõna, mis kuulajate hulgas esile kutsus ärevuse ja sosistamise. Pealik kordas sõnu valjusti ja Gorohhov tõlkis:

«Taevavaimud teatasid šamaanile, et onkiloonide rahval seisavad ees suured kannatused.»

Amnundak tõstis käed taeva poole, kuid šamaan peatas ta käeliigutusega ja ütles veel mõne sõna. Rõõmusosin läbis pealtvaatajate ridu ja pealik kuulutas käsi langetades:

«Šamaan ütleb, et kannatused võib-olla ei alga senikaua, kuni võõramaalased onkiloonide maal elavad. Nii ütlesid vaimud.»

Šamaan tõusis aeglaselt, kummardas pealikule ja rän-

duritele ning eemaldus kahe sõjamehe saatel. Pärast tema lahkumist algas muldonnis elav jutuajamine. Ka rändurid sosistasid omavahel. Loitsimise tulemused olid neile teatud määral ootamatud. Ühest küljest kindlustas see neile mitte üksnes julgeoleku onkiloonide hulgas viibides, vaid ka igasuguse abi. Teisest küljest aga seoti nad kui isesugused hädade eest kindlustajad selle rahvaga kauaks ühte. Nende plaani kuulus talvitamine Sannikovi maal, kuid mitte kauem kui järgmise kevade alguseni. Kas onkiloonid lasevad neil siis ära minna?

«Pole raske taibata,» ütles Gorjunov, «et kaval šamaan mõtles välja selle täienduse oma ennustustele, mis kujutab nende legendi varianti ja ka meile teada on. Vanamees taipas, et välke ja kõuemürinat käsutavad inimesed on onkiloonidele väga kasulikud sõpradena, kuid võivad olla väga kohutavad vaenlastena.»

«Ja kui nad ära lasta,» lisas Ordin, «võivad nad sellele oivalisele maale teed tundes hulganisti tagasi tulla ja onkiloonid välja tõrjuda, nagu seda kunagi tegid tšuktšid.»

«Täiesti õige!» tähendas Kostjakov. «Neil sajandeid muust maailmast eemal olnud inimestel ei ole ju aimugi sellest, mis praegu toimub, ja nad elavad vanaaja mälestuste varal.»

«Igal juhul ei tohi me neile praegu mõista anda, et kavatseme lähemas tulevikus lahkuda,» ütles Gorjunov.

«Jah, nad võivad meid lihtsalt vangistada ja luku taga hoida,» lisas Ordin.

«Või paremal juhul meiega alati kaasas käia ja meie liikumisvabadust piirata,» tähendas Kostjakov.

«Elame nendega koos, tutvume nendega ligemalt ja veename neid aegamööda, et kõik need ennustused on alusetud ja et tulevikus neid miski ei ähvarda.»

Pealik, kes oli kogu aeg võõramaalaste vestlust pealt kuulanud, tõusis lõpuks püsti ja lausus valjusti, nii et kõik elanikud, kelle omavaheline jutt kohe vaibus, kuuleksid:

«Onkiloonid, sõjamehed ja naised! Te kuulsite, mida ütles šamaan, mida talle taevavaimud teada andsid. Kuni valged inimesed on meiega, häda ei tule. Niisiis palume neid jääda meie juurde!»

«Jah, jah, palume!» kuuldusid hääled igalt poolt.

Pealik pöördus külaliste poole, kummardas ja ütles:

«Valged inimesed, jumalate saadikud, onkiloonide rahvas palub teid meie juurde elama jääda. Te päästate onkiloonid hädast. Me anname teile kõike, mida soovite — parima elamu, külluses toitu, sooja riietust talveks, ja kõige ilusamad naised, et te millestki puudust ei tunneks. Te hakkate elama nagu meie pealikud.»

«Anname teile kõike, kõike, ainult jääge meie juurde!» kordas meeste ja naiste häälte koor ja igast küljest sirutusid külaliste poole anuvad käed.

Gorjunov tõusis püsti ja vastas:

«Hästi, oleme nõus külalistena teie juurde jääma, kuni te meid ise ära lasete. Kuid me tahame näha kogu teie maad ja teie peate meile seda näitama.»

Gorohhov tõlkis need sõnad ja onni täitsid rõõmuhüüded. Pealik kummardas külalistele teistkordselt ja surus igaühe kätt, enne seda oma kätt otsaesisele ja südamele asetades, mis tähendas, nagu nad hiljem teada said, «puhtast südamest ja ilma tagamõtteta». Siis ütles ta:

«Varsti tuleb meil kevadpüha, kuhu kogunevad kõik sugukonna noored naised ja neiud, ja te võite, kui soovite, valida enestele naised. Te jätsite oma naised sinna kaugele,» ta viipas käega lõunasse, «kuid mehel on ilma naiseta igav elada.»

«Näe, olemegi peigmehed!» naeris Gorohhov.

«Kuid see piirab tunduvalt meie vabadust,» tähendas Gorjunov.

«Eks pärast näe!» lausus Ordin filosoofiliselt.

PÜHA KIVI

Kärarikkalt avaldasid onkiloonid oma rõõmu võõramaalaste nõusoleku üle nende juurde jääda. Kui nad olid sellest mõnevõrra rahunenud ja naised jälle lõkke süüdanud, pöördus Amnundak külaliste poole:

«Te ütlesite, et tahate kogu meie maad vaadata. Kas te aga teate, et see on ohtlik? Metsades elavad igasugused kiskjad loomad.»

«Meie neid ei karda, sest meie välgud tabavad iga

laotasid maha põdra- ja karunahad ja panid sinna isegi padjad — põdrakarvu täis topitud nahkrullid. Pealiku perekonnale jäävast osast eraldati see pool üksteise kõrvale asetatud majakraami kirstudega ja Amnundak soovitas külalistel magama heita. Muldonni kahes külgmises osas heitsid onkiloonid juba magama; mehed võtsid endid alasti ja asetasid riided peatsisse, relvad aga enda kõrvale. Üks sõjamees jäi sissepääsu juurde valvesse, kolm aga heitsid riidest lahti võtmata lõkke äärde ja läbikäiku, et valvurit järjekorras välja vahetada. Valvur hoidis ülal muldonni soojendavat tuld ja väljus aegajalt, et puid juurde tuua. Vahetati ka mehi, kes põdrakarja lagendikul valvasid ja vastamisi hõiklesid.

Öö möödus rahulikult. Onkiloonid ärkasid koidikul. Kõige enne tõusid naised, panid rohkem puid tulle ja hakkasid liha küpsetama ning supi keetmiseks kive kuumutama; teised, kes tõttasid põtru lüpsma, riietusid, sest väljas oli jahe. Nad panid selga omapärased nahkrõivad, milledel püksid moodustasid jakiga ühe terviku ja millede rinnal oli suur väljalõige. Algul ajas naine sellesse jalad sisse, siis kergitas kiiresti ülikonna kehale ning pistis käed lühikestesse varrukatesse. Muldonni tagasi tulnud, laskis ta kerge õlaliigutusega jaki alla ja kogu rõivastus libises jalgadele.

Rändurid vaatlesid nahkadel lamades huviga, kui kiiresti ja kergelt naised riietusid ja riietest vabanesid ning kuidas nad peaaegu alasti tule ääres, mis nende tõmmusid kehasid heledalt valgustas, tööd tehes askeldasid. Neid ei häirinud kõige vähematki paljude meeste pilgud.

Rändurid panid tähele, et noored naised ja tüdrukud, keda oli kerge esimestest eraldada nende nelja palmiku tõttu, sageli nende poole vaatasid, lobisesid ja itsitasid. Oli kerge taibata, et kaunitarid arutasid küsimust, kellele neist langeb mõjukate võõramaalaste valik, kui need endile kevadpeol naisi hakkavad võtma.

Gorohhov kuulis, et onkiloonitare huvitasid kõige enam tema kolme seltsimehe tihedad vurrud ja habemed ning nende hele nahk.

Onkiloonidel karvakasvu näol peaaegu ei olnudki, üksnes vanameestel kasvasid hõredad vurrud ja väike habe. Gorohhov kui jakuut oli selles suhtes onkiloonide

sarnane, tal oli ka samasugune tõmmu nahk, nii et ta onkiloonitare ei köitnud.

Sel ajal kui naised askeldasid, riietusid mehed kiirustamata, pärast seda aga vaatasid järele oma relvi. Kord ühest, kord teisest muldonni nurgast kostis laste hääli. Mõnikord nuttis rinnalaps, mille peale üks või teine naine kohale ruttas, et lapsele rinda anda.

Vähehaaval tõusid kõik ja algas samasugune üksluise menüüga hommikusöök — küpsetatud ja keedetud lihast. Üksnes külma piima asemel anti nahklähkrist sooja, veega lahjendatud piima, millele oli juurde lisatud natuke vesipähkli jahu. See oli midagi supitaolist, milles ujusid väikesed praetud rasvatükid, ja osutus üsna maitsvaks.

Hommikusöögi ajal küsiti pealikult, mitu aastat onkiloonid on juba elanud Sannikovi maal. Rändurid teadsid juba, et see rahvas on kirjaoskamatu ja et kõik andmed esivanemate elust antakse edasi pärimustena põlvest põlve, võib-olla isegi väljamõeldistega ilustatult. Kuid selgus, et primitiivne ajaarvamine on siiski olemas.

«Üle neljasaja aasta,» vastas Amnundak, kui oli pisut mõelnud. «Kui soovite seda täpselt teada saada, siis lähme kohe šamaani juurde; tema elamu kõrval on kivi, mille peale on iga aasta ära märgitud.»

Pärast sööki läksid rändurid koos pealiku ja kümmekonna relvastatud sõjamehe saatel mööda laia rada läbi metsa lääne poole. Teel näitas Amnundak külalistele rajal osavalt peidetud lõksu — ruudukujulist üle kahe meetri sügavust, peenikeste ritvade, okste ja vanade lehtedega kaetud auku. Sellistesse lõksudesse langesid mõni kord sõnnid, hobused ja isegi ninasarvikud, keda siis onkiloonid odade ja nooltega tapsid.

«Selliseid püüniseid on meie maal metsloomade radadel üsna palju ja ka teie võite neisse sattuda, kui liigute ilma saatjata,» hoiatas juht.

«Meie ees,» ütles Gorjunov, «jookseb alati koer, kes on ninasarvikust ja sõnnist targem. Ta jääb lõksu ette seisma ja niiviisi näitab meile selle ära.»

«Onkiloonidele oleksid koerad väga kasulikud nii jahipidamisel kui ka elamute valvamisel ning võitluses metsinimestega,» arvas Ordin.

«Eks teie koerad siginevad meie juures ja mõne aasta pärast ongi meil valvurid käes!» ütles Amnundak sellise veendumusega, et jutukaaslastel jäi üle vaid naeratades pilke vahetada.

Varsti pöörduti suurelt rajalt kõrvale ja väljuti väikesele lagendikule, millel asus šamaani elamu. See oli sama tüüpi nagu pealiku muldonn, kuid palju väiksem, sest šamaan elas siin üksnes ühe oma õpilasega ja vana naisega, kes neile toitu valmistas.

Šamaan, nähtavasti külaskäigust juba ette hoiatatud, ootas külalisi muldonni künnisel ja viis nad sissekäigu vastas olevale aukohale. Elamu sisemus sarnanes omapärasele anatoomia muuseumile: nelja tulba küljes, põikpuudel ja längus külgseinte all valendasid ohvriks toodud põtrade, veiste ja hobuste pealuud, aukoha kohal aga ilutses tohutu sarvega ninasarviku kolju.

Kohe, kui külalised olid istet võtnud, pakkus vanaeit kehakinnitust. See koosnes eelmisel päeval võõramaalaste poolt välkudega tapetud ohvripõdra keedetud ajust, keelest ja mokkadest. Paremad palad ohverdatud loomadest sai alati endale šamaan kui jumaluse teener.

Kui šamaan oli Amnundakilt teada saanud külaliste soovi vaadata kivi, millele olid üles tähendatud onkiloonide eluaastad, viis ta nad peale einestamist edasi lääne poole. Peagi suundus rada oru servale. Ka siin kerkis kõrge, ligipääsmatu, samast mustast basaldist sein, mille harja varjasid sel päeval madalal oru kohal rippuvad pilved. Järsaku jalamil, nagu muudeski kohtades, vedelesid ülalt alla varisenud ja samblikega kaetud kivitükid ja rahnud. Nende seas paistis silma mõnesajatonnine hiigelrahn. Selle ümbrus oli laia ringina kividest puhastatud ja tasandatud. Rahnu ees toimetati usutalitusi ja ohverdati. Ohverdatud loomade luud lamasid tihedas reas ümber kivimüraka, ümbritsedes musta kivi hirmuäratava valge vööna.

«Sel aastal,» seletas Amnundak, «kui meie esivanemad tulid sellele maale, kukkus see kivi taevast. Seetõttu austame me seda nagu jumalate kingitust. Iga kord, kui päike end pärast talveööd meile esimest korda näitab, toimub siin suur palvus ja ohverdamine. Selle sündmuse

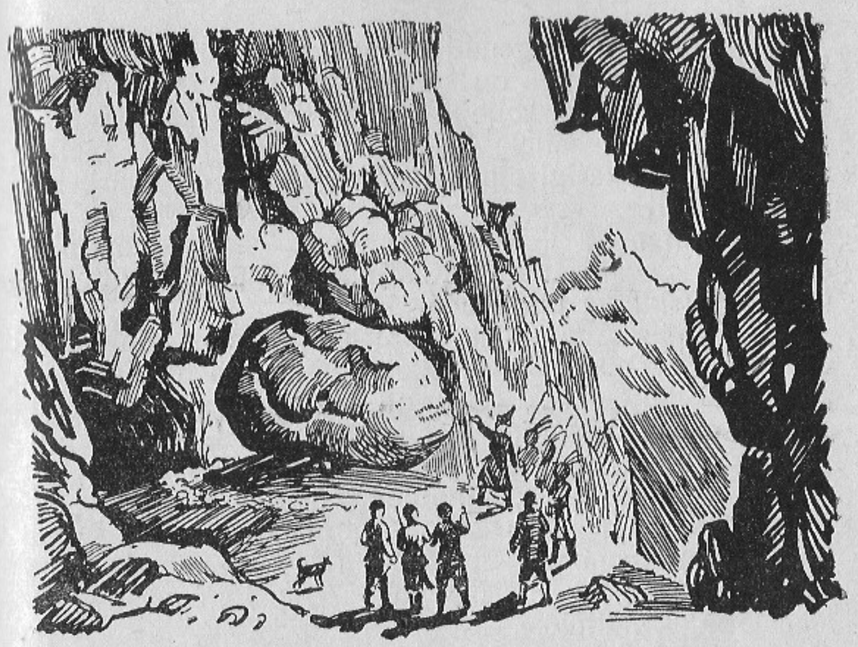

Järsaku jalamil paistis määratu rahn.

märgib šamaan kriipsuga kivile. Seetõttu võite kokku arvata, mitu aastat me juba siin elame.»

Ta viis külalised rahnu lõunapoolse väga sileda külje juurde, millel paistsid kõva esemega sisselõigatud väikesed vertikaalsed kriipsud; iga kümnes neist oli pisut pikem, nii et kriipsukesi oli kerge kokku lugeda. Selgus, et onkiloonid olid viibinud Sannikovi maal juba nelisada kakskümmend neli aastat.

«Kui Amnundak ütles, et see kivi langes taevast,» tähendas Ordin, «mõtlesin, et see on hiiglasuur meteoriit ja olin sellest väga huvitatud. Kuid ilmneb, et see on lihtsalt basalt ja on alla langenud kindlasti sellelt järsakult.»

«Mis ta räägib?» küsis šamaan.

Gorohhov tõlkis, et valge inimene mõtleb kivi olevat langenud mäelt, mitte taevast.

Šamaan vangutas laitvalt pead ja ütles:

«Suur šamaan, kes tõi meie esivanemad siia, nägi ise, kuidas see kivi kukkus ja kummardas teda esimesena.»

«Mägedelt on langenud üksnes väikseid kive,» lisas Amnundak, «see aga on suurem kui meie elamud. Kivi all lebab viis põtra, kelle ta surnuks muljus esimese ohvrina jumalatele sellele maale saabunute poolt. Sellest ajast peale hakatigi siin ohverdama. See oli märk kõrgemalt poolt.»

Ajal, mil püha kivi juures toimus see jutuajamine, õnnestus kõrvaleastunud Kostjakovil märkamatult seda ühes vestlejatega pildistada.

Pärast viis Amnundak külalised järsaku jalamile ja näitas neile suurt koobast, kus varem olid elanud vampud. Kivi langemisele eelnenud päeval oli siin toimunud suur lahing onkiloonide ja vampude vahel, kus onkiloonid saavutasid esimese suure võidu, mis sundis vampusid taganema itta. See sündmus seoti samuti kiviga.

Veel praegugi vedelesid koopas poolkõdunenud nuiad, ränikivist otstega murdunud odad ja kõdunenud loomanahkade jäänused; näha oli tuleasemeid ja põlenud või lõhestatud konditükke.

Koobas kontidega, pilvesse kaduv sünge must sein ja kondihunnikutest ümbritsetud must hiiglasuur kivi, mis asetses keset paljast kivirusu, avaldasid üldiselt jubedat muljet ja rändurid olid rõõmsad, kui nad said pöörduda koduteel olevasse rohelisse metsa.

Lagendikul, Amnundaki elamu kõrval, märkasid nad elavat tegevust — onkiloonid olid asunud ehitama oma külalistele-vangidele muldonni. Sõjamehed ja naised olid kibedasti töös: ühed kaevasid auke nelja tugiposti jaoks, teised tükeldasid ja tahusid palke, kolmandad kandsid metsast palke kohale, kust kuuldus puuraiujate kirveste täksimist. Naised lõikasid katuse jaoks mättaid. Kuid hoolimata ehitajate usinusest edenes asi aeglaselt, sest kivikirved, luunoad ja ränikivikaabitsad said puust vaid suure vaevaga jagu.

Vaadelnud pisut aega, kui aeglaselt tugipostiks määratud jämedat palki läbi raiuti, tegi Gorjunov seltsimeestele ettepaneku:

«Mis oleks, kui näitaksime onkiloonidele, kuidas töötavad valged inimesed?»

«Miks mitte, näitame!» nõustus Gorohhov.

Kõik neli tõid oma kirved ja asusid tööle. Kähku len-

Ninasarvik paiskas talle lähenenud onkilooni ühe pealöögiga õhku.

dasid laastud, iga hoobiga lõikus kirves sügavamale puusse ja selle töö, milleks onkiloonil kivist tööriistaga oleks kulunud pool päeva, tegi raudkirves valmis veerand tunniga. Kui valgete inimeste kirved hakkasid vastu palkisid paukuma, jätsid onkiloonid oma töö pooleli ja kogunesid nende ümber, hämmastunult vahtides, suud matsutades ja igasuguste hüüetega oma imestust väljendades töö kiiruse üle. Naised töötasid pingeliselt, urgitsesid nugadega pehmet mulda ja loopisid seda august kätega välja. Selleks ajaks, kui naised olid jõudnud valmis kaevata neli madalat auku, olid juba postid välja raiutud, tahutud ja valmistatud nende jaoks ka põikpuud.

«Küll on kahju, et pole augu tegemiseks puuri, saaks ühendamiseks paraja kiilu sisse panna!» kahetses Gorohhov.

«Või peitlit, et põikpuud tulbale tapiga kinnitada,» lisas Gorjunov.

«Jah, see poleks paha, sest kui peaks juhtuma kerge maavärisemine, võib längkatuse toestik kergesti paigast nihkuda ja meid nagu lõksus lömastada,» ütles Ordin.

«Kas siin siis võib esineda maavärisemist?» küsis Kostjakov huvitatult.

«Isegi väga kergesti! Oleme ju vana vulkaani kraatri põhjas ja nagu tõendavad kuumad allikad järvedes, pole see veel täiesti kustunud.»

«Kuulge, Nikita, küsige, kas siin juhtub seda, et maa väriseb,» pani Gorjunov ette.

Vastus oli jaatav: onkiloonid olid aeg-ajalt tundnud maavärisemisi, kuid enamasti kergeid, mis kahju ei tekitanud. Raugad mäletasid, et nende lapsepõlves oli toimunud üsna tugev maavärisemine, mis oli esile kutsunud peaaegu kõigi elamute osalise purunemise; seejuures oli surnuks muljutud paarkümmend inimest, kes polnud jõudnud välja rutata.

«Noh, igaks juhuks toestame katuse veel ühe põikpuuga, et see maha ei langeks!» leiutas Ordin.

Lõunaks jõuti paigale seada neli tulpa ja need põikpalkidega ühendada. Pärast lõunat läksid rändurid koos onkiloonidega metsa, et katuse jaoks peenikesi puid raiuda, sest ka see töö edenes onkiloonidel aeglaselt.

Kümne-kaheteistkümne sentimeetri jämeduse puu kallal nägi onkiloon vaeva üle tunni, raudkirvega aga langetati see viie minutiga. Õhtuks oli metsamaterjal valmis ja lagendikule kantud.

Uudis valgete inimeste ilmumisest oli päeva jooksul jõudnud kõigis üksikasjus levida onkiloonide laagrites ja õhtul hakkasid lähematest elamutest saabuma sõjameeste salgad, kes soovisid näha võõramaalasi. Viimased puhkasid pärast tööd muldonnis, kus varsti muutus saabunud külalistest kitsaks. Kuid külalised käitusid väärikalt, küsitlesid muldonni elanikke, vahtisid võõraid ja vahetasid muljeid. Amnundaki palvel lasti kirvestel ja nugadel käia käest kätte, sest jutt käis ka saabunute kiire töö kohta, mille tõttu uue onni ehitamine, mis onkiloonidel oleks võtnud terve nädala, oli lõpetatud peaaegu ühe päevaga.

Alles pärast õhtusööki vabanes elamu külalistest, kes asusid lõkete äärde lagendikule öökorterisse.

Amnundak otsustas paljude sõjameeste saabumist ära kasutada selleks, et korraldada järgmisel päeval ajujahti ninasarvikutele, seejuures pani ta suuri lootusi valgete inimeste välkudele. Aukudesse sattusid ninasarvikud väga harva, onkiloonide odad ja nooled aga ei tunginud nende paksust nahast läbi. Viimane oli sõjameeste poolt väga hinnatud kui parim materjal kilpide jaoks, mis pidasid vastu vampude nuiahoopidele.

JAHT NINASARVIKUTELE

Järgmisel hommikul lõpetati uue onni raamistik veerand tunniga, tänu osavõtjate suurele arvule.

Jättes naiste hooleks selle katmise mätastega ja sisemuse korraldamise, läksid kõik kokkutulnud sõjamehed eesotsas Amnundaki ja võõramaalastega jahile, liikudes mõne kilomeetri ida poole, kus eelmisel päeval oli nähtud ninasarvikute perekonda. Kokkutulnud, arvult üle saja mehe, piirasid mööda metsaserva kiiresti ja käratult hiilides sisse väikese lagendiku, kus loomad sõid. Pealik ja rändurid jäid raja lähedale, kuhu loomad kavatseti ajada.

Kui kõik olid kohtadele asunud, hakkasid onkiloonid Amnundaki signaali peale vemmaldega vastu puid taguma, saates seda oma sõjalaulu valjude hüüetega. Ootamatult rabatud ninasarvikud jooksid mööda lagendikku edasi-tagasi, kuid kõikjal võtsid neid vastu nähtamatu vaenlase poolt tekitatud hirmsad hääled. Lõpuks sattusid nad küttide lähedale. Raksatas neli pauku. Isaloom paiskus põlvili, kargas üles, jooksis kuni metsaservani ja langes siis maha. Emaloom koos pojaga tormas vastassuunas ja kohtas onkiloonide ahelikku, mis oli pärast paukusid metsast väljunud. Kuid nüüd nägi ta vaenlasi; osutamata tähelepanu kisale ja tema pihta lendavatele odadele ning nooltele, murdis ta ahelikust läbi, paiskas pealöögiga talle lähenenud onkilooni õhku ja kadus metsa. Poeg, ilmselt äsjasündinu, jäi emast maha ja koerad pidasid ta kinni, klammerdudes ta külgedel olevatesse naha voltidesse. Kuid arvatavasti oleks koertel läinud halvasti, kui kohalerutanud onkiloonid poleks metsloomale odadega lõpu teinud.

Kogu jaht lõppes veerand tunniga, kuid õhkupaisatud mees pidi selle eest jalamurdega tasuma, mis muide sugugi ei kahandanud onkiloonide võidurõõmu. Haavatu kanti kiiresti ninasarvikupojalt võetud nahal kahe ridva vahel šamaani juurde, kes tegeles ka arstimisega. Kohalejäänud asusid vana ninasarviku korjuse kallale, millest poole tunni jooksul jäi järele vaid luustik ja kõlbmatu osa sisikonnast; kõik muu lõigati ära ning viidi laagrisse.

Lõunasöögiks tagasi jõudnud rändurid leidsid oma uue elamu olevat juba peaaegu valmis. Puudusid üksnes karusnahad asemeteks ja perenaised. Esimesed andis Amnundak oma tagavaradest, teised tuli välja valida kevadpeol, milleni oli aega jäänud veel kolm ööpäeva. Rändurid otsustasid seda aega kasutada selleks, et ära käia oma baasis lumehangede juures, kohtuda Nikiforoviga ja tuua sealt mõningaid asju.

Tuli pidada üsna pikki läbirääkimisi Amnundaki veenmiseks, et too laseks neid minna ilma hiiglasuure konvoita ja piirduda vaid kahe sõjamehega.

Järgmisel hommikul asusid rändurid teele, minnes piki oru läänepoolset külge, et sellega lähemalt tutvuda.

Mindi piki polaarkase-võsastiku serva, mida läbisid rohked põdrakarjade rajad. Karjased karjatasid Amnundaki sugukonna karja siinsetel samblaaladel, mis kulgesid ribadena kivirusu ja võsastiku vahel.

Põhjapõdrad olid onkiloonide ainukesteks koduloomadeks, kellelt nad said piima, liha ja nahku. Lisaks karjasaadustele hangiti toitu metsloomade ja lindude jahist ja kalapüügist. Järvedest püütud vesipähklid ja naiste poolt lagendikul välja kaevatud liiliate mugulad andsid taimset toitu sellele rahulikule rahvale, keda üksnes vampude naabrus oli sõjakaks teinud. Vampud elatusid ainult jahipidamisest ja hävitasid palju metsloomi, samal ajal kui onkiloonid neid hoidsid. Seetõttu hoidusid loomad rohkem oru lõunapoolsesse ossa, kus neid vähem jälitati, vampud aga sooritasid jahiretki onkiloonide maale ega heitnud armu ka kodustatud põtradele. Selles peituski onkiloonide vaenu peamine põhjus vampude vastu ja sundis neid harrastama sõjakat eluviisi. Peale selle röövisid vampud parajal juhul noori onkiloonitare, kes hukkusid varsti toore kohtlemise ja raskete ürgaegsete elutingimuste tõttu, kui neil ei õnnestunud vangipõlvest põgeneda. See asjaolu muidugi ei aidanud kaasa rahule onkiloonide ja vampude vahel ja sõda ei lakanud kunagi.

Selgus, et oru serv koosnes ka siin basaldist, moodustades inimesele ligipääsmatuid kõrgeid astanguid. Järsakus vaheldusid kord poorsed või isegi räbused, kord tihedad lademed, mis koosnesid korrapärastest kuuetahulistest, erinevates kohtades mitmesuguse jämeduse ja pikkusega sammastest. Kohati mustendasid suurte koobaste suud, mis olid varjupaigaks kaljukitsedele. Nähtavasti oli kunagi Sannikovi maa asemel olnud vulkaan tegutsenud väga kaua, kallates laavajõgesid igale poole, enne kui toimus selle keskosa kolossaalne sisselangemine, millest tekkis lammorg oma kuumade allikatega — kustuva vulkaani viimaste järelkajadega. Mõned laavalademed sisaldasid rohkesti kaltsedoni, ahhaadi, karneoli ja poolopaali mandlisuuruseid kive. Võõramaalasi saatvad onkiloonid jutustasid neile, et nad hangivad neist laavalademetest värvilisi kivikesi naiste eheteks, suuremaist kividest aga valmistavad noole- ja odaotsi,

kuigi nad eelistavad selleks luud kui töötlemiseks paremat materjali.

Pärast väsitavat matka ja üksnes selle tõttu, et päike loojus juba üsna hilja ning päev oli pikk, jõudsid rändurid oma baasi lumehangede juurde. Siin nägid nad Nikiforovit lõkke juures liha küpsetamas. Erak vaatles imestunult kaht tema kaaslastega saabunud onkilooni, need aga omakorda imetlesid lumekoopasse üles seatud telki ja inimest, kes pidas paremaks elada lumes kui rohelises metsas. Neile pakkusid huvi ka koerte koopad, kuid nartasid ja süsta neile ei näidatud, et mitte reeta endi liiklusvahendeid. Onkiloonid jäid veendumusele, et valged inimesed veedavad kogu oma elu lumes, koeri aga kasutavad veoloomadeks.

Nikiforov nägi hiiglasuure karu siluetti.

Ööseks eemaldusid onkiloonid kaugemale metsatukka, rändurid aga asusid telki. Enne koitu pistsid väljas sissekäigu juures magavad koerad meeleheitlikult haukuma. Välja vaadates nägi Nikiforov hiiglasuure karu siluetti, kes tagakäppadega eemale tõrjus kolme kallaletungivat koera, esikäppadega aga loopis laiali jääpanku, mis sulgesid sissepääsu naabrusesolevasse jääst panipaika, milles hoiti nahku, koljusid ja lihatagavara. Kasakas äratas seltsimehed ja sööstis püssiga välja. Nagu harilikult mähkis tihe udu enesesse oru ja koerad tuli ära kutsuda, et mitte neid tabada. Kuid inimeste hääli kuuldes tõusis karu tagajalgadele ja suundus nende poole. Ööpimeduses ja udus näis ta tohutuna, inimesest palju kõrgemana. Kõigest kaks-kolm sammu lahutas teda sissekäigust ja telgist, kui kaks kuuli tabasid teda rinda. Karu lõi vaaruma, röögatas ja varises otse koopa

sissekäiku. Hädavaevalt õnnestus Nikiforovil kõrvale hüpata, Gorjunov aga viskus telgi sügavusse, kus Gorohhov ja Ordin pimeduses oma püsse otsisid. Jääpangad lendasid agoonias viskleva metslooma käpalöökidest laiali, koerad ulgusid ja koobastes olevad kolmkümmend koera vastasid neile valju haukumisega.

Olukord telgis muutus kriitiliseks; pisut edasi nihkudes oleks karu ulatunud käppadega telgi tagumisse otsa hunnikusse kogunenud inimesteni, kel ei olnud enam kuhugi põgeneda. Õnneks ei kaotanud Nikiforov meelekindlust: lükanud rauda lõhkeva kuuliga padruni, kasutas ta sobivat hetke ja tulistas lähedalt. Veel mõni kramplik liigutus ja loom jäi liikumatuks.

Samal ajal jooksid tõusnud kära ja paukude peale kohale onkiloonid, põlevad tuletukid käes. Seitsme mehe ühisel jõul õnnestus karu telgi sissekäigust välja tirida. Loom osutus ebaharilikult suureks ja äratas onkiloonides imestust. Viimased pidasid karudele jahti üksnes suure salgaga ja harva lõppes selline jaht, ilma et üks või kaks inimest poleks saanud surma või raskesti haavata. Seetõttu hindasid nad karukihvu väga kõrgelt ja ainult vähestel jahimeestel oli neid kaelaeheteks.

Kuna juba valgenes, uni aga oli kõigil rikutud, siis asuti ühiselt nahavõtmisele ja korjuse tükeldamisele. Nikiforov sai koerte jaoks suure hulga liha, nahaga aga otsustasid rändurid kaunistada oma uut elamut. Seetõttu veensid nad onkiloone viima seda otse pealiku laagrisse, lubades tulla kohe järele. Nad mõtlesid selle plaani välja selleks, et üheks päevaks eestkostmisest vabaneda ja teha katset tungida vampude maale, sest nad ei tahtnud viimaseid tundma õppida sõjakäigul, mida neile sel eesmärgil Amnundak ette pani.

ESIMENE TUTVUS VAMPUDEGA

Jättes Nikiforovi üksi karu pealuuga, mille see pidi puhastama ja lattu peitma, võtsid rändurid piki oruserva suuna kirdesse. Möödunud kohtadest, mis olid neile tuttavad juba esimesest ekskursioonist saadik, väljusid nad pärast keskpäeva lagendikule, mille niiskel pinnal järve

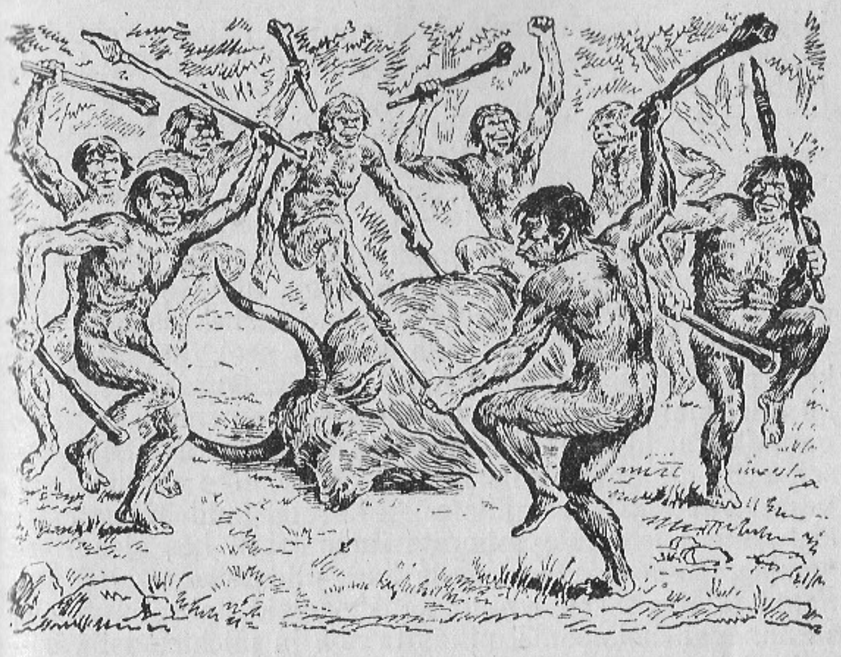

Inimest kaheksa tantsis härja korjuse ümber.

lähedal nad märkasid veisesõrgade ja hobusekapjade jälgede kõrval inimeste paljaste jalgade jälgi. Need ei võinud olla onkiloonide jäljed, sest viimased ei käinud palja jalu. Peale selle äratas jälg tähelepanu oma suurusega ja sellega, et varbad olid tugevasti arenenud, et suure varba ja teise varba vahe oli märksa suurem võrreldes normaalsega, samuti oli teine varvas pikem.

Rändurid juhtisid koerad kirdesse minevatele jälgedele, möödusid veel kahest lagendikust, ning lähenesid kolmandale, kui kuulsid häälte kõminat. Koerad võeti käekõrvale ja mehed lähenesid ettevaatlikult metsaservale, kust oli näha lagendikul olevaid vampusid. Kaheksa inimest tantsis ümber rohus lamava tumeda kogu — nähtavasti nende poolt saagiks saadud suure looma. Vampud olid täiesti alasti, väga tõmmu või karvadega kaetud nahaga. Salkus juuksetukad rippusid õlgadele, väikesed habemed piirasid nägu. Lühike oda ühes käes, nui teises, tantsisid nad kord ühel kohal kareldes, kord

jalgu taha- ja ettepoole heites ning kätega veheldes. Liikumise taktis kostsid lõputult korduvad hüüded «oi-ho-ho» ja «ai-du-du».

Tants kestis minutit kümme, pärast seda kogunesid vampud ohvri ümber ja hakkasid sellelt nahka võtma. Seejärel algas sööming: igaüks lõikas enesele sooje veriseid lihatükke ja õgis neid tükkhaaval. Kustutanud nälja, lõikasid vampud loomakerest suured lihatükid, võtsid need ühes looma nahaga selga, ning läksid seitsmekesi mööda lagendikku ida poole, kaheksas aga jäi saagi juurde, et kaitsta seda kullide eest, kellest juba kaks paari ringlesid jahipaiga kohal. Valvur jätkas kükakil olles nälja kustutamist. Sellesse süvenenuna ei märganudki ta, kuidas neli meest ja kaks koera talle vaikselt selja tagant lähenesid. Muti urisemine sundis teda tagasi vaatama. Ta tahtis püsti karata, kuid hämmastudes ennenägematute inimeste ilmumisest, kes ei sarnanenud onkiloonidega ja kelle käes olid tema poole suunatud läikivad kepid ning keda saatsid kaks huntidele sarnanevat metslooma, pillas ta noa ja jäi hirmust värisedes istuma, lihatükk peos.

Ta väikeste, sügavalasuvate silmade kohal tungisid madalast laubast esile kaks massiivset kulmuluud; ammuli suust paistsid välja suured valged hambad tublisti esiletungivate kihvadega, väga väike lõug aga andis näole metsiku ilme. Nina oli lame, laiade sõõrmetega, mis olid poolenisti suletud pika valge pulgakesega; kõrvad olid suured, kõrvanibude külge aga olid kinnitatud ümmargused valgest luust plaadikesed, mis venitasid need peaaegu õlgadeni. Kaelas rippus metssea- ja karukihvadest meisterdatud kaelaehe. Keha oli kaetud tihedate mustade karvadega, õlgadel ja rinnal paistis sellest läbi tume nahk.

Vampu ja rändurid vahtisid üksteist mõni minut vaikides.

Äkki tegi metsinimene tugevate jalgadega pika hüppe kõrvale üle pooleldi lihast puhastatud härjakere vaenlastest tõkestamata poolele ja põgenes, keha järsult ettepoole kallutades, üle lagendiku.

«Eh, minema pääsis!» hüüdis Kostjakov. «Oleks tulnud ta käed kinni siduda ja endaga kaasa viia.»

«Või ta meile oleks end kätte andnud!» naeratas Gorjunov. «Kas nägite, missugused lihased ja hambad tal olid? Me poleks tast neljakesigi jagu saanud! Ta oleks mõnel meist kaelaluu murdnud või kõri läbi hammustanud.»

«Ja mis me temaga peale oleksime hakanud?» küsis Ordin.

«Oleksime teda vangis hoidnud ja jälginud, püüdnud tundma õppida ta keelt ja psühholoogiat. Kas see poleks olnud äärmiselt huvitav — kiviaegse inimese psühholoogia ja keel! Vaadake ta relvi.»

Vampu oli jätnud oma oda ja nuia rohule. Oda oli umbes meetripikkune ja kujutas enesest siledat noore kase tüve, mille kergelt lõhestatud otsa oli pistetud jämedalt tahutud pikk ränikivikild; peenike, toornahast rihm oli tõmmatud ümber varre, mistõttu ränikivi ei saanud välja langeda. Nui kujutas enesest jämedamat puutüve ühes rusikasuuruse juuremügarikuga. See oli umbes seitsmekümne sentimeetri pikkune ning võis olla tugevas käes käsitsivõitluses hirmsaks relvaks. Sellise relvaga võis kergesti purustada inimese pealuu ja uimaseks lüüa hobuse või härja. Teine, ühe varem lahkunud vampu poolt mahajäetud nui erines veel selle poolest, et nuia jämeda otsa sisse oli kinnitatud külje pealt terav ränikivikild, millega võis hooga läbi lüüa suure looma pealuu.

Härjakorjus oli ühelt küljelt täielikult lihast puhastatud, esi- ja tagajalad ära lõigatud. Järele oli jäänud veel vastu maad lamav pool ja pea. Kahtlemata pidid metsinimesed oma saagile järele tulema.

«Ma arvan, et nad siia enam tagasi ei tule, arvatavasti hirmutab põgenik nad oma jutuga ära,» ütles Gorjunov.

«Aga võib-olla just tulevad, et meid näha või isegi meile jahti pidada,» oletas Kostjakov.

«Peidame endid ära ja ootame, pärast aga otsime üles nende laagri,» tegi Ordin ettepaneku.

«Aga kui nad meid jälgi mööda üles leiavad? Arvatavasti on nad vilunud jälgedeajajad,» ütles Gorjunov.

«Lähme otse lääne poole, et jälgi jätta, siis aga pöördume metsa ja tuleme lagendikule tagasi teisest küljest.»

Jätnud korjuse ja relvad puutumata, järgisid rändurid sellele nõuandele ja peitsid endid teistkordselt lagendiku põhjapoolsel serval. Nähtavasti ei olnud laager kaugel, sest peagi märkasid vaatlejad, et lagendiku idaserval kasvavad põõsad liikusid ja sealt vaatas ettevaatlikult välja luuraja salkus pea. Korjusel istusid ja nokkisid juba kaks kotkast, teised kaks aga nokitsesid eemal lamava sisikonna kallal. See näitas vampudele, et lagendikul inimesi ei olnud ja kohe pudenes põõsastest terve jõuk — umbes kolmkümmend inimest, sealhulgas ka kümmekond naist — ning suundus kiirel sammul korjuse poole. Kotkad tõusid üksteise järel lendu ja hakkasid tiirlema.

Vampud astusid korjuse juurde ja nähtavasti hakkasid põgeniku üle naerma, osutades puutumata loomakerele ja mahajäetud relvadele. Arvatavasti rääkisid nad, et kõik oli talle vaid viirastanud, sest onkiloonid poleks liha maha jätnud, vaid oleksid lõpu teinud ka inimesele. Jooksik õigustas ennast, näidates kohale, kus imelikud inimesed olid seisnud, näitas käega koerte kasvu ja matkis nende haukumist. Seepeale asusid mõned metsinimesed uurima maapinda korjuse ümber ja nähtavasti leidsid rändurite poolt jäetud jäljed, sest nad hakkasid mööda jälgi edasi minema. Samal ajal asusid teised jälle korjuse kallale, lõikasid selle küljest järelejäänud liha, purustasid jämedamaid üdikonte ja tühjendasid magu. Naised võtsid selle raske koorma selga ja läksid tagasi laagrisse, mehed aga jooksid lahkunutele jälgi mööda järele, et tabada imelikke võõraid, kes olid kohutanud nende seltsimeest. Lagendikule jäi vaid selgroog roietega, aba- ja vaagnaluudega, milledel ei leidunud enam midagi kotkastegi jaoks.

«Suurepäranel» hüüdis Kostjakov. «Mehed läksid minema, meie aga teeme visiidi naistele laagrisse.»

«Riskeerides, et mehed varsti tagasi tulevad ja meile säru teevad?» küsis Gorjunov.

«Niikuinii ei saa me edasi minna, nad läksid seda teed, mida mööda meiegi peaksime minema, et jõuda onkiloonide asukohta, ning me kohtuksime nendega. Vaatame laagrit, siis aga läheme lõuna poolt ringi.»

Soov näha metslaste laagrit oli kartusest tugevam ja kõik neli suundusid mööda rada ida poole. Verejäljed maas näitasid neile naiste teed. Varsti kuuldus ees hüüdeid ja naeru ja ettevaatlikult lähenedes nägid rändurid keset väikest lagendikku laagrit. See oli ajutine või suvilaager suure üksiku papli all. Siin põles tuli, mille ümber tunglesid naised ja mitmesuguses vanuses lapsed. Naised olid meestest pisut väiksema kasvuga, natuke saledamad ja vähem karvased, eriti eestpoolt. Seevastu olid neil juuksed pikemad, kuid samuti sassis salkudes. Näod oleksid olnud vähem metsikuilmelisemad, kui oleksid puudunud sõõrmetesse pistetud pulgakesed, etteulatuvasse alahuulde kinnitatud valged rõngad ning samasugused rõngad kõrvades. Tõmmude kaelte ümber valendasid keed; mingisugusest riietusest ei olnud jälgegi. Lapsed olid vähem hatused ja karvased kui täiskasvanud.

Naised torkasid lihatükke pulgakeste otsa, küpsetasid neid kergelt tulel ja sõid. Lõkke ääres oli suur kivi, millel naised teise kiviga tagudes lõhestasid üdikonte ja seejärel lurinal neist üdi välja imesid. Kostsid hüüded ja naer — jõuk sõi nautides toitu.

Söömisest küllastunud, riputasid naised ülejäänud liha oksa, kaks neist laotasid naha maha ja hakkasid seda ränikividest kaabitsatega verest ja rasvast puhastama. Teised heitsid lõkke äärde rohule leiba luusse laskma. Lapsed hakkasid üksteist taga ajades hullama; osa neist püherdas rohus ja kiunus; osa ronis ahvi väledusega puu otsa ja selle lehestikust kostsid nende hääled.

«Kui läheksime õige nende juurde?» tegi Kostjakov ettepaneku. «Arvatavasti nad kohkuvad ja põgenevad, meie aga vaatleme nende laagrit lähemalt ja võtame kaasa relvadest ning majatarvetest kollektsiooni.»

«Aga kui nad minema ei jookse ja asuvad kaitsele? Täiskasvanud naisi on üle kahekümne ja jõudu on neil igaühel rohkem kui ükskõik kellel meist,» arvas Gorjunov.

«Arvan, et pauk õhku hirmutab nad laiali.»

Selle katse teostamise mõte oli ahvatlev ja rändurid väljusid laskevalmis püssidega põõsastest ning suundusid laagri poole. Koerad aga sööstsid haukudes nelja-

käpukil jooksvate laste kallale, pidades neid mingiks eri liiki metsloomadeks. Mõju oli tohutu. Naised kargasid üles ja kogunesid tule ning puu ümber, vahtides ammuli sui liginevaid imelikke inimesi, kellest nad olid juba põgenikult kuulnud. Lapsed pistsid koerte eest plehku ja peitsid end naiste taha, tuues kuuldavale hirmukisa. Kuid naised kogusid end kiiresti ning haarasid odad ja nuiad. Üks jooksis jõnglasele appi, kes lamas hirmust kriisates maas lõrisevate koerte vahel. Gorjunov tõttas koeri tagasi kutsuma, enne kui naine suutis neid odaga lüüa.

«Nagu näete, ei kavatsegi nad põgeneda, vaid võtavad juba odad kätte, et neid meie pihta heita,» hoiatas Ordin.

«Tuleb tulistada, enne kui on hilja. Kui me nüüd tagasi pöördume, arvavad nad, et me kardame ja tungivad meile seljatagant kallale,» arvas Kostjakov.

«Jah, kui oleme mängu alustanud, peame selle võitma,» ütles Gorjunov. «Kaks pauku üle naiste peade, kaks aga jätame tagavaraks.»

Kostjakov ja Ordin tulistasid. Tulemus oli ootamatu, sest naised, nähes tuld ja suitsu välja paiskumas nende poole suunatud läikivatest keppidest ja kuuldes paukude mürinat ning kuulide vilistamist, kohkusid ja langesid põlvili. Nad heitsid kõrvale odad ja nuiad, sirutasid käed paluva liigutusega välja ja hakkasid õudse ulumisega maani kummardusi tegema. Lapsed kisasid kõigest jõust.

«No seda ma küll ei oodanud!» hüüdis Kostjakov. «Mõtlesin, et nad jooksevad minema ja me võtame, mis vaja.»

«Jääb vaid rahulikult nende juurde minna ja jumalate osas esineda,» arvas Ordin.

«Kes röövivad nuiasid ja odasid? Kuid igaks juhuks laeme enne püssid.»

Teinud seda, hakkasid rändurid põlvitavatele naistele rahulikult lähenema. Kui nendeni oli jäänud vaid kümmekond sammu, tekitasid lapsed paanika — ulgudes sööstsid nad üle lagendiku metsa. Üksteise järel kargasid naised püsti ja järgnesid neile. Maha jäi ainult üks, kes lamas, nägu vastu maad, ja vabises kogu kehast.

Rändurid astusid naise juurde ja hakkasid teda tähelepanelikult vaatlema. Naise selg oli kaetud lühikeste hõredate karvadega, jalatallad ja peopesad olid paljad ning nahk jalataldadel oli kõvaduselt sarnane sarvega. Suur varvas seisis teistest märksa eemal. Kätel ja jalgadel olid karvad tihedamad kui seljal. Eestpoolt oli naine palju vähem karvane, rind ja nägu olid täiesti puhtad. Kuid tänu habeme puudumisele torkas madal lõug rohkem silma kui meeste juures; seevastu olid kulmukaared meeste omadest vähem esiletungivad. Kuid laiad põsesarnad, väikesed aukus silmad, pulgakesega lame nina, väljavenitatud huul valge luuga — kõik see ei teinud ta nägu ilusamaks. Juuksed, mis ei tundnud seepi ega kammi, olid salkus ja neis võis näha rohukõrsi, lehti ja igasugust prahti. Hästiarenenud lihased sundisid arvama, et naisel on üsna palju jõudu.

Lõpuks jäeti vaeseke rahule, kusjuures märgati, et ta oli üht jalga pidi tugeva rihmaga maasse taotud vaia külge seotud. Sellega seletuski, miks ta polnud koos teistega minema jooksnud; nähtavasti oli teda millegi eest karistatud.

Rändurid valisid välja paar tüüpilist nuia, ränikivikilluga ja ilma, paar oda, kaabitsat ja rasvast läikiva ning verest pruuni puukausikese, võtsid naise kaelast kee ja kavatsesid lahkuda.

«Teate mis, me korraldasime siin tegelikult päris röövimise,» ütles Gorjunov. «Kohutasime naisi surmani, siis aga võtame veel ära osa nende viletsast varandusest.»

«Kuid see on ju teaduse jaoks, mitte kasusaamise eesmärgiga,» vaidles vastu Kostjakov.

«Ikkagi inetu! Tuleb neile midagi asemele jätta.»

Soriti seljakottides ja leiti väike peeglike, nööritäis klaashelmeid, murtud sulenuga ja plekist arstimikarbike, neile lisati kaks vasest padrunikesta ja pandi kõik see naise käte kõrvale, kes ikka veel lamas suletud silmadega. Siis mindi vaikselt minema, peideti end metsaservale ja asuti vaatlema.

Tükk aega oli kõik vaikne. Siis tõstis naine pea, nägi, et imelikud inimesed olid eemaldunud, ilma et oleksid temaga midagi teinud, tõusis istukile, vaatas ringi ja,

pistnud kaks sõrme suhu, tõi kuuldavale pika heleda vile. Vastuseks kuuldus metsast vilesid ja hääli ning varsti ilmusid naised ja lapsed üksteise järele välja. Seni, kui nad liginesid, märkas naine maaslamavaid ja läike tõttu silmapaistvaid asju. Algul ta ei julgenud neid puudutada; kord kätt välja sirutades, kord jälle tagasi tõmmates ta nagu kartis, et need teda põletavad või hammustavad. Lõpuks sai uudishimu hirmust võitu ning ta hakkas asju üksteise järel üles võtma, vaatlema ja nuusutama, tuues kuuldavale imestushüüdeid. Teised jooksid juurde ja asjad hakkasid käima käest kätte, esile kutsudes hüüdeid ja sõnelemist. Naine, kellelt oli kaelaehe ära võetud, oli helmenööri enda kaela riputanud. Kaks teist aga hakkasid sellest kinni, nöör katkes ja helmed pudenesid maha. Algas kähmlus, kõik hakkasid helmeid üles noppima ja peitsid need suhu.

«Meie kingitused tekitavad vaid pahandust, naised hakkavad omavahel veel kaklema,» naeratas Gorjunov.

Kuid rändurid ei hakanud ootama tüli ja jaotuse lõppu, vaid suundusid kagusse, et mitte kokku sattuda vampudega. Neil tuli ööbida ühel lagendikul ja alles järgmise päeva keskpaiku saabusid nad Amnundaki laagrisse. Too oli juba hommikul sõjamehed mitmes suunas välja saatnud valgeid inimesi otsima, kartes, et need olid kas eksinud või oma sõna murdnud ja kadunud. Nähes külaliste käes vampude nuiasid ja odasid ning teada saades, mis nad olid teinud, hakkas ta neid ettevaatamatuse pärast noomima ja ütles, et onkiloonid poleks kunagi julgenud ainult neljakesi vampude maale minna.

Sel päeval ööbisid rändurid veel pealiku onnis, olgugi et uus elamu oli nende äraoleku ajal valmis tehtud. Oma baasist tõid nad seekord kaasa pesu, teed, suhkrut ja sööginõusid, et end pisut mugavamini sisse seada ning mitte täiesti onkiloonide viisi elada.

NAISTEVALIKU PIDU

Järgmisel päeval pidi toimuma kevadpidu, millega onkiloonid tähistasid kevade täielikku saabumist, rändlindude kohalejõudmist ja põhjapõtrade poegimist. Juba

varahommikust peale hakkas väljale saabuma rühmade kaupa onkiloone kõikidest laagritest, kuhu jäid üksnes vanamehed, eided, lapsed ja järjekordsed põdrakarjused. Saabunud võtsid aset sugukondade viisi piki metsaserva, süütasid lõkked, naised valmistasid lõunat, mehed vaatasid järele relvi, valmistusid võistlusteks ja käisid uudiseid vahetades lõkke juurest lõkke juurde.

Sõjamehed tulid rühmaviisi kordamööda Amnundaki onni, et näha võõramaalasi, kes käsutasid müristamist ning välku ja olid nõus oma juuresolekuga edasi lükkama onkiloonidele ennustatud hädasid. Jutt käis nüüd juba vabamalt kui esimestel päevadel, sest Gorohhov oli oma tšuktši keele oskust meelde tuletanud ja praktiseerinud, ja ka teised suutsid juba üht-teist aru saada ning rääkida. Onnist oli eemaldatud selle igapäevane elanikkond, sinna ilmus terve sugukond oma pealikuga eesotsas ning võttis aset keskruudu kolmele küljele; mehed istusid ette, naised seisid tagapool. Pealik ulatas sissekäigu vastas aukohtadel istuvaile Amnundakile, šamaanile ja võõramaalastele igaühele mingi kingituse — rebase- või nugisenaha, metssea- või karuhambaid, ahhaadi-, karneoli- või kaltsedonitera või kivikirvekese — ja sai vastu kotkasule, mille ta kohe oma juustesse torkas. Sulgede arvu järgi võis määrata iga pealiku vanust. Mõned neist olid juba hallpäised, kuid nähtavasti veel jõulised ja nende juustes võis näha kahtkümmend kuni kahtkümmend viit sulge, mis moodustasid terve lehviku.

Rändurid said küsitlemise teel teada, et sugukonnapealiku tiitel polnud pärandatav; sugukond valis pealiku oma liikmete hulgast kas eluajaks või raugaea kätte-jõudmiseni, arvestades tema vahvust ja saavutusi jahipidamises ja sõjas. Raugastunud pealik lahkus pealiku kohalt ja määras valimised, jäädes oma onni lugupeetavaks kohustusteta isikuks. Pealiku surma puhul valis sugukond viivitamatult uue. Samuti polnud ka kõikide onkiloonide pealiku tiitel päritav; sugukondade pealikud valisid ta endi hulgast. Muide, see oli rohkem aunimetus; juht valitses oma sugukonda nagu teisedki pealikud ja lahendas ainult sugukondade vahelisi vaidlusi ning määras kindlaks kõigi sugukondade ühiseid jahipidamisi või

sõjakäike metslaste vastu. Vaidlusi esines väga harva ja peamiselt põdrakarjamaade ning neidude röövimise pärast.

Igas onnis ühiselt elav sugukond kujutas enesest väikest kommuuni, mille peamine vara — elamu, põdrad ja majatarbed — oli ühine. Naised valmistasid ühiselt toitu, töötlesid nahku, õmblesid riideid, korjasid seeni, marju ja juuri; mehed karjatasid ja valvasid karja, valmistasid relvi, hankisid kütust, käisid jahil, kalapüügil või metsinimestega sõdimas.

Pärast seda, kui kõik üheksateistkümmend sugukonda olid juhi onnis ära käinud ja võõramaalastega tutvunud, läksid viimased koos Amnundakiga lagendikule ja šamaan andis oma trummiga signaali pidustuste alguseks. Naised, neiud, noorukid ja mõned lähimate asulate raugad asusid metsaservale kummalegi poole onni. Eemal rivistusid mehed sugukondade viisi salkadesse. Amnundak istus koos külaliste ja šamaaniga onni sissekäigu ees. Teise märguande peale möödusid pealikust üksteise järel salgad sõjatantsu tantsides, odad, kilbid ja vibud käes, nooletupp seljas. Tants koosnes hüpetest, odade õhkuloopimisest ja vibude pinguletõmbamisest; kõigi salkade liigutused olid kooskõlas, mis andis vaatepildile küllaltki ühtlase ilme. Jämedast paplitüvest õõnestatud ja kummastki otsast ninasarvikunahaga ületõmmatud pakusarnane kahe meetri pikkune suur trumm, mille pihta taoti nuiakestega, tekitas sõjamuusikat. Trumm seisis pukkidel ja selle ülemises osas oli mitu avaust. Rändurid said teada, et igal sugukonnal on sellised trummid ja et nende abil anti kiiresti justkui telegraafi teel edasi tähtsaid ja rutulisi teateid. Trummide tumedat põrinat oli kuulda mitme kilomeetri kaugusele.

Tantsu ajal jõudsid rändurid välja arvestada, et onkiloonide sõjaline jõud ulatus neljasajast kuni neljasaja viiekümne inimeseni, sest igas sugukonnas oli kakskümmend kuni kolmkümmend sõjameest. Juurde lisades karjased, raugad, naised ja lapsed võis määrata suguharu suuruse tuhande kahesajale kuni poolteisele tuhandele inimesele, s. t. see oli hulga suurem, kui nad olid arvanud varem Amnundaki sõnade järgi, kes ütles, et igas sugukonnas on kakskümmend kuni kolmkümmend inimest. Selgus, et ta oli arvestanud ainult sõjamehi, kuid ei teadnud ülejäänute arvu isegi ligikaudu.

Pärast tantsu algasid võistlused odaviskes ja vibulaskmises. Esimese võistluse jaoks tõmmati kahe kõrge vaia vahele pingule pikk nahkling. Üksteise järel astusid ette sugukonnad ja rivistusid neljakümne sammu kaugusele lingust. Seejärel viskasid kõik sõjamehed korraga ühe oda, püüdes seda lingu taha lennutada. Kolme sugukonna pealikuist koosnev žürii luges ära kõik lingu ette ja taha langenud odad. Suurima arvu üleheiteid saavutanud sugukond loeti võitjaks. Laskevõistluseks toodi kohale ja riputati odade otsa metshobuse nahk; piki selgroogu jooksev tume triip oli noolte märklauaks. Iga sugukond rivistus märklauast viiekümne sammu kaugusele ritta ja üksteise järel laskis iga sõjamees lendu ühe noole. Arvesse võeti ainult musta triipu tabanud nooli ja kõige rohkem tabamusi saavutanud sugukond kuulutati võitjaks. Võitjat tervitas kiire trummipõrin, pealtvaatajad aga avaldasid oma vaimustust hüüetega.

Edasi järgnes maadlus. Kaks sugukonda asus järgemööda teineteise vastu ja eraldas võrdse arvu maadlejaid, muidugi kõige tugevamaid. Viimased kohtusid paariviisi ja viiekümne ühepikkuste vahedega trummilöögi jooksul pidi üks teise maha panema. Ja jällegi kõige rohkem vastaseid maha pannud sugukond kuulutati võitjaks.

Maadluse lõppedes teatas žürii Amnundakile igas võistluses võitjaks tulnud sugukonna nime, ja koos Amnundaki ning kõigi sugukondade pealikutega määras kindlaks sugukondade järjekorra vastavalt nende poolt saavutatud tulemustele. Pärast seda rivistusid sugukonnad ringikujuliselt, Amnundak astus ringi keskele ja kuulutas välja selle järjekorra. Esimesele kümnele kohale tulnud sugukonnad tervitasid oma nimede väljakuulutamist valjude hüüetega, samal ajal kui teised häbistatult vaikisid. Kui pealik oma kohale tagasi pöördus, kordasid sugukonnad sõjatantsu. Nüüd aga liikusid nad juba loetelu järjestuses — võitjad ees, kaotajad sabas, ja pealtvaatajad tervitasid esimesi. Kaotajad võisid kaotuse tasa teha alles aasta pärast, seega

sundisid võistlused sõjamehi pidevalt sooritama kehalisi harjutusi ja sellega võitlusvaimu alal hoidma.

Pärast tantsu asusid onkiloonid puude varju lõunastama. Naised olid juba küpsetanud liha, valmistanud suppi ja karaskeid. Sugukondade pealikud kogunesid Amnundaki onni kui tema külalised. Söömise ajal arutati ikka veel võistluse tulemusi, kaotajad aga seletasid oma ebaõnne põhjusi. Võõramaalasi paluti pärast lõunat onkiloonidele välkusid ja kõuemürinaid näidata.

Kahe tunni pärast kõmises jälle trumm, kutsudes noori vallalisi sõjamehi võistlusele naiste valiku eesõiguse eest. Selliseid sõjamehi oli igas sugukonnas kaks või kolm ja nad võistlesid nüüd juba mitte enam sugukondade viisi, vaid kõik korraga. Algul toimus odavise, kusjuures igaüks viskas järjest kolm oda; seejärel võisteldi vibulaskmises ja jällegi laskis igaüks kolm noolt. Žürii jälgis hoolikalt korra järele ja märkis tabamusi, mille järgi tegi tulemuste põhjal kindlaks võistlejate järjekorra. Kui kaks, kolm või enam sõjameest saavutasid ühe ja sama koha, siis lahendati küsimus nendevahelise võistluse abil. Lõppude lõpuks oli järjestus kindlaks määratud ja sõjamehed rivistusid selles järjekorras. Kokku oli neid nelikümmend seitse meest.

Trummi uue märguande peale tõusid pealtvaatajate ridadest vastavasse ikka jõudnud ja mehele minna soovijad neiud. Nad olid pidustustele ilmunud nagu naisedki mitte selles minimaalses kostüümis, mida nad kandsid elamutes, vaid peente punaste ja mustade rihmakestega kenasti väljaõmmeldud kergetes nahkpükstes, jakkides ja torbastes. Oma palmikud olid nad ehtinud lilledega ja peas kandsid nad pärgi. Valikule minnes heitsid nad nüüd riided seljast, jättes ümber ainult niudevöö, et näidata noortele sõjameestele oma tätoveeringu ja kahtlemata ka oma kehavormide ilu. Nad asusid ritta juhi elamu vastu, mille juures olid aset võtnud ka sugukondade pealikud. Siis tõusis Amnundak ja pöördudes nende poole, ütles:

«Neiud! Te kuulsite, et meie juurde tulid valged mehed, välke ja kõuemürinat valitsevad taevasaadikud. Nad nõustusid meie juures elama, et onkiloone meie esivanematele ennustatud kannatuste eest kaitsta. Me peame

neile andma elamu, toitu ja naisi, et nad millestki puudust ei tunneks. Naised valivad nad teie hulgast ise ja igaüks, kelle peale langeb valge mehe valik, peab sellega rahul olema. Ma olen rääkinud.»

Neidusid need sõnad ei üllatanud, sest teated eelolevatest sündmustest olid jõudnud juba asulais levida, ning pidustustele ilmudes uurisid nad kõik võõramaalasi, kelle naiseks tuli hakata neljal nende hulgast. Mõnel neist olid muide juba noorte sõjameeste hulgas kallimad olemas ja nad olid mures, kuid lootsid, et valik nendele ei lange. Seepärast kuuldus tütarlaste reast Amnundaki kõnele üksmeelne vastus:

«Las valivad, oleme nõus!»

«Meie viibimine sellel saarel muutub ootamatult keeruliseks!» hüüdis Ordin. «Naiste valimisega endid onkiloonidega siduda! Mis teha?»

«Ma arvan,» tähendas Gorjunov, «et meil tuleb järele anda, et onkiloone mitte solvata ja nendega kõige sõbralikumaid suhteid säilitada.»

«Ja tõepoolest endile naised valida?» küsis Kostjakov.

«Teeme nii,» pani Gorjunov ette, «ütleme, et meie maal naituda sooviv mees ja see naine, kes on nõus temale naiseks minema, peavad teineteisega lähemalt tutvuma, et abiellumisega viga ei tehtaks. Seepärast elavad nad teatud aja, näiteks pool aastat või aasta, ühes majas, õpivad teineteist lähemalt tundma, ja kui selle aja möödumisel neile ühine elu meeldima hakkab, võivad nad abielluda.»

«Suurepärane! See on hea väljapääs!» ütles Ordin. «Teeme selle pealikule teatavaks ja ütleme, et me valime enestele elukaaslasi vastavalt meie maa kommetele.»

Gorohhov jutustas rändurite otsusest Amnundakile ja see avaldas oma nõusolekut sõnadega:

«Valged mehed, soovitan teil valida neiud, keda te tulevaste naistena endale tahaksite.»

Rändurid tõusid püsti segaduses, mis oli mõistetav. Nende ette rivistusid viiskümmend hea kehaehitusega, enamasti ilusat neidu ja valik ei olnud kerge. Amnundaki saatel sammusid nad rea eest läbi ja igaüks neist kõhkles iga ilusama neiu ees; üksnes Gorohhov oli ene-

sele juba eemalt valmis vaadanud väikesekasvulise neiu. Ta astus selle juurde ja ütles talle kätt ulatades:

«Ma tahan selle võtta!»

Neiu astus nägu kätega kattes ja naeru kihistades reast välja ja jäi Gorohhovi kõrvale seisma. Ta osutus esimeseks valituks ja trumm tervitas teda mürinal.

Teised jõudsid rea lõpuni, ilma et oleksid suutnud valikut teha. Üllatunud Amnundak küsis:

«Kas tõesti meie naised on nii inetud, et ainult üks teile meeldis, valged mehed?»

«Vastuoksa,» sõnas Gorjunov, «nende hulgas on liiga palju ilusaid ja raske on valida. Kuid peale selle kardame, et need, keda me valime, saavad meie naisteks vastu tahtmist, sinu käsul. Meil saab mees alati neiult nõusoleku, kelle ta enesele naiseks valib.»

«Ah nii, tähendab, te tahate, et neiud ise teid valiksid? Noh, hästi. Ma kutsun välja kõik, kes on nõus.»

«Neiud, valged inimesed ei suuda otsustada; kõik te olete liiga ilusad. Seepärast astugu ette need, kes ise tahaksid endile meheks valgeid mehi.»

Reas seisvad kaunitarid muigasid ja kihistasid naerda; mõned neist tammusid jalalt jalale, kartes esimestena ette astuda.

«Noh, mis on!» hüüdis Amnundak. «Kas tõesti keegi teist ei taha saada valgete meeste naiseks? Nad võivad meie peale vihastada ja ära minna. Siis aga tabavad meie rahvast kannatused!»

Need sõnad mõjusid ja rohkem kui pooled tütarlastest astusid sammu ette.

Selle segaduse ajal olid aga rändurid juba oma valiku teinud. Gorjunov ja Ordin osutasid neidudele juhi sugukonnast, keda nad olid jõudnud juba tähele panna ühise elu jooksul onnis. Kostjakov aga valis väikese sihvaka tõmmu tüdruku, kes oli talle silmi teinud.

«Valik on tehtud!» hüüdis Amnundak. «Valigu nüüd onkiloonide sõjamehed.»

Ta läks koos rändurite ga, kellele järgnesid nende väljavalitud, oma kohale. Neiud küsisid luba ümberriietumiseks ja jooksid naiste tervitushüüete saatel oma sugukondade juurde. Nad tulid väga kähku tagasi, et asuda neid valinud võõramaalaste kõrvale.

Tüdruk sööstis reast ja tormas nagu nool mööda lagendikku, sõjamees tema kannul.

Ülejäänud neiud nihkusid reas koomale. Jälle põrises trumm ja eemalseisvaist noorte sõjameeste ridadest astus välja võistlustel esimesele kohale tulnud sõjamees, lähenes neidudele ja hakkas aeglaselt piki nende rida sammuma. Teda võeti vastu naljatuste ja naeruga ja peaaegu igaüks neist hüüdis: «võta mind, võta mind!» Saada naiseks võistlustel esimeseks tulnud noorele sõjamehele oli väga meelitav ja tütarlapsed taotlesid seda avalikult. Kuid noormees vastas neile samuti naljatamisega, leiutades igaühele erineva keeldumise põhjuse: «sa oled liiga ilus» (inetule), «sa oled küürakas» (tikksirgele), «sa vaatad kõõrdi», «sa oled hambutu» jne., äratades protesti ja naeru.

Olles peaaegu kogu reast möödunud, jäi sõjamees äkki ühe ennast mitte pakkuva ja tagasihoidlikult silmi langetava tütarlapse ette seisma. Ta lõi neidu õlale ja hüüdis: «Sina meeldid mulle!» Neiu võpatas, kargas reast välja

ja sööstis kui nool mööda lagendikku jooksma, noormees tema kannul.

«Mis see tähendab?» küsis Gorjunov Amnundakilt. «Miks naine, kelle ta valis, tema eest põgeneb? Kas ta teda ei taha?»

«Meil on niisugune komme. Sõjamees, valinud tütarlapse, saab ta ainult siis endale, kui kinni püüab.»

«Uus võistlus!» ütles Ordin.

«See on väga tark komme,» selgitas juht. «Tütarlaps jookseb alasti, ja tal on kerge joosta; noor sõjamees jookseb riietes ja oda käes. Vähesed suudavad neiule järele jõuda, kui see seda ei taha. Kui valija on talle vastumeelt või ta armastab kedagi teist, ei lase ta end kunagi kinni püüda.»

«Ilus korrektiiv,» lausus Ordin seltsimeestele ja, pöördunud pealiku poole, küsis: «Kas siis sõjamees, kes tütarlapsele järele ei jõudnud, jääb ilma naiseta?»

«Ei, ta võib valikut korrata, kuni ta mõne kinni püüab.»

«Kui kaua võib siis tütarlaps joosta, kas terve päeva või?»

«Ei, ainult üks kord mööda sõjatantsu ringi. Vaadake, kinni püüdis!»

Ja tõesti, sõjamees talutaski juba tütarlast patsidest kinni hoides. Tütarlaps teeskles vastupanu ja tagus teda vastu kätt. Naised ja ülejäänud tütarlapsed tervitasid neidu pilgetega. Valikukohale jõudnud, jäid sõjamees ja kinnipüütu rahulikult eemale kõrvuti seisma.

Jälle kõmises trumm ja teine noormees lähenes tütarlastele. Kui teine võitja oli ka tema paljude poolt ihaldatud, ja teda võeti vastu nagu esimestki. Aeglaselt reast möödudes vaikis ta aga kangekaelselt, jõudis rea lõpuni ja pööras ringi, tütarlaste hulgas põlastavaid hüüdeid esile kutsudes.

«Kui kaua ta võib valida?» huvitus Kostjakov.

«Ta võib mööduda kolm korda, mitte rohkem,» vastas Amnundak.

«See on väga vahva jahimees, kuid ta tahab tütarlapsi piinata, vaata, kui pahased nad on.»

Ja tõesti, sõjamees lõpetas teise käigu, kuid ei valinud kedagi. Neiud olid vihased ega pakkunud ennast enam,

tegid talle grimasse ja karjusid: «Võid hoopis ära minna! Võid vampude juurde minna ja endale karvase naise valida! Paljas sulle ei meeldi.» Ka kolmandat korda möödus sõjamees neidudest niisama aeglaselt ja vaikides, pilkeid tähele panemata jättes. Kuid korraga, jõudnud peaaegu rea lõppu, tegi ta äkilise pöörde ja lõi ühele viimastest tütarlastest õlale. Viimane oli ootamatusest nii rabatud, et reast lagendikule hüpates ei suutnud kohe küllalt kiiresti jooksma hakata ja sõjamees püüdis ta juba kahekümne sammu kaugusel kinni.

«Vaat kui kaval,» märkis Gorohhov, «ta piinas neid, et mitte kaugele joosta.»

«Säh sulle korrektiivi!» naeris Kostjakov. «Nii võib kinni püüda ka niisuguse, kes sind ei taha.»

«Tõenäoliselt nii see ka sel korral oli,» ütles Ordin. «Vaadake, ta ei pane näiliselt vastu nagu esimene, kuid ei ole ka rõõmus.»

Tütarlaps sammus sõjamehe kannul, pea longus, teiste pilgetele vastamata.

«Ise on süüdi, ärgu tukkugu,» ütles Gorohhov.

Kolmas valis kiiresti ühe esimestest tüdrukutest reas, kes osutus heaks jooksjaks ja temast kaugele ette jõudis. Kuid üsna ringi lõpus neiu komistas ja kukkus pealtvaatajate üldiseks heameeleks rohule pikali; enne, kui ta püsti jõudis karata, oli ta pats juba tagaajaja käes, kes teda pidulikult enese järel vedas. Kuid kukkumine oli tõenäoliselt sihilik — üks nõusoleku võtetest.

Neljas sõjamees möödus tütarlastest kiiresti kolm korda, kuid ei valinud kedagi, siis astus ta pealiku ette ja kummardas vaikides.

«Kas sa ei tahagi enesele naist saada?» küsis imestunud Amnundak.

«Ei, suur pealik. Kuid minu naaberasulas on noor lesk, kes mulle meeldib, ja ma palun anda ta minule naiseks. Ta ise on nõus.»

Lese sugukonna pealik kinnitas noormehe sõnu ja Amnundak andis oma nõusoleku.

Viiendal sõjamehel tuli kaks korda joosta, sest esimene, kelle ta valis, ei lasknud end kinni püüda; karistuseks, et ta teda esimesena ei valinud, laskis aga teine tal terve ringi joosta ja andis end kätte alles viimasel

sammul, teeseldes väsimust. Kuues peigmees valis selle, kes viienda eest oli ära jooksnud, ja tüdruk laskis end juba poolel ringil kinni püüda. Kui noormees teda tütarlaste eest mööda viis, hüüti sellele: «Kui kiiresti sa väsisid, välejalg!»

Nii jätkus valik igasuguste variatsioonidega ja tütarlaste rida aina kahanes. See tunde vältav mäng ei muutunud tüütavaks ei neile ega ka pealtvaatajaile. Tütarlapsed, hoolimata sellest, et nad nii kaua olid püsti seisnud, jooksid väledalt ja harva lasksid end kiiresti tabada. Mõnel sõjamehel tuli joosta kaks korda, ühel aga isegi kolm. Lõpuks, kui oli järele jäänud vaid mõni tütarlaps, muutus valik kiiremaks.

Viimane tütarlaps, kes oli juba kolme teda valinud sõjamehe eest ära jooksnud, jooksis üldiseks imestuseks ka neljanda eest ära. Ta kutsuti pealiku juurde, kes talle ütles:

«Miks sa ei taha endale meest saada? Iga tütarlaps peab naiseks saama, et suguharule uusi sõjamehi anda. Sina hülgasid juba neljanda! Mis see tähendab?»

«Head sõjamehed mind ei valinud, viletsate naine ma ei taha ka olla,» vastas tütarlaps uhkelt.

«Kas jääd siis järgmist kevadet ootama?»

«Ma tahaksin olla, näe, selle valge mehe naine!» ütles upsakas neiu ootamatult, osutades imestusest rabatud Ordinile.

«Kuid ta on juba valinud!» vaidles vastu Amnundak.

«Ta on suur pealik, temal võib ka kaks naist olla,» ei jätnud neiu järele. «Ma valisin ta sinu sõna peale, kuid ta võttis teise. Ma hakkan temale teiseks naiseks.»

Tütarlapse järeleandmatus ja uhke esinemine meeldisid Ordinile ja ta nõustus hämmeldunult. Kiiresti jooksis tütarlaps oma riiete järele ja tagasi pöördunud, istus tema kõrvale.

Samal ajal defileerisid noorpaarid trummipõrina saatel Amnundaki ja sugukonna pealikute ees; tütarlapsed olid juba jõudnud oma neli juuksepalmikut abiellumise tunnusena kaheks ümber põimida. Viimane sõjamees, kes oli jäänud ilma naiseta, peitis enese pealtvaatajate keskele. Tal tuli terve aasta oodata.

Saabus rändurite kord onkiloonidele oma välke ja

kõuemürinaid näidata. Parema märklaua puudumisel toodi uuesti kohale hobusenahk ja seati üles. Onkiloonide imestuseks jäid laskurid sellest kahesaja sammu kaugusele — noole lennu neljakordsele kaugusele. Onkiloonid asusid poolkaares külgedele, ulatudes peaaegu märklauani ja jälgisid pingsa tähelepanuga, kuidas võõramaalased midagi oma läikivate nuiade juures toimetasid ja seejärel need põse juurde asetasid. Õhku tõusnud suitsujoad ja kõrvulukustav müürin sundis kõiki pealtvaatajaid võpatama. Siis jooksid nad hulgana teineteisest mööda tormates märklaua juurde ja torkisid üksteise võidu sõrmi kuulidest jäetud aukudesse. Paljud küsisid hämmastunult, kuhu jäid nahka läbinud välgud ise ja sööstsid neid mööda lagendikku otsima. Veel suurema hämmastuse kutsus esile Gorjunov, kes oma mütsi õhku viskas ja seda lennult kuuliga tabas. Samal ajal märkas Ordin lõuna pool metsa kohal põhja suunas lendavat haneparve. Kiiresti vahetas ta püssis padruni ja enne, kui onkiloonid jõudsid küsida, kellesse ta tahab välku kihutada, kõlas pauk ja hani prantsatas pöörasesse vaimustusse sattunud pealtvaatajatele pähe. Lõpuks käskis Amnundak tuua põhjapõdra, keda kinni ei seotud, vaid lasti lahti. Ehmunud loom kihutas tagasi metsa poole, kuid Gorohhovi kuul tabas teda enne, kui ta jõudis kahtkümmend sammugi joosta.

Sellega lõppes võõramaalaste võimsuse demonstreerimine. Kogu suguharu poolt saadetuna läksid nad koos oma väljavalitutega, kes olid väga uhked oma lähedusele valgete inimestega, Amnundaki onni. Lagendikul süttisid mitmes kohas lõkked ja algas õhtusöögi valmistamine, mille ootel mehed ja tütarlapsed lõkete ümber tantsisid.

Pärast õhtusööki pani pealik rändurite ette asuda oma uude elamusse.

«Nüüd on teil olemas elukaaslased ja seal on teil avaram ja mugavam kui siin, kuhu me ise vaevalt ära mahume.»

Naised jooksid kiiresti ette, et tuld teha ja toitu valmistada. Rändurid viivitasid pealiku saatel natuke aega lagendikul, kus onkiloonid olid juba valvurid välja pannud ja heitsid nüüd lõkketulede ümber mahalaotatud

nahkadele magama, iga sugukond eraldi. Amnundak saatis külalised nende onni sissekäiguni.

Onnis nägid rändurid juba suurt põlevat lõket, mis valgustas väikest puhast elamut, milles oli tunda lehisetüvedest seinte tugevat vaigu lõhna. Tule ümber istusid kõik viis tütarlast juba oma koduses rõivastuses, s. t. niudevöö väel. Nad vestlesid elavalt, kuid vaikisid, kui sisenesid nende kihlatud, tõusid kohe püsti ja astusid kõrvale. Onni sisemus näis juba täiesti elamiskõlblik: ühe posti küljes rippusid piimalähker, teekatel ja pada, riiulil olid reisikruusid ja puukausid. Maapinnal asetsesid kaks puust supikeetmise anumat ja kivihunnik ning lihaküpsetamise vardad. Onni kolme külje längseinte all olid vaheseintega lahutatud magamisasemed, kus kuivade lehtede ja värskete lehiseoksakeste kihile olid laotatud pehmed põdra- ja karunahad, põdravillaga täidetud nahkpadjad ja põdranahast tekid. Sissekäigu juures oli peeneksraiutud puude tagavara ja veeanum.

Pärast inimestest täistuubitud ja suitsunud Amnundaki onni hingasid rändurid vabalt oma avaras ja puhtas onnis ja neil tekkis soov istuda veel tule ääres ja enne magamaheitmist piipu tõmmata. Aset võtnud, kutsusid nad tütarlapsed endi juurde ja panid nad oma kõrvale istuma. Üksikute väheste sõnadega, mida nad olid jõudnud ära õppida, ei saanud elavalt vestelda, nii et enamasti tuli käeliigutused ja miimika appi võtta. Kõigepealt küsis igaüks, kuidas tema väljavalitut hüütakse. Selgus, et Gorjunovil oli Matu, Kostjakovil — Papu, Gorohhovil — Raku, kuna Ordini esimene naine oli Annu ja teine samuti Annu.

«Vaat kus tükk!» hüüdis Ordin hämmeldunult. «Määrisid kaela kaks tütarlast, ja veel ühe ja sama nimega! Kuidas ma neid hüüdma hakkan, et mõlemad korraga ei vastaks?»

«Kutsuge neid Annu esimene ja Annu teine,» leiutas Gorohhov.

«Kuidas see nende keeles on?»

«Annu-ennen ja Annu-igirek,» vastas Gorohhov ja mõlemad Annud noogutasid nõusoleku märgiks pead.

«Kuid see on liiga pikk, kas ei saaks lühendada? Teda hakkan ma hüüdma Annueniks,» osutas Ordin esimesele,

kes pead noogutas, «ja teda Annuiriks,» ja ta võttis teisel käest kinni, kes avaldas samuti oma nõusolekut.

«Võite neid kutsuda lihtsalt esimeseks ja teiseks, küll nad aru saavad,» arvas Gorjunov.

«Kuid miks, Annu on ilus nimi, «igirekki» aga ei oska ma alati ilma takerdamata väljagi öelda.»

Gorohhov tõlkis need sõnad ja naised olid meelitatud, et Ordin leidis nende nimed ilusad olevat. Naised kuulatasid tähelepanelikult venekeelseid sõnu ja oli näha, et nad ühest kui teisest aru said ja mõndagi taipasid. Nädala-kahe pärast saavutatakse pideva läbikäimise tulemusena juba vastastikune arusaamine, arvasid venelased.

Kõik jutud ära räägitud, hakati magamiskohti jaotama. Sissekäigu vastas olev katusealune, mis oli külgmistest tunduvalt laiem, oli maasse löödud vaiadest madala pikuti vaheseinaga kaheks osaks jagatud; siia asusid kõik mehed. Parem- ja vasakpoolse katusealuse ette riputati nahad ja need anti naiste kasutada. Peremeestega koos siia tulnud Mutt ja Valge tõmbasid endid sissekäigu ette kerra. Naised viskasid puid tulle ja kõik läksid laiali oma kohtadele.

Onnis jäi vaikseks.

VÕITLUS VAMPUDEGA

Varahommikul äratas rändureid onkiloonide poolt tõstetud suur kära. Annuir muutus kahvatuks, läks sissekäigu juurde, pistis pea välja, kuulatas ja hakkas siis kaebliku häälega karjuma:

«Vampud ründasid öösel minu sugukonna elamut! Pealik kuulutas välja sõjakäigu nende vastu!»

«Noh, sõbrad, pole midagi parata! Tuleb riidesse panna. Ilma meieta sõjakäigust muidugi midagi välja ei tule,» ütles Gorjunov riideid haarates.

«Otse pulmast sõtta!» naeris Kostjakov. «Papu, too mu kilp ja kiiver, võta mu raudrüü ja ära unusta ka oda ja damaskuse terasest mõõka! Ma sõidan sõtta kui nooruke rüütel.»

Papu muidugi ei saanud sellest tiraadist mitte midagi aru ja vaatas pooluniselt ning hämmastunult oma peigmehele otsa. Kuid märganud, et see naerab, hakkas ka tema naerma ja küsis, venekeelseid sõnu moonutades:

«Tuli põleta, sööma keeta?»

«Täiesti õige!» naeris Ordin teki alt välja vaadates. «Ta mõistab väga hästi, et enne sõjaretkele minekut tuleb hästi süüa. Annuen, Annuir! Tuld! Liha, piima!»

Annuir istus lävel ja nuttis nägu kätega varjates. Ordini häält kuuldes ta võpatas ja, taibates milles asi seisab, hakkas öö jooksul kustunud lõkke tuhast põlevaid süsi otsima. Ka ülejäänud naised ronisid asemetelt, panid enestele kõigepealt niudevööd ümber ja hakkasid Annuiri tuletegemisel abistama.

Juba lõõmaski tuli ja varrastel küpses liha. Rändurid olid oma tualetti lõpetamas, kui onni astus Amnundak, kes tervitas ja tule juurde istudes ütles:

«Valged inimesed! Esimene õnnetus on meie rahvast juba tabanud. Täna öösel tungisid vampud kallale meie kõige kaugemale asulale, tapsid vanakesed ja karjased, viisid kaasa lapsed ning ajasid ära põdrad.»

Annuir, kuulnud neid sõnu, puhkes nutma. Ta oli pärit sellest asulast ja vampud olid tapnud ta vanemad ning viinud kaasa vennad ja õed.

«Kes selle teate nii kiiresti tõi?» küsis Gorjunov.

«Sõjatrumm. Üks karjastest jäi ellu ja andis meile teate edasi. Ma kuulutasin välja sõjakäigu vampude vastu. Kõik sõjamehed on siin ja me karistame neid karmilt. Sõjamehed tahavad väga, et välkude ja kõuemürina peremehed tuleksid meiega kaasa meie vaenlasi karistama.»

«Muidugi tuleme kõik teiega!» ruttas Gorjunov nõustuma. «Võtame vaid kiiresti hommikueinet.»

Amnundak tõusis rõõmsalt püsti ja ütles lahkudes:

«Ma ütlen kohe sõjameestele, et valged inimesed nõustusid. Nad rõõmustavad väga!»

Mõne minuti pärast anti see uudis onkiloonidele teada ja lagendik rõkkas valjudest rõõmuhõisetest. Paistis, et ka naised olid rõõmsad. Annuir lakkas nutmast ja ütles kätega silmi pühkides Ordinile:

«Ma lähen koos sinuga sõtta.»

Kuni liha küpses, puhastasid rändurid püsse, täitsid padrunitaskud ja panid reisitarbed seljakottidesse, sest rännak võis kesta mitu päeva. Suurima tähelepanuga jälgisid naised iga nende tegevust ja tänu sellele kõrbesid mõned lihavardad, mille eest Raku sai Gorohhovilt kohe noomituse.

Viimaks oli kõik valmis, hommikueine söödud, karaskite ning küpsetatud liha tagavara seljakottidesse pandud, ja rändurid väljusid onnist. Neid haaras tihe udu, mis alati oru kohal hõljus. Läbi udu paistsid tuhmilt lõkketuled ja edasi-tagasi liikuvad inimesed. Kaugusest kostsid summutatud trummilöögid, millega jätkati asetleidnud õnnetuse üksikasjade edasiandmist. Amnundak seisis juba täies relvastuses oma elamu sissekäigu ees ja nähes, et valged mehed on valmis, viipas käega. Kohe hakkas läheduses seisev trumm põrisema, kuulutades teeleasumist ja andis selle teate naaberasulatele edasi. Lõkete juures olevad inimesed hakkasid askeldama ja sugukondade viisi kolonnidesse rivistuma: ette sõjamehed, tahapoole oma asulatesse tagasipöörduvad naised kandamitega ja noorukid. Amnundaki sugukonna naised jäid muidugi koju. Koos lastega tulid nad kõik onnist välja, et võib-olla viimast korda oma mehi ja poegi vaadata. Hüvastijätt oli väga lühike. Naised ei nutnud, vaid hõõrusid mehi emmates oma põske nende põse vastu, mis asendas neil suudlust. Kolonn asus trummipõrina saatel teele, eesotsas Amnundak ja valged mehed, saadetuna mõlemast koerast, kes võisid vampude jälitamisel väga kasulikud olla. Kiirel sammul mindi otse rüüstatud asula suunas, milleni oli kakskümmend viis kilomeetrit. Metsad vaheldusid lagendikega ja aeg-ajalt eraldusid kolonnist omastega hüvasti jättes naised, suundudes oma elamu poole. Järk-järgult hõrenes udu, päike tuli nähtavale ja hakkas kõrvetama.

Tükk aega enne keskpäeva jõuti kurba vaatepilti pakkuva eluaseme juurde. Vampude poolt süüdatud muldonn oli seest põlenud ja sisse varisenud; pruunistunud mättahunnikust tõusis kohati suitsu ja tulekeeli; oli tunda kõrbenud naha ja karvade lõhna. Rohi lagendikul oli tallatud ja kohati verega kaetud. Mitmel pool lebasid

vampude poolt kaasa viimata raukade laibad, kelle pead olid trofeedena maha raiutud. Maas vedelesid odad, nooled, katkirebitud riideräbalad ja lõhutud majatarvete tükid.

Selle sugukonna naised täitsid hävitustööd nähes väljaku hädakisaga — neilt olid röövitud lapsed, omaksed tapetud. Sõjamehed vaikisid, kuid nende süngetest nägudest ja välkuvatest silmadest oli näha, et nad maksavad halastamatult kätte. Amnundak käskis teha lühikese puhkepeatuse. Metsast ilmus seotud peaga ellujäänud põdrakarjus ja jutustas kallaletungi üksikasju.

Vampud, saanud tõenäoliselt teada, et asulas puudub enamus mehi, kes olid läinud pidustustele, piirasid keskööpaiku lagendiku viiekümne- kuni kuuekümnekesi sisse ja ründasid karjuseid ootamatult, tappes neist kaks nuiadega ja ühe lõid ainult uimaseks. Kui ta toibus, oli kõik lõppenud: onn leegitses, põdrad olid ära viidud, lagendikule olid jäänud ainult laibad. Hommikul oli karjus jälginud, missuguses suunas rüüstajad lahkusid. Ta oli pääsnud seetõttu, et oli seisnud põõsaste varjus ja kukkunud tihnikusse; pimeduses ja udus polnud vampud teda leidnud.

Jätnud kannatadasaanud sugukonna naised tuhaasemele, liikus sõjameeste kolonn uuesti mööda metsinimeste ja põtrade jälgi edasi, nüüd juba kirdesse. Koerad lasti lahti ja seega oli võimalik kiiresti liikuda, sest metsinimeste varitsuskoht ei saanud tarkade loomade poolt jääda märkamatuks. Nüüd, ilma naisteta, kes olid oma kandamitega sabas liikunud, sammusid sõjamehed veelgi kiiremini. Aeg-ajalt nad isegi jooksid ja kuulda oli vaid pehmete jalatsite kerget müdinat ja inimeste hingamist. Nii möödus veel tundi kaks, kui koerad lagendiku serval suurt paplit nähes seisma jäid ja päid üles tõstes haukuma hakkasid.

«Puu otsas on varitsuspaik!» ütles Amnundak ja andis sosinal korralduse lagendik piki metsaserva ümber piirata.

Samal ajal pistis vinguma Valge, keda oli tabanud puu otsast linguga heidetud kivi. Rändurid märkasid puu otsas lehtede liikumist ja kohe kõlasid lagendikul paugud, kuna onkiloonide nooled papli otsa lendasid. Vastuseks kostis puu otsast valju röökimist ja kaks tumedat kogu prantsatas oksi murdes alla.

«Kas neid seal ainult kaks oligi?» küsis Gorjunov, laadides püssi.

«Ei,» vastas Amnundak, «kohe näete, et niisugustes varitsuskohtades pole neid alla viie kunagi.»

Ta andis mingisuguse käsu ja mitu sõjameest sukeldus tihnikusse. Puu otsas oli kõik vaikne. Vampud taipasid, et nad liigutuste läbi end vaenlastele reedavad. Seepärast ei reageerinud keegi nooltele, milledega osa sõjamehi jätkas puuladva ülekülvamist. Vampud peitsid end tüve ja jämedate okste taha. Puule lähimast metsaservast kargas välja mitu onkilooni suurte haokimpudega ja end nendega metslaste odade eest varjates jooksid nad kiiresti puu juurde, panid haod tüve ümber ja kadusid niisama kiiresti. Hagudesse oli juba pistetud tuli, sest hunnikud hakkasid suitsema. Lehestiku varjus olevad vampud jälgisid ühelt poolt tulistavaid vaenlasi ega märganudki süütajaid. Kui aga hagudest hakkas latva tõusma paksu suitsu, kostis puu otsast jälle röökimist ja mõned odad lendasid lõkkesse. Sellega nad ainult halvendasid asja — segipaisatud lõke hakkas leegitsema ja olukord puu otsas muutus väljakannatamatuks. Vampud hakkasid kõrgemale latva ronima, kuid siin oli lehestik hõredam, millest tumedad kujud läbi paistsid ja veel üks kogupauk tappis kaks vaenlast. Üks kukkus maha, teine jäi, pea alaspidi, okstele täiesti nähtavalt rippuma. Minuti pärast tabas teda juba kümmekond noolt. Viimane vampu ronis vastaskülge, roomas pika oksa tippu ja, kätega sellest kinni haarates, painutas oksa alla ning hüppas nelja meetri kõrguselt maha. Ta sööstis üle lagendiku, kuid onkiloonid, kes olid selle juba ümber piiranud, võtsid ta nooltega vastu, nii et ta langes metsaservale jõudmata.

Amnundak andis ürghärja sarvest tehtud pasunaga signaali ja igalt poolt lagendiku servast hüppasid välja sõjamehed, joostes kokku puu juurde, kuhu oli juba saabunud salk pealikuga ja valgete inimestega. Kolm puu otsast allakukkunud vamput ei liigutanud end; neil olid kuulihaavad, kuid onkiloonid naelutasid nad igaks juhuks odadega maa külge. Kõik vampud sarnanesid

sellega, keda rändurid ekskursioonil olid kohanud: karvased, tugevate lihastega kehad, loomalikud näod ja salkus juuksed. Kuid arvatavasti sõjategevuse puhuks olid kõikide näod punase ookriga kokku määritud, mis tegi nende välimuse veelgi eemaletõukavamaks. Üks onkiloon ronis veel puu otsa, et veenduda, kas sinna pole kedagi jäänud. Ta viskas sealt alla vampude nuiad ja odad, mis paisati kustuvasse lõkkesse.

Esimese lahingu võitsid onkiloonid kaotusteta ja salk liikus mööda jälgi edasi, mis viisid nüüd otse oru idaservale, kus tõenäoliselt pidi olema ka vampude laager. Varitsemiskohti enam ei kohatud; esimenegi kujutas enesest õigemini vaatluspunkti, kes pidi laagrisse edasi andma teate vaenlaste lähenemisest, kuid koerte poolt avastatuna ei jõudnud nad arvatavasti seda enam teha.

Kiiresti läbiti veel mõni kilomeeter. Puude madal kasv andis märku metsaserva lähedusest. Kui algasid põõsad, peatus salk ja kuulatas. Ees oli kuulda karjumist ja kopsimist. Väljasaadetud luurajad roomasid kuni metsaservani ja teatasid, et laager on teeraja vastasolevas koopas ja et vampud kindlustavad seda, kuhjates sissekäigu ette kivimürakaid. Saanud need andmed, jagas Amnundak onkiloonid kolme ossa: eesotsas Ordiniga läks üks läbi põõsastiku põhja poole, teine Kostjakoviga lõunasse. Eemaldunud poole kilomeetri kaugusele, pidid mõlemad salgad kiiresti ületama lageda ala ja seejärel kahelt poolt piki järsaku jalamit laagrile lähenema. Kolmas salk liikus mööda jalgrada kuni põõsastiku servani ja pidi siin varjus olles ootama tiibadelt lähenejaid, et üheaegselt kolmest küljest laagrit rünnata. Vampud töötasid usinasti, ehitades kivipankadest koopa sissekäiku piiravat müüri. Lootes oma varitsussalgale, ei pannud nad välja valvureid ega märganud seetõttu ka vaenlaste lähenemist. Müüri ehitati tõenäoliselt juba hommikust peale, sest see ulatus praegu vampudele juba rinnuni. Umbes kakskümmend inimest valis kivirusust sobivaid lamedaid kive ja tassis neid müüri juurde, kus teised neid kohale asetasid. Kivikandjad märkasidki äkki eemal lagendikust ülejooksvaid tiibsalkade onkiloone. Kuuldus ärevaid hääli ja kivikandjad ruttasid oma kandamitega müüri juurde.

Sel ajal tungisid mõlemad salgad läbi müüri jäetud läbikäikude ja puhkes käsitsivõitlus.

«Tuleb tulistada, kuni nad on nähtaval,» ütles Gorjunov. «See tekitab paanikat ja nõrgendab rünnaku ajal nende vastupanu.»

Põõsastest kuni vampudeni oli umbes nelisada sammu. Gorjunov ja Gorohhov tulistasid. Vampud seisatasid jahmunult, sest nad kuulsid ainult pauku, vaenlasi aga läheduses ei näinud. Nad vaatasid ümberringi ja hõiklesid vastamisi müüri taga seisjatega. Teised viskasid kabuhirmus kivid maha ja tormasid metsikult karjudes igas suunas laiali — ühed müüri juurde, teised otse põõsastesse. Müüri tagant kuuldus elajalikku hirmukisa. Põõsaste poole jooksnud vampud sattusid onkiloonide noolte alla. Osa neist kukkus maha, ülejäänud suundusid piki metsaserva edasi. Onkiloonid tormasid neile järele.

Müüri tagant ei tulnud kedagi nähtavale ja märganud, et tiibsalgad on lähedal, andis Amnundak rünnakusig-

naali. Kogu ta salk, välja arvatud mõned, kes jälitasid vaenlast, tormas joostes üle kivirusu koopa poole. Kui müürini oli jäänud veel umbes nelikümmend sammu, kerkisid selle tagant nähtavale vampude õlad ja pead ning ründajate pihta lendasid odad ja kivid. Mõned onkiloonid langesid, kuid lähedalt lastud kaks pauku tekitasid vampudes uuesti kabuhirmu ja nad pugesid segadusse sattudes peitu. Samal ajal tormasid mõlemad tiibsalgad järsaku jalami juurest müüri jäetud läbikäikude kaudu sisse ja laagri juures puhkes käsitsivõitlus. Amnundaki salk, ületanud müüri, ühines teistega. Vampud kaitsesid end nõrgalt, sest Ordini püstol tekitas alatasa paanikat.

Mõne minuti jooksul oli kõik lõpetatud, tapetud ja haavatud katsid suurt platsi, kümmekond üle müüri karanud ja põgenemise teel pääsu otsinud vamput langes jälitajate kuulide all. Kaitsjate hulgas langesid naised, kes olid koos meestega võidelnud.

Koopasse tunginud rändurid nägid selle sügavuses mõnda vanaeite ja umbes kolmekümmend last, kes olid hunnikusse kogunenud, värisesid hirmust ja karjusid läbilõikavalt. Onkiloonid hakkasid inimkobarast otsima oma röövitud lapsi. Viimaseid oli kerge eraldada nii karvade puudumise kui ka heledama nahavärvuse ja näolaadi poolest. Üksteise järele sikutati rabelevast ja vinguvast inimkobarast lapsi välja, kusjuures vampude lapsed küünistasid ja püüdsid neid haaravaid käsi hammustada. Röövitud lapsed olid üsna kobara keskel. Nad olid õudses seisukorras — verimuhkudega, kriimustustega ja hammustustega, millega neid külalislahke pererahvas oli kostitanud. Leiti ainult seitse tüdrukut ja kaks poissi, kuna röövitud oli kolmteist, seega puudus neli poissi. Raevunud onkiloonid viisid kõik vampude poisid koopast välja ja tapsid nad. Sedasama tahtsid nad teha ka vanaeitede ja tüdrukutega, kuid rändurid palusid Amnundakki tapatalgud lõpetada.

Koopa kõiki urkaid üle vaadates avastati kõige pimedamas nurgas nahalasu all jalgadest ja kätest kinniseotud naine. Kui ta päevavalgele toodi, selgus, et see oli üsna kevade algul vampude poolt röövitud onkiloonitar. Õnnetu oli nahkade all peaaegu lämbunud, kogu ta ihu

oli kaetud rihma- ja kepihoopidest siniste muhkude ja kriimustustega. Peale toibumist jutustas ta, et teda oli pidevalt pekstud ja piinatud, eriti naiste poolt, kes irvitasid ta ihu, mis olevat konna sarnane. Kui algas laagri ründamine, sidusid vanaeided ta kinni ja peitsid nahkade alla.

Koopast leiti samuti onkiloonidelt röövitud relvi, majatarbeid, rõivaid ja voodiriideid. Vanaeided ja tüdrukud aeti koopast välja, koopasse aga kuhjati lahinguväljalt korjatud vampude nuiad ning odad ja süüdati kõik põlema. Samal ajal avastasid luurajad koopa läheduses asuvatest põõsastest röövitud põdrakarja. Vampud, kes ei osanud neid karjatada ega suutnud neid kõiki korraga ära süüa, olid kõik loomad nahkrihmadega põõsaste külge köitnud. Puudus ainult mõni, kelle nad võisid teel kas kaotada või olid juba jõudnud ära süüa.

Juba õhtu eel lahkusid onkiloonid karistatud laagrist, jättes vampude laibad sinna, kus neid surm oli tabanud. Kohe pärast laagri vallutamist tapeti ka kõik haavatud.

Viit surnut ja kuut raskemalt haavatut enesega kaasa viies asus onkiloonide salk tagasiteele. Kergelt haavatud käisid ise, nende hulgas ka Ordin, kes oli saanud odalöögi õlga. Nad liikusid salga keskel, kus aeti ka põtru ja kanti päästetud lapsi ning tagasivõetud varandust, laipu ja haavatuid kanderaamidel. Seetõttu liiguti aeglaselt ja alles ööseks jõuti rüüstatud asulasse, kus naised rõõmuga oma päästetud lapsi vastu võtsid. Neljal naisel aga polnud rõõm täielik. Annuir, nähes Ordini seotud kätt, jooksis ta juurde ja hakkas teda pisarsilmi embama. Üks teine selle sugukonna noorik pidi oma mehe vastu võtma surnult.

ONKILOONIDE MATUSEPAIK

Lõkketule ümber aset võtnud sõjamehed vahetasid omavahel ja naistega sõjaretke ja lahingu muljeid. Nad arutlesid üksikuid episoode, ülistades valgete inimeste kõuemürinaid ja välke, tänu millele õnnestus hävitada terve vampude asula nii väikeste kaotustega — üks

onkiloon kümne vampu kohta — ja tagasi tuua peaaegu kõik röövitud. Eelmiste sõdade aegu ei olnud vahekord selline, vaid üks onkiloon kahe, paremal juhul kolme vampu vastu. Nüüd ei julge viimased kaua aega enam kallale tungida.

Rändurid istusid koos Amnundaki, Annuiri ja vabastatud naisega eraldi lõkke juures. Gorohhov jutustas Annuirile retkest.

Gorjunovit huvitas üht-teist vampude elust kuulda onkiloonitarilt, kes oli pisut nende keelt õppinud. See jutustas, et vampude asula elanikkond moodustab nagu ühe perekonna, kuna üksikute meeste ja naiste vahel kestvamaid sidemeid ei olevat. Kõik naised kuuluvad kõigile meestele, lapsed aga loetakse ühisteks. Mõnikord jookseb mõni mees talle meeldiva naisega metsa ja elab eraldi. Teised aga sellega ei lepi ning asi lõpeb põgeniku tapmisega ja naise koopasse tagasitoomisega. Meeste elu möödub jahilkäimisega, söömisega ja relvade — nuiade, odade ja kaabitsate — valmistamisega. Naised korjavad puid, kaabivad nahku, valmistavad rihmu, kuid ka neil on tegevust vähe; tundide viisi lamavad nad tule ääres või päikese käes ja tukuvad. Liha süüakse tavaliselt toorelt või kergelt küpsetatult ning õgitakse pärast õnnestunud jahti kõht ägisemiseni täis. Kui liha ei ole, nälgitakse päevade viisi või kaevatakse välja mingisuguseid juuri, korjatakse tigusid, suuri mardikaid ja konni. Magatakse lähestikku ümber lõkke, jalad tule poole, kas nahkadel või otse maa peal, pea all kivi. Pärast edukat jahti ja külluslikku söömist tantsitakse tule ümber kuni nõrkemiseni, või kuni kakluseni mõne tühise asja pärast. Kardetakse mingeid kivi-, metsa- ja veevaime ning ei minda seetõttu öösel kuhugi üksinda. Kummardatakse karu ja mingit suurt looma, kellel on viies jalg pea küljes ning tohutud hambad ja kellele naised korjavad seeni ja juuri.

Pärast õhtusööki heitsid sõjamehed magama, naised aga alustasid tapetute taganutmise talitust. Viimased asetati lõkke äärde ritta, oda ja vibu käes ning kilp põlvedel. Naised vallandasid palmikud, võtsid ära kaelakeed ja käevõrud ning laulsid, nägu kätega kattes, kaeblikke laule, milles ülistati langenud sõjameeste uljust.

Istudes koolnute päitsis kallutasid nad end lauldes ette- ja tahapoole. Mutt ja Valge arvasid heaks seda laulmist oma ulgumisega saata. Sellega üllatasid nad väga onkiloonitare, kes arvasid, et targad loomad väljendavad inimestele oma kaastunnet. Rändurid vaigistasid koeri ja uinusid selle kaebliku laulu saatel.

Nagu alati, algas päev tiheda uduga, millest lõkketuled tuhmilt läbi paistsid. Naised, kes olid nutulaulu lõpetanud, valmistasid hommikueinet. Selleks et toita suurt hulka sõjamehi, tuli tappa tervelt kümme põhjapõtra. Kui udu hakkas hajuma ja päike nähtavale ilmus, saabus šamaan oma õpilasega. Surnud pandi kanderaamidele ja kogu salk liikus pikkamisi sügavas vaikuses läbi metsa läände. Üksnes trumm lagendikul saatis rongkäiku harvade, pikaldaste löökidega, asulatesse edasi andes teadet lahingus langenute matmisest. Naised lastega rongkäigust osa ei võtnud.

Kümne kilomeetri kaugusel asulast jõuti oru lääneservale, kus keset kivirusu asus onkiloonide peamine matmispaik. See kujutas enesest arvukaid, kividest laotud hauakünkaid; iga künka peale oli pandud püsti oda, terava otsaga ülespoole. Vanemad künkad olid kõdunenud korjuste kohal juba kokku vajunud, odad viltu langenud, mõned neist ümber kukkunud. Kõige vanematel ei olnud sedagi märki, kivid aga olid üleni sammaldunud.

Asetanud koolnud metsaservale, asusid sõjamehed haudu kaevama. Kivirusu kõrvale loopides kaevasid nad piklikud, mitte üle meetri sügavused augud. Kui hauad olid valmis, kanti nendesse surnud ja asetati jalgadega lõuna poole, käed külgedele välja sirutatult. Vibu paigutati ühele ja nooled tupega teisele poole; nägu kaeti nahatükiga, oda pandi päitsisse ja haud kaeti seejärel sellest väljavõetud kividega. Vampude koopast korjatud laste pealuud ja kondid pandi ühte kaunistamata hauda.

Selle tegevuse ajal šamaan, kes oli roninud keset matusepaika olevale suurele rahnule, tagus trummi ja tõi kumeda häälega kuuldavale mingeid nõiasõnu. Arvatavasti püüdis ta sel teel kurje vaime värskete haudade juurest eemale peletada, et need surnute rahu ei rikuks. Haudade kaevamisest vabad sõjamehed seisid odadele

toetudes suures ringis. Kui hauad olid kinni aetud, tõstsid kõik sõjamehed nagu üks mees käed taeva poole, seejärel katsid nendega näod ja tõid kuuldavale pika valukisa, mis oli rändurite hästi tuntud. Kuid siin, tungides esile viiesajast kõrist ja seinalt vastu kajades, avaldas see vapustavat muljet. Seda korrati kolm korda, seejärel eemaldus salk metsa servale ja asus puhkama.

Rändurid kasutasid juhust ja vaatlesid oru serva. Udu oli haihtunud, hommikune päike valgustas eredalt musti, astangutena peadpööritavasse kõrgusse kerkivaid kaljusid. Üleval oli näha teravatipulisi harju, mille lõhedes valendas lumi. Kohati voolasid mööda astmeid alla väikeste niredena veejoad. Mõnikord varises ülalt lumeväljalt lahmakas sulavat lund ja langes mööda järsakut libisedes ning tükkideks lagunedes pehmelt matsudes seina jalamile. Taevasinas liugles aeglaselt kotkapaar, luurates astanguil ettevaatamatut kitsetalle või kivirusul põtradest mahajäänud vasikat. Õhus valitses täielik vaikus ja need arvukad künkad keset roheliste, kollaste ning punaste samblikkudega kaetud kivirusu, mis asus pilvitu taeva all valgetipulise tohutu musta seina ja haljendava metsariba vahelisel rajal, tekitasid piduliku meeleolu. Surnud lahkusid metsade ja aasade rohelusest, kus nad olid elanud, armastanud ja võidelnud, sellesse peljupaika maa servale, mustade kaljude varju, millele fantaasia tahtmatult tulitähtedega maalis pealkirja — «siin valitseb igavene rahu».

Järsaku alumises osas, vastu kalmistut märkasid rändurid suurt koobast, mille sissekäiku kaitses kividest vall. Amnundak jutustas, et koopas oli kunagi elanud suur vampude jõuk ja et siin oli toimunud üks suuremaist lahinguist, milles langes palju onkiloone. Vampud hävitati kuni viimse inimeseni, koopa lähedal asuv kivirusu aga valiti matusepaigaks, sest ellujäänud onkiloonid suutsid ära viia vaid oma haavatud. Sellest ajast peale maetakse kõik sõjamehed, kes on langenud võitluses vampudega, sellesse matusepaika.

«Vaadake, valged inimesed,» lõpetas Amnundak, näidates arvukatele hauaküngastele, «kui palju meie suguharu vapraid sõjamehi on vampude käe läbi surma leidnud! Nüüd te saate aru, miks me neid nii vihkame. Me

ei saa rahulikult elada seni, kuni kas või ükski neist meie maal veel elab.»

Koopas vedelesid kõikjal poolkõdunenud inimluud ja kolbad.

Koopas vedelesid kõikjal poolkõdunenud inimluud ja kolbad; kui võidu saavutanud onkiloonid, vampude laipu koopasse jättes, lahkusid, olid karud, hundid ja kotkad siin kunagi korraldanud rikkaliku pidusöögi. Luude seisukorra järgi otsustades oli see toimunud juba mõni sajand tagasi. Paljud luud varisesid puudutamisel põrmuks. Ränikivist odaotsad, kaabitsad ja noad, mis vedelesid kõikjal, olid aga hästi säilinud ja rändurid korjasid neist eelajaloolise inimese toodetest terve kollektsiooni. Seega kujutas koobas enesest teist kurba kalmistut, mis asus palju aastaid põlenud lõketest nõgistunud võlvide all valitsevas rõskes poolhämaruses.

Koobast vaadeldes võisid rändurid kujutleda, kui sünge oli nende eelajalooliste poolinimeste-poolloomade elu, kes võitlesid oma olemasolu eest kõige primitiivsemate relvadega, kord nälga kannatades, kord rikkalikku saaki õgides nagu kiskjad; nad otsisid külma eest varju süngetes pelgupaikades, võideldes nende pärast metsiku karu või koopahüääniga; pika polaaröö kestel lõdisesid nad karedate, toorelt töödeldud nahkade all ja veetsid aega üksnes söömise, magamise ning oma tööriistade jaoks ränikivide tahumisega. Siinjuures torkas silma, kuivõrd kõrgemal neist seisid onkiloonid, kuivõrd õnnelikumalt ja rõõmsamalt nad elasid; onkiloonid, kes olid samuti kiviaja inimesed, kuid kellel oli rõivastus, majatarbed, sugukondlikud tavad ja pühad, kes elasid metsade ja aasade roheluses valgemates ja soojemates elamutes, kes oskasid mitmekesistada oma toitu ja töödelda luud ning nahka, ja kel olid juba kodupõtrade karjad.

Onkiloonide ja vampude kehaehitus, eriti aga kolju võrdlus näitas selgesti, kui kaugele oli jõudnud inimkond oma kümnete tuhandete aastate pikkuses arengus, mis lahutas paleoliitilist ajastut neoliitilisest.

Sellel muust maailmast jää tõttu äralõigatud üksildasel Sannikovi maal olid, tänu sellele, säilinud kõikjal mujal väljasurnud või hävitatud loomad kui ka eelajalooline inimene, kes oli oma arenemises eraldatuse tõttu maha jäänud muust maailmast, kus kõik aegamööda muutus ja täienes. Vampude elutingimused olid jäänud samaks nagu noil kaugetel aegadel, mil see maa oli eraldunud mandrist ja ümbritsetud jäävöötmega. Kliima oli jäänud samaks, toitu oli küllalt ja kuni onkiloonide saabumiseni ei olnud küllaldasi põhjusi arenenuma eluviisi väljakujunemiseks.

Amnundakilt said rändurid teada, et vampud olid onkiloonidelt juba üht-teist omaks võtnud. Varem polnud nad tundnud isegi tuld ja veetsid talve kuumade allikate ääres. Seal ehitasid nad endile varjendeid üksteise otsa tõstetud kividest. Õppinud tuld hankima, hakkasid nad ka talve koobastes veetma, mis kaitsesid paremini pakase ja lume eest. Nad hakkasid liha küpsetama, kuigi jätkasid selle söömist ka toorelt; nad hakkasid puust välja lõikama rohmakaid kausikesi ning külmaks ajaks nahkadest magamisriideid ja rõivastust nahkrihmadega kokku õmblema; nad tegid ka luust odaotsi, kuigi eelistasid neid ränikivist valmistatuina, kuna viimased olid tugevamad.

Ordini küsimusele, kust võtavad vampud ränikivi oma relvade jaoks, ei suutnud Amnundak vastata. Onkiloonid seda kohta ei teadnud; nemad kasutasid kas luud või kaltsedoni, ahhaadi ja karneoli suuremaid kildusid, mida leidus oruserva basaldis. Sellest materjalist otsikute valmistamine nõudis väga palju aega ja see toimus üksnes pika polaaröö jõudeajal muldonnis lõkketule juures. Ränikivi basaldis ei olnud ja tuli arvata, et kuskil vampude maa-aladel leidub oruserva järsakutes ka muid kivimeid, näiteks lubjakivi või kriiti, mis sageli sisaldavad ränikivi. See õhutas sooritama uut ekskursiooni juba sügavamale vampude maale.

Lõpetanud koopa vaatluse, tulid rändurid ja Amnundak tagasi salga juurde. Sõjamehed lasti kodudesse laiali minna ja osa neist lahkus mööda radu, osa aga, kes elasid lõuna pool, läksid koos Amnundakiga mööda teed piki oruserva. Rändurid kasutasid juhust, et tutvuda uute kohtadega. Üldise ühetoonilisuse juures võis märgata teel mitmes kohas olulisi iseärasusi: kord laskus järsak peadpööritavast kõrgusest alla peaaegu püstloodis seinana, mille jalamil lamasid sulava lume hunnikud, mis aeg-ajalt uuenesid ülalt väikeste laviinidena allalangevast lumest. Kord jagunes järsandik erineva kõrgusega astanguteks, mis kujutasid enesest varjupaika kaljukitsedele, kelle pruune kogusid võis aeg-ajalt märgata. Mõnikord ulatus rippuvate, teravate, vee ja tuule mõjul murenenud ja fantastilisi inimeste ning loomade kujusid meenutavate nukkide ja kaljudega seinte vahelt alt üles kitsas lõhe, sünge koridor. Kuid sellistesse lõhedesse pääsesid üksnes kaljukitsed, mitte aga inimene, ning seda mööda üles tõusta oli võimatu. Kohati rippusid alla ettepoole ulatuvad tohutud kaljumassiivid nagu mingi imeeluka punnis kõhud, mida mööda üksikute joakestena nirises vesi. Ühes kohas paiskus saja meetri kõrguselt püstloodse seina avast hõbedase kaarena mäetippudel sulanud lumest veejuga ja langes tolmuks pihustatuna rusukaldele. Kõikjal võis näha sama basalti — kohati peaaegu tihedat, teisal laavataoliselt poorset, kord räbust, kord rikkalikult mitmesugust värvi ilusaid kivikesi sisaldavana, mis olid onkiloonide poolt nii hinnatud naiste ehetena ja materjalina relvade jaoks.

Ühes kohas märkas Gorohhov kahesaja meetri kõrgusel kaljukitse, kes seisis kitsal astangul, teravalt eraldudes seina mustal foonil; loom tundis end olevat täiesti väljaspool ohtu sügavuses roomavate kahejalgsete olevuste eest.

«Kes teie sõjameestest võiks selle kitse noolega läbi lasta?» küsis Gorohhov.

Amnundak vangutas pead ja ütles:

«Meie nooled temani ei lenda.»

«Aga meie välgud lendavad ja me saame endile õhtusöögiks kitseliha.»

Amnundak mõõtis silmadega kaugust ja vangutas uuesti pead.

«Noh, Nikita, kui sa kord juba hooplesid, siis ära onkiloonide ees ennast häbista!» ergutas teda Gorjunov.

Gorohhov laadis oma berdanipüssi, laskus põlvele ja asetas kindluse mõttes püssiraua põõsa kaheharalisele oksale. Kaljukits paistis väikese pruuni täpina, mida polnud kerge tabada. Ootel kogunesid Amnundak ja sõjamehed laskuri ümber. Jakuut sihtis kaua ja lõpuks kõlas pauk, mida kaja mitu korda kordas. Pruun täpp vaarus, paiskus ettepoole ja langes astmelt alla. Kaljukits kukkus, lõi sarvedega vastu kaljunukke ning põrkas neist nagu pall eemale. Tohutud sarved ja konksutõmmatud jalad välgatasid õhus. Lõpuks prantsatas keha kaljuseina jalamile. Onkiloonid hõiskasid ja tõttasid saagi järele.

«Kaugele lööb valgete inimeste välk, keegi ei suuda end selle eest päästa!» ütles Amnundak. «Kui onkiloonidel oleks kümme sellist välku, siis enne, kui päike talveks kaob, ei jääks ühtki vamput enam meie maale.»

Teel lahkus neist aeg-ajalt üks sõjameestesalk teise järel, pöördudes metsa oma asulate poole. Lõpuks suundusid kõrvale ka viimased ning möödunud šamaani muldonnist, kellele kingiti kaljukitse pea, saabusid rändurid lagendikule oma elamu juurde. Annuir oli kogu aeg nendega koos käinud, lagendikul aga sööstis ette, et meest muldonni lävel koos teiste naistega vastu võtta, nagu nõudis komme.

JAHT JAHIMEESTELE

Rändurid veetsid oma onnis üle nädala, puhates ekspeditsioonist vampude juurde ja õppides onkiloonide keelt. Naistega lobisedes polnud see raske ja õppetunnid loitva lõkketule ümber teetassiga käes või piibuga hambus muutusid lõbusaks ajaviiteks, mil oli kuulda palju nalju ja naeru. Naised omakorda õppisid vene keelt ja nädala lõpuks said mõlemad pooled üksteisest juba üsna hästi aru. Onnist kostvast naerust ligi meelitatuna tuli Amnundak sageli valgete meeste poole, kuid tema juuresolekul käitusid naised kombekalt, ja ka rändurid püüdsid olla väärikad.

Oli juba juuni algus ja päike ei lahkunud horisondilt.

Kuid laskudes kesköök oru põhjapoolsele servale, peitus ta alati tunniks või kaheks nagu mingi valgetest pilvedest või tihedast udust eesriide taha ja saabus videvik. Tavaliselt rändurid sel ajal juba magasid, kuid ükskord märkas Gorjunov muldonnist väljudes seda nähtust ja hõikas seltsimehi.

Naisi küsitledes said nad teada, et seda võib alati tähele panna, sest sealpool «tuleb maa seest palju auru nagu nõust, milles keeb supp, või nagu teekatlast», nagu ütlesid naised. See muidugi huvitas rändureid väga ja nad otsustasid tingimata minna vampude maale ning selgitada, milles asi seisab.

Kuid enne tuli baasi ja Nikiforovit külastada. Selle ekskursiooni sooritasid kõik peale Annueni, kes jäi onni. Nikiforov ei tundnud üksilduses igavust. Peale koerte ja nende toidu eest hoolitsemise tegeles ta talveks kütuse ja liha varumisega ning kuivatas päikesepaisteliste ilmadega ribadeks lõigatud ning rihmadega ülesriputatud liha. Liha tuli valvata nii koerte eest, keda ta päevaks vabaks laskis, kui ka röövlindude eest. Kasakas lõbustas end tihti sellega, et laskis maha liiga jultunud kotka, kes tuli liha röövima, ja siis sattus lind ise samale lihakuivatamislingule, kuna ka tema kõlbas koertele toiduks. Lumehanged olid märgatavalt kokku vajunud ja pealt jäätanud, nii et ilma jäässe astmeid raiumata üles ei pääsenud. Kasakas ei olnud selle tegemiseks laisk ja nii ronis ta aeg-ajalt mäeharjale mere seisukorda vaatlema. Meri oli tugevasti muutunud ühe kuu jooksul, mille rändurid olid veetnud Sannikovi maal: lahtine vesi laius nüüd nii ligidal, et seda oli hästi näha. Selle kohal lasus sageli udu, kuid mõnel selgel ja tuulisel päeval see hajus ja kaugel silmapiiril paistis vaevu Kotelnõi saar, kus ikka veel püsis lumi ja üksnes kohati mustendasid lumest paljad kohad.

Naistele, kes polnud kunagi näinud oma kodusaare ääremaid, tuli üles tõustes hirm peale, kui nad nägid jää- ja lumelagendikke, mis laotusid nende ees kogu oma rusuva suurejoonelisusega. Nad haletsesid valgeid inimesi, kes pidid elama suurema osa aastast lumes.

«Seepärast te oletegi niisugused valged,» otsustasid nad.

«Noh, Annuir, kas sa tuled minuga kaasa sinna lõunasse, kui ma lahkun teie maalt?» küsis Ordin.

Annuir raputas energiliselt pead.

«Ei, seal on liiga külm, lumi ja jää ja muud mitte midagi. Näed, meil on seal suvi ja soe, siin aga on talv.»

«Siis ma lähen ilma sinuta ja sa jääd leseks.»

«Ei, sina ei lähe ka! Te jääte kõik meie juurde, nagu ütles Amnundak. Ja te andsite sõna.»

Kauaks üles ei jäädud, sest jääväljadelt puhuv üsna vinge tuul näis kergesti rõivastatud naistele liiga külmana. Nad olid rõõmsad, jõudes alla lõkke juurde, mille ümber veedeti ka öö. Selle ekskursiooni eest autasustati naisi helmeste ja peeglikestega, mida rändurid välja otsisid oma baasi jäetud laost.

Seekord võeti siit kaasa ka kõik sellised asjad, mis olid retkele ühes võetud onkiloonidega kohtumise puhuks, et neid Amnundaki asulas välja jagada. Helmed, peeglid, nõelad, läikivad nööbid, eredad paelad, vasest sõrmused ja võltskividega kõrvarõngad ning korallkee pealiku naisele pidid tekitama vaimustust onkiloonitarides, mõned noad, kirves ja käsisaag aga rahuldama mehi ning virgutama Amnundakki andma julgestuskonvoid ekskursiooniks vampude maale.

Asulasse tagasi saabunud, elati seal veel päeva kolm ning pärast pikki läbirääkimisi suudeti veenda Amnundakki nõustuma nende ekskursiooniga oru põhjapoolsesse ossa.

«Kuigi teie välgud tabavad vääramata nii linde, loomi kui ka inimesi,» ütles ta, «on vampud siiski väga kavalad ja võivad teile varitsuskohast või öösel udus kallale tungida. Seepärast annan ma teile teekaaslasteks kaksteist parimat noort sõjameest, kes valvavad teie und, kannavad teie asju ja kuulavad teel maad.»

Järgmisel päeval asus hästirelvastatud, seitsmeteistkümnest inimesest koosnev salk teele. Annuir palus, et Ordin võtaks ka tema kaasa, ning relvastas end samuti oda, vibu ja nooltega, hoolimata onkiloonide naerust ja naiste hirmutamisest. Kuid ta tahtis näha uusi kohti, Ordin aga kavatses teda rännakutega harjutada, et teda hiljem enesega koos mandrile viia. Tüdruk meeldis talle väga, see aga omaltpoolt armastas teda palavalt.

Esimesel päeval jõuti vampude poolt rüüstatud asulasse. Onn oli juba taastatud ja elu käis edasi. Naised askeldasid, lapsed hullasid ja mürasid, üksnes vampude poolt hukatud vanamehi ja eitesid ei olnud. Veetnud öö asulas, mindi edasi otse põhja poole. Järvedega lagendikud vaheldusid metsadega. Viimased aga muutusid järkjärgult hõredamaks ning metsloomi kohati vähem. Ööbimiseks peatuti lagendikul järve kaldal, mille keskel kerkisid mullid iga kümne minuti tagant ja mille vesi oli nii soe, et rändurite tekkis tahtmine end põhjalikult pesta. Sel ajal, kui sõjamehed süütasid lõkke ja lõikasid õhtusöögiks liha, läksid rändurid laagrist pisut eemale, võtsid kiiresti riidest lahti ja hüppasid vette. Vee sulin äratas sõjameeste tähelepanu, kes hirmunult püsti kargasid. Kuigi nad ei tundnud sellist vastikust vee vastu nagu näiteks mongolid, kes kunagi end ei pese, oli suplemine neile võõras nagu teistelegi rahvastele polaarmail, kus vesi liiga külm on. Seetõttu arvasid nad, et valged võlurid, kes olid usaldatud nende hoolde, tahavad end kalaks või hülgeks muutes onkiloonide maalt lahkuda.

«Annu, vaata, sinu mees ja teised nõiad kaovad praegu ära, nad läksid järve!» karjus üks.

Annuir, kes oli samuti söögivalmistamisega ametis, kargas püsti ja jooksis kaldale, tema kannul kõik onkiloonid. Rändurid olid juba vees ja ujusid, näha oli vaid nende päid.

«Näe, nad on juba viigreiks muutunud, vaadake, vaadake!» karjusid kaldalekogunenud.

Kuid juba natuke tsiviliseerunud ja üht-teist teadev Annuir rahunes pärast esimest ehmatust — ta tundis ära Ordini näo ja hakkas onkiloonide üle naerma. Neil tuli muide veel rohkemgi imestuda. Kui rändurid kaldale ronisid ja endi kehi ja päid hõõrudes hakkasid end katma millegi valgega, mis sarnles lumega, olid sõjamehed, kel puudus arusaamine seebist, rabatud.

«Näe, vaadake, vesi külmub nende nõidade peal ja muutub lumeks!» rääkisid nad üksteisele.

Jälle rahustas neid Annuir, kes juba tundis seebi kasutamist, selgitades, milles asi seisab. Kuid nad rahunesid alles siis, kui valged inimesed riietusid ja tagasi lõkke

juurde pöördusid. Siin uurisid neid kõik sõjamehed vargsi tähelepanelikult — kas ikka tõesti pole mingit muudatust toimunud.

Sel ajal kui kõik õhtustasid, haaras ka Annuir seebi ja jooksis suplema, eemaldudes laagrist. Kuna ta ei osanud ujuda, ei läinud ta kaugele vette, vaid pesi end päris kalda ääres. Kui ta tagasi tuli, naersid sõjamehed ta välja.

«Sa hõõrusid end lumega, et valgeks saada nagu su mees! Ei kartnud vette ronida, kus veevaim sul oleks võinud jalgadest kinni haarata ja sügavikku tõmmata. Kuid sa jäid niisama mustaks nagu sa olid!» nii pilkasid teda suguvennad.

Annuir tunnistas pärast Ordinile, et vees oli olnud õudne. Talle oli tundunud kogu aeg, et järgmisel hetkel haarab teda keegi jalgadest ja kisub kaasa. Nagu kõik onkiloonid, uskus ka tema vees, metsades ja koobastes elavate kurjade vaimude ning udu- ja tuisuvaimude olemasolusse. Ja üksnes soov meest kõiges järele aimata oli sundinud teda vette minema.

«Teinekord tulen ma sinuga koos järve. Kuid sina pead mulle näitama, kuidas sa seda teed, et ujud nagu viiger,» lausus ta.

Ööbimise ajal pidasid kaks sõjameest vaheldumisi valvet koos Muti ja Valgega, kes olid onkiloonidega juba sõbrunenud, saades neilt poolnäritud konte ja lihatükke. Sõjamehed hakkasid koerte valvsust hindama. Nad väljendasid kahetsust, et nende esivanemad polnud tšuktšidelt mõnd sellist looma kaasa võtnud.

«Miks nad hundikutsikaid ei püüa ja välja ei õpeta?» küsis Gorohhov.

«Hunt ei saa kunagi taltsaks,» selgitas Gorjunov. «Kui just kinni püüda emahunt ja sugutada teda meie penidega. Kahjuks pole meie koerakarjas emaseid koeri.»

Onkiloonid suhtusid sellesse umbusklikult, kuid ütlesid, et hunte püüda ei olevatki nii raske.

Teekonnal põhja möödus veel üks päev. Metsad muutusid aina madalamaks ja hõrenesid, ka rohi oli lagendikel hõredam. Sõnnidele ja hobustele satuti harva ja need olid väga ettevaatlikud. Nähtavasti oli vampude jälitamine õpetanud neid inimest mitte usaldama. Seevastu satuti sagedamini ninasarvikutele, kes ise tekitasid vampudele hirmu ja kes ei kartnud odasid ega nuiasid.

Esimene vampu hüppas kiiresti püsti ja heitis teineteise järel kaks oda.

Vastu õhtut, enne ühele lagendikule väljumist, peatasid koertega ees sammunud luurajad salga teatega, et vampud olevat nähtavale ilmunud. Peituti metsaserva põõsastesse ja jäädi varitsema.

Lagendikul sõid mõned veised. Üks seisis pisut eemal ja nähtavasti tukkus mäletsedes.

Tema poole roomasid pikkamisi seljatagant viis või kuus vamput.

Sõnnile kahekümne sammu kaugusele roomanud, tõusis esimene vampu kähku püsti ja heitis teineteise järel kaks oda. Teised jooksid püsti karates külgedelt ligi, odasid ülal hoides ja ründamiseks valmis olles. Üks odadest sattus looma ristluudesse ja tungis läbi naha. Loom röögatas ehmatusest ja valust ning sööstis vaenlasi märgates neile kallale, pea maas ja tohutud sarved ette sirutatud. Vampudel õnnestus õigeaegselt kõrvale karata ja loom tormas mööda, saades veel ühe odapiste kummassegi külge. Kuid ränikivist odaotsad ei tunginud nähtavasti kuigi sügavale läbi paksu naha, sest odad kukkusid kohe välja. Raevunud sõnn pöördus ümber, ründas ootamatult üht jahimeest ja paiskas selle pealiigutusega kõrgele õhku. Teised vampud aga heitsid ta pihta uuesti odasid ning tõmbasid sõnni tähelepanu mahakukkunud mehelt kõrvale.

Nähes, et teda rünnatakse igast küljest, otsustas sõnn

end päästa põgenemisega ja sööstis üle lagendiku teistele veistele järele. Vampud jooksid talle järele, kuid hoolimata oma jalgade väledusest jäid nad kohe maha. Mõned visatud odad ei tekitanud kõigest jõust kihutavale loomale mingit viga.

«Ei õnnestunud neil jaht!» ütles Gorjunov. «Nüüd aga laseme härja maha nende silmade ees, kuid muidugi mitte nende jaoks.»

Sõnn jooksis nüüd kahesaja sammu kaugusel vaatlejatest, neli vamput temast kolmkümmend sammu tagapool, viies aga oli jäänud oma kukkumiskohale maha. Vampud jooksid pikkade sammudega, keha tugevasti ettepoole kallutades. Nende juuksesalgud lehvisid tuules. Igaühele oli kätte jäänud ainult üks oda. Nad lootsid, et sõnn verekaotusest nõrgeneb ja laseb endale järele jõuda. Ja äkki langeski ta kiirelt jooksult maha. Tagaajamistuhinas vampud kas ei kuulnud pauku või ei taibanud, milles asi seisab: rõõmust röökides tormasid nad looma juurde ja hakkasid selle ümber oma võidutantsu tantsima.

«Neid tuleb hirmutada,» ütles Ordin, «sest muidu me liha ei näe.»

«Ja üldse tuleb puhastada endale teed edasi põhja poole ning sundida neid koobastesse põgenema.»

Gorohhov tõstis berdanipüssi ja tulistas. Vampud tardusid algul paigale, siis aga tormasid hirmunult kisades tagasi üle lagendiku. Tõusis ka sõnnist muserdatud vampu ja komberdas longates teistele järele. Onkiloonid hüppasid kähku lagendikule ja lasksid kuuldavale oma sõjahüüu, et see pauk ühineks selle hüüuga üheks sündmuseks.

«Ööbime siin!» lausus Gorjunov. «Õhtueine on valmis ja vampud ei julge tagasi tulla.»

Sel ajal, kui onkiloonid sõnni rappisid, leidsid rändurid lagendiku keskel järve, õigemini väljavooluta soojavõitu veega tiigi. Selle kaldad laskusid järsult alla ja ta näis olevat väga sügav. Tiigi äärde asuti öökorterisse ja toodi siia lihatükid, jättes ülearuse kotkastele ja huntidele. Lõke lõi leegitsema ja kõik asusid õhtueinet valmistama. Ordin läks katlaga järvekese äärde, et vett tuua. Ta pidi maha heitma, sest veepind oli nii madalal.

Kuid seal, kätt katlaga alla lastes, märkas ta, et vesi nagu kerkiks talle vastu. Aeglaselt hakkas ta katelt tõstma — vesi järgnes sellele nagu magnetist tõmmatud.

Vesi tõusis kõrgemale ja kõrgemale ja oli lõpuks kaldaga ääretasa.

«Vesi tõuseb üle kallaste!» hüüdis Ordin püstikarates.

Selle hüüde peale jooksid kõik kaldale ja vaatlesid imestunult ääreni täitunud järvekest.

«Tuleb asjad kokku korjata ja kaugemale minna,» ütles Kostjakov.

Onkiloonid hakkasid sosistama ja silmitsesid ebauskliku hirmuga veepinda, oodates, et veest ilmub nähtavale mingi koletise pea. Annuiri näol peegeldusid vaheldumisi hirm ja naer, sest Ordinile pilku heites märkas ta, et see muigab. Ta oli juba harjunud mõttega, et valged inimesed teavad kõike, tulevad kõigega toime ega karda midagi.

Kuid enne, kui onkiloonid põgeneda otsustasid, hakkas vesi järves aeglaselt alanema ja mõne minuti pärast saavutas oma endise taseme. Gorohhov ohkas kergendatult.

«Läks, läks tagasi alla, nähtavasti lõi kartma,» lausus ta.

Ordin, Gorjunov ja Kostjakov pahvatasid naerma. Nad said aru, et see oli uus liik järvi maa-aluse vee juurdevooluga. Selle põhjas oli arvatavasti sügavale ulatuv veega täidetud lehter. Aeg-ajalt tõstsid aurud ja gaasid vee üles, siis aga leidsid enesele väljapääsu mingi külgmise prao kaudu ega paiskunud veest välja nagu teistes järvedes. Selle tulemusena vesi alaneski. Jäi üle veel jälgida selle nähtuse perioodilisust, et veenduda seletuse õigsuses. Ordin võttis välja kella.

«Nüüd ma mõistan, kuidas loomad seda järve joogikohaks kasutavad,» ütles Gorjunov. «Nad ootavad seni, kuni vesi ääreni tõuseb.»

«Jah, aga mina olin nõutu, kui nägin järske kaldaid ning et puuduvad loomadest tallatud laskumiskohad vee äärde,» sõnas Ordin.

«Aga mõni loom vast ei jõuagi oma kõhtu täis juua, ei märkagi, kuidas vesi tal nina alt ära kaob! Oota siis, kuni ta jälle kerkib!»

Oodata tuli tõepoolest kaua. Jõuti keeta ja küpsetada õhtueine ja see äragi süüa, enne kui vesi uuesti tõusma hakkas. Ajavahemik kestis peaaegu tunni.

Vaevalt oli päike jõudnud oru põhjaosa aurust eesriide taha kaduda, kui sealtpoolt ligines tihe udu ja järsku muutus peaaegu pimedaks. Kuid ööseks olid puud varutud ja lõkke ääres oli valge ja soe. Kõneldi selle imeliku maa järvedest ning nende perioodilistest pursetest, mida onkiloonid seletasid kui veevaimude mängu. Nad teatasid, et põhja pool on Tuhande Suitsu org, kus kõikjal maa seest tõusvat suitsu ning kus maa olevat nii palav, et isegi läbi jalanõude põletab jalgu. Nad ise polnud seal viibinud, kuid olid kuulnud sellest raukadelt, kes olid noorpõlves osa võtnud Amnundaki vanaisa poolt ettevõetud suurest sõjakäigust vampude vastu.

Selles orus olid vampud vanasti talve veetnud.

Vestlust katkestas metsast kostuv pikk ulgumine. Koerad vastasid sellele raevuka haukumisega.

«Hundid on ligidal, haistsid korjust,» ütles Gorohhov.

«Ongi paras juhus ühe või kahe emahundi püüdmiseks,» tegi Gorjunov ettepaneku.

Onkiloonid ütlesid, et see polevat raske ja et nemad talveöödel pidavat põdrakarju tüütavatele huntidele tulega ajujahti. Emahundi püüdmiseks oli neil peenikestest rihmadest punutud võrk, mida kasutati sulgivate hanede püüdmiseks. Hakati valmistuma haaranguks. Ööks varutud küttepuuhunnikust valiti välja noorte kuivade lehiste tõrvased tüved, rajuti need poole meetri pikkusteks tükkideks ja seoti odade külge. Sellised tõrvikud valmistati kõigile osavõtjaile ning asetati lõkkele. Selleks ajaks olid hundid jõudnud koguneda härja jäänuste juurde, kust kostis urisemist, vingumist ja kontide raginat. Kiskjad pidutsesid, kasutades pimedust.

Kui tõrvikud leegitsesid, piirasid onkiloonid ja rändurid, tõrvik ühes käes ja oda või püss teises, joostes söögikoha sisse ja hakkasid siis, tõrvikuid üsna maa ligi hoides ning nendega vasakule ja paremale vibutades, liginema keskkoha poole, kus asusid helendavast liikuvast rõngast ümbritsetud hundid. Varsti võis läbi udu eraldada korjuse ümber tunglevat hallide kiskjate karja. Sabad jalgade vahel, seisid nad segadusse aetult hambaid paljastades ega näinud ootsuvas ja üha lähenevas hirmsas rõngas ainustki läbipääsu kohta põgenemiseks. Kiskjad ulgusid, hakkasid üksteise selga karates rabelema ning tormasid lõpuks hullunult kahe- ja kolmekaupa igasse külge laiali.

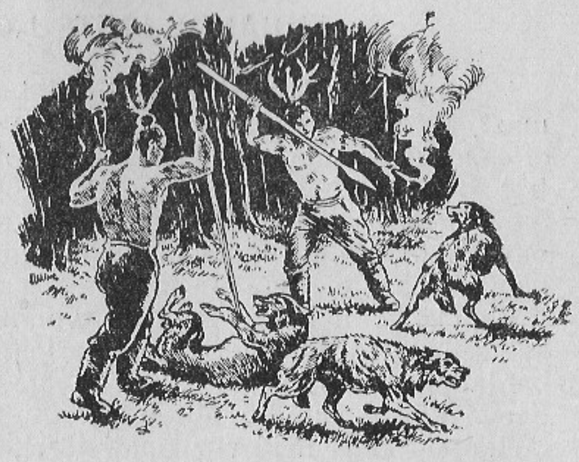

Onkiloonid torkasid hunte osavalt odade otsa.

Kuid vähestel õnnestus pääseda: osavalt lõid onkiloonid neid odadega läbi ning kihutasid tõrvikutega vastu lõugu lüües tagasi. Võrguga sõjamees viskas võrgu üle põgeneva emahundi. See mässis end kohe võrku ning kukkus maha. Ellujäänud hundid pöördusid tagasi korjuse juurde, surusid värisedes ja hambaid laksutades üksteise ligi ning ei püüdnudki enam põgeneda. Mõned lasud tegid neile lõpu. Tõstes tõrvikud üles tapsid onkiloonid mitmes kohas lamavaid hunte. Haavatute seast leiti veel üks emahunt. Selle pea kaeti riietega, kõik neli jalga seoti kokku ja kanti siis oda otsa riputatult minema.

Kui kõik hundid olid kokku tassitud, neid oli aga üksteist tükki, pöörduti tagasi lõkke juurde ning hakati neilt nahku maha võtma.

Kummagi kinnipüütud emahundi jaoks taoti maa sisse kolm vaia; kahe vaia külge tõmmati rihmadega kinni esi- ja tagajalad, kolmanda külge seoti loom kaelapidi, nii et see hammastega ei ulatunud ühegi rihma kallale. Pärast seda originaalset jahti heideti ümber lõkke magama, jättes, nagu tavaliselt, üles valvurid, kes pidid emahuntide järele vaatama ning kaitsma neid Muti ja Valge eest. Viimased ei suutnud kaua aega rahuneda; nad tahtsid arveid õiendada endi abitute vaenlastega.

TUHANDE SUITSU ORG

Hommikusöögi ajal, keset tihedat udu, arutati küsimust, kuidas endaga kaasa viia emahunte. Ühed tegid ettepaneku kanda neid vaheldumisi õlal, teised — tapetud härja nahast kanderaamil. Kõige lihtsam oleks olnud lasta neil joosta oma jalgel, kuid polnud ei ketti ega traati, millest teha ohelikku, mis oleks vastupidav nende teravatele hammastele.

Lõpuks tuldi heale mõttele: valmistati laiad nahast kaelarihmad ja suukorvid. Kaelarihmad seoti Gorohhovi berdanpüssi varda külge, varras aga varustati rihmaga. Seega käisid hundid kõrvuti nagu härjad ikkes. Üks onkiloon vedas neid rihmapidi järel, teine ajas tagant. Algul ajasid loomad kõik neli jalga vastu ning heitsid maha. Kuid pärast seda, kui nende peale koerad lahti lasti, kes neid tagant hammustama hakkasid, alistusid nad ja sörkisid, saba jalgade vahel, inimeste kannul.

Niipea kui udu hõrenes, mindi põhja poole. Taimestik muutus järjest kiduramaks, siin-seal nähti terveid vööndeid kuivanud madalakasvulist, kuid vana metsa. Lagendikel vaheldusid hõreda rohuga kaetud kohad täiesti paljaste laikudega, millede pinnas kujutas endast murenenud basalti. Mõne kilomeetri järel nähti maapinnas lõhet, millest kerkis kerge suitsuvina.

Ordin kummardas ja pistis käe prakku, tõmbas selle aga kiiresti tagasi — nii kuum oli sügavusest väljuv õhk. Mida kaugemale mindi, seda rohkem kohati selliseid pragusid ja õhk muutus aina palavamaks. Rändureile näis, nagu oleksid nad sattunud hästi köetud sauna, seda enam, et aur täitis kogu ümbruse nagu kerge udu. Onkiloonid olid juba ammu võtnud seljast oma vammused ja käisid vööni paljalt. Ka rändurid ei suutnud enam vastu pidada ja tegid nende eeskujul. Lõpuks võttis ka Annuir seljast oma jakk-püksid, jättis ümber vaid niudevöö, öeldes pisut kohmetult, et olevat palav nagu elamus, kui seal põleb suur tuli.

Edasi köitis rändurite tähelepanu tihedama uduga koht: osutus, et selle keskel paiskus mitmest avausest kergelt vilistades või nagu räskelt hingates aurupilvi.

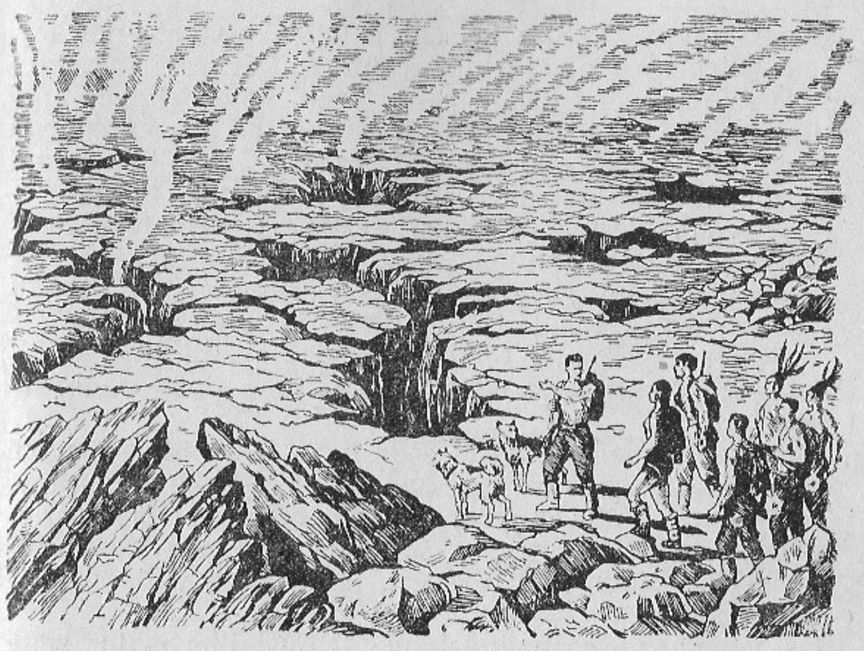

Igal pool tungisid maa seest välja aurupilved.

«Need on tõelised fumaroolid!»[1] hüüdis Ordin.

Mida kaugemale, seda rohkem esines neid avausi keset kõledat künklikku, musta laavapinda. Näis, nagu hõõguks ja suitseks sügavuses kogu maa. Maa kuumust oli tunda juba läbi jalanõude.

Kui mööda seda maastikku oli läbi käidud kilomeeterkaks, tehti lühike peatus ning vaadati ringi. Silmadele avanev pilt sundis kõiki hämmastuma. Igast küljest, kord siin, kord seal, tungisid maa seest aurupilved, kerkides vaikses õhus üles käharate sammastena, kus päikese längus kiirte all mängisid vikerkaared. Võis arvata, nagu suitseksid nähtamatu linna loendamatud korstnad selgel ja vaiksel talvepäeval. Valgete sammaste vahel mustendasid läänes, põhjas ja idas oru kõrged kaldajärsandikud, mis asusid siit vaid viie või kuue kilo-

[1] Fumaroolid on gaasi- ja veeaurujoad, mis eralduvad tegevuses olevate vulkaanide nõlvadest ja ümbrusest kui ka hanguvatest laavavooludest, sageli ka kustunud vulkaanide kraatreist.

meetri kaugusel. Siin ja seal paistsid teravate mäeharjade piirjooned päikesekiirtes eredalt säravate lumeharjade ja laikudega. Ühelt poolt need valged lumelaigud ning valged sambad, teiselt poolt mustad järsandikud ja must maa kujutasid enesest kahe vastandliku värvi haruldast kombinatsiooni.

Sageli katkestasid vaikust avaustest kuulduvad teravad sisinad või kõminad.

«Must suitsev kõrb!» hüüatas Gorjunov.

«See ongi Tuhande Suitsu org!» ütles Ordin.

«Kurjade vaimude eluase!» lausus vanim onkiloonidest. «Siin suitsevad nende lõkked maa-alustes koobastes.»

Salga liikmed vaatlesid seda haruldast pilti erinevate tunnetega: valged huviga, tõmmud ebauskliku ärevusega. Tähelepanu köitis eespool olev laiem aurusammas. Kui sellele läheneti, selgus, et see tõuseb kõigest kuuemeetrilise läbimõõduga järvekesest, milles vesi vulises nagu suures katlas.

Gorjunov võttis paunast tüki toorest liha, sidus selle rihma külge ja laskis vette. Liha keerles keevas vees, sukeldus aina ja kerkis üles ning oli mõne minutiga keenud.

«Suurepärane koht öökorteriks!» tähendas Ordin. «Puid pole, kuid on olemas valmis katel, milles võib keeta õhtueinet ja võtta keeva vett tee jaoks.»

Edasiminekul põhja poole kohati veel mõnd keevaveejärve, erineva, kuid mitte suure läbimõõduga. Väiksemad — ühe- või kahemeetrilise läbimõõduga — keesid rahulikult, eraldades rohkesti väikesi mullikesi; suuremad keesid ägedalt ja kogu nende pealispind lainetas, siin ja seal allikatena üles kerkides. Äratas tähelepanu, et püstloodsed seinad veepinna kohal ja maapind järvede ümber olid kaetud mingi valge kirmega nagu lumega. Viimane näis keeva vee ääres olevat arusaamatu. Kirmest kraabiti natuke prooviks ja selgus, et see oli mingi sool, väga kibe ja ebameeldiva maitsega.

«Kui eraldub soola, siis peab vesi olema soolane ega kõlba tee jaoks,» tähendas Gorjunov.

Prooviti vett. See polnud täiesti mage, kuid juua siiski kõlbas.

Keevaveejärvekeste ja suitsevate lõhede vahelt läbi tungides satuti juba üsna oru serva läheduses suurele lamedale nõole, läbimõõduga umbes kakssada sammu ja sügavusega viisteist kuni kakskümmend meetrit.

Põhi laskus kumeralt alla, meenutades suurt kaussi, kuid vett seal ei olnud. Läbi põhjas roomava kerge suitsuvina nähti pinnase pragudes siin ja seal süttivaid siniseid tulukesi. Ordin tahtis neid vaadelda lähemalt ja laskus alla, kuid pöördus mõne sammu järel nina ja suud kinni hoides kiiresti tagasi. Ta ütles, et hakkas lämbuma väävli ja kloori aurudest; need aurud täitsid õhu, mis oli kuum nagu ahjus.

Binokliga võis näha kõikjal põhja mustal pinnal kollaseid ja valgeid ribasid ja laike, arvatavasti väävli ja salmiaagi sademeid.

«Noh, Pavel Nikolajevitš,» ütles Ordin Kostjakovile, kui oli hinge tõmmanud, «nüüd ei eita ka teie enam, et Sannikovi maa on veel mitte täielikult kustunud kolossaalse vulkaani kraater.»

«Muidugi! Igast küljest orgu piiravad basaltjärsandikud, geisrid ja mulleajavad järved lõunas, keevad järved ning fumaroolid põhjas ja see mürgine auk — kõik see ei jäta enam vähimatki kahtlust,» kinnitas Gorjunov.

«Kuid onkiloonid elavad siin ometi juba nelisada aastat, vampud ja metsloomad aga veelgi kauem. Lõuna pool on lopsakas taimestik, järelikult pole vulkaan juba ammu enam tegutsenud,» vaidles vastu Kostjakov.

«Kahtlemata. Kuid selge on ka see, et ta tegevus on lakanud järk-järgult lõuna poolt põhja poole, sest vulkaanilised tunnused on siin märksa selgemad. Võib olla, et sel ajal, kui vampud juba asustasid lõunapoolset osa, voolas põhja pool veel laava . . .»

«Onkiloonid seda enam ei näinud,» kinnitas Ordin. «Nemad tunnevad üksnes «maa-aluste vaimude» suitsu.»

«Aga kas vulkaan ühel ilusal päeval ei või oma pikast unest ärgata ning pahandust tekitada?» küsis Gorjunov.

«Täiesti võimalik. Sõna tõsises mõttes võib kustunuiks nimetada üksnes neid vulkaane, mis pole tegutsenud tervete geoloogiliste perioodide jooksul ja on juba enamvähem lagunenud. Kõigi ülejäänute suhtes ei või kindel olla ja neid on õigem nimetada uinuvaiks, sest nad või-

vad ärgata. Teame näiteid, kus kustunuks loetud vulkaanid äkki hakkasid tegutsema. Meenutage Vesuuvi, mille tiheda metsaga täiskasvanud kraatris varjas end ülestõusnud orjade juht Spartacus. Keegi ei pidanud seda mäge vulkaaniks ja selle tegevusest polnud säilinud isegi legende. Ja äkki ärkas see meie ajastu 79. aastal ja hävitas Herculaneumi ja Pompeji ning tegutseb sellest ajast peale meie päevini.»

«Aga Mont Pelé mägi Martinique'l,» meenutas Gorjunov. «Kuni kaheksateistkümnenda sajandi keskpaigani ta magas ning pärismaalased ei teadnud midagi ta endisest tegevusest. Siis hakkas ta virguma ja virgus poolteistsada aastat, avaldas vaevalt elumärke ja alles kahekümnenda sajandi algul toimus hirmus purse, mis mõne minutiga hävitas terve Saint-Pierre linna ja kolmkümmend tuhat inimest.»

«Kummastki Ameerikast, Sunda saartelt ja Kamtšatkalt võib selliseid näiteid tuua veel palju,» lisas Ordin.

«Siinse vulkaani ärkamine oleks onkiloonide õnnetus,» tähendas Kostjakov.

«Olenevalt sellest, kuidas ja kus uueneb ta tegevus. Kui see piirdub orukatla põhjapoolse osaga, mis ka praegu on viljatu ning asustamata, ja kui see pole tugev, siis võivad onkiloonid vulkaani läheduses rahulikult edasi elada. Kui aga pursked algavad lõuna-osas, siis võib oodata kõige halvemat.»

«Mulle näib,» arvas Ordin, «et niisugune fumaroolide, keevaveejärvede ja geisrite rohkus orus näitab, et vulkaaniline tegevus võib uuesti alata kui mitte täna, siis homme, ühe sõnaga, igal ajal, olgugi et praegu oru seisukord onkiloonide jutu järgi püsib juba sadasid aastaid. Kuid nemad külastavad seda kohta ju väga harva ja nende teated ei ole kindlad. Siin on vaja õiget vaatlust.»

«Noh, loodame, et meie ajal siin midagi ei juhtu ja Sannikovi maa kõigi oma elusate kivististega jääb veel sajandeiks püsima,» soovis Gorjunov.

Rändurid läksid ringi ümber gaasiga täidetud nõo ja jõudsid varsti oru põhjapoolsele servale, mis kujutas enesest niisama püstloodset või astangulist basaldist järsandikku nagu teisteski kohtades. Silma järgi otsustades

tõusis ta mitte vähem kui tuhande meetri kõrgusele. Taimestiku, isegi samblikkude täieliku puudumise tõttu jättis see koht veelgi süngema mulje. Kuid ringi vaadates nägi vaatleja veelgi hämmastavamat vaatepilti. Musta seina jalami lähedalt kulges Tuhande Suitsu oru valge sein, millesse ühinesid kauguses aurusambad. Aurusein polnud liikumatu, vaid hõljus ja rullus kergelt, ja madalamale vajunud päikese paistel sätendasid selle lainelisel harjal kord siin, kord seal vikerkaared, liikudes ühest kohast teise.

Ühes kohas köitis rändurite tähelepanu musta seina jalamil pikk valge vööt.

«Imelik, kas tõesti see on ülevalt varisenud lumi?» oletas Gorjunov.

«Ei, see pole lumi, vaid mingisuguse valge kivimi paljand,» ütles Ordin binoklisse vaadates. «Ja see on üleni auklik, nagu oleks seda näritud. Kas vampud ei hangigi siit enestele ränikive?»

Rutati sellele kohale ja selguski, et basalt asus siin lumivalgel kobedal marmoril, mis ulatus kahe- kuni kolmesaja meetri pikkuselt kolme kuni nelja meetri kõrgusele oru põhja kohale. Marmoris leidus hajusalt üksikult või pesade ja kihtidena musti, halle ja valgeid ränikive. Viimaseid vampud siit hankisidki, olles odaotste ja kaabitsatega kogu marmorijärsandiku auklikuks uuristanud.

«Noh, siin ongi avastus, mida me vajasime, et vulkaani tekkimise aega kindlaks määrata,» ütles Ordin, olles uurinud valget seina. «Ma leidsin mõne, olgugi halva kivistise, mis näitavad, et see on ülemkriidiaja ladestu. Järelikult ei tekkinud vulkaan mitte enne tertsiaarajastut, kui Põhja-Siberis mitmes kohas voolasid maa seest välja veel samad basaldid. Tuleb veel otsida, ehk leidub paremaid.»

Nende sõnadega ronis Ordin järsandiku ühte sügavamasse süvendisse ja hakkas haamriga töötama. Teised sorisid jalamile pudenenud valge liiva kuhjades. Isegi onkiloonid võtsid osa otsimistest, kui neile näidati üht leitud karplooma kivistist ja seletati, mis see on. Äkki aga katkesid haamrilöögid ja varsti ronis Ordin süvendist välja, öeldes:

«Kas teate ka, et siin sügavuses toimub võimas tegevus. Olge vagusi, pange kõrv vastu järsakut ja kuulatage. Kõige paremini on kuulda muidugi süvendis, kus mina olin.»

Gorjunov ja Koštjakov ronisid süvendisse ja surusid kõrva vastu seina. Nad kuulsid maa sügavusest kostvaid kord lühikesi, kord pikemaid lööke, nagu töötaksid seal kuskil kaugel tohutud sepikojad. Näis, nagu taotaks raskete vasaratega vastu kõva metalli. Kalju võbises kergelt ja oli näha, kuidas aeg-ajalt eraldusid valge seina küljest üksikud lubjapao kristallid, millest koosneb marmor.

«Küll aga töötavad seal all!» ütles Gorjunov süvendist välja ronides.

«Kas pole ehk aeg siit heaga põgeneda?» küsis Kostjakov erutatud häälega.

«Arvate, et see on vulkaani peatse tegevuse alguse tunnus?» naeris Ordin. «Kui me oleksime käinud siin varem ja helisid poleks kuulnud, siis oleks võinud seda tõesti pidada maa-aluse tegevuse tugevnemiseks. Kuid isegi niisugusel juhul pole midagi karta, sest ärkamine võib kesta päevi, nädalaid, kuid ja aastaid.»

«Ja isegi sajandeid, nagu juhtus Mont Pelé mäe juures!» lisas Gorjunov.

Onkiloonid, teada saanud, millest võõramaalased räägivad, ronisid üksteise järele süvendisse ja väljusid sealt erutatuina. Nüüd olid nad rohkem kui kunagi varem veendunud, et siin maa all elavad kurjad vaimud. Need löögid, seina vappumine, tulukesed nõos, tuhanded suitsud, keevad järved, taimestiku täielik puudumine — see kõik kokku hirmutas neid sedavõrd, et nad tungivalt paluma hakkasid, et enne öö saabumist sellest õudsest kohast lahkutaks.

Oli juba hilja, päike kadus põhjapoolse kõrge järsandiku taha ja tihe vari laskus oru sellele osale. Peale selle lähenes läänest suur must pilv, udu aga pidi siin muutuma eriti tihedaks. Udus ja videvikus oli kerge teed kaotada ja maaprakku või keevasse järve sattuda.

Ja tõesti, vaevalt jõuti kilomeetri võrra järsakust eemalduda, kui kogu taevas kattus pilvedega ja hakkas sadama peenikest vihma. Kogu ümbrus mattus udusse.

Muutus täiesti pimedaks ja tahes või tahtmata tuli peatuda hirmuäratava nõo naabruses keeva järve ääres, kus oli võimalik õhtusööki ja teed keeta, sest mingisugust põletismaterjali neil ei olnud. Võõramaalaste rahu mõjus ka onkiloonidesse ja kõik lasksid järve kaldal lamades rihmakeste või odade otsas olevad lihatükid vette, kusjuures räägiti ainult sosinal. Gorohhov oskas isegi suppi keeta. Ta pani liha katlasse, lisas soola ja tangu, ammutas vett ja asetas katla poolest saadik järve. Supp polnud halb ja mis kõige tähtsam, soolases vees keenud liha oli maitsvam kui otse järves keenud tükid. Ka tee oli küllaltki maitsev.

Pärast õhtusööki heitsid onkiloonid tihedasse hunnikusse ja uinusid, varjates end vihma eest kilpidega. Välja pandi valvurid. Võõramaalastele ehitasid nad härja nahast ja odadest varjualuse. Kuid rändurid tahtsid vaadata nõo tulesid öösel ja nad läksid vaikselt, kedagi äratamata, sinna. Tänu sügavusest tulevale soojusele ei olnud nõo kohal udu. Nõgu kujutas enesest musta auku, mille põhi oli igas suunas läbi põimitud siniste tulukeste joontest. Kohati ühest kohast teise liikuvatena, kord kustuvatena, kord suitsevatena pakkusid nad väga imelikku ning köitvat vaatepilti.

Et paremini näha, heitsid kõik neli nõo äärele maha ja tundsid äkki tugevaid tõukeid: maa värises nende all.

«Maavärisemine!» hüüdis Kostjakov püsti karates. Kuid ta pidi uuesti maha heitma, sest püsti seista oli võimatu, maapind kõikus liiga tugevasti. Oli kuulda summutatud kõminat, nõos aga võbisesid tuled: kord täiesti kustudes, kord uuesti süttides. Oru servast kuuldus mürinat: mitmes kohas vallandusid ja kukkusid kivimürakad. Kõik need helid tekitasid pimeduses ja udus kohutava mulje.

Umbes saja sammu kaugusel olevast laagrist kuuldus hirmukarjatusi ning Annuiri hädakisa, kes oli virgunud ja märganud, et Ordin ja teised valged mehed on kadunud. Onkiloonid arvasid, et valged nõiad jätsid nad õuduste maale maha, ise aga kadusid igaveseks. Inimeste hääled, saadetuna koerte ja emahuntide ulumisest, moodustasid õudse kontserdi. Ebausklikud inimesed sattusid täielikku segadusse ega teadnud, mis ette võtta.

Kui maapinna võnked vaibusid ja sai juba püsti tõusta, ruttasid rändurid laagrisse, mida nüüd võis isegi absoluutses pimeduses kuuldaoleva karjumise järgi kergesti üles leida. Valgete ilmumine rahustas kohe kõiki ja kui Gorjunov oli jutustanud, kus nad olid olnud, hakkas onkiloonidel isegi natuke piinlik. Annuir langes Ordinile kaela ja peitis oma nutetud näo ta rinnale. See vahejuhtum ajas kõigil une ära ja Gorjunov kasutas juhust, et onkiloonidelt küsida, kas ka varem on maavärisemisi esinenud. Ilmnes, et see nähtus oli neile tuttav. Vahel, harilikult talvel, olid nad tähele pannud, et maa kergelt väriseb, onnide palgid nagisevad, ja et pragude vahelt pudeneb mulda pähe.

«Ja praegu on niisamuti!» ütles Gorjunov.

«Ei, see pole seesama!» vaidlesid onkiloonid. «Kunagi ei ole juhtunud, et maa nii tugevasti kõigub, et ei saa püsti seista. Seepärast me nii ehmusimegi. Kui aga märkasime, et te olete kadunud, arvasime, et olete meid sellesse õudsesse kohta maha jätnud ja et maa-alused vaimud, kes maad kõigutavad, kargavad kohe pragudest välja ja viivad meid maa-alusesse kuningriiki.»

Maa kõikumised enam ei kordunud ja rändurid tulid tagasi oma varjualusesse, mis tuli taastada. Juba esimese tõukega olid odad viltu vajunud ja nahk Annuirile peale langenud, teda äratades ja ehmatades. Onkiloonid ei söandanud enam magama heita. Lõkke puudumine suurendas nende ebausklikku hirmu, peale selle puhkes oru lõunapoolses osas äike, mis oli Sannikovi maal väga haruldane nähtus. Seal sähvisid silmipimestavalt välgud ja kõrgetest järsakutest vastu kajades kordus müristamine mitmekordselt. Hunnikusse kogunenult pomisesid vahvad sõjamehed nõiasõnu, kuni muutus juba täiesti valgeks, tänu selginenud taevale ja udu laiali ajanud tuulele. Alles siis nad uinusid.

VAMPUDE JUMALAD

Udu puudumine sel hommikul, mis vihma järel ja tuule tõttu oli üsna jahe, võimaldas asuda tagasiteele varem, mille üle onkiloonid olid väga rõõmsad. Kuid

enne seda tuli veel kord kasutada keevaveejärve, et liha keeta ja pikaks teekonnaks keha kinnitada. Lahkumise eel viskasid onkiloonid mõne lihatüki järve ja kummardasid seda kolm korda.

«Sõjamehed tänavad maa-aluseid vaimusid selle eest, et nad neid öösel vaid hirmutasid, aga kurja ei teinud,» selgitas Annuir.

Tuttavate järvede ja pragude juures peatumata, mööda salk keskpäevaks Tuhande Suitsu orust, ja kui ilmus nähtavale esimene taimkate, selginesid onkiloonide näod täielikult, muutusid niisama lahkeks ja rõõmsaks nagu alati. Oli näha, et pealiku käsul võõramaalasi hirmsasse orgu saates olid nad toonud suure ohvri ja ootasid kõige halvemat. Kuid neil tuli tuua ka teine ohver. Saabunud metsavööndisse, tahtsid võõramaalased võimalust kasutada ja veel kord tungida vampude maale, et näha imelikke «pea küljes oleva viienda jalaga» loomi, keda vampud kummardasid. Küsitluste põhjal otsustades elasid need loomad kuskil hirmsa oru läheduses.

Vastu tahtmist pöördus salk kagusse. Kolm luurajat koos koertega saadeti ette. Jälle möödusid tuttavad pildid: järvedega lagendikud ja enam või vähem laiad metsaribad, mis muutusid jälle kõrgemaks ja tihedamaks. Umbes kuue kilomeetri järel peatasid luurajad salga teatega, et «jumalad» söövad lähimal lagendikul. Ettevaatlikult mööda metsa serva hiilides jõuti loomadele päris lähedale. Saja sammu kaugusel metsa servast oli näha nelja suurt looma, kelledes polnud raske ära tunda elevantide perekonna esindajaid. Täissöönuna puhkasid nad pärastlõunasel päikesepaistel, seistes rippuvate lontidega liikumatult paigal, ainult vahetevahel sabadega vehkides või suuri kõrvu liigutades. Keha oli neil kaetud üsna pika, kuid hõreda punakaspruuni karvaga. Kaks looma olid suuremad, kaks väiksemad. Viimased erinesid just kihvade poolest, mis olid lühikesed ja sirged, kuna täiskasvanuil need olid otstest tugevasti üles ja sissepoole painutatud.

«Pole kahtlust, et need on mammutid,» ütles Gorjunov.

«Tahaks vaadata, kuidas need peletised vabaduses jooksevad,» ütles Kostjakov. «Kõik me oleme elevante näinud ainult loomaaia kitsas aedikus, kus pole jooksmiseks ruumi.»

«See oleks muidugi huvitav. Kuidas neid aga jooksma sundida?»

«Ma arvan, et nad ehmuvad paukudest.»

«Kahtlane, sest nad ei tunne tulirelva mõju. Ja peale selle võime äratada valvurite tähelepanu, kes elavad kuskil läheduses.»

«Noh, vampud ehmuvad laskudest rohkem kui mammutid, sest nad on nendega juba tuttavad.»

«Tasa, seal nad ongi!» ütles Gorjunov vastasolevale metsaservale näidates.

Sealt väljusid lagendikule kaks täiskasvanud vamput ja üks poiss mingisuguse kandamiga seljas. Mammutitele lähenenud, asetasid nad kandami maha, laskusid siis ise põlvili ja tegid loomadele mõned maani kummardused. Mammutid virgusid nende lähenemisel, läksid vampude juurde ja hakkasid lontidega vehkima ning kuuldavale tooma hääli, mis meenutas valju röhkimist. Lõpetanud kummardused, keerasid vampud oma kandamid lahti, mis osutusid mingisuguste juurtega täidetud nahkadeks. Nad laotasid need mammutite ette rohule maha, kes kohe hakkasid juurikaid kahe- või kolmekaupa korraga lontidega haarama ja suhu toppima. Selgus, et üks vampu oli naine. Ta oli oma kandami avanud kahe noore mammuti ees, mees ja poiss aga kostitasid vanu. Loomad tegid juurtele varsti lõpu peale ja nõudsid tugeva röhkimisega lisa, lonte vampude poole sirutades. Viimased kordasid oma kummardusi, haarasid äkki nahad ja pistsid kogu jõust metsaserva poole jooksma. Nüüd õnnestus Kostjakovil näha seda, mida ta soovis: mammutid jooksid ettesirutatud ja konksutaoliselt ülestõstetud lontidega, laialiaetud kõrvade ja kergitatud sabadega raskes traavis vampudele järele. Kuid see oli nähtavasti lihtsalt tänuavaldus kostitamise eest, sest nad oleksid võinud vampud tabada ja nad puruks tallata, kui nad seda oleksid tahtnud. Nad saatsid viimaseid ainult metsa servani, siis aga pöördusid pasunahääli kuuldavale tuues väärikalt tagasi.

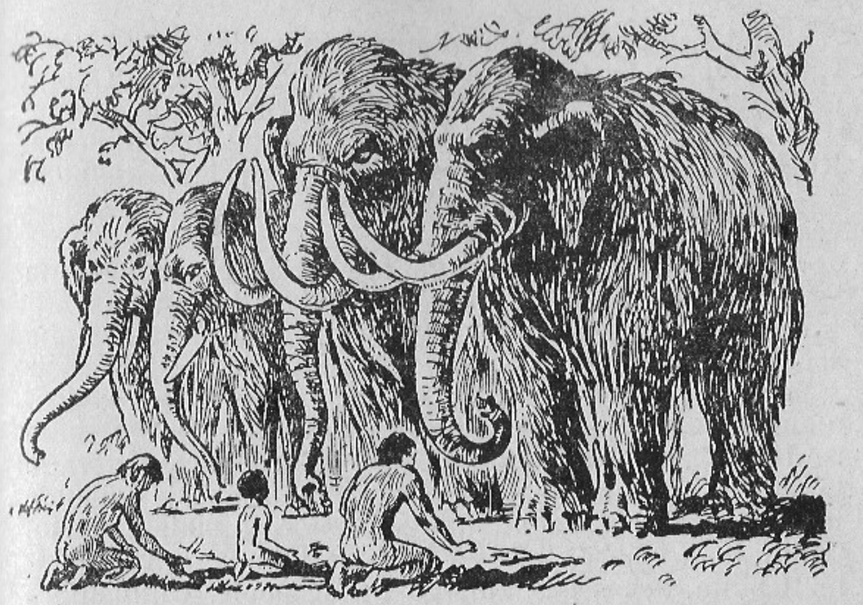

Kui vampud olid mammutite lähedale jõudnud, panid nad kandamid maha.

Kogu salk jälgis huviga seda söötmise ja kummardamise stseeni. Kui vampud olid aga kadunud, hakkasid onkiloonid rändureilt paluma, et need ühe mammuti maha laseksid. Mammuti paksu nahka hindasid nad kõrgelt kui parimat kilbimaterjali, kuna kihvad olid samasuguseks materjaliks oda- ja nooleotste ning nugade valmistamiseks. Mammutit kätte saada õnnestus neil äärmiselt harva. Vampud kaitsesid oma jumalaid, mispärast nende peale jahti pidada õnnestus vaid suurte sõjakäikude ajal vampude vastu. Kuid ka neil juhtudel oli raske vanu loomi odade ja nooltega tappa ning neil õnnestus ikka ära joosta. Nüüd võis juhust kasutada, sest võõramaalastel olid käes kohutavad välgud, mis külvasid surma.

Ordin toetas onkiloonide palvet: ta tahtis looma lähemalt vaadelda ja seda mõõta.

Kostjakovile meenus lapsepõlves loetud lugu sellest, et elevandi lont on väga maitsev toit, ja ta ühines samuti palujatega.

«Kuid vampud maksavad jumala tapmise eest kätte,» vaidles vastu Gorjunov. «Valvurid koguvad kokku kogu jõugu, kes meile siis kallale tungib.»

«Ma arvan, et pauke kuuldes jooksevad nad minema. Kuid teaduse huvides ja selleks, et meie ustavatele teekaaslastele meelehead teha, võiks siiski riskeerida,» vastas Ordin.

«Seda kolossi lõhkekuuliga ära ei tapa. Haavatuna aga satub ta marru ja meil võib halvasti minna.»

«Kihutame temasse kaks või kolm kuuli, selle taha asi seisma ei jää!»

Gorjunov nõustus selle haruldase ja peaaegu kodustunud looma tapmisega nähtava vastumeelsusega, kuid ise ta laskma ei hakanud. Onkiloonid rõõmustusid väga ja jäid suure huviga jälgima valgete inimeste välkude tegevust, mis oli suunatud vampude jumalate vastu. Ordin ja Kostjakov lasksid korraga lähima vana mammuti pihta, kes seisis küljega nende poole, valmistudes uuesti tukkuma. Loom vaarus, sööstis edasi, seejärel kargas kõrvale, langes tumedalt röögatades põlvili ja prantsatas seejärel kogu raskusega külili. Ülejäänud kolm paukudest ehmunud mammutit jooksid pisut eemale, seisatasid ja pöördusid tagasi, oodates, et millegipärast mahakukkunud kaaslane tõuseb ja nendega ühineb. Nad kutsusid teda valju pasundamisega.

Jahimehed ja onkiloonid lähenesid haavatud mammutile, kes veel kramplikult lonti ja jalga liigutas. Lähenenud inimesi märgates tõstis ta veidi pead, kuid laskis selle raskelt ohates kohe langeda. Ta väikesed mustad silmad vaatasid justkui etteheitvalt tapjatele otsa. Kuid varsti need kustusid ja ka hääl vaibus. Ordin võttis mõõdulindi ja hakkas mammutit mõõtma. Kostjakov abistas teda ja tegi märkmeid. Korjust ümberpiiranud onkiloonid jälgisid imestusega neid toiminguid, arvates endamisi, et see on nõidumine, mida valged inimesed tapetud jumaluse juures selle hinge lepitamiseks teostasid. Koerad hakkasid aega viitmata suurest haavast nõrguvat ja üle kõhu rohule jooksvat verd lakkuma.

Mammuti mõõtjad ega ka pealtvaatajad ei märganud, et ülejäänud mammutid lähenesid aeglaselt umbes neljakümne sammu kaugusele ja jäid seisma, uurides imelikke kahejalgseid, kes ümbritsesid nende kaaslast, kes ei tahtnud kuidagi enam tõusta. Koerad haistsid esimestena nende lähedust ja tormasid valju haukumisega nende poole. Vaadanud ümber, tardusid inimesed, sest nad ei suutnud otsustada, kas joosta metsaserva poole, ära ootamata mammutite kallaletungi, või alata ise rünnakut. Koerad, jäädes loomadest umbes kümne sammu kaugusele, tõmbasid sabad jalgade vahele ja kiunusid ning haukusid meeleheitlikult, läheneda aga ei söandanud. Loomad vaatlesid imestusega neid jultunud kääbuseid, kes oma haukumisega neid tüüdata julgesid. Lõpuks nad nähtavasti tüdinesid seda kuulamast, pöördusid ringi ja sammusid majesteetlikult lagendiku teisele servale, kus hakkasid puudeokstelt lehti sööma.

Onkiloonid rahunesid ja kui Ordin oli mammuti kirjeldamise ning mõõtmise lõpetanud, asuti naha võtmisele ja liha tükeldamisele. Samal ajal tulid tagasi luurajad, keda kohe peale laskmist oli saadetud vampusid jälitama, ja teatasid, et naabrusesoleval lagendikul nad olid avastanud äsja mahajäetud laagri. Gorjunov tahtis seda vaadata, ta kutsus Gorohhovi ja ühe luuraja enesega kaasa, jättes lihunikutöö teiste teha.

Laager asus keset väikest lagendikku suure, laiaharulise papli all. Puu ümber kasvav rohi oli ära tallatud, maas lebas mitu loomanahka, rohmakalt valmistatud puukaussi, kaks rasket nuia ja mõned odad. Lõke polnud veel täiesti kustunud ja selle kohal asusid poolkõrbenud lihatükkidega vardad. Paukudest ehmunud vampud olid maha jätnud oma lõpetamata õhtusöögi. Igal pool vedelesid äranäritud kondid, oksal aga rippus hobuse tagajalg, otsustades rohule laiali laotatud värske naha järgi.

Laagri üle vaadanud, kavatses Gorjunov juba minema hakata, kaasa võttes vampude toodete näidisena ühe kausi, kui onkiloon ta tähelepanu sellele juhtis, et puu otsas on vampude «pesa», milles võib-olla on peidus jumalate valvurid. Kuid see oletus oli alusetu — vampud poleks oma relvi ja lihavardaid alla jätnud. Nende õhuelamu oli muidugi tühi. Seepärast tahtis Gorjunov seda vaadata ja kõik kolm ronisid üles. See polnud raske, sest puul oli palju oksi. Pesa asus peaaegu ladvas, kus tüvi

hargnes mitmeks lamedaks jämedaks oksaks. Okstele olid asetatud peened notid, nende peale aga oli tehtud lattidest kate, mis kujutas enesest rohmakat lava. Viimase üks osa oli vihma eest kaitstud okstest ja pilliroost punutud katusega. Selle all olid nahad — vampude magamisasemed ja vaibad. Paar nuia, nahkling ja hunnik viskekive ning mõni oda moodustas ulualuse armetu inventari, kus ürginimesed end öösiti kiskjate eest varjasid. Mitmesse külge võrasse tehtud avad olid ette nähtud ümbruskonna, sealhulgas ka mammutite söögikoha vaatlemiseks. Üks osa sellest oli nähtav ja Gorjunov võis eraldada saagi ümber sagivate onkiloonide gruppi.

Kuni külalised pesa ja ümbruskonda vaatlesid, ilmus põõsastest lagendiku servale vampu, vaatas ringi ja vehkis käega, kutsudes oma peitupugenud suguvendi. Kohe ilmus naabrusest naine ja kaks last ja kõik neljakesi suundusid puu juurde. Sel silmapilgul märkas neid Gorohhov ja sosistas ehmunult:

«Jumalate valvurid tulevad tagasi, mis me teeme? Kas tulistame neid?»

Onkiloon oli juba noole tupest välja võtnud ja hakkas just vibunööri pingutama, kui Gorjunov teda käeliigutusega peatas.

«Istume vagusi ja vaatame, mis vampud tegema hakkavad,» ütles ta Gorohhovile.

«Kui nad aga üles ronivad?»

«Päeval pole neil siin midagi teha, kuna nende toit on all.»

«Kuidas me siit aga minema pääseme?»

«Hirmutame neid pauguga! Ah, kurat võtku, mu püss on alla jäänud!»

«Vaat sulle säh! Nad leiavad selle üles ja rikuvad ära.»

«Seda me ei lase sündida, teie püss on ju siin. Minu oma jäi aga teisele poole tüve. Nad võivad seda ka mitte märgata.»

Selle jutu ajal heitsid puu otsas olijad põrandas oleva avause ümber nahkadele pikali, kust võis puualust laagrikohta näha. Puu juurde tulnud, võttis vampude perekond tuleaseme ümber kükakil aset. Naisel oli rinnalaps süles. Umbes kaheteistkümneaastasel poisikesel oli juba

ehtepulgake ninas, kuna umbes kuueaastane tüdruk oli veel moonutamata. Nähes söestunud liha, tõi mees kuuldavale mõne inimhäälega vähe sarnaneva katkendliku heli, kuid poiss sai sellest aru, jooksis kohe metsaserva poole ja tuli sületäie hagudega tagasi. Samal ajal riisus naine tuha kõrvale, paljastas veel hõõguvad söed, laotas nendele haod ja puhus tule põlema. Tüdruk võttis lihavarda ja hakkas põlenud koorikut kõrvaldama ning terveksjäänud liha sööma. Mees leidis maas vedelevate kontide hulgast ränikivi killu, tõusis püsti ja hakkas hobuse jala küljest lihatükke lõikama, visates neid naise kätte. Väikesed raasud sõi ta ise toorelt. Naine torkas liha varraste otsa, vahetevahel liha küljest tükikesi hammustades, poiss aga torkas vardad tule juures maasse ja valvas neid. Äkki hakkas maas lamav imik virisema. Naine tõstis ta üles, surus põlvede vahele ja pistis talle oma ripneva rinna musta nibu suhu, jätkates seejärel askeldamist lihaga.

Äkki katkestas mees töö, jäi kuulatama ning pomises midagi, sõrmega mammutite lagendiku suunas näidates. Naine tõstis pea, nähtavasti häirituna, lapsed kargasid püsti. Tõenäoliselt kuulsid vampud lagendikult kostvaid onkiloonide hääli. Mees viskas ränikivi maha ja tegi tiiru ümber puu, kavatsedes üles ronida ja vaadata, mida lagendikul tehakse. Siis märkas ta oksal rippuvat Gorjunovi püssi. Ta tõi kuuldavale valju hämmastushüüde, mispeale naine ja lapsed ta juurde jooksid. Kõik vaatasid imestusega seda imelikul kombel nende puu külge rippuma jäänud veidrat läikivat kaigast. Nähes, et see pole madu, seisab liikumatult ega tee mingit häält, muutus mees julgemaks ja sirutas selle poole oma käe. Naine aga hoidis teda ehmunult tagasi. Tekkis vaidlus. Lõpuks lükkas vampu naise toorelt eemale, võttis värisevate kätega oksalt püssi, viis selle enesest eemal hoides lõkke juurde, kükitas maha ja hakkas püssi uurima. Naine ja lapsed, veendunud, et imelik asi ei hammusta ja lebab rahulikult põlvedel, lähenesid. Pikkamööda muutus vampu julgemaks, hakkas siledat rauda ja kaba sõrmedega silitama, vaatas püssi suudmesse ja isegi puhus sinna sisse, siis aga hakkas päästikut näppima ja ootamatult kõlas pauk.

Naine kukkus hädaldades selili, imik veeres rohule, sattus kättpidi lõkkesse ja pistis karjuma. Lapsed kargasid eemale ja mees viskas püssi käest. Veel üks hetk ja lapsed pistsid jooksu, naine tõstis imiku maast ja sööstis peast kinni hoides, olles arvatavasti põrutada saanud, ulgudes neile järele. Vampu jooksis mõne sammu kõrvale ja jäi seisma.

Kõik oli vaikne. Tuli põles rahulikult, neid nii kohutavalt ehmatanud ese lebas mõne sammu kaugusel puust liikumatult rohus. Samm-sammult hakkas vampu tagasi tulema — jällegi oli ta õhtusöök rikutud ja liha kõrbes tulel. Ta lähenes lõkkele ja sirutas käe lihavarraste järele. Äkki kõmatas ta pea kohal pikne, midagi lendas lõkkesse ning süsi ja tukid paiskusid laiali.

Nüüd ehmus ka mees tõsiselt. Metsiku hädakisaga jooksis ta metsaserva poole, kus naine ja lapsed olid peatuma jäänud, teadmata mis teha. Nähes mehe põgenemist, jooksid nemadki põõsastesse.

«Noh, nüüd ei tule nad niipea enam tagasi,» arvas Gorohhov, kes oli lõhkekuuli lõkkesse saatnud. «Nüüd on see puu neile alatiseks nõiutud.»

Onkiloon naeris pisarateni, naeris ka Gorjunov. Kõik kolm ronisid puu otsast alla ja võtsid maast püssi. Kuid enne seda süütas onkiloon pesa, nuiad ja odad aga viskas alla lõkkesse. Gorohhov pistis lihapulgakesed maast kõrgele puukoore vahele ja, avastanud kontide hulgast inimese pealuu, pistis selle hobuse jala otsa, mille ta puu otsast maha võttis ja vastu puutüve toetas, asetas pealaele ränikivi, millega vampu oli liha lõiganud, silmakoobastesse aga torkas söed.

«Kui nad varsti siia tagasi tulla julgevad,» ütles ta, «siis pannakse kogu see nali nõiduse arvele ja meie pauke hakatakse veel enam kartma.»

Mammutite lagendikule tagasi tulles kohtusid naljahambad neile juba appi ruttava , ülejäänud salgaga. Kuuldes pauku, seejärel teist ning vampude karjumist, arvasid Ordin ja Kostjakov, et vampud on lahkunute kallale tunginud, ning käskisid onkiloonidel nülgimise katkestada. Teada saanud, milles asi seisis, naersid kõik vahejuhtumi üle.

Lagendikul lõõmasid juba lõkked ja Annuir valmistas õhtusööki. Mammuti lont osutus maitsvaimaks praeks, kuid fileest biifsteek oli veidi vintske, võib-olla seetõttu, et see polnud seista saanud. Liha oli aga nii palju, et katset võis ka hiljem korrata.

Naha, kihvade ja lihaga raskelt koormatuna suunduti järgmisel päeval juba otse Amnundaki asula poole, kuhu jõuti alles hilisõhtul.

Onkiloonide pealik organiseeris juba suurt ekspeditsiooni kadumaläinud võõramaalaste otsimiseks. Maavärisemine oli onkiloone hirmsasti ehmatanud, kuna nad taolist ei mäletanud. Mõnes onnis olid katusepalgid õnarast välja põrunud ja koos mätastega ärkavatele inimestele kaela langenud, paljusid seejuures vigastanud ja surmanud mõne lapse. Muldonnidest välja karates nägid ehmunud onkiloonid, kuidas puud kõikusid, ja kuulsid, kuidas järsakuilt mürinal kivimürakad alla varisesid. Maa-alused tõuked paiskasid nad pikali. Siis puhkes äike, millist isegi raugad ei mäletanud, ja vihmavaling kastis inimesi, kes kartsid onnidesse tagasi minna. Vesi rikkus onnide uksed, tegi märjaks magamisasemed ja riided.

Seda õnnetust hiljutise vampude kallaletungiga kõrvutades hakkasid onkiloonid arvama, et nende esivanemate poolt ennustatud õnnetused, mis olid seotud valgete inimeste saabumisega, on tõepoolest juba alanud. Need inimesed olid aga just sel ajal kadunud ja oli teadmata, kas nad veel tagasi tulevad või kaovad niisama saladuslikult, nagu ilmusidki. Trummisignaali peale äärmisest asulast Tuhande Suitsu orgu otsima saadetud salk ei leidnud sealt kedagi ja Amnundak oli väga ärevil. Kadunuid tuli otsida vampude valdusest ja selleks oli vaja kõik sõjamehed kokku kutsuda. Kadunute tagasitulek rahustas kõiki; mammuti nahk, kihvad ja liha aga suurendasid suguharu rõõmu.

Tänu paremale konstruktsioonile ei saanud rändurite onn maavärisemise tõttu peaaegu üldse kannatada, ja selles elas kaks päeva osa pealiku sugukonnast, kuni tema poollagunenud elamut parandati.

PÜHA JÄRV

Šamaan teatas Amnundakile, et võõramaalaste õnneliku tagasipöördumise puhul, kes polnud hädapäevadel onkiloone maha jätnud, tuleb püha järve juures jumalatele ohver tuua. Rändurid, saanud küsitluste varal teada, et sellesse järve voolavad kogu oru veed, olid rõõmsad selle külastamise võimaluse üle. Nad tahtsid selgusele jõuda, kuhu see vesi kaob. Ohverdamine pidi toimuma kahe päeva pärast peale nende tagasitulekut.

Kogu sugukonna sõjamehed eesotsas Amnundakiga ja rändurid asusid varahommikul teele, suundudes edelasse. Salga järel veeti valget ohvripõtra, kelle kõrval sammusid šamaan ja selle õpilane, kes kogu tee käsitrummi põristasid ja nõiasõnu laulsid. Möödunud mitmest lagendikust ja vahepealsetest metsadest, jõuti umbes kahe tunni pärast päris oru serval asuva väikese järve juurde. Kahest küljest koosnesid selle kaldad musta basaltlaava suurtest ja väikestest rahnudest, millede alt kuuldus kõikjal kivirusu all järve voolava vee sulinat. Teiselt poolt kerkisid otse järvest mitmesaja meetri kõrgusele oru serva püstloodsed basaltseinad, mis peegeldusid veepeeglil koos sinitaeva laiguga. Sellesse sügavasse poolkaevu pääsesid päikesekiired isegi suvel kõigest kahekskolmeks varajaseks tunniks, siis kui päike seisis kirdes. Hiljem oli järv kogu aeg sügavas varjus. Peadpööritavasse kõrgusesse ulatuvad mustad seinad, mustad kaldarahnud ja must vesi mõjusid rusuvalt. Mitte asjatult ei pidanud onkiloonid järve pühaks.

Suur tasane kiviplaat, mis asus teistest veidi kõrgemal otse vee ääres, oli ohverdamiskohaks. Šamaan läks koos õpilasega sinna ja vedas kaasa ka põdra. Amnundak, rändurid ja sõjamehed asusid poolkaares ümber plaadi. Trummi tõstes hakkas šamaan seda aeglaselt taguma ja seetõttu, et teisel pool järve asuvatelt püstloodsetelt kaljudelt peegeldus mitmekordne vastukaja, tekkis terve valjude helide kaos. Teadmata, mis on kaja, arvasid onkiloonid, et vaimud vastavad kõikjalt samasuguste helidega. Pärast palvetamist võttis šamaan vöö vahelt lühikese, kuid hoolikalt teritatud ja väljalõigetega kaunistatud luust käepidemega vaheda kaltsedonist noa.

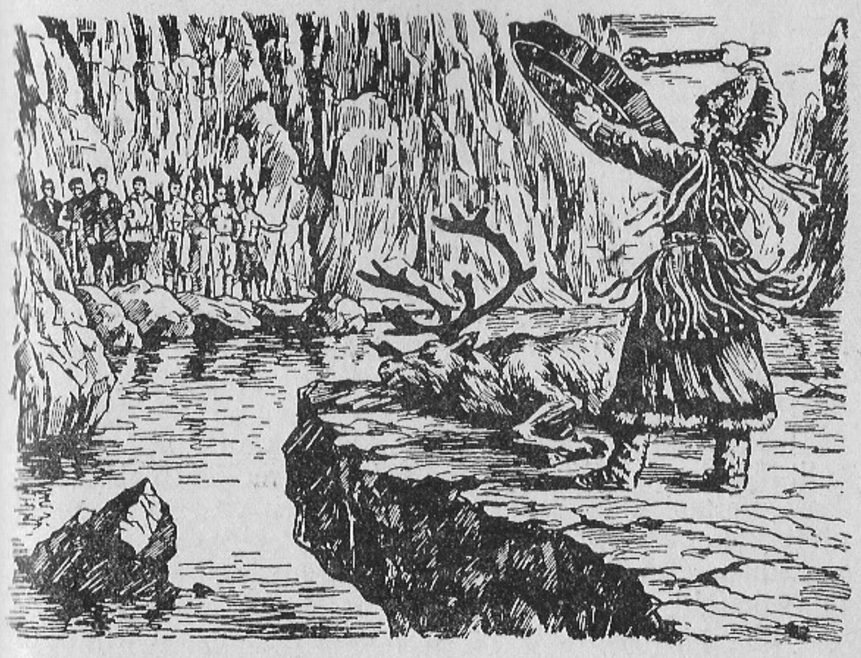

Trummi üleval hoides hakkas šamaan seda aeglaselt taguma.

Nuga sarnanes kujult kinžalliga ja seda tarvitati ainult vereohvri toomisel. Põdral sarvist kinnihaaranud õpilane painutas selle pea maha, šamaan aga lõi talle tugeva hoobi kuklasse, tekitades surmava haava. Sureva põdra kohal algas uuesti trummipõrin. Samal ajal aga tõid kaks onkilooni kerge, neljast peenikesest kuivast palgist tehtud parve ja lasksid selle kiviplaadi serva juures vette. Nende abiga tõukas õpilane põdra parvele ja lükkas selle kaldast eemale. Šamaan jätkas sel ajal trummi tagumist. Ta huuled liikusid, sosistades palveid või nõiasõnu, ühtki heli ei tulnud kuuldavale — püha järve kaldal valjusti rääkimist peeti pühaduse teotamiseks.

Parv hakkas märkamatust voolust kistuna aeglaselt järve keskele ujuma. Lõpuks, peaaegu järsaku jalami juurde jõudnud, hakkas ta ühel kohal tiirlema.

Sügavas vaikuses jälgisid pealik ja sõjamehed parve liikumist. Äkki kuuldus mustast veest summutatud kohi-

nat, järvepind hakkas kergelt lainetama ja parve läheduses kujunes lame lehter. Viimane hakkas enesesse vett imema, nagu oleks ta mingi sügavusse peitunud tohutu koletis. Järk-järgult lehter süvenes, kohin tugevnes, kuuldus vihin ja parv kadus koos sügavusse sööstva veega keerisesse. Palgiotsad ja põdrasarved vilksatasid ning lehter sulgus. Veel minut või kaks oli sellel kohal näha lohku, siis aga rahunes järvepeegel ja oli pealtvaatajate ees niisama sile nagu ennegi.

Kohe pärast seda, kui parv oli musta veekeerisesse kadunud, lõpetas šamaan trummilöömise ja kuulutas summutatud sosinal:

«Püha vesi võttis ohvri vastu!»

Ta kummardas järvele, astus kiviplaadilt alla ja kogu salk läks tagasi. Rändurid võisid nüüd muljeid vahetada. Järv näitas neile piltlikult, kuhu oru vesi kaob: aegajalt, kogunenud sellesse basseini ja ületades vastuseisu, imendus see mingisugusesse maa-alusesse kanalisse, mille kaudu vesi merre voolas.

«Miks peetakse teil järve pühaks?» küsis Gorjunov tagasiteel Amnundakilt.

«Nii ütles šamaan, kes tõi meie esivanemad sellele maale. Tema leidis järve, selle kaldal kõnelesid temaga vaimud ja kuulutasid talle tulevikku. Enne surma käskis ta oma keha matta selle pühasse vette. Sellest ajast peale maetakse kõik šamaanid siia.»

«Kuidas siis seda tehakse?»

«Surnud šamaan asetatakse, trumm käes, samasugusele parvele, mida te äsja nägite. Jalutsisse pannakse kauss andidega, peatsisse ohvripõdra pea, selle nahaga aga kaetakse šamaani keha. Uus šamaan seisab ohvriplaadil ja palvetab, kogu suguharu sõjamehed viibivad juures. Parv liigub vee peal edasi-tagasi — šamaan jätab oma rahvaga hüvasti. Siis haarab vesi surnu ja viib ta sügavusse, nagu te nägite.»

«Ja mitte midagi ei tule tagasi? Kas tõesti ei tõuse nahk, palgid ega trumm veepinnale?»

«Ei, kõik kaob jäljetult. Ja kui vesi paiskakski midagi tagasi, oleks see tunnuseks, et šamaan ei ole vaimudele millegipärast meelepärane olnud või on oma eluajal midagi halba teinud.»

«Kuidas talitatakse siis, kui šamaan sureb talvel? Järv ju külmub kinni?»

«Püha järv ei külmu, kaldakividel on küll lumi, vesi aga jääga ei kattu.»

Gorjunov võis seda nähet seletada üksnes sellega, et maa-alusesse avasse voolab perioodiliselt vesi, mis haarab enesega kaasa ka veepinnale tekkinud õhukese jää.

Asulasse tagasi jõudnud, veetsid rändurid peaaegu terve kuu oma onnis, sest Amnundak ei nõustunud neid enam kaugetele ekskursioonidele laskma. Nad käisid ainult lähimatel lagendikel ja metsades, jälgisid loomade elu ja taimestiku arenemist, võtsid osa väikestest jahiretkedest või tegelesid järvedel kalapüügiga, et tutvuda selle selgrooliste klassi esindajatega. Seejuures saatis neid alati mõni onkiloon. Muide polnud ka ilmastik pikkadeks ekskursioonideks soodus. See esimene suvekuu oli Sannikovi maal kõige vihmasem; taevas kattus sageli pilvedega ja tibas vastikut peent vihma. Kuid ka vihmaste ilmadega ei saanud igavust tunda; viis noort naist onnis hoolitsesid, et seda ei oleks. Pidevalt arenev onkiloonide keele oskus, mis oli tingitud sagedastest jutuajamistest, võimaldas vabamalt vestelda ja onkiloonide harjumuste, kommete, eluviisi ja muistendite kohta rikkalikke andmeid koguda.

Kirjakeel sellel rahval puudus, kuid oli võimalik üles kirjutada paljusid suusõnalisi pärimusi ja muinasjutte. Keelt küllaldaselt tundma õppinud, kutsusid rändurid enda poole naaberasulate rauku või külastasid ise neid samal eesmärgil. Neid huvitasid ka rahva usulised vaated ja selles suhtes oleks šamaan kui kultuse säilitaja neile kõige rohkem võinud jutustada, kuid see keeldus sellest kategooriliselt ja suhtus üldse võõramaalastesse varjatud vaenulikkusega. Lihtrahval aga oli selle kohta üsna udune või isegi vasturääkiv ettekujutus, mis peajoontes seisnes usus, et taevas ja üldse õhus, pilvedes ja taevatähtedel on olemas head, vees ja maa all aga kurjad vaimud.

Selle aja jooksul õnnestus kahel ränduril ainult üks kord külastada Nikiforovit, kes elas koos koertega erakuna lumes, tegeldes jahipidamise, lihakuivatamise ja talveks puude varumisega. Et temalt äärmise vajaduse

puhul kiiresti teadet saada või seda temale saata, viidi Nikiforovi juurde Valge, tema juurest aga võeti Kirju, kes võisid täita sidepidaja ülesannet. Eriti suure ohu puhul pidi ta süütama hange kohal asuvale astangule lõkke, mille tuld ja suitsu võis asulas kergesti märgata.

Valmistudes Sannikovi maal talvitamisele, tundsid rändurid loomulikult huvi talve iseloomu üle ja küsitlesid onkiloone. Viimaste jutu järgi saabus septembri algul kiiresti sügis. Päike valgustavat orgu siis vaid kuue kuni seitsme tunni jooksul, tõustes õige vähe lõunapoolse serva kohale. Lehed kolletavad ja langevad maha. Onkiloonid varuvad hoolega talveks kütust. Ilmad on sageli halvad ja aeg-ajalt sajab lund. Oktoobri algusest peale päike enam orgu ei paista, kuid keskpäeval on veel mõni tund valget aega. Lõunatuuled toovad lumetorme, põhjatuuled — vihma ja udu. Onkiloonid peavad viimast jahti talviste tagavarade soetamiseks. Sama kuu keskpaigast peale päeva enam ei ole, videvik kestab ainult tund või kaks. Ilmad muutuvad sombuseks, sundides inimesi viibima onnides. Novembri algusest kuni jaanuari lõpuni kestab polaaröö, mida valgustab selge ilmaga ainult kuu ja virmalised, mida onkiloonid kirjutavad surnute hingede arvele. Lõunatuuled toovad sel ajal külma ja selget ilma, lääne- ja idatuuled — lumetormi, põhjatuuled aga sula ja vihma. (Seda üles kirjutades lisas Gorjunov: «On selge, et see talvine soojus on tingitud keevaveejärvedest ja oru põhjapoolse serva fumaroolidest.») Tänu sellele ei saa koguneda väga palju lund ja põdrad, samuti metsloomad, leiavad endale lagendikel taimset toitu. Kõige rohkem koguneb lund oru servadesse kaljurahnude alla, kus see püsib kuni hiliskevadeni. Need kolm pimedat kuud on onkiloonidele kõige igavamad, sest nii tuisuga kui ka vihmaga tuleb istuda onnides. Kuupaistelistel öödel käidi jahil, eriti just põtru kimbutavaid hunte küttimas.

Veebruari algul hakkab lõunast kumama valgus, orgu aga hakkab paistma päike alles märtsi alguses. Päev pikeneb kiiresti, muutub soojemaks ja selle kuu lõpust algab hoogne kevad: lumi kaob, ilmub rohi ja loodus ärkab. Aprilli keskpaiku hakkavad haljendama metsad.

JAHT SULGIVATELE LINDUDELE

Juuli algul on noored linnud järvedel juba suuremaks kasvanud ja algab hanede ning partide sulgimine, mil nad kaotavad lennuvõime ja peidavad end järvede pilliroogu. Kõik põhjamaa elanikud kasutavad seda aega lindude massiliseks küttimiseks ja onkiloonid ei moodustanud siin erandit. Iga asula kasutuses oli kaks või kolm järve. Kaldale ehitati juba varakult aedikud, mis kujutasid enesest peenikestest lattidest tara. Latid olid maasse pistetud üksteisest niisuguste vahedega, et part ei saaks nende vahelt läbi pugeda. Vee äärest algasid kaks seina, mis olid teineteisest umbes saja sammu kaugusel, kuid edasi peagi teineteisele liginesid ja muutusid kitsaks koridoriks. Koridor viis juba igast küljest kindlamini tarastatud platsile.

Määratud päeva varahommikul piirasid kogu suguharu liikmed, peale imikute ja kõige pisemate laste, keppidega relvastatult järve ümber ja hakkasid kisades ning käratsedes alles rohus peidus olevaid linde välja ajama.

«Hei, haned ja pardid!» karjus keegi. «Tulge välja, aeg on supelda!»

«Ronige välja, laisad, vees ootavad teid ussikesed ja kalakesed!» karjus teine.

«Ja meie kepikesed, et teie päid paitada!» hüüdis kolmas.

Müra, kisa ja laste kilkamine, kellele see päev oli suursündmuseks, oli kujuteldamatu. Lapsed sõelusid rohus nagu koerad, kepiga paremale ja vasakule tagudes. Ehmunud linnud sööstsid igast küljest vaba vee poole ja ajajate ees oli kõikjal näha lainetavat rohtu ja pilliroogu, mille vahel liikusid linnud. Mõned neist püüdsid lendu tõusta, võtsid rohu kohal hoogu, maandusid aga kohe, vehkides tiibadega. Partide prääksumine ja hanede kriiskav kaagatamine sulas kokku ajajate kolkimise, kilkamise ja karjumisega. Veelindudest varem sulginud nepid, tikutajad, kiivitajad, koovitajad ja tutkad tõusid ükshaaval ja parvedena õhku ja lendasid läbilõikava kisaga vee ning lagendiku kohal, rebestades veel järve kohal hõljuvat kerget udu. Kui tagaajajad veeni jõudsid, hakkas järv hane- ja pardiparvedest

peatselt kirendama. Ainult üks osa kaldast kahe tara vahel oli inimestest vaba. Et kallas oli kohati soine, panid ajajad sellele lähenedes endile jalga talvel kasutatavad laiad suusad, mis koosnesid painduvatest vitstest raamile karvaga sissepoole kinnitatud loomanahast. Need kergendasid pehmel pinnal liikumist ja rohus peituvate lindude hirmutamist.

Kui järv oli sisse piiratud, tõid onkiloonid aediku vastaspoolsest järve otsast sinna viidud neli kasetohust kokkuõmmeldud paati. Igasse paati istus kaks inimest, üks aeruga, teine kurika ja rihmaga. Paadid eemaldusid kiiresti üksteisest, kuid nende vahele olid tõmmatud vett mööda lohisevad rihmad. Päras istuvad inimesed sõudsid pikkamisi, ninas olijad kergitasid kogu aeg rihma, mis vette laksatades tekitas sulpsatusi ja pritsmeid, hirmutades ujuvaid linde, kes kaagatamise ja prääksumisega järk-järgult aediku poole liikusid. Järve kaldal jätkus ajajate põrgulik müra ja kära, mööda vett aga liikus sulpsuv sein, saadetuna paadisolijate hüüetest. Linnud hakkasid rabelema. Üksikud, tabanud hetke, mil rihm vette langes, tungisid tagasi, kuna teised püüdsid kaldale pääseda. Kui nad aga sellele liiga lähedale ujusid, lasksid ajajad nende pihta nooli ja tabatud linnud rabelesid vee peal ning suurendasid veelgi segadust.

Nii aeti vähehaaval järve tippu sajad linnud. Sedavõrd, kuidas liikusid paadid, muutsid oma asukohta ka kaldalolevad ajajad. Esimesed lähenesid juba tarale, kuid lõpetasid siin lärmitsemise ja peitusid rohusse. Kui järve tipp oli juba lähedal, kahekordistasid paadimehed innukat tegevust, sest nende osavusest sõltus nüüd jahi edu. Linnud kogunesid väiksele platsile hunnikusse. Oli tarvis, et rihmad laksuksid vahetpidamata ja valjult, sest muidu võisid linnud parajat momenti tabades tagasi tormata ja kogu toimingut oleks tulnud uuesti alata.

Kuid esimesed kaldale lähenenud linnud hakkasid juba ette rühkides rohu sisse ronima. Neile järgnesid ülejäänud ja terve voogav hanede ja partide jõgi kulges prääksudes ja kaagatades aediku sügavusse. Niipea, kui viimased linnud olid veest väljunud, kargasid ka paadisolijad kaldale, nendega liitusid lähimad ajajad ja hak-

kasid linde müra ja karjumisega edasi ajama. Lõpuks kogunes kogu linnuparv hunnikusse kokku, kus tara oli tugevam, rohi aga tallatud. Nüüd hakkasid varbaeda piiranud ajajad ja samuti ka lindude kannul tulnud inimesed halastamatult linde maha nottima. Igalt poolt taoti kümnete keppidega õnnetuile lindudele pähe. Raevunud inimeste karjumine, tumedad kepilöögid, tiibade plagin, meeleheitlik prääksumine ja kaagatamine sulasid kokku kujuteldamatuks müraks. Õhus välkusid lakkamatult verised kaikad, tapetute ja veel siplevate lindude hunnikud kasvasid silmanähtavalt. Üksikuil südikamail lindudel õnnestus ajajate jalgade vahelt või läbi taraaukude tagasi järvele või lagendikule tungida.

Onkiloon pöördub jahilt tagasi.

Lõpuks olid kõik maha löödud, sest ainult vähestel õnnestus pääseda, umbkäik oli lindudega täidetud. Korraga vaibus kära: inimesed lõhuvad tara ja hakkavad saaki koguma. Jalad paarikaupa rihmadega kokku seotud, visatakse linnud üle samade kaigaste, mis etendavad nüüd kandepuude osa; kaks inimest kannab laagrisse kaks teivast kolmekümne kuni neljakümne pardipaariga või viieteistkümne kuni kahekümne hanepaariga. Ka lapsed kannavad oma kaigastel koormaid, kuid väiksemaid.

Elamu juures kuhjatakse kõik linnud hunnikusse ja algab uus töö — sulgede kitkumine ja rappimine. Suled kogutakse nahast kottidesse, rupskid laotakse puukoore tükkidele. Põlevad lõkked, kuumutatakse kive, kõik puuanumad on valmis pandud — täna keedetakse rupskitest rikkalikku suppi. Kära, jutukõmin ja laste kisa, kes agarasti aitavad ja segavad kõiki, täidab õhku. Juba tule-

vad tagasi ka paadimehed ja kannavad uusi linnupuntraid. Nad olid järvelt üles korjanud linnud, kes olid tapetud kaldalt ajajate nooltega.

Õhtul, pärast puhastamist, algas lindude tagavaraks suitsutamine. Kuna sool ja anumad puudusid, ei saadud linde muul viisil kaua säilitada. Seetõttu ehitati puukoorest varjualused, nende katuse alla riputati lattidele puhastatud linnud, maha aga süüdati suitsulõke, mida lasti põleda mitu päeva. Hilisõhtul lõppes töö ja söömine, järgmisel hommikul aga tuli sedasama korrata teisel järvel, ülehomme kolmandal. Viivitada ei võinud, sest hoosuled kasvavad kiiresti ja linnud hakkavad lendama, olgugi halvasti. Siis ei aita isegi tarad.

Rändurid võtsid ajamistest osa, kuigi ilma erilise naudinguta. Neile oli talvevarusid samuti tarvis. Nende naised aga võtsid sellest osa vägagi meeleldi. Kuid kolm päeva sellist tööd avaldas võõramaalastele painajalikku muljet: sekeldamine, kära, kaitsetute olendite halastamatu tapmine, tapetud lindude mäed, lõkked, kõigi osavõtjate söömine ja nende aplus ning soov võimalikult rohkem linde hävitada sulasid kokku ebameeldivaks vaatepildiks, ja nad olid õnnelikud, kui jaht lõppes.

Neil ajujahtidel ei osutatud tähelepanu ettejuhtuvatele suurematele ulukitele — nende aeg seisis veel ees. Iga järve kõrkjastikus elas vähesel arvul ka metssigu. Ajujahist kokku aetud, kogunesid nad vana metsiku kuldiga eesotsas hunnikusse ja tormasid rüsinal ahelikust läbi. Neile anti teed ja üksnes mõni vanemaist mahajäänud või kõrvalejooksnud põrsas langes oda- või nuialöögi ohvriks. Metssigadele peeti jahti hilissügisel, millal nad olid rammusamad ja kui kõrkjastikud külma tõttu närtsisid ja varisesid ning sood külmusid. Siis hülgasid metssead need varjupaigad ning otsisid toitu lagendike servadel ja metsas. Sigadele korraldati siis haaranguid ning neid tapeti odade ja nooltega varjenditest, mis kaitsesid kütte nende kihvade eest. Pakane säilitas nende liha külmununa puu otsas. Veel hiljem, juba esimese lumega, peeti ajujahti jänestele, keda oli rohkesti nii lagendikel kui ka metsades.

MURETTEKITAVAD TUNNUSMÄRGID

Juuli lõpust peale laskus päike mitte üksnes oru põhjaserva harjade taha, vaid ka silmapiiri taha: algasid pimedad ööd, mis kiiresti pikenesid. Ilmusid ka esimesed sügise tunnused: kaljujärsakutes pesitsevad piirpääsukesed kogunesid suurtesse parvedesse, noored linnud harjutasid lendamist, valmistudes kaugeks teekonnaks. Ellujäänud haned ja pardid kogunesid samuti parvedesse ning lendasid järvelt järvele. Öised udud muutusid tihedamaks ja rippusid oru kohal kauem.

Rändurid kavatsesid kindlasti talve Sannikovi maal mööda saata ja hankisid jahipidamisega talveks tagavarasid, mida nende naised suitsutasid või kuivatasid, rasva aga sulatasid üles ning kogusid jämedatest sooltest õmmeldud kottidesse. Kuid augustikuu esimese nädala lõpul toimus sündmus, mis oli terve rea teiste, suuri järeldusi omavate sündmuste alguseks. Kaheksanda augusti ööl äratas rändureid tugev maa-alune tõuge. Algul tundus neile unise peaga, nagu oleks keegi kõigest jõust vastu onni ust põrutanud. Pärast kuulsid nad tumedat mürinat, nagu oleks möödunud raske rong.

«Jälle maavärisemine!» taipas Ordin.

Onni valgustas tuhmilt kustuv lõke. Selle vilkuvas valguses võis näha magamisasemetelt tõusnud paljaste meeste ja naiste erutatud nägusid.

Siis kordus tõuge. Kuuldus palkide praginat ning raksumist ja pragude vahelt pudenes mulda. Lõkketuli väratas, tugedel ja lae all rippuvad esemed kiikusid, maa seest kostis kurjakuulutavat sisinat.

«Kuigi meie onn on teistest tugevamini ehitatud, tuleb siiski välja minna!» ütles Gorjunov rõivaid haarates.

Värisevate kätega haakisid naised oma võid ja sööstsid riideid kaenlasse haarates uksest välja. Mehed järgnesid neile, rõivastudes käigul.

Erinevalt tavalisest oli öö soe ja väga selge, tänu tugevale põhjatuulele, mis udu laiali ajas. Lagendikku valgustas kuu, mis rippus juba oru lääneserva kohal. Hoolimata tuule kohinast lähedase metsa lehestikus, oli kuulda kord paremalt, kord vasakult ja eest järsakuilt allavarisevate rahnude mürinat.

Pealiku onnist kostis naiste kisa, laste nuttu ja meeste hüüdeid. Osa selle elanikest põgenes ka juba välja ja pani end riidesse. Kohe järgnesid neile ka ülejäänud ja kõik tunglesid väljapääsu lähedal, murelikult taevasse vahtides ja märkusi vahetades. Amnundak tuli rändurite juurde. Ta oli väga kohkunud.

«Jälle väriseb maa, valged mehed!» ütles ta etteheitvalt. «Suur šamaan rääkis tõtt, et valgete inimeste saabumisega algavad onkiloonide kannatused. Sellest ajast peale, kui teie siia tulite, on maa kaks korda värisenud ja vampud tungisid meile kallale.»

«Kuid vampud on teiega alati sõdinud ja maa on värisenud ka varem ning rohkem kui üks kord!» vaidles vastu Gorjunov.

«Ei, maa pole veel kunagi nii kõvasti värisenud! Ja vaata, kui punane on kuu! See ennustab suurt häda,» vastas Amnundak.

Uus tugev tõuge pani ta tuikuma. Paljud püstiseisjad kukkusid. Kuuldus naiste karjumist ja laste nuttu. Kõigi silmade all varises üks Amnundaki onni längsein tervenisti maha ja tihe tolmusammas paiskus õhku. Puud kõikusid.

«Kas kõik on elamust väljas?» hõikas pealik.

«Kõik, kõik!» kuuldus vastus.

«Ei, mitte kõik!» kostis naisehääl. «Mu ema Matu jäi haigena lamama. Ta ütles, et talle on ükskõik, kus surra.»

«Noh, nii ta siis surigi!» lisas mees. «Katus varises talle peale.»

«Loopige muld ja palgid eemale ja vabastage kähku naine!» käskis Amnundak. «Tooge tuld ja puid ning süüdake lõke.»

Kuid onkiloonid kartsid elamusse minna. Nad hakkasid allalangenud katuselt mättaid maha võtma, kartlikult naaberpalke silmitsedes. Annuir läks vapralt oma onni ja tõi lauatükil välja hunniku hõõguvaid süsi, Ordin ja Gorjunov tõid puid ja varsti rahustas leegitsemahakkav lõke inimesi teataval määral ning kogu sugukond kogunes selle ümber, välja arvatud mõned väljakaevamist toimetavad sõjamehed. Tõuked kordusid ja iga kord jooksid nad eemale, kuigi nende peale enam midagi ei võinud langeda. Maa undas kogu aeg ja puud

kõikusid. Kõik inimesed istusid, sest oli raske jalgadel püsida. Langevate kivide mürin ei vaibunud.

«Onkiloonidele on tulnud suur häda!» sosistas Amnundak tõugetest vappuvasse lõkkesse vahtides. Rändurid märkasid juba enam kui üht vaenulikku kõrvalpilku, mida neile heitsid üks või teine sõjamees ja eriti naised.

Tõugete vaheajal tõusis Ordini kõrval istuv Annuen püsti ja ühines teisel pool lõket istuvate naistega. Tema eeskujule järgnesid Gorjunovi ja Kostjakovi väljavalitud, üksnes Annuir ja Raku jäid paigale.

«Muutume nagu katkuhaigeteks!» ütles Gorjunov poolel häälel seltsimeeste poole pöördudes.

«Pole viga, varsti tõuseb päike, kõik rahunevad ja unustavad õise hirmu!» vastas Kostjakov muretult.

«Kuu aga on muutunud veelgi punasemaks!» tähendas Ordin. «Vist on varisemiste läbi palju tolmu õhku tõusnud.»

Eriti tugev tõuge veeres valju kõminaga mööda orgu ja puistas isegi puud lõkkes laiali. Uuesti kostsid hirmukarjatused. Mõned kükakil olnud inimesed kukkusid pikali. Koerad ulusid kaeblikult. Pealiku onn varises tumeda prantsatusega täiesti kokku, välja arvatud keskpostid, mis olid nüüd tolmupilvedest ümbritsetud. Töötavad sõjamehed kukkusid pikali, seejärel kargasid üles ja jooksid laiali.

«Hukkume, maa hävib, meie rahvale tuli lõpp!» halisesid mehed ja naised. Viimased surusid rinnale nutvaid lapsi. Kõigi päraniaetud silmadega näod väljendasid õudset hirmu.

Kui varisemismüra vaibus, tekkis lagendikul õudne vaikus, sest ka tuul oli äkki lakanud. Tahtmatult jäid kõik kuulatama. Vaikust häirisid kauged, kuid selgelt kuuldavad käsitrummihelid, mis mõjusid onkiloonidele maagiliselt. Nende näod selginesid, silmad ahenesid ja mõned neist ohkasid valjusti.

«Meie šamaan elab! Šamaan kutsub maavaimusid rahunema!» oli kuulda rõõmuhüüdeid.

See tugev tõuge osutus tõepoolest viimaseks ja pärast seda ei osutatud nõrgematele enam tähelepanu. Inimesed jäid lõkke ümber tukkuma. Neid äratas naaberasula sõjatrumm, mille kord lühikesed, kord pikad löö-

gid vaheldusid teineteisega ja kostsid selgesti öövaikuses. Samasuguselt põrisesid teised, kaugemate asulate trummid. Kõik väratasid ja kuulasid pingsa tähelepanuga. Kui see sünge muusika vait jäi, ütles Amnundak Gorjunovile etteheitvalt:

«Palju meie elamuid on täna öösel hävinud. Surma on saanud mitu naist ja last, paljudel on luud murtud, purunenud on majakraam ja relvad. Suur häda on meid tabanud, valged mehed! Teie ei tahtnud seda kõrvale juhtida. Näete, teie elamu on terve, minu oma aga kokku varisenud.»

«Sellepärast et teie ehitate oma elamuid väga halvasti,» vastas Gorjunov pahaselt. «Edaspidi ehitage vastupidavamalt, siis ei lange nad sisse ega mata enda alla ka inimesi.»

«Põlvest põlve on elanud inimesed meie elamutes ja kunagi pole juhtunud, et nad oleksid kokku varisenud!» vaidles vastu pealik. «Ei, kui häda on käes, ei aita miski. Meie pole nõiad.»

Ta tahtis lisada «nagu teie», kuid taltsutas end. Rändurid mõistsid teda muide täiesti.

Samal ajal olid rahunenud sõjamehed lõpuks üles kiskunud esimesena kokkuvarisenud muldonni seina ja tõmbasid selle alt välja vana Matu, kes oli muidugi surnud. Ta tütar ja kaks teist naist süütasid eemale eraldi lõkke, asetasid surnukeha selle kõrvale ja alustasid taganutmise rituaali, ülistades ta eluajal kordasaadetud heategusid. Teised jätkasid rahulikult lõkke ääres tukkumist. Amnundaki käsul andis trumm asulatesse edasi teate pealiku muldonni hävimisest ja ühe naise surmast.

Lähenes koidik ja rändurite silmad hakkasid kinni vajuma. Nähtavasti oli maavärisemine lõppenud ja nõrku tõukeid oli tunda üha harvemini. Onn oli katsumise välja kannatanud ja sellesse võis tagasi pöörduda. Kui rändurid kokkuräägitult tõusid ja oma elamu poole suundusid, saatsid neid mõnede ärganud onkiloonide kadedad ja osalt vaenulikud pilgud. Amnundak tukkus, nägu põlvedele toetatud. Valgetele meestele järgnesid üksnes Annuir ja Raku, teised naiste hulgast ei liikunud paigast, Annuen aga oli juba varem liitunud nutjatega. Gorjunov ja Kostjakov osutusid hüljatuiks.

Pärast ärevat ööd ärkasid kõik hilja. Läbi ukseprague tungisid onni juba päikesekiired. Tuli põles eredalt ja kolm ärajooksnud naist valmistasid hommikusööki, nagu poleks midagi juhtunud. Hommikueine ajal toimus neil tõsine kõnelus meestega. Nad tunnistasid üles, et kui maa oli hakanud tugevasti värisema, olid nad kohkunud ning mõtlesid, et maapind võib iga hetk lõheneda ja valged mehed viivad nad maa-alusesse riiki. Seepärast olidki nad omaste juurde läinud. See ülestunnistus oli rumal, kuid tõepärane ja Gorjunovil tuli juba mitmendat korda naistele selgitada, et valged inimesed pole nõiad ega maa-alused vaimud. Kuid kolme põgeniku nägudest oli näha, et nad ei usu ta sõnu.

Nad rääkisid ka seda, et šamaan oli varahommikul Amnundakile külla tulnud ja jutustanud, et teel, mis kulges tema muldonni juurest, oli maa lõhkenud ja et ta oli vaevaga üle prao hüpanud. Tema elamu aga ei hävinud, sest head vaimud olid oma teenrit kaitsnud.

See teade virgutas rändureid ümbrust vaatlema. Kuna kõik sõjamehed tegelesid väljakaevamise ja muldonni taastamisega, õnnestus rändureil minna ilma tüütava konvoita, mis oli eriti ebameeldiv nüüd, pärast öiseid sündmusi. Võttes püssid ja jättes Gorohhovi tähelepanu kõrvalejuhtimiseks onni juurde, läksid rändurid kolmekesi esmalt mööda rada šamaani elamu poole ja sattusid varsti idast läände kulgevale umbes kahe meetri laiusele praole. Selle põhjas oli näha lahtist mulda põõsaste ja tervete puudega. Kohati, kus pragu läks läbi jämeda puu alt, oli puu juurtest alates mõne meetri kõrguseni lõhki käristatud. Üks pool puust seisis ühel pool pragu, teine teisel pool, üleval aga ühinesid mõlemad pooled ning puu sarnanes inimesega, kes seisab kraavi kohal, jalad harkis. Kohati oli maapind prao lähedal kaetud sellest väljapaisatud märja musta liivaga.

Siit pöörduti edelasse püha järve poole, et seda ilma tunnistajate juuresolekuta vaadelda. Teel sinna nähti umbes kolmekümmend mitmesuguse laiusega pragu. Ühtedest sai üle astuda, teistest tuli hooga üle hüpata. Mõned olid päris madalad, teistel aga polnud põhja näha, kuid sügavamal nad muutusid ahtamaks. Sissevisatud kivid näitasid, et praos mõne meetri sügavusel

Seal, kus pragu läks läbi jämedate puude alt, olid need juurtest alates kuni mõne meetri kõrguseni lõhki käristatud.

on vesi. Rusukalle oru järsaku jalamil oli üle külvatud öösel allavarisenud suurtest ja väikestest kividest. Ühest kohast leiti kaljukits, kes oli arvatavasti tõuke tagajärjel suurest kõrgusest alla kukkunud ja surma saanud. Kits võeti muidugi kaasa, sest see pidi õigustama pealiku ees nende retke ilma konvoita.

Jõudnud püha järve kaldale, peatusid rändurid hämmastunult: järv oli kadunud. Selle asemel oli näha väga lameda ebakorrapärase lehtri taolist suurt nõgu, mis oli täis limaga kaetud suuri ja väikseid musta laava tükke. Kohati vulisesid kivide all järve voolavad veenired, mis olid arvatavasti tugevasti vähenenud. Ettevaatlikult mööda libedaid kiviplaate edasi tungides jõudsid uurijad järsaku jalami lähedal asuva avauseni. See oli kahekuni kolmemeetrise läbimõõduga ja laskus järsult viltu järsaku alla. Väikese ojana voolas sellesse rahnude alt kiiresti vesi.

«Noh, mis te selle kohta ütlete?» küsis Kostjakov, kui

kõik kolm peatusid musta haigutava suudme juures, mis kadus salapärasesse sügavikku.

«Arvan,» vastas Ordin, «et maavärisemine hävitas maa-aluses kanalis oleva tõkke, näiteks mingi põlvekujulise käänaku, mis laskis järve veel ära voolata vaid perioodiliselt, kuivõrd seda aeg-ajalt kogunes.»

«Kas ei ole aga mitte juurdevoolu tugev vähenemine järve selle kadumise peamiseks põhjuseks?» küsis Gorjunov. «Tuletage meelde, et siia peavad valguma kogu oru veed ja et me viimati nägime metsast väljuvat ning kivirusu alla kaduvat tervet jõekest. Praegu aga voolab avausse vaid meetri laiune ja poole meetri sügavune ojake.»

«Oletatavasti voolab ojade vesi, mis varem siia sattus, oru pinnas tekkinud pragudesse,» vastas Ordin.

«Kui need praod pole põhjatud, täituvad nad veega ja pärast võivad ojad taastuda, järelikult ka järv?» küsis Gorjunov.

«Võimalik, et see on nii.»

«See oleks soovitav ja mida varem, seda parem, sest kui onkiloonid teada saavad, et nende püha järv on kadunud, ehmuvad nad veel rohkem ja kirjutavad ka selle õnnetuse valgete nõidade arvele.»

«Meie seda neile muidugi ei ütle!»

«Kuid vaadake, et te ei ütle naistele, kus me olime.»

«Muidugi! Isegi Gorohhovile ei maksa öelda. Käisime jahil, saime saagiks kaljukitse, nägime pragu — ja kõik.»

Järve juurest pöörduti tagasi ja mindi tükk aega metsaservas piki oruseina. Ühes kohas köitis nende tähelepanu suur valgete rahnude ja kildude hunnik, mis lebas järsaku jalamil. Selle juurde minnes selgus, et see kõik oli tõugete tagajärjel järsaku tippudelt varisenud jää. See näitas, et üleval esineb kohati jääliustikke, ehkki väikseid. Kuid veelgi huvitavam ja tähtsam oli prao avastamine päris järsaku ääres: see ulatus, nii kaugele kui näha oli, kummalegi poole, kord ahenedes, kord laienedes, ja selles paistis viie kuni kuue meetri sügavusel vesi.

Piki oruserva edasi liikudes läheneti veel korda kolm järsakule ja leiti igal pool selle jalamil olevat pragu;

nähtavasti oli oru põhi kümne kilomeetri ulatuses, kui mitte rohkem, eraldunud oma läänepoolsest kaljuseinast.

Koju tagasi jõuti alles pärast keskpäeva ja asulas oldi juba märgatud nende puudumist. Kuid kaljukitse nägemine rahustas onkiloonide umbusku ja Amnundak kahetses, et oli eemaldanud mõne sõjamehe töö juurest ja saatnud neid võõramaalasi otsima. Onni rusud olid juba koristatud, koht puhastatud ja onkiloonid hakkasid samadest palkidest püstitama toestikku. Lõunastanud, ilmusid rändurid oma kirvestega ja tegid ettepaneku kinnitada toestik nii, et muldonn iga maavärisemise ajal elanikele kaela ei langeks. Kuid nende imestuseks keeldusid onkiloonid kategooriliselt võõramaalaste abist.

«Meie esivanemad õpetasid meid elamuid ehitama,» ütles Amnundak, «ja me elasime neis rahulikult põlvest põlve. Me ei hakka neid teistmoodi ehitama. Parem tehke, et maa enam ei väriseks, valged mehed, siis ei varise kokku ka meie elamud!»

Mingid pealekäimised ei aidanud, isegi rändurite muldonni näitena esitamine ei mõjunud.

«Kui teie elamus ei oleks elanud valged nõiad, vaid onkiloonid, oleks see samuti kokku langenud!» kuuldus hääl ehitajate hulgast, kes läbirääkimiste ajal tunglesid võõramaalaste ümber.

Ja kõik teised noogutasid päid ning karjusid:

«Just, just! Õige!»

Tuli oma onni tagasi pöörduda, kuid olukorda siin arutada ei olnud võimalik — naised said juba küllaldaselt vene keelest aru ja nende juuresolekul ei tohtinud vabalt kõnelda, sest kõik räägitu oleks saanud onkiloonidele teatavaks.

Kuid selleks, et näha, kelle poolt on nende väljavalitud, jutustasid rändurid neile oma ettepanekust, onkiloonide keeldumisest ja selle keeldumise motiividest.

«Amnundak otsustas õigesti!» hüüdis Annuen.

Temaga ühinesid teised. Üksnes Annuir asus rändurite poole ja hakkas teistele nende onni ehituse põhjal seletama, kui rumal oli ära ütelda targemate inimeste abist.

«Nad pole targemad kui meie või sina, vaid on nõiad!» hüüdis Annuen tusaselt. «Enne nende tulekut meie maale

ei varisenud meie elamud kunagi kokku ja ka maa ei värisenud nii. Ja kui nad vaid tahavad, ei hakka maa enam värisema.»

Naiste vaidlus võttis esmakordselt nende ühise elu jooksul üsna ägeda iseloomu ja kolm Annuiri enesevalitsuse kaotanud vaimupimedat ja ebausklikku vastast hakkasid rääkima selliseid rumalusi, et mehed kahetsesid, et nad olid selle kõneluse esile kutsunud. Muide olid sel ka omad head tagajärjed, nagu me edaspidi teada saame.

Et naisi vaigistada, kutsus Ordin Annuiri endaga metsa marju korjama. Kohe arvasid ka teised neli, et on aeg talveks marju tagavaraks koguda. Nad võtsid kaasa tujassid — silindrikujulised kasetohust torbikud, millel olid tihedasti suletavad kandesangaga varustatud kaaned, ja tõttasid metsa, kuid teisele poole. Kolm rändurit jäid üksi ja kasutasid juhust, et vabalt kõnelda.

«Mulle näib,» ütles Gorjunov, «et meil ei tule siin talvitada. Onkiloonide suhtumine muutub ilmselt vaenulikuks.»

«Jah,» kinnitas Kostjakov, «kui juhtub veel midagi halba, näiteks maavärisemine, torm või vampude kallaletung, oleks meil parem märkamatult ja rutemini lahkuda.»

«Pole viga, olukord paraneb, seltsimehed!» arvas Gorohhov. «Ega maa iga päev värise. Ja talveks jääme ilusasti siia!»

«Nikitale meeldib siin väga,» ütles Kostjakov irooniliselt.

«Muidugi meeldib! Miks siin mitte elada? Süüa on külluses, siin on soe, varsti abiellume ja saame head naised.»

«Ah niimoodi on asi!» venitas Gorjunov ja vaikis. Oli selge, et Gorohhov konflikti puhul asub pigemini onkiloonide poole või võtab erapooletu hoiaku. Tekkis rusuv vaikus. Varsti tõusis Gorohhov püsti ja väljus onnist.

«Ma kardan,» ütles Gorjunov, «et kui meil tuleb siit kiiresti ja salaja põgeneda, ei nõustu Nikita meiega minema ja võib-olla annab meie kavatsuse onkiloonidele teada.»

«Mis te räägite? Kust te selle võtsite?» kahtles Kostjakov. «Eks temagi ole nõid nagu meie ja kui meile muutub siiajäämine ohtlikuks, siis temale samuti.»

«See ei ole päriselt nii. Olen märganud, et onkiloonid eraldavad teda meist. Nahk on tal tõmmu, tõult on ta neile lähedasem ja räägib nende keelt. Valgeks teda nimetada ei saa, eks ole?»

«Seda küll! Kuid siiski tuli ta meiega koos, elab meiega, tal on samad välgud ja müristamised ning muid imeasju.»

«Kuid ometi on tema olukord mõnevõrra erinev. Minu tähelepanu juhtis sellele Ordin, temale aga ütles Annuir. Igaks juhuks ei teeks paha, kui me Nikitaga ei oleks täiesti avameelsed.»

«Teil on õigus! Aga teate, mis mulle tundub: tänane naiste tüli näitas, et Annuir on meie liitlane.»

«Jah, ta armastab Ordinit meeletult ja tema kaudu võime teada saada onkiloonide plaanid. See võib meile väga kasulik olla.»

«Huvitav oleks teada, kas juhul, kui meil tuleb põgeneda, ühineb Annuir meiega või mitte? Ükskord ütles ta ära, mäletate, seal mäeharjal, kui me merd vaatasime?»

«Noh, see oli alguses. Nüüd aga näib, et ta läheks Ordini järele kas või maailma lõppu.»

Gorohhovi tagasitulek sundis jutuajamist lõpetama. Gorjunov ja Kostjakov väljusid onnist vaatama, kuidas edeneb ehitamine.

Selgus, et toestik oli juba püstitatud ja naised hakkasid seda mätastega katma, mida nad osalt võtsid varemest, osalt lõikasid värskelt. Ööseks võis sugukond arvatavasti juba kolida uude elamusse.

Õhtul tulid neli naist tagasi, tuues kaasa tujassitäied metsvaarikaid ja mustikaid.

Pärast tuli ka Ordin koos Annuiriga, kellel marju oli vähe, silmad aga nutetud. Nähes tema viletsat saaki, hakkasid teised naised itsitama ja pärima, mis ta metsas oli teinud.

«Ma tõrelesin temaga sellepärast, et ta riidles Annueniga!» ütles Ordin.

Annuir tõstis hämmastunult silmad temale ja punastas, niipalju kui see ta tõmmu naha juures võimalik oli.

Annuenil oli ilmselt hea meel ja onnis oli rahu jalule seatud.

Kui kõik naised videvikus põhjapõtru läksid lüpsma, tahtis Ordin jutu viia päevasündmustele, kuid Gorjunov jõudis talle sosistada, et ta praegu vaikiks, ja viitas silmadega asemel istuvale Gorohhovile.

OLUKORD MUUTUB KEERULISEMAKS

Äkki kostis väljast kõigile tuttav onkiloonide pikk ulgumine, mis kordus mitu korda. Seejärel aga kõmises sõjatrumm. Rahutuks muutunud rändurid jooksid onnist välja ja nägid, et onkiloonid olid kogunenud koos naiste ja lastega Amnundaki elamu juurde. Videvik ja tihenev udu takistas nägemast, mis nad tegid, trummi kurjakuulutav põrin aga midagi kuulmast. Nad suundusid sinnapoole, kuid kohtasid neile vastujooksvat Annuiri, kes neile hingeldades ütles:

«Ärge minge sinna, lähme oma elamusse, sest praegu pole seal naisi.»

Ta jooksis ees, rändurid tema järel. Kui nad onni jõudsid, jutustas Annuir, et rändureid otsima saadetud sõjamehed olid avastanud, et püha järv on kadunud, ja olid märganud ka valgete meeste jalajälgi kuivaksjäänud järvepõhja kiviplaatidel. Plaate katval pehmel mudal ei saanud jalajäljed vilunud jälgedetundjatele jääda tähele panemata. Nad ruttasid tagasi ja jutustasid Amnundakile, et valged mehed olid olnud püha järve juures ning selle kuivaks lasknud. Sel põhjusel karjutigi, trumm aga annab seda hirmsat teadet edasi asulatesse.

«Ilmaaegu läksite sinna ilma onkiloonideta!» ütles ehmunud Gorohhov etteheitvalt. «Nüüd nad ei usu, et teie ei lasknud järve kuivaks.»

«Mis nad kavatsevad teha?» küsis Ordin.

«Nad ei tea isegi, mis ette võtta. Nad on kohkunud. Sõjamehed nägid ka, et kogu maa on lõhenenud,» vastas Annuir. «Pealik saatis juba šamaani järele ja laskis ohvripõdra kohale tuua.»

«Tähendab, toimub öine loitsimine ja vaimude käest nõu küsimine!» ütles Gorjunov. «Ja on teadmata, mis-

suguseks osutub nõuanne, mille šamaan vaimudelt saab. Võib-olla ütleb ta, et meid kõiki tuleb vaimudele ohvriks tuua, et neid lepitada?»

«Onkiloonid ei too ohvriks inimesi,» lausus Gorohhov. «Seda meil ei tarvitse karta. Arvan, et šamaan ütleb, et meil tuleb siit rutemini lahkuda.»

«Noh, see ei oleks veel paha! Lahkuda võib, kuigi pole veel aeg üle jää minekuks. Meri avaneb üha laiemalt,» ütles Gorjunov.

«Jah, pole aeg, ja meil ei ole tarviski kuhugi minna!» lisas Gorohhov. «Ma kõnelen nendega, võib-olla laheneb asi kuidagi.»

Ta väljus onnist. Pisut viivitanud, lipsas Annuir talle järele, sest Ordin sosistas talle midagi kõrva.

Gorohhovi ja naiste äraolekut kasutades andis Gorjunov Ordinile edasi päevase jutuajamise sisu Gorohhovi kohta, Ordin aga jutustas, et ta oli tõepoolest Annuiriga tõrelnud selle eest, et Annuir oli liiga innukalt võõramaalaste poolele asunud ning teiste naistega riidu läinud. Ta andis talle mõista, et see on võõramaalaste huvides, kui ta ei tülitse oma hõimlastega, sest muidu hakatakse tema eest kõike varjama. Arvesse võttes aga ilmsikstulnud onkiloonide vaenulikku suhtumist, oli vaja omada nende seas ustavat inimest, kes võiks nende plaane ja kavatsusi õigeaegselt teada saada.

Kuid Annuir polnud nutnud mitte selle noomituse pärast, sest ta teadis väga hästi, et see oli õigustatud, vaid lähemas tulevikus eesseisva võõramaalaste põgenemise pärast. Ta kõhkles ikka veel, kuidas käituda sel juhul: hõimuside oli veel tugev, mõte võõrast maast aga hirmus.

«Nüüd ta mõtleb hästi selle küsimuse üle järele,» lõpetas Ordin, «harjub selle mõttega ja tuleb meiega kaasa. Ta armastab mind väga ja mina teda samuti, ning temast lahkuda oleks mul väga raske.»

«Gorohhov aga võib väga kergesti ise siia jääda!» lisas Gorjunov. «Temale meeldib väga see külluslik ja rahulik elu.»

«Noh, kui sündmused nii edasi arenevad, nagu ma arvan, siis ei saa siin maal rahulikust elust juttugi olla,» ütles Ordin.

«Mida te siis oletate?»

«Teate, kus me Annuiriga olime? Me läksime järgmise lagendikuni, kus asub üks pooletunnise perioodiga mullitav järv. Istusime selle ääres üle tunni ega näinud kordagi mulli tõusmist ega auru väljumist.»

«Vaat kus lugu!»

«Kõrvutades seda nähtust püha järve kadumisega ja rohkete pragudega maapinnas, pole raske järeldada, et maavärisemine muutis tugevasti oru maa-alust režiimi. Ja mul hakkab hirm . . .»

«Nagu onkiloonidel!» katkestas teda Kostjakov naerdes. «Kui üks järv ära voolas, teine aga lakkas mulle ajamast, siis pole meil sellest ei sooja ega külma. Kõik muu on ometi alles.»

«Ärge veel naerge. Meil võib siin muutuda väga külmaks,» jätkas Ordin tõsiselt. «Millest on tingitud selle oru imepärane soe kliima keset polaarjääd? Maa-aluse soojuse tõttu, mis eraldub kustunud vulkaani sügavusest. Ilma selle soojuseta oleks org täidetud ääreni jäämassidega, mis tekkisid järk-järgult kogunevast lumest.»

«Aa!» venitas Kostjakov ja ta nägu muutus tõsiseks.

«Jah. Ja maavärisemine, mis rikkus maa-aluse režiimi, s. o. sulges maa sisemusest soojust väljajuhtivad praod, võib põhjustada lähimas tulevikus oru kliima äkilise muutuse . . .»

«Ja kõigi loomade, taimede ning inimeste hukkumisel» katkestas teda Gorjunov.

«Jah, kõige elava hukkumise juba eelseisva talve jooksul. Teame, kui pehme oli siin talv, mis võimaldas loomadel lume alt toitu hankida.»

«Kuid peamist soojust annab oru põhjapoolne osa, mitte mulleajavad järved. Seal võib-olla jäi kõik vanaviisi?»

«Kahtlen. Esimese maavärisemise elasime üle just seal. Võimalik, et kõik keeva vett ja auru eraldavad praod pole veel sulgunud. Sel juhul ei toimu kliima muutumine nii järsult. Kuid kes ütleb, et järgmine maavärisemine seda tööd ei lõpeta?»

«Teate, meil tuleb veel üks kord külastada Tuhande Suitsu orgu ja selgitada, mis seal toimus.»

«Jah, see oleks kasulik. Kuid ma kardan, et Amnundak meid ei lase.»

«Miks siis?»

«Sest esimene maavärisemine juhtus just siis, kui me seal olime. Onkiloonide ebausklikkuse juures . . .»

«Mõistan. Noh, lähme siis salaja, nagunii on meie sõprus rikutud, halvemaks ikka ei lähe.»

«Kuid ilma saatjateta on pisut hirmuäratav minna. Võime vampudega kohtuda,» arvas Kostjakov.

«Need põgenevad esimese paugu järel, varitsuse eest ja öösel hoiatavad meid aga koerad. Kui ilma kandamiteta minna, võime retke kahe päevaga sooritada ja ööbida viimase vee ääres. Väga kaugele Tuhande Suitsu orgu tungida ei olegi tarvis — kohe on näha, kas auru ja keeva vee eraldumine jätkub.»

«Õige!» otsustas Gorjunov. «Juba homme asume teele ja võimalikult vara. Gorohhovi jätame jälle siia ja naised muidugi ka.»

«Ei, Annuiri ma võtaksin kaasa.»

«Milleks? Ta takistab meie vabadust.»

«Mitte sugugi, ta on suurepärane käija ja pealegi, kui me üksi läheksime, ärataks see kahtlust nendes onkiloonides, kellede eluasemetest tuleb meil mööda minna. Annuir mängib konvoi osa.»

«Eit kolmele mehele konvoiks!» puhkes Kostjakov naerma.

«Noh, teejuht, onkiloonide nuhk, kui soovite. Nois asulais ei teata veel, et meil on Amnundakiga suhted halvad. Peale selle tunneb ta hästi teed viimasesse asulasse, kust ta on pärit, ja on meile tõepoolest teejuhiks, säästes meie aega.»

«Jällegi on teil õigus! Tähendab, asi on otsustatud: homme kohe aovalgel teele! Ja laske Annuiril salaja meile teekonnaks toitu valmistada.»

«Aga Gorohhovile mitte sõnagi! Paneme kohe oma seljakotid ja püssid valmis, seni kuni kedagi pole kohal.»

Vaevalt olid rändurid seda teinud, kui onni jooksis hingeldav Annuir.

«Nikita kõneles kaua Amnundaki ja sõjameestega,» ütles ta tõtates, «rääkis, et maa enam värisema ega

lõhenema ei hakka ja et püha järv tuleb tagasi, ning et kõik muutub jälle heaks. Onkiloonid on pahased, miks valged inimesed seda teevad. «Me andsime neile kõik, maja, toitu ja noored naised, nemad aga ei taha meile head teha.» Naised aga karjuvad: «Võtke neilt välgud ja müristamised ära ja laske neil minna sinna, kust nad tulid. Ilma nendeta elasime rahulikult.» Ja Nikita hakkas jälle neile rääkima, aga nemad ajavad ikka oma. Amnundak otsustas — šamaan tuleb ja palvetab; nii nagu ütleb, nii ka teeme.»

«Nikita lubas neile ettevaatamatult seda, mis võib ka mitte juhtuda,» ütles Gorjunov.

«Ja lõppude lõpuks otsustab asja šamaan, olenemata nendest Nikita lubadustest,» lisas Kostjakov.

«Arvan, et šamaan arvestab ka rahva arvamust,» tähendas Ordin. «See on kaval vanamees. Meenutage, kuidas ta meie saabumise päeval nõidus ja teatas vaimude nimel, et kannatused võivad ka mitte tulla, kui valged inimesed jäävad onkiloonide juurde. Ta jättis endale väljapääsu ja tal oli õigus.»

Gorohhov astus sisse ja ütles:

«Ma rahustasin neid pisut. Algul olid nad küll väga pahased, kõige hullemad aga olid eided: «Kihutage nad minema,» karjuvad muudkui, «meie andsime neile maja ja toitu, igasugust majakraami andsime, isegi parimaid tüdrukuid ei keelanud, nemad aga, näe, mida meile teevad!» Karjuvad ja karjuvad. Suure vaevaga rahustas Amnundak neid šamaaniga: šamaan tuleb ja otsustab, mida nendega teha. Praegu saabus šamaan ja mul kästi ära minna.»

«Meie aga lootsime, et me võtame vaimudega rääkimisest osa,» ütles Gorjunov.

«Kuidagi ei saa,» vastas Gorohhov. «Niipea kui šamaan tuli ja mind nägi, ütles ta Amnundakile, et valgeid inimesi palvetamise juures ärgu olgu.»

«Tähendab, tuleb kohus, kaebealuste äraolekul!» muigas Kostjakov. «Aga kas naised võivad minna?»

«Nad on juba kõik seal. Nendelt me saamegi kõige enne teada, mis šamaan ütleb.»

Arvatavasti ei näinud Gorohhov onni tulles Annuiri. See aga lipsas tema selja tagant vaikselt uksest välja,

niipea, kui kuulis, et šamaan tuli ja Gorohhovil kästi ära minna.

«Kas teate ka, kui külm on väljas?» lisas Gorohhov tule juurde istudes ja käsi selle poole sirutades. «Ma oleksin peaaegu kõngenud seal rääkides. Tihe udu ja külm, just nagu meil Kazatšjes.»

Ordin vahetas paljutähendavalt pilgu Gorjunoviga ja mõlemad läksid õhu kätte.

Neid haaras selline külmus, millist nad polnud juba kaua tundnud. Temperatuur oli vististi vaevalt üle nulli. Pimedus oli selline, et kahe sammu kauguselt ei olnud üksteist näha. Onni suitsuavast paistev lõkkekuma valgustas vaevaliselt õhus hõljuvat tihedat udu.

Pealiku elamust kostis juba trummipõrinat ja šamaani kumedat häält.

Peremehi haistnud koerad jooksid juurde ja hakkasid vinguma ning onni tikkuma.

«Ahaa, nemadki on külmast võõrdunud!» ütles Ordin. «Pole viga, harjuge, varsti pöördute tagasi külmale kodumaale.»

«Kuid homme lähme põhja?» küsis Gorjunov.

«Varsti saame teada, mida šamaan jumalatelt välja palub. Võib-olla tuleb juba täna öösel udust ilma kasutades siit põgeneda.»

«Vaevalt me öösel teed leiame!»

«Aga milleks need olevused siis on? Nemad viivad meid,» vastas Ordin oma jalgade ümber lipitsevat Mutti silitades.

Kui nad onni tagasi läksid, heitis Gorohhov parajasti igavuse pärast magama. Oodanud, millal ta norskama hakkab, rääkisid rändurid Kostjakoviga võimaliku öise põgenemise suhtes kokku ja valisid välja asjad, mis tuli kaasa võtta. Siis istuti pinevas ootuses tule äärde ja oodati naiste tagasitulekut loitsimiselt.

Lõpuks ilmus Annuir, istus tule äärde ja ainiti sellesse vaadates ütles pisarsilmil:

«Onkiloonidel läheb halvasti, räägib šamaan. Külm, vesi, tuli. Täitub esivanemate ennustus. Valged inimesed saabusid, hädad algasid. Valged inimesed lahkuvad, hädad jäävad. Kui nad suudavad — las aitavad. Hakkame paluma, ohvreid tooma. Ei rääkinud head, rääkis

segaselt. Kolm korda alustas lausumist. Praegu lamab nagu surnu, onkiloonid istuvad, ootavad, ehk räägib paremat.»

Kuid rändurid jäid nõidumise tulemustega rahule. Neid ei nimetatud vähemalt õnnetustes otseselt süüdlasteks, ei nõutud, et nad õnnetused lõpetaksid, ega aetud kohe minema. Kui aga õnnetused lubavad hinge tõmmata terveid nädalaid või isegi kuid, rahunevad onkiloonid ja lasevad neil võib-olla rahulikult ära oodata sobiva aja lahkumiseks.

«Annuir,» ütles Ordin, «homme õige vara läheme. Tuhande Suitsu orgu, sina tuled meiega kaasa. Kuid teistele ära midagi räägi.»

«Miks te lähete jälle sellesse pahasse kohta?»

«Tuleb vaadata, mis seal toimub, kas varsti lõpevad onkiloonide kannatused.»

«Kust te seda teada saate? Šamaan ei tea, teie aga teate!»

«Kui tuled meiega, saad ka sina teada, me seletame sulle. Lähme sinu sugukonna eluasemest läbi, sa tunned ju kõige otsemat teed?»

«Miks mitte, olen seal mitu korda käinud.»

«Ja leiad ka udus teed?»

«Püüan, sinu pärast teen kõik.»

«Noh, siis heida magama, tõusta tuleb vara.»

Vaevalt olid nad pikali heitnud, kui ilmusid teised neli naist.

Nähes tühja onni, ehmusid nad algul, mõeldes, et valged mehed on salaja põgenenud. Kuid kohe märkasid nad magajaid ning, soojendanud end pisut tule ääres, läksid oma kohtadele, kust kohe kuuldus vaikset juttu. Rändurid said hommikul teada, et šamaan on ärgates öelnud, et valged inimesed ei tohi lahkuda, sest siis muutuvat asi halvemaks. Seetõttu tulid ka naised nende juurde tagasi.

MUST KÕRB

Varavalgega asusid kolm uurijat ja Annuir, soojemini rõivastatuina ja seljakotte ning püsse kaasa võttes, teele. Gorohhovile jätsid nad sedeli, et läksid järvi vaatama ja

et nad tulevad tagasi alles järgmisel päeval, tema aga jätsid onkiloonidele nende tagasisaabumise pandiks. Udu oli väga tihe, kuid Annuir leidis kiiresti õige raja, mis viis kaugetesse asulatesse, ning juhtis oma kaaslasi kindlalt. Külm sundis neid kiiresti käima. Rohul lasus kõikjal härmatis ja ühel järvel, millest rada möödus, paistis kalda ääres õhuke jää.

«Kunagi pole meil veel sel ajal olnud nii külm,» tähendas Annuir jääd nähes.

«Me lähemegi Tuhande Suitsu orgu selleks, et teada saada, miks nii külmaks läks,» seletas talle Ordin.

Udu hajus alles keskpäeval, kui rändurid jõudsid viimasesse asulasse. Siin tehti peatus lõunaks. Ka siin oli elamu maavärisemise tagajärjel kokku varisenud, kuid oli juba peaaegu taastatud. Selle elanikud võtsid rändureid vastu sõbralikult. Nendeni polnud veel jõudnud Amnundaki sugukonnas eelmisel päeval tekkinud meeleolu ja kahtlustused. Nad teadsid püha järve kadumisest ja olid ärevil, kuid trumm polnud edasi andnud, et selles süüdistatakse võõramaalasi.

Annuiri juuresolek, keda ta sugulased armastasid, eemaldas igasuguse kahtluse selle kohta, et valged mehed põgenevad. Kui aga kolm sõjameest, teada saades, kuhu tee viib, end saatjateks pakkusid ja seda tagasi ei lükatud, ei jäänud kahtlustki, et see eemalviibimine toimub ilma juhi nõusolekuta.

Puhanult mindi edasi. Päike juba soojendas, kuid päev avaldas sügisest, mitte aga suvist muljet. Mindi lühimat teed mööda põhja poole ja kolme tunni pärast jõuti kidura taimestiku vööni, veel natuke hiljem aga kõrbemaastikuni. Selles toimunud muutus oli märgatav juba mõne kilomeetri kauguselt — silmapiiril polnud näha rohkeid valge auru sambaid ja kaugel paistis selgesti oru must kaljusein. Kui astuti Tuhande Suitsu oru piiridesse, olid kõik rabatud. Ei olnud järel enam ühtki neist tuhandest sambast, mis elustasid maastikku oma aurupilvede ja vikerkaartega. Keevavee järvedest oli vesi kas kadunud või püsis liikumatuna, kuigi ta oli veel kuum. Kõikjal, nii kaugele kui silm ulatus, laius lage must, elutu laavakõrb oma räbuse pealispinnaga, mida lõhestasid igas suunas praod. Nüüd õhkus neist kuiva pala-

Kõikjal, niikaugele kui silm ulatus, laius lage must elutu kõrb.

vust ja aeg-ajalt kergitas määratu leiva- või sulatusahju hingusena tunduv tuuleke üles musta tolmu ning keerutas seda vihuritena üle surnud tasandiku. Hõõguv õhk virvendas selle kohal ja muutus läbipaistmatuks, nii et mustad järsakud näisid nagu ujuvat tohutu järve pinnal ning omandasid fantastilised piirjooned. Näis, nagu kerkiks järve taga otse selle kaldal tohutu linn.

Kõik vaatasid imestusega toimunud muudatust. Onkiloonid olid samad, kes saatsid rändureid eelminegi kord, ja neil hakkas kõhe. Nad sosistasid omavahel ja küsisid lõpuks:

«Kus on tuhat suitsu, mida me siin nägime? Kus on järvekesed, milles me liha keetsime? Ütelge, mida see tähendab, valged inimesed? Miks lõpetasid maa-alused vaimud keetmise ja kütmise seal sügavikus? Kas nad on surnud, uinunud või läksid mujale?»

Gorjunov jutustas neile Annuiri abil, et kõik see on maavärisemise tagajärg. Nad ei saanud kõigest aru, kuid tegid siiski järelduse, mis oli ootamatu, kuid õige.

«Tähendab, et meil ei olegi tarvis minna nii kaugele nagu eelmine kord?»

Tõepoolest, musta kõrbe sügavusse polnud vajadust tungida ja see olekski olnud väga raske. Palavaksköetud õhus oli raske hingata. Eelmine kord olid rohked aurusambad atmosfääri hajudes temperatuuri mõnevõrra alandanud. Oli küll kuum nagu saunas, kuid siiski talutav.

Viimast pilku surnud kõrbele ja kauguses ähmaselt paistvale fantastilisele linnale heites mindi tagasi ja loojangul peatuti ööbimiseks taimestikuvööndis asuva esimese järve juures. Siin oli veel soe — põhjatuul tõi kõrbest kuumust. Võeti lõkke juures aset ja hakati liha küpsetades olukorda arutama. Annuir vestles oma suguvendadega ja rändurid võisid vabalt kõnelda. Nad olid rahutud.

«Missuguseid järeldusi võib sellest teha, mida me täna nägime?» küsis Gorjunov.

«Mulle näib, et väga tõsiseid,» vastas Ordin. «Minu arvamus, et maavärisemine muutis tugevasti oru maaalust režiimi, leidis kahjuks täieliku kinnituse ja Sannikovi maa soojendaja, milleks Tuhande Suitsu orgu täiesti põhjendatult võis nimetada, on riknenud. Maapind on veel kuum, kuid see jahtub varsti ja lähemal ajal algab oru külmenemine, mille tagajärjel see keset polaarjääd asuv oaas kiiresti kaob.»

«Ja midagi muud polegi oodata? On see ainuke võimalik tagajärg?» küsis Kostjakov.

«Ei, see oleks olnud ainukeseks siis, kui vulkaani tegevus, mis väljendus fumaroolides, keevates ja mulleajavates järvedes, oleks surnud loomulikku surma, järkjärgult nõrgenedes. Kuid siis kulgeks elu hävimine orus väga aeglaselt, kestes võib-olla aastakümneid. Talv muutuks vähehaaval külmemaks ja pikeneks, loomad, taimed ja inimesed aga võitleksid kaua elutingimuste halvenemisega.»

«Nüüd aga on nad määratud hukkumisele ühe talve jooksul?»

«Jah, kui lähima nädala või kuu jooksul soojendaja ei taastu.»

«Mil viisil see võiks taastuda?»

«Minu arvates mitte ei või, vaid peab. Maavärisemine sulges lõhed, mille kaudu kustunud või uinunud — seda me ei tea — vulkaanist küllaltki rikkalikud auru- ja gaasikogused maapinnale tungisid. Nende erjtumine pole lõppenud, vaid nende väljapääs on ära lõigatud. Nad kogunevad sügaval ja varem või hiljem peavad leidma väljapääsu. Mida hiljem see sünnib, seda katastroofilisem tuleb läbimurre. Seepärast tuleb soovida, et maavärisemine tuleks kiiremini ja avaks aurule ning gaasile vanad või uued teed. See oleks kriisi lahendamise kõige hädaohutum viis, sest kui äärmise pingeni kogunenud aurud ja gaasid enesele väljapääsu ise hakkavad rajama, võib see lõppeda isegi vulkaani taastumisega, s. t. elanike hukkumisega, kuid juba mitte külma, vaid tule läbi.»

«Küll on lugu!» hüüdis Kostjakov. «Õnnetud onkiloonid, nii või teisiti tuleb neil ikkagi hukkuda!»

«Ja ainus pääs seisab uues maavärisemises!» ütles Gorjunov. «Nemad aga paluvad jumalaid, et maa enam ei väriseks.»

«Jah, uues ja kiiremas. Sest kui see juhtub alles järgmisel kevadel, on sellest vähe abi: enamik loomi ei ela üle 40—50 kraadilist külma ja mitmepäevaste lumetormidega talve. Onkiloonid võivad onnides selle üle elada — puid on siin ju küllaldaselt, kuid järgmisel suvel surevad nad nälga, sest kõik suured jahiloomad on hukkunud.»

«Aga rändlinnud, vesipähklid, seened, marjad, juured? Te vaatate asjale liiga süngelt.»

«Noh, võib-olla. Kuid siiski saavad nad toitu vähem ja halvemini. Kui nad ainult saaksid hakata tegelema põllumajandusega, aiandusega, kala- ja loomakasvatusega... Selleks aga tuleb neid varustada seemnete ja tööriistadega ning neid õpetada.»

«Järelikult peame koju minnes šamaanile ja Amnundakile ütlema, et neil tuleb paluda jumalailt kiiremat maavärisemist? Kui see aga tekitab uusi lõhesid oru lõunapoolses osas?»

«See on muidugi halvem, sest hukkub tunduv osa taimestikualast, võib-olla põdrakarjamaad, aasad ja onnid. Kuid see on siiski parem, kui täielik hukkumine külma läbi.»

«Kuid mida meie peame tegema?» küsis Kostjakov.

«Meil tuleb võimalikult kauemini viivitada ja lahkuda orust äärmisel juhul,» vastas Ordin.

«Elame-näeme, mis edasi saab, kuidas ilmastik muutub ja missuguseks kujuneb onkiloonide meeleolu. Paigale jäädes riskime vähem kui enneaegse äraminekuga,» kinnitas Gorjunov.

Pikast teekonnast väsinud rändurid uinusid kiiresti ja rahulikult.

Onkiloonid valvasid kordamööda.

OHVERDAMINE

Järgmisel päeval, möödudes viimasest asulast, jõudsid rändurid varakult koju. Pealiku onni ümber nägid nad paljusid onkiloone ümbritsemas naaberasula sõjamehi, kes just praegu olid kohale toimetanud vangivõetud vampu.

Nad jutustasid, et samal hommikul jahile minnes kohanud nad viit vamput, arvatavasti luurajaid, kes olid varitsenud põtrade röövimise võimalust. Nad tabati karja lähedal. Toimus taplus, kus kaks vamput tapeti, kaks jõudsid põgeneda, kuna üks haavatu võeti vangi ja toodi võõramaalastele kingituseks. Sõjamehed teadsid, et viimased koguvad metsloomade nahku ja koljusid. Viimasel ekskursioonil Tuhande Suitsu orgu olid nad kaasa võtnud huntide poolt söödud vampu pealuu ning kondid ja onkiloonid otsustasid, et elus vampu sobib samaks otstarbeks veelgi paremini. Vang seisis kõvasti selja taha seotud kätega, mitmest oda- ja noolehaavast nõrguva verega kaetud, ja püsis nähtavasti vaevalt jalul. Naised ja lapsed, kes elusat vamput nägid harva, piirasid teda tiheda rõngana. Nüüd võisid nad vaadelda elusat vamput nii palju, kui süda ihaldas.

Kui rändurid teatasid, et vampu huvitab neid ainult elusana, andis Amnundak korralduse, et ta puu külge seotaks. Rändurid otsustasid kähku sooritada neid huvitavad mõõtmised, teha ülesvõtted ja siis paluda pealikut vampu vabaks lasta.

Vang oli veel noor, hästi arenenud lihastega nagu kõik need ürginimesed. Pealuu mõõtmist takistas muidugi aastatepikkusest saastast vanunud ja sassis juukselakk ning Gorjunov otsustas teda pügada. Kui ta vampule lähenes läikivate kääridega, arvas viimane, et teda kavatsetakse tappa, ja tõi kuuldavale metsiku hädakisa. Pügamise operatsioon toimus terve trobikonna onkiloonide juuresolekul, kes ümbritsesid puud. Nad ei olnud kunagi midagi selletaolist näinud, ja riistki oli neile võõras. Vang pidas kõike seda eelmänguks mingitele piinamistele ja püüdis oma tugevate hammastega piinaja kätt haarata, nii et tal tuli suu kinni siduda. Läikivad koljumõõtmise esemed panid ta värisema; nii neid kui ka muid kehamõõtmisi pidas ta muidugi mingiks nõidumistoiminguks, mille tagajärjel temaga pidi juhtuma midagi üsna halba. Lõpuks, kui kohale toodi ja tema ette asetati mingisugune kolmel läikival jalal seisev must ese ja kõlas päästiku klõpsatus, sulges ta silmad, arvates, et teda siinsamas tabab välk. Kui ta aga lõpuks rahule jäeti ja temaga midagi ei juhtunud, oli ta nähtavasti väga imestunud.

Kõiki neid operatsioone jälgisid onkiloonid suure huviga; pea ja keha mõõtmisega olid nad juba tuttavad, sest seda olid juba tunda saanud algul naised, hiljem ka mõned sõjamehed ning lapsed ja see oli lõppenud samasuguse kolmel läikival jalal seisva musta esemega, mille tähendust nad ei osanud mõista.

Kui kõik oli lõppenud, palus Gorjunov pealikut vangi vabaks lasta, kuid Amnundak keeldus kategooriliselt.

«Täna õhtul on meil jälle usutalitus ja šamaan saab teada vaimude otsuse, kas vampu peab surema,» teatas Amnundak. «Seni pole me kunagi vange vabaks lasknud.»

Oli juba videvik ja rändurid, olles kaugest ekskursioonist ja vampuga tegelemisest väsinud, tundsid rõõmu, et nad võisid oma puhtasse onni minna ja lõõmava tule äärde asuda. Udu tihenes juba ja läks jälle külmaks. Gorohhovilt said nad teada, et nii eelmisel kui ka sel päeval oli udu püsinud keskpäevani, pärast aga, vaatamata sellele, et päike paistis, oli olnud kogu aeg külm «nagu samal ajal meil Kazatšjes». Samal päeval oli mär-

gatud piirpääsukeste äralendu lõunasse, kuna haned ja pardid valmistusid ka lahkumisele, virgutatuna külma saabumisest. Pärast kaht hallaööd närtsis rohi lagendikul, lehed aga varisesid puudelt ilma kolletamata. Onkiloonid imestasid ja rääkisid, et niisugused külmad ja udud esinevad neil terve kuu aega hiljem, kuna ka linnud lendavad nüüd ära harilikust varem. Külma pärast oligi neil määratud sel õhtul usutalitus.

Kui pimenes, läks Gorohhov uurima, kas šamaan on juba tulnud ja kas valged mehed võivad usutalitusest osa võtta. Ta tuli tagasi teatega, et seekord toimuvat usutalitus ainult sõjameeste osavõtul ja et isegi naised ja lapsed eemaldatakse onnist.

Kuna väljas oli külm, siis palus Amnundak valgeid mehi, et need lubaksid naisi koos lastega selleks ajaks oma onni.

«Mulle tuli mõttesse, et nad sepitsevad midagi halba!» ütles Ordin seda teadet kuuldes. «Nad eemaldavad kõik naised, et me nende kaudu midagi teada ei saaks.»

«Väga võimalik!» vastas Gorjunov. «Meie neid takistada ei saa, ning jääb üle ainult valvel olla. Aga küsige Annuirilt, kas neil taolisi usutalitusi on ka varem toimunud.»

Annuir teatas, et niisugused usutalitused toimuvad vampude vastu peetavate sõjakäikude eel.

Varsti täitus onn naiste ja lastega, kes tulid nende eemaldamise ajaks valgete inimeste lõkke juurde aega veetma. Nad olid varemgi siin külas olnud, eriti võõramaalaste äraolekul. Kuid nüüd, tulnud kogu sugukonnaga, olid nad julgemad, tõid enesega kaasa lihavardakesed ja karaskeid ning hakkasid õhtusööki valmistama. Nende naer ja naljatused, laste kilkamine ja imikute nutt täitsid onni. Nähes neid lõbusaid ja muretuid inimesi, kes veel hiljuti olid nõudnud võõramaalaste väljakihutamist ja neid esivanemate poolt ennustatud õnnetustes süüdistanud, nüüd aga samade võõramaalastega lobisemas ja naljatamas, ei saanud rändurid hoiduda mõtlemast sellele, mida nad olid eelmisel päeval mustas kõrbes näinud, ja et seda ürgaegset rahvast ähvardab pea hukkumine, kui olukord ei muutu.

«Ma mõtlen aina ega suuda otsustada,» ütles Gorjunov Ordinile, olles tüütavaks muutunud naiste naeru ja naljade eest onni nurka eemaldunud, «ei suuda otsustada, kas peame onkiloonidele teatama neid ähvardavast hukkumisest ja soovitama neile koos meiega lõunasse minna.»

«Ka mina olen sellele mõelnud,» vastas Ordin, «kuid otsustasin, et see on enneaegne. Praegu on meri lahti ja ilma paatideta pole neil kuskile minna. Kuid peale selle on teadmata, kas minu oletused leiavad kinnitust ja mis kujul; kui Sannikovi maa soojendaja nii või teisiti taastub — võib kõik pöörduda paremuse poole ja võib-olla koguni aastakümneteks.»

«Kui aga soojendaja ei taastu ja talv meie nähes liginema hakkab?»

«Siiski pole tarvis neile midagi rääkida. Kuhu nad saavad minna üle jää polaaröö ilma küllaldaselt sooja riietuseta, ilma kütuseta ja põtradeta, kes pärast mõnepäevast teekonda mööda jääd nälja tõttu hukkuvad? Ei, selle talve elavad nad kuidagiviisi üle, kuid kevadel, nähes, et lumi ei sula ja et loomad on hukkunud, saavad isegi aru siit lahkumise hädavajalikkusest.»

«Õige! Kevadel aga võime siia tagasi tulla Akadeemia poolt saadetava suure ekspeditsiooniga, et uurida maad ja elanikke enne kui lumi lõplikult oru täidab. Siis saab paremini korraldada ka onkiloonide lahkumist, sest nad mõistavad, et see on hädavajalik.»

«Nüüd aga hakkavad nad meilt ainult nõudma, et hädad lõpeksid!»

Pärast õhtusööki hakkasid naised Gorohhovi palvel tantsima. Lapsed koos vanaeitedega pandi nurkadesse istuma, kuna naised ise kombekohaselt end alasti võtsid ja kätest kinni hoides ringis ümber tule liikusid. Tants koosnes hüpetest, kord parema, kord vasaku jala tõstmisest, käteliigutustest ja keha igasse külge painutamisest lihtsa meloodia saatel. Niisuguste tantsudega lõbustasid naised ennast ja mehi pikkadel polaaröödel, kui üksluine istumine onnis tüütavaks muutus. Algul olid saatelaul ja liigutused aeglased, nagu oleks tants neile vastumeelt, järk-järgult aga muutusid elavamaks ja lõpuks keerlesid naised nii kiiresti, et pealtvaatajatel hakkas silmade ees virvendama ja jalgade trampimisest,

käte plaksutamisest ning kilkamisest kõrvus kumisema. Tõmmud kehad väänlesid metsikus tantsus, palmikud lehvisid, kaelakeed hüplesid rinnal, käevõrud vilkusid edasi-tagasi, silmad süttisid, huuled avanesid, paljastades valgeid läikivaid hambaid. Lõpuks langesid kõik äärmises väsimuses tule ümber mitmesugustesse asenditesse siruli maha, raskelt hingates ja vöökesi kohendades. Must-sinised tätoveeringujooned paistsid nüüd higiga kaetud kehadel eriti teravalt silma ning seal võis näha keerukaid mustreid, lilli, puulehti, päikest ja loomapäid, mida oli loonud vähearenenud maalikunstnikkude-eitede fantaasia, kes selle tööga pikkadel polaaröödel neidude ihu kallal tegelesid, püüdes kaunistuste keerulisusega üksteist üle trumbata. Kirjeldasime juba madudega naise — Amnundaki teise naise tätoveeringut. Annuiri keha oli kaetud eestpoolt mitmekujuliste lehtede ja lilledega, kuna seljal abaluude vahel säras päike, mille kiired ulatusid kaelani, õlgadeni ja nimmeni. Viimasest allpool oli kujutatud kaks teineteise vastu pööratud sarvedega kuud. Raku oli eest kaetud siksakiliste joontega, tagant aga lainelistega, kusjuures abaluudel ja ristluudest madalamal need jooned keerdusid spiraalidena. Neiud uhkeldasid üksteise ees mustrite keerukusega oma ihul, kuna noored sõjamehed kevadpühal hindasid oma väljavalituid samuti sellest seisukohast.

Pärast puhkust istusid naised suures poolkaares teisele poole tuld rändurite vastu ja alustasid mängu; paremal tiival istuja lõi hüüdega «esimene» naabrile vasaku käega selga, see toimis hüüdega «teine» sedasama oma vasakpoolse naabriga. Nii veeres löökide laine edasi kuni vasaku tiivani. Kui mõni arvuga eksis, siis müksati teda vasakult ja paremalt üldise naerulagina saatel. Vasakult tiivalt liikus löökide laine tagasi, jällegi lugemisega alates esimesest, kuid teise käe löökidega. Poolkaare keskel kohtus see paremalt poolt tuleva uue lainega. Nii võis kergesti arvudega eksida: see andis põhjust sagedasteks kähmlusteks, mis kõiki lõbustasid. Kui sellest meelelahutusest tüdineti, alustati teist. Naised kükitasid maha ja, sirutanud käed välja, küünitasid ühekorraga parema jala tule poole, siis õige kiiresti seda tagasi tõmmates sirutati välja vasak jalg. Kui mõni hili-

Aeglaselt liikus tõrvikutega rongkäik püha järve poole.

nes või sirutas välja vale jala, lükkasid naabrid ta üldise naeru saatel selili, nii et mõlemad jalad õhus vilksatasid. See mäng tekitas sellise tuju müramiseks, et varsti hakati üksteist ilma mingi põhjuseta pikali lükkama ja kogu lugu lõppes sellega, et kõik jäid selili lamama, jalad lõkke poole, ja naersid laginal.

«Need tantsud ja mängud,» tähendas Gorjunov, «on suurepärane gümnastika pikal polaaröö kauasest istumisest kangestunud liikmete sirutamiseks.»

«Jah, mehed käivad jahil, valvavad põhjapõtru, raiuvad puid, naised aga on onnidesse kodustele töödele määratud,» kinnitas Ordin.

«Esimest mängu nimetatakse nende juures «kaelakeeks», teist «konnaks». On veel kolmas, «kannatusproov», see on rahulik mäng,» ütles Gorohhov ja lisas naiste poole pöördudes:

«Näidake meile «kannatusproovi»!»

Naised istusid kohtadele.

«Kes meil möödunud talvest on jäänud kannatlikuks?» kuuldus küsimus. «Kas sina, Annu?»

«Mina!» vastas Annuen.

«Mina ka oma sugukonnas!» teatas Annuir.

«Sina oled siin võõras ja sind tuleb enne proovida, kas on õige, et sa kannatlik oled. Heida esimesena pikali,» otsustasid naised.

Toodi nahk, asetati lõkke juurde poolkaare keskele ja Annuir heitis sellele selili maha. Annuen võttis kausi, täitis selle ääreni veega ja pani lamaja kõhule, istus siis ise ta jalgade juurde ja hakkas jalataldu kõditama. Teised naised hakkasid valjusti lugema. Proov seisis selles, et lamaja pidi kõditamisest hoolimata lamama sedavõrd vaikselt, isegi hingamist tagasi hoides, et kausist kuni kümneni lugemisel tilkagi vett välja ei loksuks. Vaatamata sellele, et onkiloonide jalatallad olid paljajalu käimisest karestunud, kannatasid katse välja vaid vähesed, seda enam, et naised sihilikult väga aeglaselt lugesid. Proovi edukalt läbiteinu sai «kannatliku» tiitli ja õiguse kõiki «mittekannatlikke» kõditada.

Annuir ei pidanud seekord vastu ja hakkas üheksa juures valjusti naerma. Tõsi küll, ta konkurent, kes taotles samuti Ordini armastust, kõditas teda väga tugevasti.

«Noh, luiskasidki!» ütles viimane kahjurõõmsalt. «Sa pole kunagi kannatlik olnud.»

«Võib-olla pole ka sina olnud!» vaidles Annuir ärritatult vastu.

«Teised teavad! Kui sa aga ei usu, võid mind proovida ja veel raskema katsega,» vastas Annuen uhkelt...

«Jah, ta võib ka seda!» kinnitasid teised.

«Noh, Annuen, näita!» ütles Ordin.

Annuen heitis Annuiri kohale, kuna viimane täitis kausi ja asetas selle kõhust kõrgemale rindade alla ja hakkas kõhtu kõige tundlikumast kohast — naba ümbert kõditama. Kuid Annuen lamas nagu kivist ja kannatas proovi välja.

«Katsu õige seda välja kannatada!» ütles ta tõustes pilkavalt ja paiskas kausis oleva vee otse Annuiri näkku. See oli suure katsumuse vastupidanute eesõigus. Annuir ainult kuivatas ennast sõnatult ja läks häbistatuna kõrvale.

Üksteise järel heitsid naised pikali ja Annuen ajas kõik naerma, ühe varem, teise hiljem, ja kastis teiste üldiseks mõnuks katsealuseid tublisti veega, enne kui nad jõudsid püsti tõusta.

Katse mittesooritanud kuivatasid end seejärel lõkketule ääres ja naersid, vaadates, kuidas järgmistega sama toimub. Proovi kannatas välja ainult veel üks naine ja kui kõik olid proovimise läbi teinud, soovis Annuir seda veel kord korrata, kuid tingimusel, et teda uus «kannatlik» katsetaks. Annuen vaidles vastu, kuid teised leidsid, teades nendevahelist võistlust, et Annuiril on õigus kordamist nõuda, kuna ta varem oli kannatlik olnud. Annuir nõustus isegi raskema prooviga ja pidas sellele vapralt vastu, kuid ei kasutanud oma õigust kõditajat veega üle valada. Oi, kui viimase asemel oleks olnud Annuen! See oleks täisportsjoni saanud!

«Noh, nüüd on teil kaks ülikannatlikku pruuti,» õnnitles Gorjunov Ordinit.

«Ja mõlemad armukadedad!» lisas Kostjakov.

«Nagu kord ja kohus,» naeris Ordin, kes oli rõõmus, et Annuir oma reputatsiooni taastas.

Istuti veel lobisedes tule juures, kuid varsti ilmus vana-

mees Amnundaki elamust ja ütles, et naised võivad tagasi minna, sest usutalitus on lõppenud.

«Mis šamaan ütles? Mis jumalad talle teatasid? Mis meid ootab?» külvati ta küsimustega üle.

«Homme kuulete, nüüd aga minge magama,» vastas vanamees põiklevalt ja väljus.

Naised riietusid, võtsid kaasa nurkades magavad lapsed ja lahkusid üksteise järel valgete elamust. Väljast oli kuulda nende hüüdeid: «Jälle külm! Oh, kui külm! Missugune udu! Hoidke üksteisest kinni, et mitte eksida.»

Annuir läks nendega koos, et usutalituse tagajärgedest midagi teada saada, kuid tuli väga kiiresti tagasi ja ütles:

«Amnundak ja kõik sõjamehed on kuhugi ära läinud — võib-olla šamaani saatma. Elamus pole kedagi peale kahe rauga — üks magab, teine aga sõimas mu uudishimu pärast läbi!»

«Nähtavasti on kõige parem ka meil magama heita. Enne homset me ei saa midagi teada,» ütles Gorjunov.

Kui rändurid oleksid teadnud, mis käsu vaimud šamaanile andsid ja et onkiloonid seda viivitamatult täide viima asusid, poleks nad saanud rahulikult magama heita.

Kohe pärast usutalituse lõppu suundusid kõik kohalolevad sõjamehed udust ja külmast hoolimata pealiku elamu juurest edelasse. Ees sammus mitu meest tõrvikutega, nende järel Amnundak ja šamaan koos õpilasega, seejärel kandsid neli sõjameest kanderaamil vangistatud vamput ja rongkäigu lõpetasid kõik teised täies relvastuses ja sügavas vaikuses sammuvad onkiloonid. Oli kuulda vaid jalgade kerget müdinat, noolte klõbisemist nooletuppedes ja kanderaami nagisemist. Eksimatult udus liikudes juhtisid tõrvikutega eessammujad seda kummalist rongkäiku mööda metsi ja lagendikke püha järve poole. Kätest ja jalust seotud vang asetati järve kaldal olevale ohvrikivile, šamaan asus tema peatsisse, õpilane jalgade juurde. Amnundak ja sõjamehed piirasid plaati tiheda, ikka veel veeta järve poole avatud poolkaarena. Nüüd süütasid kõik sõjamehed tunglad ja tõstsid need pea kohale. Šamaan võttis käsitrummi ja

ohvri ees algas usutalitus. Rohked tõrvikud heitsid punast virvendavat valgust mustale plaadile, sellel lamavale alasti karvasele inimesele, kõrgeletõstetud ja tumedalt kõmiseva trummiga veidras riietuses šamaanile ning poolkaares seisvaile karmide nägudega ja kotkasulgedega juustes relvastatud meestele, kes hardalt šamaani silmitsesid. Ümberringi hõljus udu, aeg-ajalt rebenedes, kusjuures oli näha musti järsandikke, kividega kaetud järvepõhja ja tumedat avaust. Nii onkiloonidele kui ka igale teisele inimesele ei võinud niisugustes tingimustes toimuv öine usutalitus jätta sügavat muljet avaldamata. Vang pööritas metsikult silmi, arvatavasti taibates teda ootavat saatust, ja kogu ta keha värises. Pärast eelmängu trummiga, mille eesmärgiks oli vaimude väljakutsumine ja nende tähelepanu enesele tõmbamine, langetas šamaan käed ja tõstis üles oma kortsulise kõhna näo. Suunanud pilgu udulainetele, hakkas ta kumedal häälel vaimusid paluma:

«Ommolon, Amnungem, Irgani!» hüüdis ta mitu korda. «Maa-aluse riigi valitsejad, ma kutsun teid! Me tõime teile ohvri — elusa inimese, punase, aurava vereohvri. Võtke see vastu, ärge raputage meie maad, sulgege praod, andke tagasi selle järve vesi. Ommolon, Amnungem, Irgani! Kuulge, me palume teid!»

Vaimude nimesid nimetades tõstis šamaan häält kuni karjumiseni ja need imelikud nimed kordusid mitmekordselt järve ümbritsevailt järsakuilt vastu kajades. Näis, nagu oleksid maa-alused vaimud oma nimesid korrates vastanud. Viimase hüüde juures haaras šamaan vöö vahelt ootamatult kivist ohverdamisnoa, kummardus kähku ja lõi selle vampule rindu, kes tõi kuuldavale õudse hädakisa, mida järsandikud samuti kordasid. Nuga haava sisse jättes pani šamaan jala sureva vangi näole ja hakkas jälle trummi taguma.

Kui keha lakkas tõmblemast, tõmbas šamaan noa välja, pühkis seda vastu vampu karvast nahka ning ütles:

«Viige ohver minema ja visake see maa-aluse kuningriigi sissekäigu sügavusse!»

Kuus sõjameest tõstsid laiba ettevaatlikult üles ja viisid selle mööda libedaid ja vildakaid kive liikudes ava

juurde, kusjuures teised sõjamehed neile eest ja külgedelt valgust näitasid.

Kui nad avause lähedale jõudsid, kuuldus imestunud ja rõõmsat hüüdu:

«Vesi tuleb, vesi paistab!»

Ja tõesti, alles veel tühi, sügavikku kaduv haigutav suue oli ääreni täidetud pulbitseva veega.

«Meie ohver on maa-aluste vaimude poolt vastu võetud!» kuulutas šamaan. «Vesi tuleb pühasse järve tagasi!»

«Siduge kivi ohvri jalgade külge ja visake ta kähku suudmesse!» korraldas šamaan.

Asetanud laiba kividele, vabastasid sõjamehed selle käed ja kinnitasid sama rihmaga ta jalgade külge suure kivi. Siis tõstsid nad laiba kätele, võtsid hoogu ja paiskasid laiba suudmesse, kust vesi juba järve põhja voolas. Tõrvikute punasest vastuhelgist virvendavad mustad vood lõid metslase pea kohal kokku.

«Tooge ohvripõder!» hüüdis šamaan. «Ohverdame headele taevavaimudele!»

Tõrvikutega sõjameeste ridade vahelt läbi tungides tirisid kaks onkilooni sarvipidi valget põhjapõtra. Selle sarved olid kaunistatud värviliste nahkrihmadega, karv oli aga täpiline punase ookri pritsmetest. Paljudest tuledest ehmunud loom puikles ja ammus. Ta tiriti plaadi juurde, tõsteti sellele ja tõugati šamaani jalgade ette siruli.

Uuesti hakkas kõmisema käsitrumm ja šamaan pöördus heade taevavaimude poole palvega anda tagasi soojus, teha lõpp külmale ja säilitada põdrakarjad. Uuesti välkus ohvrinuga, tungides põdra kuklasse, helepunane veri purskas valgele karvale ja loom jäi liikumatult lamama. Ta jäeti plaadile ja lõigati ära vaid pea, mille šamaan alati enesele sai.

Kiiresti tõusis järves vesi ja täitis juba põhja sügavamat osa. Šamaan kummardas maa-alusest riigist tagasi saabunud pühale veele ja astus plaadilt maha. Endises korras, kuid ainult põdrapeaga kaunistatud kanderaamiga, asus kogu salk tagasiteele.

VIIMASED PÄEVAD ONKILOONIDE JUURES

Järgmisel hommikul kuulsid rändurid imestusega kaht fakti: öösel oli olnud maavärisemine ja püha järv oli tagasi tulnud: Viimast võis seletada esimesega, kuid miks nemad seda polnud tundnud? Küsitlustest ilmnes, et maavärisemist olid tundnud ainult need kaks rauka, kes pärast kõigi teiste lahkumist olid Amnundaki onni jäänud. Nad oli uinunud, kuid äratati üsna tugevast tõukest. Kui nad välja jooksid, oli kõik vaikne, maa värises ainult pisut ja nad läksid külma tõttu varsti tagasi.

«Miks siis meie midagi ei kuulnud?» imestas Gorjunov. «Kas raugad ehk und ei näinud? Ei meie ega meie arvukad külalised märganud mitte midagi.»

«Pidage!» hüüdis Ordin. «Kas ei võinud see juhtuda siis, kui kogu meie muldonn tantsivate naiste trampimisest rappus?»

«No muidugi siis! Sel ajal võis kergesti tähele panemata jääda tõuge, mis tõenäoliselt ei olnud väga tugev.»

«Kuid mis siiski taastas ühenduse püha järve ja...» äkki Ordin vaikis.

«Taastas millega?»

«Ma tahtsin ütelda merega, kuid äkki tuli meelde, et varem voolas ju järv merre ja kuivas mitte sellepärast, et ühendus katkes, vaid sellepärast, et vee juurdevool orust tugevasti vähenes.»

«Teate mis, seda tuleks uurida. Mis põhjusel vesi ilmus, on väga tähtis küsimus. Onkiloonide jutu järgi hakkas see tõusma suudmest.»

«Kui me sinna läheme ja selgub, et vesi on uuesti kadunud, tunnistatakse meid süüdlaseks uues õnnetuses ega usta mingisuguseid õigustusi. Ei, parem ootame ja läheme koos Amnundakiga,» arvas Kostjakov.

Ja veel ühest öösel toimunud sündmusest said rändurid teada. Vangistatud vampul olevat õnnestunud köidikuist vabaneda ja põgeneda, kasutades hetke, kui teda valvav sõjamees oli lõkke äärde tukkuma jäänud.

Kõik need teated tõi Annuir, kes tuli esimesena põtrade lüpsmiselt tagasi.

«Millal siis onkiloonid jõudsid teada saada, et järv

on jälle tagasi, ja isegi näha, kuidas vesi tõusis?» imestas Ordin.

«Öösel toimus püha järve ääres usutalitus. Amnundak, šamaan ja kõik sõjamehed käisid seal. Nad tõid ohvriks valge põdra ja kohe ilmus vesi,» ütles Annuir rõõmsalt, tõenäoliselt täielikult uskudes loitsimise ja ohverdamise mõjusse.

«Toimus ohverdamine!» venitas Gorjunov ja vaikis. Ta kõrvutas öist saladuslikku ohverdamist, millele eelnes kõigi naiste ja laste eemaldamine elamust, vangi kadumisega ja aimas halba.

Hiljem, kasutades kõigi naiste ja Gorohhovi äraolekut, teatas ta oma kahtlustest kahele seltsimehele.

«Tingimata tuleb teada saada, kas mu kahtlus on õige,» lõpetas ta. «Kui nad on asunud inimesi ohvriks tooma, siis, alustanud vampuga, võivad nad meie peale üle minna, kui õnnetused ei lakka.»

Kuid polnud mingisugust võimalust selle kohta midagi teada saada. Sõjamehed jutustasid meeleldi, et usutalitusel olid vaimud käskinud šamaanil tuua keskööajal püha järve kaldale hariliku ohvri — valge põdra, mille järele suudmest ilmus vesi ja nende silmade all ujutas üle kogu järve põhja. Nad eitasid, et sel ööl oli olnud maavärisemine, sest arvatavasti teel järve juurde või selle kaldal usutalituse ajal nad seda ei märganud.

Möödus mitu päeva. Oli alles augusti keskpaik, kuid lõhnas juba sügise järgi. Igal öösel esines ööküllma, udu ja härmatist. Puude lehed ei kolletanud, kuid varisesid, aasadel võttis külm rohu ja see lamandus. Rändlinnud kadusid ja järved tühjenesid. Öö jooksul külmusid nad nüüd täielikult kinni ja sulasid õhtuks vaevalt lahti. Päike kadus tihti paksude pilvede taha ja soojendas vaevaliselt. Naised võtsid kottidest välja talverõivad ja parandasid neid kiirustades. Mehed hakkasid hoolega kütust varuma. Onkiloonidega kohtumisel märkasid rändurid jällegi ebasõbralikke pilke, kuna naised peale Annuiri hakkasid taas sagedamini ära minema ja Amnundaki onnis aega viitma. Ordini nõuandel hakkas ka Annuir koos teistega seal käima, et oma truudusega valgete meeste vastu mitte silma paista ja kergemini onkiloonide sepitsusi teada saada.

Naised hakkasid usinasti talveriideid parandama.

Viieteistkümnenda augusti hommikul hakkas puhuma põhjatuul ja algas tõeline lumetorm — mõnekraadilise külma juures sadas tihedat lund. Keskpäevaks lakkas lumesadu ja onnist väljudes võisid rändurid Sannikovi maad näha tõelises talverüüs, paksu lumekorraga kaetud lagendikku ja raagus lehtpuu- ning lumega ehitud okaspuumetsa. Onkiloonid väljusid samuti pealiku elamust ja vaatasid ringi. Naised ruttasid kohe nende juurde.

Videvikus tuli rändurite juurde Amnundak, mida juba ammu polnud juhtunud. Pärast tema elamu purustanud maavärisemist ei olnud ta üldse nende pool käinud. Ta istus tule äärde, soojendas käsi ja alustas ainiti tulle vaadates niisugust juttu:

«Mis meist saab, valged inimesed? Talv saabus tervelt kuu aega varem. Puud isegi ei kolletanud, vaid külmasid. Linnud lendasid ära, päike ei soojenda. Kui lund ikka juurde tuleb, hukkuvad kõik meie põdrad. Ka veised, hobused ja ninasarvikud hukkuvad. Millega onkiloonid end toitma hakkavad?»

Rändurid kuulasid seda kurtmist vaikides. Nad tundsid enneaegsete külmade põhjust ja teadsid, et olukorra paranemiseks ei ole lootust, kuni ei taastu orule soojust andvad maa-alused teed. Kuid kes võib öelda, millal see juhtub? Ja millega võisid nad Amnundakki julgustada?

Vastust saamata tõusis pealik ja ütles ähvardava liigutusega kätt tõstes:

«Ja kõike seda tegite teie! Teie tulite meie juurde lume ja külma maalt ja tõite siia külma ja lund, sest teile see meeldib, te armastate elada valgel maal, valged inimesed! Külma ja lumega tahate te hukata kõiki onkiloone, et meie maad endale võtta. Tšuktšid sundisid meie esivanemaid siia tulema, teie, võimsad valged nõiad, tahate meid lõplikult hukata.»

Ta pöördus ringi ja väljus onnist. Rändurid vahetasid erutatud pilke ja kui pealik eemaldus, ütles Gorjunov:

«Nüüd, arvan, pole põhjust viivitada, vaid tuleb homme varakult lahkuda. Puhub põhjatuul, järved on külmunud, udu ei ole ja lumi pole veel sügav.»

«Jah, kui seda veel juurde tuleb, on meil suuskadeta raske liikuda,» lisas Kostjakov.

«Ja talveriietus puudub meil siin ka, kõik on laos,» lausus Ordin.

«Teie tehke kuidas tahate,» ütles Gorohhov otsustavalt. «Mina aga jään onkiloonide juurde. Varsti möödub külm ja me hakkame elama endiselt. Teie aga hukkute jääs, jõudmata Kotelnõini.»

Teda püüti veenda, kuid ta kinnitas kangekaelselt, et siin on parem kui Kazatšjes, kõht on täis ja elu on rahulik, naine on hea, onn soe — ei ole põhjust saatuse üle nuriseda.

«Aga kui teid, Nikita, tapetakse, nagu tapeti vampu? Ohverdatakse jumalatele selleks, et lõpeks külm?» küsis Gorjunov.

«Tühja juttu ajate! Vampu põgenes. Onkiloonid ei tapa inimesi. Kui nad oleksid tapnud — oleks meid kõiki ammu vagaseks tehtud ega oleks hakatud rääkima, nagu seda praegu Amnundak tegi. Hakkavad meid paluma, mitte tapma.»

Tekkis rusuv vaikus. Natukese aja pärast tõusis Gorohhov püsti ja väljus, mõni minut hiljem aga ilmus joostes Annuir.

«Praegu tuli Amnundak teie juurest tagasi ja ütles meile: valgetele meestele naisi enam ei anna. Seni kuni nad külma ja lund ei lõpeta, elage minu juures, sinna ärge minge, muidu võib teil halvasti minna. Kõik mehed ja naised karjusid: «Ammu oleks pidanud nii tegema, las katsuvad elada ilma naisteta, piimata ja karaskiteta!» Ma palusin luba ainult oma vaiba järele tulla. Ta ütles: «Mine, kuid tule kohe tagasi!»

Annuir võttis oma karusnahkse vaiba ja ütles Ordinile kõrva sisse:

«Öösel, kui seal kõik on magama jäänud, tulen ma sinu juurde ja jutustan, mida kuulsin; asi näib olevat paha.»

Ta jooksis minema, jättes rändurid rusutud meeleollu.

«Jah, homme varahommikul lahkume,» ütles Kostjakov. «See on tõenäoliselt esimene samm meid ootavas surveabinõude ahelas, millega tahetakse meid sundida varast talve ära muutma.»

«Ja kui me viivitame, võib juhtuda, et meile onni määratakse valve ja siis muutub lahkumine palju raskemaks,» lisas Gorjunov.

«Kuni Gorohhovit ei ole, seame kõik äraminekuks valmis, arvas Ordin. «Kuid huvitav, kuhu ta läks — kas mitte Amnundaki juurde meie kavatsusi reetma?»

Gorohhov ja naised ei tulnud enam õhtul tagasi. Rändurid valmistasid enestele ise õhtusöögi, keetsid teed, seadsid valmis seljakotid, istusid siis veel kaua olukorda arutades ja heitsid lõpuks magama. Gorohhov oli tõenäoliselt Amnundaki juurde ööbima jäänud.

Kesköö äratas Ordini Annuir.

«Teil tuleb kähku lahkuda,» ütles ta sosinal. «Sõjamehed räägivad: näete, maa-alustele vaimudele ohverdasime vampu ja nad tõid vee pühasse järve tagasi. Taevavaimudele ohverdasime ainult põdra, nad said pahaseks ja saatsid talve. Tuleb tuua ka neile parem ohver. Nad ei räägi, kuid arvan, et mõtlesid teid!»

«Aga kas Nikita seda kuulis?»

«Ei, see oli varem. Tema juuresolekul ei räägitud. Ta tuli ja ütles, et tahab onkilooniks hakata, lahkub teie juurest ja jääb meiega elama, ei taha onkiloonidele halba teha. Nii ta jutustas kogu õhtu, kui halb on teie maal elada. Nüüd said onkiloonid aru, miks te siia tulite: otsite oma rahvale head maad. Amnundak ütles: «Tähendab, et nad on maakuulajad! Meie aga neid siit minema ei lase, sest siis tulevad nad suure sõjameeste salgaga tagasi, hakkavad oma välkudega meie vastu sõdima ja onkiloonidel on lõpp käes!»

«Kas Nikita ei öelnud, et me homme kavatseme lahkuda?»

«Ei, ei rääkinud. Ta rääkis ainult enesest. Ja Amnundak kiitis teda ning andis naisegi ööseks tagasi. Siis

käskis homseks šamaani kutsuda. Õhtul toimub usutalitus, vist teie ja lume pärast.»

«Noh, Annuir, homme, niipea kui valgeneb, lahkume. Aga sina, kas tuled koos minuga?»

«Lähen, kuhu tahad, kui ma teie maal saan sinu esimeseks naiseks,» vastas Annuir.

«Jah, minu juures saad mitte esimeseks, vaid ainsaks naiseks.»

Nad rääkisid veel kaua, kuid siis kella järgi nähes, et varsti koidab, äratasid kaaslased ja, kiiresti einetanud, lahkusid aovalgel alatiseks oma mugavast onnist. Gorohhovile jäeti sedel palvega Amnundakile teatada, et nad läksid oma soojade riiete järele ja tulevad ühe päeva pärast tagasi. Kui ta tahab neile järele jõuda, võib ta seda veel teha, sest nad ootavad teda oruserval kaks ööpäeva. Teda hoiatati, et Sannikovi maad ähvardab õudne talv, mitte parem kui Kazatšjes. Kirjutati, et ta võib tulla hiljem koos onkiloonidega ja kaasa võtta Nikiforovi poolt talveks varutud lihatagavarad, sest nad ei suuda kõike kaasa võtta.

Onni jäeti lõke, et sellest väljuv suits näitaks onkiloonidele teatud aja, nagu seal veel elataks. Magamisriided seati nii, et paistaks, nagu magaksid neis inimesed. Ainult Annuir võttis kaasa oma magamisriided ja kõik rõivad, mis tal olid.

Sadas kerget lund, mis mattis kiiresti nende jäljed. Muide pidi tagaajamist vähemalt õhtuni ära hoidma Gorohhov. Temale jäeti Kirju, kes suleti onni.

Kui valgeks läks, olid nad asulast juba mõne kilomeetri kaugusel naaberlagendikul, mida oli raske ära tunda. Kuidas kõik oli nelja kuu jooksul muutunud! Siis valdas neid muljete uudsus, nende ees laius vastavastatud kaunis maa, täis lahendust ootavaid saladusi, kevadine loodus, haljendav taimestik. Nüüd aga — raagus mets, lumega kaetud lagendikud, rumala rahva eest põgenemine; eesseisev igav, ohtlik ja pikk teekond mandrile, ühe seltsimehe puudumine, kes seni oli kõiki raskusi nendega jaganud, kuid nüüd neile selja pööranud, mure ta saatuse pärast ja lõpuks mahajäänud naised, kelledesse oldi juba jõutud kiinduda. Ainult Ordin oli teistest lõbusam — tema kõrval sammus reipalt mööda lund

Annuir, kes tema pärast oli hüljanud omaksed ja harjunud elutingimused, jättis maha sünnikoha ja astus kurba pilku tagasi heitmata vastu uuele maailmale, mis oli temale tundmatu ning kohutav.

Õhtuks jõuti baasi juurde ja rõõmustati sellega väga Nikiforovit, kes polnud neilt juba ammu teateid saanud. Tema juures oli kõik korras, talveks oli varutud juba suured liha- ja küttepuude tagavarad, koerad olid söönud ja terved, puudus vaid üks, kelle oli karu jahil tapnud. Kasakas imestas väga, kui ta kuulis, et oli otsustatud sellelt külluslikult maalt viivitamatult lahkuda.

«Kogu mu vaev läheb asjatult kaduma!» ütles ta etteheitvalt. «Milleks ma nägin vaeva, küttisin, vedasin, kuivatasin, suitsutasin? Milleks hävitasin nii palju elusolevusi? Milleks varusin puid? Kõik jääb ainult karudele, olgu nad neetud!»

«Ärge kurvastage, Kapiton, mitte karud, vaid inimesed söövad teie liha. Tuleb Gorohhov koos onkiloonidega ja viib kõik nende juurde laagrisse.»

«Kuidas nii, kas Nikita ei sõidagi meiega koos koju?» hüüdis rabatud kasakas.

«Jah, ta otsustas jääda. Armus siin naisesse ja ütleb, et siin on parem kui Kazatšjes.»

«Või nii otsustaski! Ah sa kaabakas niisugune! Tal on ju Kazatšjes naine, tõsi küll, vana ja õel eit.»

«Siin aga on noor ja hea. Temast saab siin midagi vürsti taolist.»

«Aga kes see teiega kaasa on tulnud, kas saatma või?» küsis kasakas Annuirile osutades.

«Ei, see on minu naine ja tuleb meiega koos mandrile,» vastas Ordin.

«Vaat kus lugu!» venitas Nikiforov, vaadeldes uudishimuga hämmeldunud naist, kes ei osanud küllalt hästi vene keelt, et aru saada kiirest kõnelusest, kuid taipas, et räägitakse temast.

«Tähendab, Nikita asemel tuleb meiega kaasa eit siinsest suguharust! Ei tea, kuidas me küll koertega toime tuleme. Tema Nikitat juba ei asenda. Kardan, et ta pole koeri isegi näinud, rääkimata narta juhtimisest. Küll on häda!»

Veel kaua filosofeeris Nikiforov sel teemal lõkke juures, mille ümber rändurid istusid. Õhtusöögi valmistamise ajal Annuiri poolt ülesnäidatud osavus lepitas teda mõnevõrra ja lõpuks ta isegi ütles:

«On teil aga tore ja töökas naine, Semjon Petrovitš. Ja kõvasti armastab teid, kui otsustas omaste juurest mere taha võõrale maale minna. Aga teie omad nähtavasti ei tahtnud,» pöördus ta kahe ülejäänu poole.

«Jah, ei tahtnud,» vastas Gorjunov ja jutustas lühidalt Nikiforovile, milliseks kujunes olukord, mis sundis neid sellelt huvitavalt maalt nii ruttu lahkuma.

«Kevadel, kui kõik läheb hästi, tuleme siia tagasi,» lõpetas ta.

Õhtusöögi ajal jutustas Nikiforov, et orust sedamaid lahkuda pole võimalik, sest lumehang on suve jooksul tunduvalt kahanenud ega ulatu enam järsaku harjani, vaid ainult ülemise astanguni. Nii tuli veel umbes viisteistkümmend meetrit mööda kaljusid ronida. Nartade ja koorma üleshiivamiseks oli tarvis puhastada tee ja rajada astmed. Lumehang nõudis samuti ettevalmistamist. See oli pealispinnalt tugevasti jäätanud ja kogu selle ulatuses tuli sisse raiuda astmed.

«Ühe päevaga me selle kõigega kindlasti toime ei tule,» lõpetas ta.

«Meil on kaks päeva aega,» ütles Gorjunov. «Lubasime Nikitale teda kaks ööpäeva oodata. Võib-olla ta mõtleb ümber ja tuleb.»

UPUTUS

Ööbinud kasaka telgis, mis asus endist viisi suve jooksul sulamise läbi tunduvalt suurenenud jääkoopas, asusid rändurid kohe hommikul hange astmeid raiuma.

Kõik viis töötasid usinasti ja õhtu eel jõuti astangule. See oli nelja kuni kümne meetri laiune ja kulges lumehangest umbes sada meetrit kummalegi poole, edasi aga muutus peagi kitsamaks, kust võis ainult kaljukits läbi pääseda. Selle kohal kerkis kaljusein, mille kõige madalam koht ulatus umbes kümne meetri kõrgusele. Sein polnud igal pool püstloodne, vaid jagunes üksikuteks kõrgemateks ja madalamateks astanguiks, kust vilunud

alpinist võis üles ronida. Kuid koerte ja koorma ülesviimiseks olid astmed liiga kõrged, nii et tuli valmistada vaheastmeid, mis basaltlaava kihilisuse juures ei kujutanud enesest ületamatut raskust. Tööd jätkus igal juhul terveks päevaks.

Gorjunov vaatas koha üle ja ütles:

«Mis te arvate, kas ei tuleks kogu laadung ja nartad juba täna siia tõsta?»

«Milleks seda?» küsis Kostjakov. «All on mugavam ööbida. Unise peaga võib isegi järsakult alla kukkuda.»

«Ööbida me võime ka all, kuid kõik rasked asjad on parem juba täna üles viia ja teate mispärast. Täna õhtul me pidime laagrisse tagasi jõudma, seda pidi Gorohhov vastavalt meie kirjale ka Amnundakile ütlema. Kui Amnundak näeb, et meid ei ole, võib ta juba õhtul tagaajajad välja saata, onkiloonid tunnevad ju teed. Tagaajajad jõuavad siia varahommikul ja kui kogu meie varustus jääb veel alla, võetakse meid kinni — arvan, et onkiloonide pihta me lasta ei söanda. Kui aga koorem on juba üleval, ronime ka ise kiiresti üles ja võime hangele rajatud tee ära lõhkuda, oleme seega väljaspool hädaohtu. Vaadake, kümmekonna meetri pikkuselt ülemist kitsast harjaosa ära raiuda ei võta kaua aega ja siis ei julge enam keegi siia ronida.»

«Teil on vist õigus!» nõustus Kostjakov.

«Noh, aga kuidas koertega jääb?» küsis Nikiforov. «Neil on üleval kitsas.»

«Koerad võivad ka all oma koobastes ööbida. Nemad jooksevad ilma koormata kiiresti üles.»

Otsus võeti vastu ja asuti asjade ülesviimisele, kasutades selleks ülejäänud osa päevast. See polnudki nii kerge. Hoolimata väljaraiutud astmetest ei jõudnud koerad mööda järsku nõlva tublisti koormatud nartasid korraga üles tõmmata ja seda tuli teha mitu korda. Seetõttu jännati kuni pimedani, kuid lõppude lõpuks oli kogu laadung — lihatagavarad, küttepuud ja nartad — paigutatud astangule. Alla jäid üksnes magamiskotid ja õhtusöögiks ning teejoomiseks kasutatavad nõud.

Talveks varutud küttepuude küllus võimaldas öösel lõkkega mitte kitsi olla, selleks et karusid eemale ajada. Nikiforovi jutu järgi olid nad teda suve jooksul korduvalt

külastanud ja ainult koobas oli teda päästnud nende kaisutustest, samuti ka liha, mis kiskjaid ligi meelitas.

Tänu Valge valvsusele ärkas ta alati õigeaegselt ja, peites end koopa sissekäigu jäärahnude vahele, tulistas öist külalist, kes katsus lihaladu sulgevaid jääpanku laiali loopida.

Õhtusöögi ajal jutustas ta, et kahe maavärisemise ajal oli ta väga suurt hirmu tundnud. Ta oli koopast välja jooksnud, kartes, et võlv sisse langeb. Naabruses oli järsakult varisenud kive «nagu rahet» ja maapinda tekkisid praod.

Tööst väsinud rändurid heitsid varakult magama nelja lõkke vahele ning uinusid Muti ja Valge kaitse all raskesti. Kuid umbes keskööl äratas neid tugev maa-alune tõuge. Ehmunult üles tõustes jäid nad kuulatama. Maa alt kostis selgesti kõminat, nagu veereksid seal konarlikul sillutisel rasked koormad. Sellele lisandus õige varsti kord lähemal, kord kaugemal juba õhust kuulduv mürin järsakust lahtimurdunud rahnude langemisest. Varsti aga mattis kõik need hääled jääkoobastesse kinnipandud koerte metsik ulgumine.

Kuna rändurid lamasid lahtise taeva all ja küllalt kaugel järsaku jalamist, siis ei tarvitsenud nad kuhugi joosta ja jäid ärevuses poollamaskil magamiskottidesse.

Varsti järgnes veel üks tõuge, mis oli veelgi tugevam. Lamajad tundsid, kuidas neid kergelt üles paisati. Kustuvate lõkete leegid väratasid, tukid ja söed paiskusid laiali. Kuskil läheduses kolises midagi ja Gorjunov, kes lamas koopa sissekäigu vastas, milles oli alles hiljuti seisnud telk ja milles saadeti mööda eelmine öö, nägi, et koopa laest langes alla mitu suurt jääpanka.

«Meie õnn, et ööbime siin ja mitte koopas!» hüüdis ta. «Praegu oleks meid seal puruks muljutud.»

«Aga kas koeri ei võidaks lõmastada nende varjupaikades?» muretses Ordin.

«Vaevalt küll! Nende koopad on väikesed ja asuvad hange kõige kõrgemas ja paksemas osas.»

«Kui nad välja lasta, jooksevad nad laiali,» arvas Nikiforov. «Kinni siduda neid millegi külge ei ole, sest nartad on üleval. Las istuvad.»

Kuid veel mõned üksteisele järgnevad tugevad tõuked

sundisid rändureid oma otsust muutma. Koerad tõstsid sellist meeleheitlikku kisa, nagu tunneksid nad lähenevat ohtu. Nikiforov jooksis, kirves käes, vaarudes, nagu lainetuse ajal õõtsuval laevalael, koobaste juurde, loopis sissepääsu sulgevad jääpangad laiali ja laskis loomad välja. Koerad tormasid vabadusse nagu meeletud, üksteisest üle karates, kuid jätsid kohe ulgumise järele ja, jooksnud vaid mõne sammu kaugusele, kogunesid hunnikusse ning vahtisid sabadega vehkides oma kajurile otsa. Nikiforov tõi veorihmad, sidus koerad nende külge ning viis kõik kolm rakendit eri kohtadesse lõkete lähedale ja sundis nad maha heitma. Seejärel vaatas ta kõigisse kolme koopasse ja, tulnud tagasi oma kohale, ütles:

«Penikesed ei olnud asjatult rahutud, jää pragunes nende peade kohal, nii et võis käe prakku pista. Mõni jääpank võib iga hetk alla langeda.»

«Noh, täna öösel purunesid onkiloonide onnid arvatavasti jälle,» ütles Gorjunov.

«Nüüd kirjutavad nad selle uue õnnetuse meie lahkumise arvele,» tähendas Kostjakov.

«Või selle arvele, et üks meist nende juurde jäi,» lisas Ordin. «Ja Gorohhovil on raske lahkuda, kui ta nüüd tahakski.»

Annuir kuulas vaikides, kuigi pisarsilmil. Uus õnnetus tabas ta sugukonda ja kogu ta rahvast, ja kuigi ta nende juurest oli ära tulnud, kurvastasid nende õnnetused teda sügavalt.

«Kuid võib-olla see maaväring teeb asja paremaks,» püüdis Ordin teda lohutada. «Kui see taastab kuuma vee ja aurude maa-alused teed, siis läheb jälle soojaks ja onkiloonide elu muutub endiseks, onne aga pole raske taastada.»

Annuiril oli varase külma põhjus teada ja Ordini oletus rahustas teda. Ta vaatas Ordinile tänulikult otsa ja silitas salaja ta kätt.

«Miks nemadki ei võiks niisuguseid maju nii ehitada nagu meie oma oli? See vist kokku ei langenud,» ütles ta lõpuks.

«Võib-olla nad hakkavadki pärast meie äraminekut nii tegema. «Nõiad» läksid ära, aga nende elamu seisab ega varise,» lausus Gorjunov.

«Aga kas nüüd ei alga ehk põhja pool purskumine?» oletas Kostjakov.

Tahtmatult vaatasid kõik põhja poole. Kuid tihedatest pilvedest kaetud taevas oli must ja kuskil polnud näha punakat helki, mis oleks võinud osutada sellele, et mõnes kohas on maapinnale tunginud laava.

Aeg-ajalt kordusid tõuked, kuid palju nõrgemalt ja lõpuks nõudis väsimus oma osa — kõik jäid tukkuma.

Kuid uni oli rahutu ja kord üks, kord teine virgus, ajas end asemel üles ja vahtis kohkunult ringi. Kuid veendunud, et kõik on rahulik, hanged ei varise ja lõkked põlevad, laskis pea jälle maha vajuda. Nikiforov tõusis mõnikord üles ja heitis puid lõketesse. Nii möödusid tunnid sel õudsel ööl.

Siis lõid idas helendama pilved ja kattusid veel nähtamatu päikese kiirte punaka helgiga. Pilvede taustal ilmusid nõrgalt nähtavale lähima kaljuseina hari ja tipud, hakkasid valendama neil asuvad lumevöödid. Põhjas kerkisid esile metsa piirjooned; hanged olid nagu kasvanud ja heledamaks muutunud, lõkete valgus tuhmus. Koidueelne külm äratas tukkujad.

«Kas pole aeg teed keeta, seni kui valgeneb?» tegi Gorjunov ettepaneku. «Siis aga üles ja tööle, enne kui tagaajajad kohale jõuavad.»

«Ka see on õige!» ütles Nikiforov püsti karates. «Kui minna, siis minna õigel ajal!»

«Aga kui Sannikovi maa soojendaja taastus, siis võib-olla polegi vaja ära minna?» mõtiskles Ordin kuuldavalt.

«Eks päeva jooksul näe. Kui läheb soojaks ja lumi kaob, võib teie oletus õigeks osutuda. Kuid tee tuleb äraminekuks siiski rajada,» otsustas Gorjunov.

Läks veel valgemaks. Rebenenud pilved värvusid idas toredatesse värvidesse. Põhja pool oli must metsariba juba üsna selgesti näha. Oru järsakud kulgesid kummalegi poole musta müürina ja paistsid sellistena nagu alati, olgugi et öö jooksul oli neilt palju rahnusid alla varisenud.

Nikiforov kohendas tuld, võttis teekatla ja läks hange juurde, millest nirises ojake ja voolas veeammutamiseks

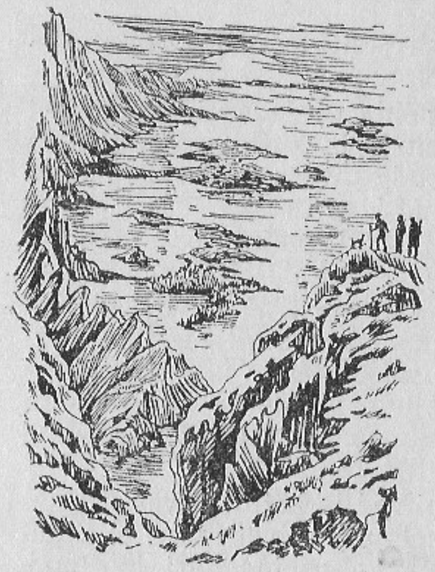

«Issake, vesi, igal pool vesi!»

ehitatud väikesesse basseini. Otsekohe kostis sealt kasaka kohkunud hüüd:

«Issake, vesi, igal pool vesi!»

Kõik tormasid lõketest mööda, millede tuli ja suits takistasid lähemat maariba nägemast, tema juurde. Jooksid kohale ja tardusid imestusest. Seal, kus saja meetri kaugusele hangede alumisest otsast oli varem kulgenud kitsas riba kivirusu, mis oli eelmisel päeval veel üleni lumega kaetud, laius nüüd tasane ja sogane veepind, mis ulatus kuni veest üleujutatud põõsasteni. See öö jooksul tekkinud uus järv laius kummalegi poole nii kaugele, kui silm ulatus, näis, et kuni järsakute jalamini, ja üksnes oru lõunapoolne sopp, kus asusid hanged, oli veel üle ujutamata. Hange alt voolav ojake langes vaikselt vulisedes kümne sammu kaugusel sellesse rändureid oru muust osast äralõikavasse järve.

«Vaat sulle, laava asemel vesi pärast maavärisemist,» katkestas vaikuse Kostjakov.

«Kuid vaadake, vesi tungib justkui meie poole!» hüüdis Ordin. «Seda tuleb järjest juurde.»

Kõik lähenesid kaldale ja nägid, et vesi liigub edasi. Nende silmade all vajus maad kattev ja veest läbi imbunud lumi kokku, lagunes ja selle asemel ilmus sulava lobjakuna vesi.

«Noh, seltsimehed, nüüd ei tohi viivitada!» hüüdis Gorjunov. «Korjame asjad kokku ja läki üles! Poole tunni pärast on meie laagrikoht vee all.»

«Kuid kaugemale me ei pääse!» vaidles vastu Kostjakov. «Me langeme lõksu.»

«Kas tõesti kardate, et ka astang vee alla jääb? Seni

kui see juhtub, jõuame puhastada edasise tee, sest astang asub oru põhjast saja meetri kõrgusel.»

«Küll on hea, et me eile koormad üles viisime! Nüüd poleks seda enam jõudnud,» lausus Ordin.

Mindi tagasi lõkete juurde, korjati kiiresti asjad kokku ja viidi need hangele. Seejärel võeti laost, mida ka ähvardas uputus, igaks juhuks tubli tagavara liha ja laoti mööda hange astmestikku ka rohkesti puid — seda kõike võis järk-järgult kõrgemale tõsta. Viimaseid puuvirnu kanti juba läbi vee, mis ulatus hangeni.

«Noh, viime nüüd koerad!» ütles Nikiforov.

Koerad olid juba ärevil ja katsusid mööda järsku hangeseina üles ronida, kuid libisesid, kukkusid ja ulgusid. Nikiforov, Ordin ja Kostjakov võtsid igaüks ühe rakendi ja ajasid nad mööda astmestikku üles, Gorjunov ja Annuir läksid osa asjadega ees. Üles jõudnud, jäid nad hämmastunult peatuma. Eile oli veel lumepind olnud peaaegu ühel tasemel astanguservaga. Nüüd aga lahutas neid peaaegu meetrikõrgune järsak. Arvatavasti oli maavärina tagajärjel kas kogu hang nihkunud ja alla langenud või oru põhi vajunud. Tuli üles ronida. Esimene koerterakend peatus järsaku ees ja hakkas kiunuma. Tuli iga koer ükshaaval sülle võtta ja üles upitada. Astangul hakkasid koerad hullama ja nartale laotud liha kallale tikkuma. Nikiforovil oli palju tegemist, et neid kinni püüda ning köidikutega ühte nurka kinni siduda. Teised mehed laskusid alla hange jalamile jäänud kraami järele, Annuir aga asus teed keetma. Astang oli kaetud puhta valge lumega, millest sai vett.

Kui kõik asjad olid üles toimetatud, oli rändureil hommikueinet oodates aega ümber vaadata. Astangu kõrguselt oli näha suur osa orust. Nii kaugele kui silm ulatus, paistis kõikjal vesi, kõik lagendikud olid muutunud järvedeks, metsad aga laiusid nende vahel mustade saartena ja maakitsustena. Pilvede vahelt paistva päikese kiirtes läikis kõikjal hõbedaselt vesi ja vaatepilt ei olnud sugugi hirmus, otse vastupidi: valgete astangupaeltega vöötatud ja lumiste harjadega ehitud püstloodis järsakute mustas raamis laius tohutu järv täis tumedaid saari ja poolsaari.

Kuid mõtte juures, et selle järve asemel veel eile elas

terve rahvas ja palju neljajalgseid, hakkas õudne. Kas nad kõik on tõesti uppunud? Inimesed võisid veel leida ajutist varjupaika puude otsas, kuid kui kauaks? Kui vett ikka veel juurde tuleb, uputab see nad varem või hiljem. Kui see aga enam ei tõusegi, hukkuvad nad niikuinii näljast ja külmast. Loomadel aga polnud kuhugi minna, sest püstloodis äärejärsakutele võisid pääseda üksnes linnud ja kaljukitsed. Sannikovi maa muutus hiiglasuureks lõksuks, millest ei olnud pääsu.

Neid mõtteid haudusid astangul vaatlejad ja uurisid hoolega binokli abil kaugust, lootes kuskil puude otsa põgenenud inimesi silmata. Lähedal neid polnud näha, eemal aga katsid metsaribad üksteist ja ka kaugus oli liiga suur.

«Teate mis?» hüüdis Ordin. «Meil on ju süst! Laseme selle vette ja sõidame Gorohhovit ja onkiloone päästma!»

Vaevalt oli ta jõudnud seda öelda, kui teda selja tagant embas pehme käsi; Annuir surus oma põse vastu tema põske ning sosistas:

«Jah, jah, sõitke meie omi päästma, nüüd nad ei tee teile midagi halba.»

«Aga kuidas me süstaga läbi metsa saame?» küsis Kostjakov.

«Esiteks leidub kõikjal metsloomade radu, mis nüüd on kanaliteks muutunud. Ja vaadake, piki oruserva, kus varem oli kivirusu, on nüüd lai puhta vee riba,» ütles Gorjunov.

Kähku einestati ja võeti nartadelt maha süst, ühendati selle osad, laoti sellesse rool, pootshaak, aerud, hunnik suitsuliha, pudel piiritust ja natuke kuivikuid oma napist tagavarast, köis ja kirves.

«Kõigil pole muidugi mõtet sõita!» ütles Gorjunov. «Aitab kahest, sest muidu ei saa me paljusid päästa. Vaheldumisi on üks tüüril ja teine sõuab. Kes tahab sõita?»

Nikiforov pidi valvama koerte järele, Annuir aga ei osanud sõuda, seega tuli valida ainult kolme hulgast. Otsustati maha jätta veel Kostjakov.

«Ka mahajääjatel on tööd,» ütles Ordin. «Teie peate päeva jooksul rajama astmed, mis viivad astangult üles üle kaljude.»

Köite abil lasti süst mööda hangeharja vette, mille sügavus oli juba meetri ümber. Gorjunov istus rooli juurde, Ordin hakkas aerutama ja kerge paat lendas üle Sannikovi maad katva sogase vee.

SÜSTASÕIT MÖÖDA MAAD

Kerge, väle, vähekoormatud süst võis arendada kuni kümnekilomeetrilist tunnikiirust, nii et umbes kolme tunniga võis jõuda Amnundaki asulani. Sõideti mööda oru serval voogavat puhast vett, kusjuures hoiduti metsaserva, mitte järsaku jalami lähedusse, sest seal oleks võinud kergesti hooga veealuse kivi otsa sõita ja õhukese põhja lõhkuda. Kiiresti libises süst üle sogase vee, millel ujus rohkesti kuivi lehti, kõrsi, oksi, surnud putukaid — aastasadu maad katnud ja nüüd üles kerkinud ning vett sogastav praht. Aeg-ajalt mõõtis Gorjunov pootshaagiga vee sügavust — seda oli üle meetri. Sellest järgnes, et ka suuremad neljajalgsed võisid juba hukkuda, kui nad ei olnud suutnud end päästa oru neisse kohtadesse, kus vett oli vähem või kus seda üldse polnud, oletades, et selliseid kohti oli olemas. See küsimus vaevas teekaaslasi väga.

«Murran kogu aeg pead, kust küll tuli niipalju vett?» ütles Ordin. «Ega ometi ajutiselt tõkestatud maa-alune jõgi ei põhjustanud seda üleujutust?»

«Aga võib-olla on vesi orgu tunginud merest? Meri on ju ligidal ja ühendus sellega on püha järve ava kaudu olemas,» oletas Gorjunov.

«Siis peaks vesi olema soolane, proovige.»

Gorjunov ammutas vett, neelas ja sülitas välja.

«Vesi on kibesoolane,» ütles ta, «kuid mitte niisugune nagu meres.»

«See on arusaadav. Siin on ta segunenud järvede veega ja sulatanud palju lund. Kuid nüüd on selge, et kogu oru põhi on vajunud, kuna merevesi siia sai tungida.»

«Kuid sel juhul ei või vesi kõrgele tõusta ja võib-olla ongi ta juba saavutanud kõrgeima taseme?»

«See oleneb sellest, kui palju oru põhi vajus ja milline

on maa-aluse kanali läbimõõdu suhe oru pindalasse. Kanal on ju kitsas, org aga tohutu suur ja kulub palju aega, kuni vesi siin merepinna tasemele tõuseb. Kui palju aga põhi vajus, seda me ei tea. Raske on uskuda, et põhi vajus tervenisti nagu pannkook. Tõenäoliselt pragunes ta ribadeks, mis võisid vajuda erinevalt.»

«Järelikult võisid mõned ribad jääda paigale, kuhu põgenesid inimesed ja loomad?»

«Loodame, et see nii juhtus, sest see oleks Sannikovi maa elanike õnn.»

Süst libises piki ladvani üleujutatud põõsapalistust. Paremale poole läks see kõrgenedes üle metsaks. Vasakul laius sile veepind kuni järsaku jalamini, kus selle kohal kohati saarekestena välja paistsid suuremad rahnud. Järsaku astanguil oli näha kaljukitsi, kes kas seisid vaikselt alla vette vahtides või sagisid edasi-tagasi. Neid loomi ähvardas näljasurm, sest nende söödamaad — sambla- ja rohualad — olid üle ujutatud, astanguil aga ei kasvanud peaaegu midagi. Veest väljaulatuvail kividel olid end päästnud väikesed loomad — siin oli näha kivirusus elutsevaid viiksjäneseid, rotte ja hiiri. Mõnikord kerkis nende hulgas hiiglasena esile jänes. Tihedasti üksteise vastu surutud, istusid need loomakesed näljasurma ootel. Ühe rahnu lähedal olid matkajad tunnistajaks, kuidas kõrgusest kivina langes kotkas, haaras jänese ja viis selle üles, kusjuures osa varjupaika leidnud loomakesi hirmust vette kukkus. Teised röövlinnud tiirlesid samuti õhus, otsides kividelt kerget saaki. Kuid kauaks sedagi jätkub ja siis ähvardab ka neid näljasurm! Ühel suurel rahnul märkasid rändurid hunnikusse kogunenud hunte ja rebaseid. Ühed lamasid, teised seisid, saates silmadega möödasõitvaid inimesi.

Kahe tunni pärast paistis püha järve iseloomulik asukoht, mida võis ära tunda vaid selle poolkaevukujulise süvendi järgi järsakus, mis ümbritses järve kahest küljest. Sellele lähenedes märkas Gorjunov, kes nüüd aerude juures istus, et sõudmine muutus raskemaks. Süsta peatades veenduti, et neile liigub vastu selgesti märgatav voolus ja vesi oli muutunud soolasemaks ning puhtamaks. Päris järve juures tugevnes vool veelgi ja endise maa-aluse kanali kohal kerkis vesi lameda kuplina.

«Näete, juurdevool kestab edasi ja on üsna tugev,» ütles Ordin.

Ta pistis pootshaagi vette ja sai hädavaevu põhja kätte. Pootshaak aga oli kolm meetrit pikk.

«Pole näha isegi ohvrikivi,» märkis Gorjunov. «Ja ometi kerkis see umbes kahe meetri kõrgusele üle järvepinna.»

Veest väljaulatuvatel kühmudel oli näha loomi.

Sõudnud veel mõnda aega piki oru serva, märkasid rändurid puhta vee kitsast riba, mis kulges vajalikus suunas metsa sisse, ja nad sõitsid seda mööda edasi. Varsti ahenes kanal ja süst liikus puude vahel. Imelik oli vaadata seda üleujutatud metsa. Raagus lehtpuud, haljad kuused ja nulud tõusid lehtede, okste ja igasuguse prahiga kaetult otse veest. Satuti surnud lindudele ja väikestele loomadele. Kohati lendasid puude okstel kaebliku sädinaga linnukesed. Oksaharude vahel olid varju leidnud hiired, rotid, tuhkrud, nirgid ja nugised —

kiskjad istusid kõrvuti närijatega, kellele nad tavaliselt jahti pidasid. Läbi pilvede sageli paistev päike valgustas seda ebaharilikku ja õudset pilti.

Metsas tuli sõita ettevaatlikult, et mitte mõne mahalangenud puu või terava oksa otsa põrgata. Kuid siis muutus eespool valgemaks ja lagendiku kohal paistis vaba vesi. Lagendikule väljunud, uurisid matkajad, kas see on sama koht, kus oli seisnud onkiloonide elamu. Metsa piirjooned paistsid võõrana. Äkki köitis nende tähelepanu neist mitte kaugel vee kerkimine järve keskel. Vesi kerkis kuplina, millest väljus aurupilvi.

«See pole too lagendik, kus meie elasime!» hüüdis Gorjunov. «Tollel asuv järv mulle ei ajanud.»

«Minagi mõtlen, et pole see, vaid lõunapoolsem,» ütles Ordin. «Kuid nüüd on selge, et ei uputa mitte üksnes meri, vaid ka taastunud maa-alune veevool.»

«Siis aga peab vesi siin olema mage,» lisas ta ja pistis käe vette, et juua.

«Peaaegu mage ja üsna kuum!» ütles ta, kui oli kuidagiviisi janu leevendanud.

«Noh, meie süstale pole soojas vees ujumine sugugi kasulik!» ütles Gorjunov. «Selle kitt ja immutus võivad kannatada. Tuleb mullidest eemale hoiduda.»

Suunduti mööda kitsast kanalit põhja poole ja jõuti varsti lagendikule, kus oli asunud elamu. Nad tundsid selle koha raiumisest harvendatud metsa tõttu.

«Seal ongi meie onn!» hüüdis Ordin.

Järve vastaskaldal kerkis vähe üle veepinna onni kõrge keskosa. Sellel lasusid veel sulava lume jäänused ja puukoore tükk, millega ööseks suleti osa suitsuavast. Sõideti selle juurde. Ordin ronis onni katusele ja, kallutanud end avause kohale, hüüdis:

«Kui palju asju siin ujub!»

Ta tõmbas välja nahkvaiba, mõned naiste jakkpüksid, padja, puust kausi, musti tukke. See kõik ujus segamini ja läbiligunenult veepinnal.

«Padja ja vaiba võtame kaasa, need kõlbavad Annuirile,» ütles Ordin. «Need tuleb ainult välja väänata.»

Asjad üles korjanud, ronis Ordin tagasi süsta ja sõideti sinna, kus oli asunud pealiku onn. Siin paistsid veest välja ainult neli keskmist posti osa katusega.

Pootshaagiga võis vee all kombata mullahunnikut ja selle alla maetud palke.

«Kuid kuskil pole märkigi inimestest! Meie võime neid puude vahel mitte märgata, kuid nemad peaksid meid ometi nägema ja karjuma!» ütles Gorjunov. «Karjume õige ise!»

Hõigati Amnundakki, Nikitat ja naisi, kelle nimesid teati. Kuid keegi ei vastanud. Ümberringi valitses surmavaikus.

«Kõik ei võinud ju ometi uppuda! Mõni ikka võis pääseda puu otsa või meie onni katusele,» ütles Ordin.

«Nähtavasti jõudsid nad siit lahkuda. Neid tuleb kaugemalt otsida. Võib-olla tõusis vesi nii aeglaselt, et nad said rahulikult eemalduda,» oletas Gorjunov.

«Täiesti nii see asi ka vist ei ole,» vaidles vastu Ordin. «Kui nad oleksid lahkunud kiirustamata, poleks nad maha jätnud riideid ja vaipu, kõige vajalikumaid asju talvel.»

Sõideti edasi mööda kanalit, mis viis järgmisesse, umbes kahe kilomeetri kaugusel asuvasse asulasse. Lagendikul nähti onni, mis oli küll osalt sisse langenud, kuid kerkis veel poolest saadik veest välja. Gorjunov mõõtis vee sügavust, see oli siin poolteist meetrit.

«Noh, siin juba inimesed uppuda ei võinud,» hüüdis ta. «Arvatavasti vajus see oru osa vähem.»

Nad sõitsid onni juurde ja vaatasid läbi varisenud külje sisse. Vee peal ujusid ainult väikesed esemed, räbalad, tukid ja praht, kuid riietusesemeid polnud näha.

«Siinseil elanikel õnnestus kõik väärtuslik ära viia,» ütles Ordin.

Vaadati üle lähemad puud ja hõigati jälle. Vastuseks oli üksnes vareste kraaksumine, kes istusid tihedas parves mõnel puul ja arvatavasti ootasid vee alanemist.

Uuriti veel kaht järgmist asula lagendikku. Onnid olid hävinud või poolhävinud, kuid inimesi polnud kuskil näha. Vee sügavus vähenes juba kuni meetrini ja isegi alla selle. Siin-seal põrkas süst kanaleis maha langenud puutüvede vastu, seepärast tuli sõita ettevaatlikult.

«Arvan, et võime oma otsimise katkestada,» ütles Gorjunov. «Kõik onkiloonid on pääsenud, nad jõudsid taganeda oru põhjaossa, mis arvatavasti ei vajunud. Järelikult pole kellelegi abi anda, kui me aga saabume

kuiva kohta ning kohtame seal onkiloone, võime sattuda ebameeldivasse olukorda.»

«Aga võib-olla läheb kaugel jälle sügavamaks ja me leiame seal inimesi, kes põgenemisel vee tõttu hädaohtu sattusid ja vajavad abi?» oletas Ordin. «Viime otsingud lõpuni, et meid ei vaevaks südametunnistus.»

Gorjunov andis järele ja sõideti edasi. Kuid järgmisel lagendikul jäi süst kohati madalikele kinni, endise järve ümber paistsid veest välja rohukõrred, pilliroo- ja kõrkjavarred. Kanalis lagendiku taga oli vee sügavus kõigest pool meetrit ja isegi vähem, eespool aga oli näha, et maapind oli vaevalt veega kaetud.

«Järgmisel lagendikul võime onkiloonidega kokku põrgata,» arvas Gorjunov.

«Teil on õigus, isegi lõkete suitsu on metsa kohal näha, see aga tõendab, et nad on kuival kohal,» kinnitas ta sõnu Ordin. «Võib-olla kuuleme ka hääli.»

Ta lakkas sõudmast ja kuulatas. Sellest suunast, kust paistis suitsu, oli tõepoolest aeg-ajalt kuulda inimhääli.

«Maavärisemise ja uputuse tagajärjel asusid onkiloonid ümber oru põhjapoolsele küljele, kus nad jätkavad oma endist eluviisi,» ütles Gorjunov.

«Otsustades kahe meie poolt nähtud mulleajava järve järgi, on näha, et soojendaja taastus,» lisas Ordin, «järelikult pole meil nende saatuse üle tarvis muret tunda.»

«Kuid nende juurde tagasi minna ja mingi õnnetuse puhul jälle kahtlustatavaks saada ning vangijäämisega riskeerida poleks ka mõistlik.»

«Kui meri osutub liiga lahtiseks ja me ei saa üle minna, võime astangule tagasi pöörduda, kus meil on käepärast küte ja koerte toit, ja oodata seal külma saabumist. Kuid seal oleme eemal onkiloonidest — eraldatud neist vee läbi. Ainult Gorohhovi jätame saatuse hooleks, sest arvatavasti on ta nüüd oma otsuse muutnud.»

«Gorohhov on võib-olla juba astangul,» vaidles vastu Gorjunov. «Kui uputus on ta siinse hea elu üle kõhklema pannud, võis ta kasutada kasetohust paati ja segaduse ajal üksi või koos naisega meie juurde sõita. Ta teab, kuhu tohtpaat järvel on peidetud, sest ta kasutas seda sageli kalapüügil. Ootame teda homme hommikuni, nagu kokku leppisime.»

Selle jutu ajal puhati ning sõideti siis tagasi. Kiiruse mõttes suunduti jälle piki oru serva, et mitte ekselda mööda lagendikke ja kanaleid. Sellest hoolimata kulus tagasiteeks neli tundi. Endisest pühast järvest mööda sõites veenduti, et vee juurdevool maa alt ikka veel edasi kestis, kuid üsna nõrgalt. Arvatavasti olid vete nivood peaaegu ühel kõrgusel. Selles kohas oli vee sügavus üle kolme meetri, sest pootshaak ei ulatunud siin põhja. Lumehange ääres oli nende äraoleku ajal vesi tugevasti tõusnud ja sügavus oli siin üle kahe meetri.

Astangule jäänud võtsid seltsimehi vastu jäätrepi alguses, et neid päästetute maandamisel abistada.

«Te ei toonud kedagi?» hüüdis Kostjakov imestades.

«Päris asjatult sõitsite?» lisas Nikiforov.

«Kas kõik, kõik on uppunud?» sosistas Annuir kahvatades.

Ordin muidugi rahustas teda.

«Need on ainukesed uppunud, keda me leidsime,» naljatas Gorjunov, süstast naiseriideid välja tõmmates ja neid Annuirile üle andes.

Ühisel jõul tõmmati süst üles. Selle astangule tõstmisega nähti palju vaeva, sest päeva jooksul oli järsak hange kohal kerkinud kahe ja poole meetri kõrguseni, kas sellepärast, et veest uhutud hang hakkas lagunema, või sellepärast, et oru põhi aeglaselt vajus. Hõlpsamaks ühenduse pidamiseks oli kasakas jõudnud juba ehitada jääpankadest trepi.

Lõunasöögi ajal jutustati üksteisele päevasündmusi. Kolm mahajäänut olid rajanud järsakule astangu kohale astmed ja olid juba käinud üleval, kust olid näinud lahtist merd, mis asus üsna lähedal. Kuid ootamatult, varsti pärast teiste seltsimeeste ärasõitu, oli treppi mööda roninud veest hangele kaks hiiglasuurt karu ja hakanud ülespoole tõusma. Arvatavasti tahtsid nad end uputusest koos inimestega astangul päästa. Selline naabrus oli muidugi vägagi ebasobiv inimestele ja mesikäppi tuli vastu võtta laskudega. Üks kukkus hangele ja veeres vette, teine tapeti juba astangul. Värske lihatagavara aga osutus teekonna jaoks väga tervitatavaks.

Ordini poolt nende onnist väljaõngitsetud vaibas ja naiseriietuses tundis Annuir ära Annueni asjad.

KATASTROOF

Enne päikese loojumist tõusid Gorjunov ja Ordin järsakule vaatama, mis toimub väljaspool orgu, mille seinad olid takistanud nende väljavaadet kogu suve jooksul. Üleni lumega kaetult, nagu polekski suve olnud, laskus Sannikovi maa lõunanõlv laugjalt mere poole, mis oli ikka veel viie kilomeetri kauguselt nõlvakujalamist jäässe aheldatud. Kaugemal aga laius kuni lõunapoolse silmapiirini avaveelagendik, millel ujusid jääpangad ja terved jääväljad. Süstas ülesõiduks oli see meri liiga lai. Süst ei suutnud mahutada kõiki inimesi, laadungit ja koeri. Tuli kas oodata, kuni sügisesed pakased aheldavad mere ja muudavad avavee kitsamaks, või minna ida poole lootuses, et seal jää ulatub kaugemale lõuna poole, teisest küljest aga ulatub Kotelnõi saarele lähemale, mis annab võimaluse sooritada ülesõit kahe korraga.

«Meie oleme nüüd saarel nagu laevahukust pääsenud,» ütles Ordin. «Seljataga vesi, ees vesi, keskel aga tuli ja häda, nii vist öeldakse muinasjutus.»

«Noh, praegu veel tuld ei ole, kuid vett ja viletsust on küllalt,» vastas Gorjunov. «Vaadake tagasi.»

Sannikovi maa sarnanes tõesti määratu suure järvega. Binokliga võis eraldada geisrite fontääne, mis paiskasid oru keskosas mitmes kohas vett üles. Veel eelmisel päeval seisid sel kellaajal silmade ees talvise valge linikuga kaetud lagendikud ja metsad. Nüüd asendas vesi lund, põhja poolt puhuv soe tuul aga tõendas, et maa soojendaja oli taastunud.

«Parem osa maast on siiski hukkunud,» ütles Ordin, «ja kogu selle elanikkond, kahejalgsed ja neljajalgsed, on kuhjunud põhjapoolsesse ossa, millest pool on viljatu.»

«Jah, neil muutub seal kitsaks, eriti inimestel,» lisas Gorjunov. «Arvatavasti alustavad nüüd onkiloonid metslastega sõda viimaste täielikuks hävitamiseks, et neil ei oleks niisuguseid ohtlikke ja lähedasi naabreid.»

«Meie välgud ja kõuemürinad kuluksid neile nüüd väga ära. Nad kahetsevad, et lasksid meil plehku panna.»

«Noh, Gorohhovile jäi ju veel püss.»

«Teate mis! Nüüd tuleb mul meelde, et me unustasime onni oma tagavarapüssi, mille me tahtsime hüvastijätmisel Amnundakile jätta. Gorohhov võib selle nüüd kingitusena välja tuua, et onkiloone lepitada.»

Kui silmapiirile laskunud päike veripunaselt kaugel mere kohal rippuva uduriba taha peitus, pöördusid vaatlejad tagasi astangule ja istusid veel kaua lõkke ääres. Kõik olid nukrad. Nad armastasid Sannikovi maad ja veetsid nüüd viimase öö selle piirides. Tahtmatult meenus too õhtu, mil nad esmakordselt nägid seda saladuslikku maad ääremägede kõrgustelt, kuulsid alt kostvaid hääli ja mõistatasid, mida nad seal võivad näha. Nad olid näinud palju rohkem, kui nad olid oodanud, olid avastanud palju imetaolist, leidsid selle väljasurnud loomade ja eelajalooliste inimeste omapärase väikese maailma, mis oli suletud sellesse imelikku sooja orgu keset polaarjääd. Ekspeditsiooni tulemused olid väga head, kõik osavõtjad elusad ja terved, kuid rõõmu ja rahulduse asemel tundsid nad muret, mida põhjustasid vist küll ainult viimaste päevade sündmused, mis ähvardasid seda imepärast maad ning selle elanikke enneaegse hukkumisega.

Öö oli üsna soe ja et säästa puid, ei jäetud ööseks tuld põlema. Rändurid tundsid end sellel kõrgel astangul väljaspool ohtu, sest märkamatult ei saanud sinna tungida ei kiskjad, vampud ega onkiloonid, kes olid neist määratu veevälja läbi ära lõigatud. Juba päeval jõuti ühele nartale täis koorem peale panna, nahkadega katta ja kinni siduda. See koorem sisaldas kõiki ekspeditsiooni resultaate: looduslik-ajaloolisi ja etnograafilisi kollektsioone, fotosid ja päevikuid. Narta polnud raske, kuid mahukas ja seisis teistest eemal astangu serva lähedal. Selle kõrvale heitis Kostjakov, et kaitsta koerte eest ööseks nartale laotud värsket liha. Teised kaks nartat, mis olid vaid osaliselt koormatud, seisid koertele lähemal, põigiti astangul ja nende kõrvale heitsid oma magamiskottidesse teised rändurid.

Gorjunov ärkas pärast kesköödi kergest müksust vastu külge. Talle näis, et teda äratatakse. Ta avas silmad, nägi, et kedagi ei ole ja tahtis jälle uinuda, kui ta kõrv püüdis kinni kauge mürina.

«Noh, vihm on meile praegu küll täiesti soovimatu, sest paljal kaljul pole kuidagi võimalik telki kinnitada!» mõtles ta, tõstis pea ja vaatas ringi. Taevas oli selge, kuu oli kõrgel ja valgustas kogu orgu. Ta laskis pea langeda ja tundis nüüd selgesti enese all tumedat mürinat.

«Kas maa-alune katastroof tõesti pole veel lõppenud?» mõtles ta. «Päeval oli kõik vaikne ja näis, nagu oleks maavärisemine orupõhja vajumisega ja vee läbimurdmisega lõppenud. Või oli see üksnes eelmäng?»

Järsk tõuge paiskas ta magamisasemelt üles ja katkestas ta mõtiskluse.

«Jälle väriseb!» kuuldus Ordini unine hääl.

Gorjunov tõusis kotis istukile ja vaatas järvele, mille välimus oli tugevasti muutunud. Maa-alusest tõukest häiritud vesi kerkis lainetena üles. Need jooksid ringidena laiali, vahutades ja rulludes. Kuupaiste poole pööratud lainevallid sädelesid pikkade kaartena nagu läikiv, voolav elavhõbe. Piki järsakut kuuldus murdlainete kohinat ja ülevalt allalangevate rahnude sulpsatusi.

Veel mitu tugevat tõuget järgnes üksteisele. Ja äkki kuulis Gorjunov enda kõrval teravat raksatust nagu püssipauku ja nägi hirmust tardudes, suutmata ennast liigutada, kuidas temast mõne sammu kaugusel avanes must pragu ja osa astangust, millel lamas Kostjakov narta kõrval, kergelt kaldus, siis kiiresti kummuli vajus ja alla varises. Meeleheitlik karjatus segunes vee laksumise ning üksteise vastu põrkuvate kivirahnude mürinaga. Tolmupilv keerles õhus. Kõik see sündis mõne sekundi jooksul. Veel tükk aega oli kuulda järk-järgult rahunevate lainete laksumist, mida oli esile kutsunud määratu massi langemine.

Suuri vaevu ja kogu kehast värisedes ronis Gorjunov kotist välja. Ta ei suutnud rääkida, üksnes kähisevad helid tungisid ta kurgust esile. Kahe sammu kaugusel temast mustendas järsaku värske murdekoht ja astangu idapoolse osa asemel haigutas vastu must sügavik. Ta roomas servale ja vaatas alla: ikka veel lainetavas vees mustendas suur hulk varisenud kaljurahne. Trepiga hangel haigutas lai, arvatavasti ühe eemalepaisatud rahnu poolt löödud auk.

«Mis on, mis juhtus?» kostis Ordini hääl, kes magas

nii raskesti, et alles varisemisest tekkinud ragin ja mürin ta äratas.

«Va... va... varisemine... Kostjakov... narta... langesid alla,» lausus Gorjunov vaevaliselt, jätkates allavahtimist.

See hirmus uudis ajas Ordini otsekohe jalule.

«Siis tuleb ju otsida, aidata, välja tõmmata! Ruttu!» karjus ta end kotist vabastades. «Hei, Nikiforov, tõuse üles, ruttu siia! Kus on süst?»

«Võimatu!» ütles Gorjunov ahastava häälega. «Süsta ei saa alla lasta, sest kivilaviin viis hange kaasa. Kostjakov aga jäi rusude alla.»

Astang, millel lamas Kostjakov, kaldus veidi ja varises alla.

«Kust te seda teate?»

«Niipea kui astang kalduma hakkas, libises ta kotis koos nartaga alla ja kukkus enne vette, kui kogu kivirahn alla varises. Laviin langes talle otse peale.»

Ordin läks järsaku servale ja vaatas alla.

«Midagi pole näha peale vee ja allavarisenud rahnude. Kostjakov oleks magamiskotis nagu mull vee peale tõusnud, kui rahnud poleks teda enese alla matnud.»

«Õudne!» oigas Ordin. «Inimene hukkus meie silme all, kuid millegagi ei saa aidata!»

Üks pilk hangele näitas talle, et allalaskumine ilma pikaajalise ettevalmistuseta pole võimalik. Harjas haigutas viieteistkümne meetri laiune ja kümne meetri sügavune auk.

«Kas ei saaks köiega otse järsakult vee juurde laskuda?» ütles ta.

«Küllaldaselt tugevaid köisi jätkub meil vaevalt poole

kõrguseni. Kuid sinna on üle kaheksakümne meetri maad,» vastas Gorjunov.

«Ja me ei jõua kahekesi üht inimest niikaua hoida,» lisas juurdeastunud Nikiforov.

«Kuid peale Kostjakovi hukkusid ka kõik meie ekspeditsiooni materjalid!» karjatas Ordin.

«Jah, hukkusid!» nõustus Gorjunov lootusetult.

«Tuleks siiski varisemise kohta valgustada, praegu on see varjus ja halvasti nähtav, võib-olla paisati Kostjakov eemale ja lamab seal meelemärkusetult.»

Nikiforov tõi puutagavarast suure haokubu, sidus sellele nööriotsa ümber, pistis põlema ja riputas kimbu süsta pootshaagi otsa ning sirutas selle sügaviku kohale. Ordin ja Gorjunov heitsid servale maha, et valgus silma ei paistaks, ja vaatasid alla. Hagu süttis kiiresti ja valgustas varisemise kohta. Seal, astmestikuga hange ja kõrvalseisva kitsama hange vahel oli näha vaid sogast, ikka veel lainetavat vett ja sellest kerkivat üksteise otsa kuhjunud basaldirahnude hunnikut. Ei rahnudel ega vee peal polnud mingisuguseid tundemärke inimesest, nartatükkidest ega asjadest. Varisenud kaljud olid kõik enese alla matnud. Nöör põles konksu juurest läbi ja leegitsev haokubu kukkus alla, langes kivihunnikule ja valgustas lõpuni põledes mõni minut kogu kohta veel paremini, kuid midagi uut ei näidanud.

Uus maa-alune tõuge sundis lamajaid püsti kargama. Nende nähes eraldus järsaku servast veel mitu väiksemat rahnu ja varises alla.

«Tõmbame nartad siit kaugemale!» korraldas Gorjunov. «Muidu võib õnnetus korduda.»

Kõik kolm tassisid Annuiri abil, kes vaikides oli kirjeldatud stseeni juures viibinud, nartad teise kohta ja seejärel ka oma asemed uuest järsaku servast kaugemale, üsna hange äärde. Hang oma jäämassiga toetas ikkagi püstloodis basaltseina ja näis, et siin oli natuke julgem. Platsi tagumises osas ülemise astangu ääres polnud samuti ohutu, sest sealtki olid juba alla varisenud mõned rahnud.

Kauge mürin vapustas õhku ja sundis kõiki põhja poole vaatama. Seal, oru põhjapoolses osas, kerkisid suitsu- või aurusambad, mida kohati kurjakuulutavalt

Kauge mürin vapustas õhku ja sundis kõiki põhja poole vaatama.

valgustas punakas kuma. Kuuldus sagedasi tugevaid plahvatusi, mida äärejärsakute kaja lõpmatuseni kordas. Iga plahvatuse ajal vabises astang pisut jalgade all.

«Vulkaan ärkab!» lausus Ordin.

«Aga inimesed, õnnetud inimesed, kes sinna läksid, et end uputuse eest päästa! Mis neist saab!» hüüdis Gorjunov. «Üks meie seltsimeestest alles hukkus siin, teine hukkub seal, meie aga ei saa jällegi millegagi aidata!»

Annuir surus end Ordini vastu ja vahtis kaugusesse. Pisarad voolasid ta silmadest ja ta võpatas tagasihoitud nutust.

«Kas nüüd saabuski lõpp sellele maale?» küsis Nikiforov nõutult. «Mis seal küll toimub, maa seest tõuseb suitsu ja tuld, vaadake ometi!»

Seal, põhjas, ei tõusnud enam sammas, vaid üksteisega segunenud musta suitsu ja valge auru sammaste kolonnaad, kerkides oruseinast hulga kõrgemale, s. o. umbes kolme tuhande meetri kõrgusele. Kord siin, kord seal sähvatasid läbi selle kõrgele lendavate hõõguvate kivide tulekaared nagu raketid. Mõnikord kerkis maapõuest reast plahvatustest nagu suurtükkide kogupaugust saadetud aurupilv ja valgus üles kerkides laiali. Tulekuma kolonnaadi pilvedel muutus eredamaks, nähtavasti tungis juba kuskil maapinnale hõõguv laava. Pikkamööda loojuv nukrailmeline kuu valgustas orgu endiselt ja hõbetas järvevett, mis kogu aeg lainetas.

«Jah, on näha, et see on Sannikovi maa lõpp!» sõnas Ordin. «Meie avastasime selle ja meie silmade all ta ka hukkub.»

«Kui valgeneb, siis vaatame, kas saame kuidagi süsta alla lasta ja sõita hukkujaid abistama,» ütles Gorjunov.

Mõlemad mehed ja kogu aja Ordini vastu liibuv Annuir istusid magamiskottidel kuni hommikuni, vaatlesid vulkaaniliste nähtuste arenemist, vahetades märkusi pursete ning hukkunud seltsimehe kohta. Nikiforov vaatles ka mõnda aega, kuid heitis siis jälle magama.

Lõpuks möödus õudne öö, idataevas hakkas õhetama ja läks ikka valgemaks ja valgemaks. Annuir süütas tule ja hakkas teed keetma. Ordin ja Gorjunov võisid nüüd näha, mis öösel nende astanguga oli juhtunud. Kogu

astangu idapoolne osa oli kadunud ja selle asemel paistis teravikuga allapoole suunatud järsu kiiluna kalju ase. Kalju oli arvatavasti eraldunud varem olemasolnud pragusid mööda, maavärin oli sellele andnud ainult tõuke, mis ületas kivimassi inertsi, nii et see langes osalt hangele, osalt vette ja purunes langedes vastu rahnusid. Hange tohutus augus oli jää kaetud musta tolmuga, kivikildude ja kivimürakatega. All vee kohal kerkis kivikaos. Öö jooksul oli kõnts vees põhja vajunud ja kõrgelt oli põhi selgesti nähtav; binokliga võis seda igalt poolt vaadelda, kuid märgata polnud midagi peale mustade kivide. Need olid igaveseks matnud nii inimese kui ka kõik ekspeditsiooni materjalid.

Hanges oleva augu vaatlus näitas, et sellest ülepääsemiseks tuli püstloodse seina jäässe raiuda astmed, mida mööda ühelt poolt alla ja teiselt poolt üles saaks minna.

«Noh, lõunaks on meil see tehtud,» ütles Gorjunov. «Mõlemad süstapooled laseme köitpidi alla, sealt vinname aga jälle üles. Nüüd aga sööme — ja tööle!»

Oru põhjaosas arenes purskumine auru- ja suitsupilvedesse varjatult edasi, avaldudes plahvatustena, millest vappus astangu kalju. Katastroofi varjas vaatajate eest auru ja suitsu eesriie. Päevavalgel oli vaid näha, et see eesriie ulatus põiki üle terve oru. Äkki ilmus ühes kohas selle eesriide ette tuli ja hakkas kiiresti kummalegi poole levima. Binokliga võis näha, et põles metsariba.

«Paistab, et onkiloonide olukord on lootusetu!» ütles Ordin. «Nüüd on selge, et purskumine ei alanud oru põhjapoolses otsas, vaid keskosas, umbes seal, kuhu me eile välja jõudsime, see on seal, kuhu inimesed vee eest olid põgenenud. Võib-olla on sellest haaratud ka kogu põhjapoolne osa.»

Mõlemad tulid nartade juurde tagasi. Tee oli valmis. Nikiforov viis astangu läänepoolsesse nurka kinniseotud koertele sületäie kuivatatud liha ja peatus äkki.

«Tulge kohe siia!» hüüdis ta. «Siin on asi halb!»

Juba teekatla juurde istunud Gorjunov, Ordin ja Annuir kargasid püsti ja tõttasid kasaka juurde. Ta seisis peopesa laiuse prao ääres, mis kulges põiki üle astangu, öise varisemiskoha tagumisest servast selle läänepoolse otsani. Nartad ja inimesed asusid selle prao

ja astangu välisserva vahelisel alal, koerad — teisel pool.

«Eile seda pragu polnud!» ütles Nikiforov.

«Noh, asi on räbal. On tekkinud teine varisemiskoht,» tähendas Gorjunov.

«Piisab vaid ühest tugevast maa-alusest tõukest, et toimuks varisemine,» lisas Ordin. «Tõenäoliselt toetab seda kaljut hang, muidu oleks see juba öösel koos meiega alla langenud.»

«Paistab, et siit tuleb jalga lasta, nii kurb kui see ka ei ole!» lausus Gorjunov. «Muidu satume sinnasamasse, kus lamab Kostjakov.»

«Tulge, viime asjad prao taha!»

Öeldud-tehtud. Lõpuks istuti einetama, kuid kogu aeg vaadati murelikult neist kolme sammu kaugusel olevale mustendavale praole, oodates iga hetk, et see hakkab laienema ja jällegi variseb kivimass, seekord juba otse hangele.

Pärast sööki asuti kiiresti tööle. Kaks rändurit tõusid nööri kaasa võttes mööda astmeid üles seinale, kaks jäid alla. Üksteise järel tõmmati üles mõlemad nartad, süst ja asjad. Siis vabastati ja aeti üles ka koerad, peale ühe, kelle öösel oli surmanud allalangenud kivi.

Õudselt astangult viimasena lahkuv Gorjunov lähenes veel kord servale, vaatas alla ja jättis sosinal hüvasti hukkunud seltsimehega.

NIKITA SEIKLUSED

Seltsimeeste lahkumispäeval ärkas Gorohhov õige hilja. Teda äratasid naiste hääled:

«Kus on Annuir? Ta põgenes vist öösel oma mehe, valge nõia juurde! Ei kuulanud keeldu!»

«Minge ja tooge ta siia!» kõlas Amnundaki hääl.

«Vedage teda juukseidpidi, kui ta muidu ei tule!» lisas naisehääl.

Nüüd meenus Gorohhovile, et ta seltsimehed olid kavatsenud sel ööl lahkuda, ja ta süda muutus raskeks. Ta hakkas kiiresti riietuma, et teada saada, kas nad olid tõesti lahkunud. Kuid enne kui ta sellega valmis sai,

ilmusid Annuiri järele saadetud Annuen ja veel kaks naist ja teatasid mureliku häälega:

«Elamu on tühi, pole Annuiri ega ka valgeid nõidu, üksnes koer on maha jäänud.»

«Kas te vaatasite hästi järele? Nad on vist vaipadesse pugenud ja magavad,» ütles Gorohhov.

«Me tahtsime sisse minna, kuid koer hakkas meie peale urisema. Me hõikasime, kuid keegi ei vastanud. Ega nad ometi surnud ole?»

«Noh, ma lähen ise ja vaatan!» ütles Gorohhov, suundudes väljapääsu poole.

«Too Annuir siia!» hüüdis talle pealik.

Onni poole minnes Gorohhov enam ei kahelnud, et seltsimehed olid lahkunud. Kuid ta lootis, et nad jätsid talle mingi juhise, kuidas nende käitumist onkiloonidele seletada. Igal juhul tahtis ta rahulikult kaalutleda, mida Amnundakile öelda, et enese olukorda mitte halvendada. Onnis võttis teda sõbraliku kiunumisega vastu Kirju, kelle lahkujad olid kinni pannud, et ta ei saaks Mutile ja neile järele söösta. Kohe langes ta pilk posti külge naelutatud paberile. Ta luges selle mitu korda veerides läbi, et see paremini meelde jääks, ja pöördus tagasi Amnundaki onni.

«Kus Annuir on?» ründas teda kohe Annuen.

«Oota! Lase rääkida! Valged mehed läksid oma laagrisse soojade rõivaste järele. Näe — lumi on maas ja on külm, nende riided on aga seal. Minulegi lubasid tuua. Homme õhtuks tulevad tagasi.»

«Kust sa seda kõike tead, kui nad on ära läinud?» karjus Amnundak.

«Näe, siin on kirjutatud, nad jätsid mulle kirja, säh võta ja loe!» ütles Gorohhov naeru maha surudes ja paberit ulatades.

Amnundak keerutas seda sõrmede vahel, nägi sellel mingisuguseid musti märke ja ütles:

«Saadan selle šamaanile, tema saab aru, kas see on õige, mis sa ütlesid.»

«Aga miks Annuir nendega koos läks, tema soojad rõivad on ju siin?» ei jätnud järele armukade Annuen.

«Tähendab, ta armastab rohkem kui sina!» kähvas Gorohhov.

«Pealik keelas mul teda armastada, kuulan pealiku käsku.»

«Just nimelt, tema aga ei kuula, sest armastab teda rohkem.»

«Ta on ainult teine naine, määris end ise kaela . . .»

«Aitab, naine!» katkestas teda Amnundak. Ta istus, hoides paberit ikka veel käes, ega teadnud, mida teha: kas hakata lahkunuid viivitamata jälitama või uskuda Gorohhovi sõnu ja oodata. Üks rändureist oli veel tema kätte jäänud ja talle näis, et nad ilma oma seltsimeheta ei lahku.

Äkki turgatas talle pähe mõte: viimaks läksid valged nõiad jälle püha järve juurde, et seda kuivatada nagu möödunud korral, mil nad samuti olid Gorohhovi koju jätnud.

Ta riietus, väljus onnist, kutsus kolm sõjameest välja ja käskis neil minna püha järve juurde ning vaadata, kas valged inimesed on seal või kas nad olid seal käinud. Tagasi tulles ütles ta Gorohhovile:

«Sa jää siia minu elamusse, kuni teised tagasi tulevad.»

Lõunaks tulid luurele saadetud tagasi ja teatasid Amnundakile ärevalt:

«Valgeid inimesi püha järve juures ei ole, kuid nad on seal käinud, sest nägime lumel nende jälgi — kolm suuremat ja üks väiksem jälg.»

«Näed, sa valetasid mulle või nemad oma kirjas sinule!» karjus Amnundak Gorohhovi poole pöördudes, siis aga küsis sõjameestelt:

«Kas püha järv oli jälle ära kuivanud?»

«Ei, suur pealik, see pole kuivanud, vaid on isegi suuremaks muutunud. Vesi on tulnud üle kallaste ja ohvrikivile ei pääse juurde.»

Amnundak süngestus: ta ei teadnud, kas see on hea või halb tundemärk, et järv on tulnud üle kallaste. Ja nagu alati rasketel juhtudel lootis šamaanile.

«Mingè ja jutustage šamaanile, mida nägite. Pidage! Kuidas te saite teada, et lumele olid jätnud jäljed valged inimesed? Kas te tunnete nende jalatseid?»

«Jäljed olid tegelikult karude omad,» vastas vanem sõjameestest, «kuid meie arvame, et valged nõiad võisid

karudeks moonduda, et me jälgede järele teada ei saaks, kus nad käisid.»

Gorohhov puhkes naerma. Onkiloonid vaatasid teda imestunult, kuid Amnundak küsis vihaselt:

«Mis siin naerda on?»

Gorohhov taipas, et temale pole kasulik onkiloone valgete inimeste võimsuses kahtlema panna, ja ütles:

«Mulle tegi nalja, et nad ka Annuiri emakaruks moondasid. Neid oli ju kolm, kuna sõjamehed nägid nelja jälge.»

«Just, just, neljas jälg oli väiksem, naise oma,» kinnitasid sõjamehed.

«Hästi, minge šamaani juurde,» otsustas Amnundak.

Tagasi tulnud, teatasid nad, et šamaan kavatseb ise püha järve juurde minna, seejärel aga siia usutalitusele tulla ja käskis ohvripõdra ette valmistada.

Gorohhov, kelle iga sammu sõjamehed pealiku korraldusel jälgisid, lamas oma asemel ja mõtiskles, kas ta üksi onkiloonide juurde jäädes õigesti oli talitanud. Kui juhtub veel mingisuguseid õnnetusi, kirjutavad onkiloonid kõik tema või seltsimeeste lahkumise arvele. Nad võivad talt nõuda seda, mida ta ei suuda täita, hakkavad teda ähvardama. Paljugi, mida need inimesed võivad välja mõtelda!

Kas ei oleks õigem ka lahkuda? Seltsimehed lubasid ju teda kaks ööpäeva oodata. Ainult et nüüd teda valvatakse ja pole nii lihtne ära minna. Mida šamaan õhtul veel välja palub? Gorohhov muutus juba päris tusaseks ja ainult ta naine Raku, kes istus ta kõrvale, lõbustas teda oma lobisemisega.

Videviku ajal ilmus šamaan, sosistas Amnundakiga ja istus siis tule äärde oma kondiseid sõrmi soojendama. Šamaan vahtis üksisilmi tulle ja ta huuled liikusid hääletult. Siis tõstis ta pea ja ütles:

«Aeg on saabunud!»

«Naised, võtke lapsed ja minge valgete inimeste elamusse, see on tühi. Istuge seal, kuni teid kutsutakse,» kamandas pealik.

Gorohhovil hakkas hirm. Viimane kord saadeti naised samuti usutalituse ajaks elamust välja, millele järgnes

öine vereohver püha järve kaldal. Ta oli täna esmakordselt sellest teada saanud oma naiselt, kes lobises selle juhuslikult välja. Kas ei kavatse šamaan seekord järvejälle ohvri abil kallastesse viia ja selleks ohvriks on tema! Tal hakkas kõhe ja ta süda tardus rinnus.

«Mine ka sina koos naistega oma elamusse,» lausus Amnundak tema poole pöördudes. «Naised, vaadake, et ta kuskile ei lahkuks, teie vastutate tema eest.»

See rahustas pisut Gorohhovi. Kui nad oleksid tahtnud teda ohvriks tuua, siis poleks olnud mõtet teda elamust naistega koos ära lasta.

Kui ta oleks teadnud, et pärast tema lahkumist Amnundak andis kahele sõjamehele käsu onni väljastpoolt valvata, poleks ta nii rahulik olnud.

Naised täitsid tühja onni naeru ja lobisemisega, süütasid kiiresti lõkke ja istusid selle ümber. Gorohhov heitis oma asemele pikali ja sirutas kohe käe püssi poole, mis alati ta kõrval seina ääres lebas. Püssi ei olnud. Kes selle oli ära viinud? Ega ometi seltsimehed? Vaevalt küll, et nemad selle võimsa relva temalt ära võtsid. Siis oleksid nad ka padrunid ära võtnud. Gorohhov soris seljakotis ja leidis neid terve paki. Nähtavasti olid onkiloonid pealiku käsul täna ta magamisaseme läbi tuhninud ja selle välkusid ja kõuemürinat paiskava kohutava kepi ära viinud, et talt kaitsevõimalust ära võtta. Asi oli päris räbal, kahtlemata kavatsesid nad midagi kurja.

Gorohhov kutsus Raku enda juurde ja hakkas naiste naeru ja lobisemise saatel teda ääri-veeri mööda onkiloonide kavatsuste kohta küsitlema. Kuid Raku ei osanud talle midagi kindlat öelda, peale naiste igasuguste tühjade juttude valgete nõidade võimsusest ja nende hukatuslikust mõjust.

Äkki meenus Gorohhovile, et viimane kord, kui nad oma baasis olid käinud, olid nad toonud kaasa täiesti uue tagavarapüssi, mille nad tahtsid lahkumisel Amnundakile kinkida. Äkki unustasid seltsimehed selle maha? Küll see oleks alles õnn! Püss oli lebanud lahtivõetult ja pakitult Gorjunovi magamisaseme peatsis ja vaevalt onkiloonid taipasid, et see pakk on samuti välgukepp. Gorohhov tahtis selles kohe veenduda, sest pärast usutalitust võis püssi vägagi tarvis minna, et oma elu

kaitsta. Ta laskis Raku teiste juurde minna, ise aga asus mõne aja pärast Gorjunovi asemele, seletades, et siin olevat aukoht ja lõbusam kui tema nurgas. Ta heitis pikali, hakkas ettevaatlikult kobama ning leidis peatsis olevate nahkade ja heintekihi alt paki. Kuid kuidas seda avada ja püssi kokku panna ilma naiste tähelepanu enesele tõmbamata? Millega neid köita? Kui teeks seda õige päris nende silmade ees mingi mõjuka kunsttükina? Võib-olla ongi see kõige parem, kui nad näevad, kuidas paberist ja rauaning puutükkidest kasvab õudne kepp.

Tõmmanud paki välja, istus ta naistest eemale aseme äärele ja ütles, et näitab neile, kuidas ta moondab «vaat selle inimsöójate käest võetud nuia müristavaks ja välku heitvaks kepiks». Mõned naised karjatasid «oi, ei ole tarvis», kuid enamuse uudishimu jäi peale. Gorohhov hakkas pealinna kaupluses pakitud kompsu lahti harutama. Nöörid lahti päästnud, ulatas ta nad naistele, kes polnud varem kunagi taolist näinud. Nöörid käisid käest kätte ja neid vaadeldi hoolega. Siis keeras ta lahti suured pakkimispaberi lehed, mis olid samuti onkiloonidele tundmatud. Ka need käisid käest kätte. Naised imestasid, nähes «õhukest kollast nahka». Kui üks tulele liiga lähedale sattunud leht heleda leegiga süttis, kuuldus hirmu- ja imestushüüdeid — nahk nii ei põlenud. Seni, kui kõigi pilgud olid suunatud lõõmavale lehele, pani Gorohhov püssi kiiresti kokku — see oli ühe kuulirauaga kaheraudne püss — pani selle palge ja hüüdis:

«Ongi kepp valmis!»

Temale lähemal olevad naised põikasid kõrvale ja karjatasid, arvates, et läikivast kepist kohe lendab välja välk. Kuid Gorohhov hakkas naerma ja ütles:

«Ärge kartke, välk lendab ainult sellesse, kes tahab mulle halba teha, teie aga olete kõik head naised.»

Trikk avaldas tugevat muljet. Mõned naised teadsid, et «poolvalgelt» nõialt — nii kutsusid onkiloonid omavahel Gorohhovit, kes erines kolmest ülejäänust oma tõmmu nahavärvuse tõttu — oli täna ära viidud ta õudne kepp, et teda kaitsetuks teha. Ja äkki oli ta nende silmade all moondanud mingi vembla uueks kepiks. Seda tuli kindlasti meestele jutustada.

Püssi juures olnud padrunipaki peitis Gorohhov tasku, et vajaduse korral püssi laadida. Püss rahustas teda, hea tuju tuli tagasi ja relva käes hoides ütles ta:

«Nüüd aga, naised, lööge tantsu, nagu eelminegi kord, kui te meil külas olite. Mina kingin teile need rihmakesed ja selle naha, teie aga tantsige seni, kui šamaan seal vaimusid välja kutsub.»

Tuli alluda keppi omava nõia tahtele. Üldse armastasid naised väga tantsida, eriti aga pikal talveööl. Praegugi oli juba talv, lumi oli maas ega sulanud. Ja need, kes polnud veel onni sisenedes end lahti riietanud, tegid seda nüüd. Algas varemkirjeldatud tants lõbusalt loitva lõkke ümber. Gorohhov istus, püss käes, Gorjunovi asemel ja jälgis piipu tõmmates tantsivaid naisi. Kuid seekord ei saanud naised väsimuseni tantsida. Ilmus sõjamees ja ütles, et vaimudega rääkimine on lõppenud ja et kõik võivad oma elamusse tagasi minna.

«Raku jääb siia minu juurde,» teatas Gorohhov. «Raku, kas kuuled!»

«Amnundak ütles, et ka sina tuleksid tema elamusse,» vastas sõjamees.

«Ütle Amnundakile, et mina jään magama oma elamusse ja et Raku jääb minu juurde,» ütles Gorohhov kategooriliselt.

«Amnundak käskis . . .» alustas sõjamees uuesti.

«Ma pole onkiloon ega allu Amnundakile,» katkestas teda Gorohhov. «Ta ei saa mind käsutada. Raku, tule siia.»

Rõivastuvad naised vahetasid imestades pilke ja sosistasid. Sõjamees oli hämmastunud. Seni polnud valged nõiad veel kunagi niisuguseid sõnu rääkinud ja olid püüdnud pealikule meeltmööda olla, olgugi et salaja kahju ja õnnetusi tekitasid. Siin aga alustas see poolvalge ihuüksi niisugust juttu. Raku ei teadnud, mida teha — kas minna koos teiste naistega või jääda Gorohhoviga.

«Raku, ma ütlen sulle, ära pane riidesse, vaid tule minu juurde!» käratas Gorohhov. See otsustav toon mõjus ja Raku, olles jõudnud vaid pükstesse pugeda, lähenes talle neid vöö kohalt kinni hoides.

«Istu siia! Kui kõik on lahkunud, hakkame sööma.»

Uks paiskus lahti ja sisse astusid neli relvastatud sõjameest.

Naised koos lastega lahkusid üksteise järel, sõjamees seisatas kõheldes, lõpuks aga lahkus ka tema. Raku istus ja ütles:

«Amnundak vihastab väga ja karistab mind selle eest, et siia jäin.»

«Ära karda, ta ei tohi sulle midagi teha. Küll sa näed! Nüüd aga keeda teed.»

Naisele mõjus Gorohhovi rahu ja ta asus oma majapidamiskohustusi täitma. Nad õhtustasid rahulikult ja valmistusid juba magamaminekule, kui uks avanes ja sisenes neli relvastatud sõjameest. Vanem nendest teatas:

«Amnundak ütles, et kui sa ei taha olla külaliseks tema elamus, siis jää pealegi siia. Kuid ta käskis meid sinu juurde tulla, et sa ei jääks üksi ilma kaitseta. Me jääme siia magama, ruumi siin ju on.»

«Vaat, kus leidis väljapääsu, kavalpea,» mõtles Gorohhov ja ütles valjusti:

«Amnundak mõtles selle hästi välja! Heitke kahekesi sinna,» ta osutas Ordini asemele, «kaks aga siia,» ta näitas oma endisele asemele. «Mina jään aukohale, kuni saabuvad teised valged inimesed.»

Kolm sõjameest heitsid riidest lahti võtmata pikali, neljas aga istus tule äärde.

«Nad tulid sind valvama, et sa salaja ei põgeneks nagu teised valged inimesed,» sosistas Raku ehmunult.

«Nad tulid meid kaitsma vampude, karude ja maaaluste vaimude eest, rumaluke!» lausus Gorohhov rahulikult, kuigi ta sai väga hästi aru Amnundaki kavatsusest. Kuid ööseks võttis ta kasutusele mõningad ettevaatusabinõud: ise heitis seina poole, püssi aga paigutas enese taha seina äärde, laadides ühe raua kuuliga, teise kartetšiga. Kirju pani ta magama jalutsisse. Gorohhov teadis, et koer ei lase kedagi peremehe lähedale.

Öö möödus rahulikult. Magajad vahetasid aeg-ajalt välja lõkke juures istuva valvuri, kes posti najale toetudes ja oda käes hoides tuld valvas ja tukkus. Gorohhov magas kõvasti, kuid Raku vähkres kogu öö ühelt küljelt teisele. Teda häiris ikkagi mõte, mida Amnundak homme ette võtab.

Hommiku saabudes läksid sõjamehed ära, kuid kohe tulid nende asemele Annuen ja kaks teist naist. Gorohhov magas, kuid Raku läks kohe nende juurde ja hakkas küsima, mida vaimud šamaanile olid teatanud, kuidas pealik oli suhtunud Gorohhovi keeldumisesse ja tema sõnakuulmatusse. Kuid naised, olles tõenäoliselt saanud juhiseid, vastasid:

«Mida vaimud ütlesid, seda meie ei tea. Amnundak kuulas ära sõjamehe jutu ja ütles seda, mida teile ütlesid teie onni saadetud sõjamehed. Sinu kohta aga ei rääkinud ta midagi.»

Raku rahunes, kuid virgunud Gorohhov, kes kuulis Raku küsitluste tulemusi, ei rahuldunud sellega. Temale oli tähtis teada saada, mida šamaan välja nõidus, ning terve päeva jooksul, mille ta veetis oma elamus ja selle läheduses, käis Raku mitu korda tema ülesandel pealiku onnis luurel, kuid ei saanud midagi teada. Esimest korda läks Raku sinna kartlikult, arvates, et naised ta Amnundaki käsul kohe kinni haaravad, riidest lahti

võtavad ja peksa annavad: nii karistati harilikult tülide, laiskuse ja sõnakuulmatuse pärast. Kuid Amnundak ei pööranud isegi tähelepanu tema ilmumisele.

Õhtul tuli Amnundak Gorohhovi juurde, istus tule äärde ja ütles:

«Sa ei tahtnud olla külaline minu juures, mina aga näed, tulin sinu juurde. Eile sa ütlesid, et täna tulevad valged inimesed tagasi. Öö on juba möödunud, neid aga pole. Mis sa nüüd ütled?»

Gorohhov, kes oli juba päeva jooksul kaalunud, mida teha, vastas rahulikult:

«Vaata, lumi on maas ja liikuda on raske, suuski neil pole, sellepärast hilinesidki. Nad tulevad öösel või hommikul.»

«Miks nad onkiloonidelt suuski ei võtnud?» küsis Amnundak ja, veidi vaikinud, lisas: «Ma ootan hommikuni, kui nad siis ei ole tulnud, saadan sõjamehed neid otsima, ehk on nendega midagi juhtunud.»

Ta istus veel natuke aega ja kaebas, et lumi on maas ega sula, talv on saabunud terve kuu võrra varem, mille pärast onkiloonid on väga mures. Siis tõusis ta püsti ja läks minema. Tema kannul valmistusid äraminekule ka äraolijate naised, kes olid terve päeva onnis veetnud. Lahkudes nad ütlesid:

«Raku, tule võta sealt oma piim ja karaskid.»

Võtnud kaasa nõu, läks Raku koos nendega minema, kuid tagasi ta enam ei tulnud. Tema asemel ilmus öömajale jälle neli sõjameest. Gorohhov ootas Rakut kaua aega ja jõudis lõpuks otsusele, et teda ei lastud tulla. Päeva jooksul oma olukorda kaaludes leidis Gorohhov selle olevat ohtliku ja mõistis, et üksi olles ei õnnestu tal kuigi kaua Amnundakile vastu seista; kas jõu või kavalusega võtavad nad temalt püssi ja teevad siis temaga kõike, mida šamaan käsib. Veel oli võimalik järele jõuda seltsimeestele, kes lubasid teda kaks ööpäeva oodata. Homme õhtul see tähtaeg möödub. Ja ta otsustas põgeneda samal ööl.

PÕGENEMINE

Juba videvikus oli Gorohhov eemaldanud muldonni välisküljelt oma magamisaseme peatsi kohalt mättad ja katnud augu lumega. Nüüd oli kerge eemaldada mõnda lühikest peent palginotti, mis olid üht otsa pidi vaid vähe maasse kaevatud, teise otsaga aga toetusid vastu varjualuse pikki längpalke ja kujutasid endast selle külge. Selle augu kaudu võis enne koidikut, kui uni on kõige raskem ja valvur jääb tukkuma, vaikselt välja pugeda. Gorohhov lootis, et mõjutatuna Annuiri eeskujust tuleb Raku temaga kaasa. Seljakott oli valmis pandud. Raku käis juba talverõivastes. Põgenemist märgatakse alles hommikul, sest magamisasemed jäävad paigale, samuti ka Kirju, kes hiljem mööda jälgi järele tuleb. Augu katavad nad väljast kinni. Enne kui nende põgenemist märgatakse, jõuaksid nad kümne kilomeetri kaugusele eemalduda. Kaks paari naistesuuski oli samuti valmis pandud: need oli ta videvikus lumme kaevanud.

Asjaolu, et Raku tagasi ei tulnud, kurvastas Gorohhovit — ta oli naisesse kiindunud ja peamiselt tema pärast onkiloonide juurde jäänudki. Kuid nüüd tuli ilma temata ära minna. Muide, võib-olla Raku polekski kaasa tulnud ja oleks isegi kära tõstnud. Oligi vist parem, et teda polnud.

Gorohhov heitis varakult magama ja võttis Kirju enese juurde asemele. Nüüd võis ta koera enesega kohe kaasa võtta. Magama heites ütles ta valjusti, et lõkke juures istuvad sõjamehed kuuleksid:

«Raku ei tulnud. Homme äratab mind koer ja valmistab toidu.»

Umbes keskööajal äratas tugev maa-alune tõuge nii tukkuva valvuri kui ka Gorohhovi. Muldonni palgid ragisesid, pragudest pudenes mulda. Ärganud valvurid kargasid asemetelt, ka Gorohhov, kes oli väga rahutuks muutunud, tõusis istukile. Kui tõuge kordub, jooksevad kõik Amnundaki onni elanikud välja ja jäävad lageda taeva alla lõkke juurde ööbima. Siis juba ei õnnestu märkamatult põgeneda. Tuleb lahkuda varem, segaduse ajal.

Kuni ta kaalutles, järgnes teine tõuge ja kogu onn raksus. Üks katuse keskmine palk nihkus paigast ja langes koos mättakuhjaga lõkkesse. Gorohhov hakkas kiiruga sooja joppi selga panema, sõjamehed kargasid hirmukarjatustega uksest välja. Kui aga väringulaine möödus ja muldonn püsima jäi, tuli üks neist tagasi ja võttis lõkkest mõne tuki. Tõenäoliselt tahtsid nad ukse juurde tuld teha, et valvurite ülesandeid jätkata.

«Oleks parem, kui sa elamust välja läheksid,» pöördus sõjamees asemel istuva Gorohhovi poole, «sa võid viga saada. Pool Amnundaki elamut on juba lagunenud.»

«Ei, ma jään siia ja heidan rahulikult magama,» vastas Gorohhov, «minu nurk sisse ei lange.»

Sõjamees vangutas pead ja väljus. Seda oligi jakuudile tarvis. Ta võttis kohe kõrvalolevalt asemelt Kostjakovi vaiba, keeras selle rulli ja asetas oma teki alla enda asemele nii, et esimesel pilgul näis, nagu oleks selle all maganud inimene. Siis lammutas ta kähku oma magamisaseme kohalt seina, tõstis välja seljakoti ja püssi, väljus ka ise ja kutsus Kirju kaasa. Seejärel sulges ta avause, kattis selle väljast lumega ja suundus ettevaatlikult teda sõjameeste lõkke eest katva onni varjus paarikümne sammu kaugusel lagendiku serval kasvava lähima puu juurde. See oli onkiloonide poolt puutumata jäänud vana haraline pappel, mis ei kõlvanud ei kütteks ega ehitusmaterjaliks. Peitnud Kirju ja seljakoti puuõõnde, ronis Gorohhov üles ja istus jämedale oksale, surudes end vastu tüve. Siit oli tal kõik näha, mida lagendikul tehti, kuna ta ise oli varjatud okstest, millelt lehed olid küll juba maha langenud. Ta mõistis, et üle lagendiku praegu minna ei tohtinud. See oli onkiloonide lõketest valgustatud ja lume valgel taustal oleksid ärkvel inimesed ta musta kuju kohe märganud. Tuli oodata, kuni nad lõkke juurde tukkuma jäävad. Ringi ümber terve lagendiku mööda metsaserva minna oli liiga kauge ja pealegi kartis Gorohhov sattuda pimeduse tõttu mõnele teisele, baasi mitteviivale rajale, ja eksida.

Oma vaatluspunktist nägi ta, et osa Amnundaki onnist oli juba sisse langenud, naised askeldasid veel lõkete ja väljatoodud asjade ning laste ümber, sõjamehed tassisid kiirustades välja ülejäänud asju. Varsti pärast seda, kui

ta oli puu otsa jõudnud, levis mööda orgu uus tõuge. Ta tundis, kuidas pappel vappus ja kõikus; Amnundaki onnil varises kokku veel üks längsein, inimesed lõkke ümber tuikusid ja mõned neist kukkusid maha. Jälle kuuldus karjeid ja hädaldamist, oru servast aga varisemise mürinat. Ja samas ta kuulis kuskil läheduses keset lagendikku tugevat raksatust. Selles suunas vaadates nägi ta musta metsa taustal vaevalt eralduva lumevälja keskel suurt tumedat laiku, millel vilkusid kiirelt valged laigud.

«Järvel purunes jää,» arvas ta. «Nüüd ei saagi otse minna, küll on häda!»

Kui maa kõmin ja varisemiste mürin vaibusid, kuulis Gorohhov musta laigu poolt kahinat ja sulinat, mis kiiresti valjenesid.

«Kas tõesti vesi tuleb üle kallaste? Ega see meid ometi siin ära uputa? Küll on häda, uputab lõkked ja inimesed jäävad pimedasse. Parem on, kui ma nende eest põgenen. Kui aga teised lagendikud on samuti üle ujutatud, kuidas siis edasi minna? Oh õnnetust, miks ma küll siia jäin? Oleks mul paatki.»

Siis meenus talle, et kui järv külmuma hakkas, olid onkiloonid veest välja tõmmanud kaks tohtpaati, millega ta oli korduvalt kala püüdmas käinud. Paadid olid tema onni tagumise längseina peale lumme kaevatud selleks, et kaitsta neid põhjapõtrade eest, kes võisid nende põhjad purustada, kui need õrnad paadid oleksid maa peale jäetud. See rahustas teda — paat oli üsna ligidal, kui ainult onkiloonid seda enne ära ei võtaks, kui ta selleni jõuab.

Vahepeal kasvas must laik kiiresti ja selle serv oli lõketest ainult kolmekümne sammu kaugusel; laialivalguv vesi neelas lund ja tungis aina kaugemale ja kaugemale. Nüüd märkasid seda ka onkiloonid; üks nendest jooksis laigu äärde ja veendudes, et see ligineb, hüüdis:

«Päästke end, vesi tuleb, vesi uputab!»

Tekkis kujuteldamatu segadus: oli kuulda hüüdeid, nuttu, inimesed sagisid; ühed karjusid: «Puude otsa, puude otsa!» teised — «Kus on paadid?» kolmandad — «Põgeneme nõidade onni!» Sõjamehed haarasid asju, naised lapsi. Amnundak jooksis sõjameeste juurde, kes valvasid võõramaalaste onni ees lõkke ümber, ja hüüdis:

«Kus on valge nõid? Tooge ta siia, las ta peatab vee! Või me tapame ta siinsamas!»

Kuid äkki kostis kuskilt kõrgelt aeglane hüüd:

«Onkiloonid, põgenege kiiresti põhja poole. Seal ei ole vett, päästke end põhja poole! Mina, taevavaim, räägin teile.»

Ja hirmunud inimesed haarasid sellest sisendusest kohe kinni, korrates:

«Põhja poole, jookseme põhja poole, kähku!»

Asjadega raskelt koormatud sõjamehed ja naised lastega suundusid põdrakarjaga segunedes korrapäratus salgas metsaserva poole. Vesi kustutas juba lähemaid lõkkeid, millest tõusis kibedat suitsu. Visisedes tõmbusid tukid mustaks ja valgus kustus.

Amnundak seisis võõramaalaste onni lähedal. Sisserutanud sõjamehed, kes pidid Gorohhovi välja tooma, tulid ehmunult tagasi:

«Valge nõid koos oma koeraga on kadunud! Küllap ta lendas suitsuava kaudu välja, sest elamu on tühi.»

Nii teatasid nad ja Amnundak jooksis käsi kokku lüües valvuritest saadetuna oma alamatele järele põhjapoolse metsaserva suunas. Kui lagendik tühjenes, ronis Gorohhov puu otsast alla, jooksis onni juurde, tiris selle tagant välja ühe tohtpaadi koos külgeseotud mõlaga, puistas välja lume ja viis paadi papli juurde. Kirju asetas ta selle ninasse, keskele pani seljakoti ja püssi, ise istus ahtrisse, võttis mõla ja jäi ootama. Kauguses vaibusid onkiloonide hüüded, viimased lõkked kustusid ja vesi ulatus onni ukseni.

«Ah,» mõtles Gorohhov, «paadis saab veel üht-teist ära viia, kas või karusnahkse vaiba. Seltsimehed andsid vist minu magamiskoti Annuirile, ja öösel on pealegi külm sõita.»

Ta jooksis onni juurde ja nägi, et selle sissekäik oli juba üle ujutatud, tõttas kiiresti enda poolt kinni kaetud avause juurde, pildus puunotid laiali, tõmbas välja vaiba ja pöördus veest tagaaetuna paadi juurde tagasi.

«Nii on parem,» arvas ta, istudes ühele vaiba poolele ja teise poolega jalgu kattes.

Vesi juba kihises, imendudes paadi ümber olevasse lumme. Ümberringi muutus pimedamaks, ainult onn eraldus mustal taustal valge koguna. Tohtpaat kerkis peagi vee peale ja Gorohhov hakkas aerutama, suundudes järve poole.

«Hüvasti, meie elamu!» ütles ta onnist mööda sõites. «Ei õnnestunud meil ega saa ka keegi teine sinu sees talvitada, vesi rikub kõik!»

Kahe otsaga mõla hakkas rütmiliselt kord paremalt, kord vasakult poolt sõudma, ja kerge paat liugles mööda sogast vett. Silmad harjusid pimedusega ja eraldasid juba taanduvat metsaserva ja onnide kaht valget kuplit, ees aga — avarust, kus vesi surve all peale tungis. Varsti eraldas Gorohhov veeavaruse keskel lamedat küngast ja tundis, et sõudmine muutus raskeks. Ta taipas, et see oli järve keskel mullina üleskerkiv vesi, ja hakkas seda vältides ning vooluga võideldes keskkohast eemalt ringi sõitma. Kui ta sellest mööda sai, hakkas vool teda abistama ja ta jõudis vastaspoolse metsaservani. Nüüd tuli üles leida lõunasse viiv rada. Metsa taustal valendavad onnid aitasid tal orienteeruda. Ta mäletas, missuguses suunas neist pidi asuma rada.

Juba ta leidiski selle ja sõitis edasi mööda kanalit kahe metsaseina vahel. Muutus pimedamaks ja tuli väga ettevaatlikult sõita, et tohtpaadi õhukest põhja mõne veest väljaulatuva terava oksaga mitte läbi torgata. Gorohhov lakkas sõudmast ja laskis veevoolul kerget paati kanda. Kuid varsti nõrgenes vool, seejärel algas vastuvool ning uuesti tuli kasutusele võtta mõla. Sügavust mõõtes tegi Gorohhov kindlaks, et vesi ei ulatanud üle põlve.

Vaevalt jõudis ta sõudma hakata, kui eest kostis valju kära, sulinat, puristamist ja ammumist. Arvatavasti liikusid mööda rada sõnnid ja nendega kohtumine kujutas enesest suurt ohtu. Pikemalt mõtlemata lükkas Gorohhov tohtpaadi rajalt kahe-kolme sammu kaugusele tihnikusse, haaras ühe käega puutüvest kinni, teisega surus mõla põhja ja jäi ootama. Sulin ja kohin lähenesid kiiresti ja otse tema varjupaiga eest möödus metsateekanalit kaudu ähkides, nohisedes ja puristades ning kiirel põgenemisel üksteisele otsa trügides uputuse eest põhja poole taganevate suurte metsloomade tume mass. Nad traavisid raskelt, peaaegu kõhust saadik vees, paiskasid üles terveid pritsmete fontääne ning tekitasid süga-

Gorohhov haaras käega puu ümbert kinni.

vale metsa veerevaid laineid. Kui Gorohhov poleks puust kinni hoidnud ega mõla põhja toetanud, oleks tohtpaat kindlasti kummuli paiskunud. Jakuut elas üle mõne ebameeldiva minuti, kuni kari möödus ja vesi rahunes.

Ei jõudnud ta seejärel veel sadat meetritki edasi sõita, kui kuuldus uuesti kiiresti lähenevat sulinat ja raginat. Jälle tuli tihnikusse varjule minna. Seekord kihutasid mööda mõned ninasarvikud, kes tekitasid niisuguse lainetuse, et Gorohhov vaevu jõudis paati tasakaalus hoida. Ta sai üleni märjaks.

«Olgu te neetud, kohmakad lojused, võtaks teid pagan, nurjatud,» torises ta nägu kuivatades. «Niiviisi ei jõua ma kuigi kaugele, vett pole ka millegagi välja ammutada ja pealegi on pime.»

Ninasarvikute poolt tekitatud lainetus ei jõudnud vaibuda, kui lähenes kari hobuseid, kes panid veepinna veel tugevamini lainetama. Nad jooksid kiiremini kui härjad, ajasid end tagumistele jalgadele püsti, püüdes üksteisest ette jõuda, puristasid ja hirnusid.

Enne kui Gorohhov järgmise lagendikuni jõudis, tuli

tal veel kord varju minna: nüüd jooksid läbisegi veised ja hobused, nende kannul kümmekond karu. Lõpuks jõudis ta lagendiku järvele ja hakkas seda ületama, vältides keskosa, kus vesi kuplina kerkis. Kui ta oli juba peaaegu lagendiku keskele jõudnud, hakkas vesi ootamatult vahutama, kerkis kõrgele ja lained pidid ta peaaegu kummuli keerama. Oru servast kanduv mürin ja vee laksumine näitas, et läbi oru veeres uus maavärisemise laine. Võideldes lainetega, mis ei tahtnud kaua aega rahuneda, jõudis Gorohhov lõpuks järgmise metsaservani. Seal leidis ta kanali ja sõudis edasi, kuid peatus üsna varsti hämmeldunult — kanal harunes kolmeks, öösel aga polnud mingisugust võimalust vajalikku suunda valida, sest äärejärsakuid polnud, kompass puudus ja ka tähed ei paistnud.

«Pole midagi parata, tuleb hommikut oodata,» otsustas Gorohhov. «Koit pole vist enam kaugel; olen juba päris kaua vee peal uidanud, värisema hakkas aga pärast keskööd.»

ŠAMAANI VIIMANE KÕNE

Gorohhov suundus kanalilt kaugemale tihnikusse, kuhu lained lagendikult ja kanalist ulatusid juba märksa nõrgemalt; seejärel sidus ta paadi puu külge, heitis end vaipa mähkides selle põhja pikali ja uinus, kergelt lainetel õõtsudes.

Ta ärkas üsna hilja Kirju kiunumise peale. Silmi avades nägi ta, et öö jooksul tõusnud vesi oli paadi vastu puu oksi surunud ja koer oli nii kõvasti kinni pigistatud, et ei saanud end liigutadagi. Tema vabastamiseks tuli kasutusele võtta nuga ja mõned oksad maha lõigata. Gorohhov püüdis sügavust mõõta, kuid põhja ta kätte ei saanud, ehkki mõla koos käega oli üle kahe meetri pikk.

«On aga uputus!» mõtles jakuut. «Nüüd juba loomi enam ei kohta: kes ei jõudnud põgeneda, see uppus.»

Vangistusest pääsenud Kirju nuusutas seljakotti, liputas saba ja vaatas härdalt peremehe otsa.

«Vaeseke on näljane,» taipas viimane. «Ongi aeg söömiseks, ainult et toitu on meil vähe ja teed ei saa ka keeta. Jahiloomi aga enam pole.»

Ta võttis seljakotist karaski ja suitsuhane, mis oli onni lae alt rikkalikust tagavarast kaasa võetud, ja hakkas sööma, andes koerale paljaks närimata konte ja lihajäänuseid.

«Ah, Kirju, sööme viimast hanel» pöördus ta koera poole. «Meie tagavara on juba uppunud. Kui kahju, et keegi seda ei päästnud!»

See tagavara tuletas talle meelde Rakut, selle hoolitsust tema eest ja ta muutus kurvaks. Meenusid Kazatšje ja vana õel naine, kelle pärast ta oli sageli kodunt naabrite juurde läinud ja end kaupmeeste juurde pikkadele retkedele kajuriks kaubelnud. Ja ta mõtles, et võiks veel katsuda Rakut ära viia. Onkiloonid jäid vist esimesele kuivale lagendikule peatuma ja magavad pärast öist ärevust ning põgenemist. Ta võiks sõuda nende lähedusse, hiilida metsaservale ja oodata, kuni Raku kuskil nähtavale ilmub, hõigata teda ja võtta enda juurde paati. Vett mööda onkiloonid neile järele ei jõuaks. Seltsimehed pidid teda veel täna õhtuni ootama, ja kui nad lahkusidki, siis esimesel päeval nad kaugele ei jõua ning mööda jälgi võib neile kiiresti järele jõuda. Gorohhov sai aru, et ta oli öö jooksul jõudnud vaid järgmise lagendikuni, seega mitte rohkem kui kolm-neli kilomeetrit. Järelikult polnud vaja kaugele tagasi minna.

Teinud hommikusöögi ajal niisuguse otsuse, sidus jakuut paadi lahti ja sõudis põhja poole. Päike oli juba ammu tõusnud, ilmus aeg-ajalt pilvede tagant nähtavale ja soojendas. Päise päeva ajal ei avaldanud uputuse pilt niisugust kohutavat muljet kui öösel. Vesi sätendas ja voogas, metsasein peegeldus vastu järvepeeglist. Gorohhovit pani imestama vaid metsas ja kanalite veepinnal ujuva igasuguse prahi rohkus. Ainult lagendikel, kust vesi igale poole laiali voolas, oli veepind puhas. Jõudnud kiiresti lagendikule, kus oli olnud asula, otsustas ta täiendada toidutagavara. Ta sõudis juba uksest kõrgemalt üleujutatud onni juurde, ronis katusele ja võttis suitsuava kaudu mõne paari katuse alla riputatud suitsutatud linde. Heast meelest andis ta isegi terve pardi Kirjule, kes hommikul oli väga vähe süüa saanud. Mõnutundest urisedes heitis koer maha ja hakkas lindu närima.

Siis sõudis Gorohhov edasi suunas, kuhu onkiloonid

olid öösel lahkunud. Metsas tuli mööda kanalit sõita keset veega üleskergitatud lehti, oksi ja igasugust risu. Oli näha surnud linde ja väikseid neljajalgseid, ühe puu otsas märkas ta peitupugenud nugist ja lõi selle jahimehe ahnusest mõlalöögiga surnuks.

«Olgugi suvine karv, kuid mütsiks kõlbab. Niikuinii sureb ta nälga,» pomises ta saaki üles korjates. Põhja poole liikudes märkas ta, et järved pulbitsevad vähem ja et ka vesi polnud enam nii sügav — aer ulatus juba põhja.

«Oh kui kahju, et pole Matvei Ivanovitši, ta oleks mulle seletanud, kust küll nii palju vett maa seest tuleb. Avanes põhjatu sügavik, nagu pühakirjas on öeldud, ja algas uputus. Tänu jumalale, et veel ülevalt taevaluugist ei uputa, see oleks päris halb.»

Pärast keskpäeva muutus vesi kanalites ja lagendikel üsna madalaks ja paistsid juba väikeste põõsaste ladvad ja järvede ümber lagendikel kõrkjad. Tuli sõita tasa, et mitte kuhugi otsa sattuda. Paat hakkas sageli põhja kinni jääma ja peatus lõpuks. Gorohhov tuli paadist välja ja sammus jala edasi, paati enese järel tirides. Varsti tuli ka Kirju välja tõsta, seljakott aga õlale visata, et peaaegu tühja paati mööda vaevalt veega kaetud rohtu lohistada. Viimaks jõudis ta lagendikule, mis kujutas enesest märga aasa. Ainult mõnes kohas läikis lohkudes vesi. Lagendik oli täis neljajalgseid: veiste-, hobuste- ja põdrakarjad ning mõned ninasarvikute perekonnad kas sõid või puhkasid rohul lamades. Põõsastes röhkisid märjas mullas tuhnivad metssead.

«Küll on neid aga siia kogunenud!» mõtles Gorohhov. «Vaesekesed on vist väsimusest nõrkenud, sest kogu öö on nad vees sumanud. Ja vaata, kütidki on siin!»

Ta märkas, et piki metsaserva roomasid neljakäpakil põõsaste taga vampud, hiilides lähima hobusekarja poole. Arvatavasti oma arvukuse tõttu polnud loomad nii valvsad kui tavaliselt, nii et vampud olid neile juba üsna lähedal. Gorohhov loendas neid kahekümne inimese ümber. Lähim vampu asus sammu nelikümmend põõsast eemal, mille tagant ta neid vaatles, surudes kokku Kirju lõugu, et see ei hauguks.

«Kui õige hirmutaks neid! Las teavad, et välgud ja

kõuemürinad on veel alles!» otsustas ta ja sihtis nii, et kuul lendas üle vampude peade. Kui suits hajus, polnud vampusid enam näha, ainult õõtsuvad põõsad näitasid, et nad põgenesid metsa, kust kostis nende aegamööda eemalduvat kisa. Ka lagendikul tekitas pauk segadust. Lamavad loomad kargasid püsti, üks kari jooksis ühele, teine teisele poole.

«Kui vampud on siin, siis tähendab, et onkiloonid pole nii ligidal,» otsustas Gorohhov. «Hea, et ma neid hirmutasin, muidu oleksin võinud ise nende peale sattuda!»

Ta lohistas paati edasi, kuid varsti muutus täiesti kuivaks ja rajal tulid ette kivid, mis võisid paadi põhja vigastada. Järgmise lagendiku serval märkas ta kõrget, kaugelt silmapaistvat haralist paplit ja ta otsustas paadi sinna jätta. Ta tõstis selle tüveharude vahele ja pani seljakoti ja Kirju paati. Viimase sidus ta kaelarihmapidi paadi nööri külge ja läks ise ilma kandamita edasi. Umbes kahe kilomeetri käimise järel kuulis ta eespool hääli ja tundis suitsulõhna. Ettevaatlikult metsaservani jõudnud, asus Gorohhov vaatlema. Lagendikul põlesid mitmes kohas lõkked, mille ümber seisid, istusid ja lamasid onkiloonid. Lõketel küpses liha, mille lõhn meeldivalt jakuudi ninasõõrmeid kõditas. Siia olid nähtavasti üleujutatud piirkonnast kogunenud kõik või enamik sugukondi ja nagu alati, asus iga sugukond eraldi oma lõkke juures. Vaatluskohast pool põiki üle lagendiku tungles ühe lõkke ääres eriti palju inimesi ja Gorohhov otsustas, et seal on vist Amnundaki sugukond. Ta hiilis mööda metsaserva ligemale, jõudis kolmekümne sammu kaugusele ja silmas Amnundakki, kes oli teistest sugukonna pealikutest ümbritsetud. Arutati küsimust, kas valguda laiali mööda kuivi lagendikke kuni oru viljatu põhjapoolse osani ja asuda talve saabumise tõttu viivitamatult muldonnide ehitamisele või oodata vee alanemist, et vanadesse harjunud kohtadesse tagasi minna.

«Vaat kus lollid!» mõtles Gorohhov. «Nad loodavad, et vesi kusagile kaob. Nad ei teagi, kui palju seda vett seal on.»

Siin äratas jakuudi tähelepanu asjaolu, et lagendikul polnud üldse lund, nii nagu seda polnud ka seal, kus lõppes vesi. Tõenäoliselt oli see jõudnud juba sulada,

sest ilm oli päris soe ja paistis, nagu oleks uputus suve orgu tagasi toonud.

Teisel pool lõket istusid naised ja lapsed. Gorohhov märkas Annueni ja teisi naisi, kuid Rakut ei olnud näha.

«Ega ta viimaks ei ole lesena oma sugukonda tagasi läinud!» mõtles Gorohhov ja hakkas vaatama teiste lõkete juures asuvaid naisi. Naabruses istusid Amnundaki asulale lähima sugukonna inimesed, kust oli pärit Rakugi, kuid ka siin teda ei olnud.

«Kuhu ta siis kadus! Ehk läks kuskile ära või magab? Tuleb oodata, sest varsti hakkavad nad sööma, siis peaksid kõik kokku tulema.»

Vähe aja pärast hõikasid naised, et liha on valmis. Kõik kogunesid sugukondade kaupa ja istusid lõkete ümber. Naised hakkasid jaotama pulga otsas küpsetatud lihatükke ja karaskeid. Kuid Rakut polnud ei oma ega Amnundaki sugukonnas. See asjaolu tegi Gorohhovi rahutuks ja temas tekkis kartus, kas onkiloonid pole teda ehk tapnud karistuseks pealiku käsu mittetäitmise eest. Millegi muuga ei saanud tema äraolekut seletada, kui ta vaid maavärisemise ajal kokkuvarisenud onni rusude alla ei jäänud.

«Küll on pahandus,» pomises ta. «Asjatult sõitsin ringi, tuleb kiiresti jalga lasta. Päike on juba läände kaldunud.»

Kuid äkki köitis ta tähelepanu kümne relvastatud sõjamehe ilmumine, kes väljusid metsast selle koha lähedalt, kus ta end peitis. Nad lähenesid Amnundakile ja panid selle jalgade ette maha mõned vampude nuiad ja odad.

«Suur pealik, sa saatsid meid kohta läbi otsima, kust äsja kuuldus müristamist,» ütles vanim. «Sa arvasid, et valged nõiad on tagasi tulnud. Kuid meie nägime seal ainult palju suuri jahiloomi ja leidsime vaat need,» ta osutas nuiadele. «Valgeid nõidasid ega nende jälgi me ei leidnud.»

«Kuid siiski liiguvad nad meie läheduses!» ütles Amnundak. «Vampudel kõuemürinaid pole. Kõik kuulsid selgesti müristamist.»

«Hea, et neil pole koeri!» mõtles Gorohhov. «Muidu oleksid nad mu ammu üles leidnud.»

Kuid järgmised sõnad erutasid teda tugevasti.

«Ütelge sugukonna pealikutele, et kohe tuleb välja saata kõik sõjamehed, et need otsiksid läbi metsa meie lagendiku ümbruses. Valged nõiad on ligidal ja tõid meile uue õnnetuse.»

Sõjamehed hakkasid käsku lõkete juurde edasi andma. Gorohhov taipas, et ta ei jõua küllalt kaugele minna, ja otsustas haarangu ära oodata siinsamas, ronides puu otsa. Kohe jooksis ta natuke sügavamale metsa, valis paraja puu ja ronis kõrgele üles. Läbi okste oli kogu lagendik nähtav. Oksaharu vahel istudes nägi ta, kuidas iga lõkke juurest eemaldusid mitmes suunas relvastatud sõjamehed ja metsaservale jõudes moodustasid aheliku, mis tungis metsa. Paremalt ja vasemalt tema puust möödusid samuti sõjamehed, kuid nad otsisid maast, ronisid põõsaste ja alusmetsa tihnikusse ja torkisid isegi odadega, kuid üles vaadata ei taibanud. Jakuut istus muide kõrgel, vastu puutüve surutult ja oli tumedais rõivais. Teda varjasid raagus oksad, kuid läbi nende võrgu oleks võinud teda märgata üksnes see, kes teadis, et ta on üleval.

Haarang vältas kaks tundi ja päike laskus juba mägede taha, kui väsinud sõjamehed igast küljest väljale tagasi pöördusid ja oma lõkketulede äärde puhkama asusid. Gorohhov ronis puu otsast alla ja hiilis jälle metsaservale pealiku sugukonna lähedale. Viimane istus šamaani kõrval. Talle kanti just ette, et otsingud olid tagajärjetud. Pealik oli ärritatud ja rahulolematu, šamaan aga ütles:

«Lase kohe kõigil sugukondade pealikutel siia nõupidamisele koguneda.»

Amnundak andis korralduse ja kõigi lõkketulede juurde tõttasid sõjamehed.

«Mida vana nõid jälle välja mõtles?» mõtiskles Gorohhov. «Rakut aga ei ole nüüdki veel, kõik naised tõusid püsti ja eemaldusid ruumi andes tule juurest. Kõiki on näha peale Raku. Ega muud, kui nad tapsid ta vaesekese ära!»

Kui kõik sugukondade esindajad olid kokku kogunenud ja tule ümber istet võtnud, tõusis šamaan, tõstis pea ja alustas käsi ettepoole sirutades niisugust juttu:

«Suured õnnetused on meie rahvast tabanud. Kui palju kordi on juba värisenud maa ja hävinud meie elamud sellest ajast peale, kui valged nõiad tulid meie maale, kus me varem rahulikult elasime. Nad tulid ja nägid, et siin on hea elada, parem kui nende juures, kus alati on lumi maas ja päike ei soojenda. Nad nägid, et siin on metsa ja igasugust rohtu, head karjamaad ja rohkesti metsloomi, meil aga palju põhjapõtru. Ja nad võtsid nõuks hävitada meie rahva, et meie maa ja karjad endale saada. Nad lasksid kuivaks püha järve, kuid me tõime selle vereohvriga tagasi. Nad tegid nii, et muutus külmaks ja talv algas kuu aega varem ning lumi ei sulanud ära. Nad mõtlesid, et me kõik külmume. See ei aidanud, me hoidsime elamutes tuld ja soojendasime endid. Siis otsustasid nad meid elamuist uputusega välja ajada. Jälle värises maa ja sellest purskas vett ning uputas üle meie väljad ja elamud. Me pääsesime, taevavaimude hääl juhatas meid siia, kus pole vett. Kuid meie elamud on hävinud ja meie karjad laiali jooksnud.

Kui kaua me peame seda kannatama? Talv on lähedal, me hukkume kõik ja valged nõiad võtavad meie maa endale. Nad ootavad seda, nad on seal, lumepiiril, istuvad ja ootavad, too aga, kes jäi meie juurde, nuhib välja, kuhu me läksime. Ta hulgub siin lähedal, kuid teda ei suudeta leida.»

Šamaan peatus ja tõmbas hinge. Kõigi pilgud olid pinevas ootuses temale suunatud.

«Tuleb valgetele nõidadele lõpp teha. Me võtsime nad aukülalistena vastu, andsime neile elamu, toitu ja noored naised. Nad tasusid meile kuulmatute õnnetustega. Ons see kõik õige, onkiloonid?»

«Õige, kõik see on õige!» kostsid pealikute hääled.

«Karistasime juba üht käsust üleastujat, üht neist naistest, keda me neile andsime ja kes tahtis oma suguharu ära anda, nagu tegi see, kes põgenes nendega lumemäe juurde. Ja valge nõid, ta mees, ei kaitsnud teda, vaid peitis enese ära, olgugi et naine teda appi hüüdis, kui ta nõidade poolt maa seest välja kutsutud vette uppus.

Nüüd peame kinni püüdma kõik nõiad ja tooma nad oma maa headele vaimudele ohvriks. Homme läheb sada

Ta tõstis püssi ja sihtis šamaanile.

parimat sõjameest sõjakäigule lume äärde. Nad teevad parved ja sõidavad üle vee eesotsas meie pealikuga. Neil on odad ja nooled, pealikul aga välk ja müristamine, mille me valgelt nõialt ära võtsime. Nüüd on meil võrdne relvastus ja meid on palju, neid aga ainult neli. Kas tõesti sada sõjameest neist jagu ei saa? Langegu pooled lahingus, kuid meie maa päästetakse ja me hakkame elama nagu varem. Vesi ei lähe tagasi maa sisse, meie elamud jäävad puruṡtatuks ja meie karjad laiali seni, kui valged nõiad pole ohvriks toodud. Olen rääkinud!»

«Ah sa vana alatu peni!» pomises Gorohhov šamaani kõnet kuulates. «Sa uputasid mu Raku ja tahad nüüd meid kinni püüda ja tappa nagu põhjapõtru. Kuid enne lähed ise esivanemate juurde.»

Ta tõstis püssi ja sihtis šamaanile, kes seisis otse tema vastas teiselpool lõket käed ja pea ennustaja poosis üles tõstetud. Saabunud videvikus valgustas lõke teda eredasti. Raksatas pauk ja šamaan kukkus näoli tulle. Hirmust rabatud Amnundak ja pealikud kivinesid. Šamaani karvamüts süttis, eemalseisvad naised tõstsid kisa. Ja äkki nagu käsu peale tõstsid kõik lõkke ümber istujad käed taeva poole ja tõid appi kutsudes kuulda-

vale pikaldase ulgumise, katsid siis kätega näod ja kordasid kolm korda seda traagilist liigutust. Seejärel tõusis Amnundak püsti ja ütles pidulikult:

«Valgete nõidade välk tabas meie šamaani selle eest, et ta meid üles kutsus neile kurja tegema. Nad on võimsad ja me ei suuda nendega võidelda. Nii ennustas suur šamaan, kes tõi meie esivanemad sellele maale. Koristage surnu tulest!»

ÕUDNE NAABRUS

Pärast laskmist pistis Gorohhov jooksma, arvestades seda, et segadusse sattunud onkiloonid kohe tagaajamist ei organiseeri ja et saabuv öö võimaldab tal end peita äärmisel juhul jälle puu otsa. Põõsaste vahel jooksis ta rajale, mida mööda ta päeval oli tulnud, ega peatunud enne, kui silmas paplit, kuhu ta oli jätnud oma varanduse ja koera. Kui teda taga aetakse, tuleb tal ronida puu otsa, kus seljakott, vaip ja toidutagavara võimaldavad öö veeta puudust tundmata, sest koormaga ta nii kiiresti edasi liikuda ei saaks, veeni aga jäi veel umbes kaks kilomeetrit.

Ta peatus ja kuulatas. Algul oli kõik vaikne, kuid siis kuuldus hääli ja kaugemal vilkusid tuled. Nähtavasti ajasid onkiloonid teda tõrvikutega taga. Pikemalt järele mõtlemata ronis Gorohhov puu otsa ja hakkas oma varandust kõrgemale tõstma. Kõige rohkem muret tegi Kirju, kes ei saanud rahulikult ühegi oksaharu vahel istuda. Kasetohust paat tuli seada kahele jämedale oksale, koer ja seljakott panna selle sisse. Vaevalt oli ta sellega toime tulnud, kui papli lähedal rajal ilmus nähtavale mitu tõrvikutega onkilooni, paremal ja vasemal oli näha teisi. Puust mööudes sattusid onkiloonid varsti tohtpaadist märjale maale ja rohule jäetud selgele jäljele ja jooksid rõõmuhüüetega, teisi kaasa kutsudes, seda jälge mööda edasi, lootes põgenikku kätte saada.

Gorohhov sõi suitsutatud lindu, söötis koera, suitsetas piibu tühjaks, onkiloonid aga ei tulnud ikka veel tulemuseta tagaajamiselt tagasi. Talle hakkas uni peale kip-

puma ja ta otsustas tukkuda kuu tõusuni. Ta sidus end puutüve külge, mille oksal ta istus, ja uinus.

Gorohhovit äratas puu tugev kõikumine. Ta oleks peaaegu tasakaalu kaotanud ja kui ta poleks olnud kinni seotud, oleks ta alla kukkunud. Mõlema käega tuli kinni hoida ka koormaga paati. Gorohhov ei saanud aru, mis toimub: ümberringi kõik mürises ja kõmises, taevas aga paistis juba ammu tõusnud kuu. Oli näha, kuidas kõikusid ka kõik naabrusesolevad puud, tuult aga polnud. Lõpuks taipas ta, et jälle väriseb maa. Juhuslikult põhja poole vaadates nägi ta, et seal, kuskil üsna lähedal, tolmub midagi hirmsat. Metsa tagant tõusid valge ja musta suitsu pilved, kerkides taeva poole, ja kostis sellist mürinat, et kõrvus kumises. Siis aga tuli põletav tuulepuhang, mis mattis hinge.

«Taeva valitseja, mis seal sünnib? Maa lõhkeb, tuli paiskub välja!» halises Gorohhov. «Põgeneda, vaja vee peale põgeneda!»

Suuri vaevu suutis ta üksteise järel alla lasta seljakoti, tohtpaadi ja koera, sest puu kõikus kogu aeg. Maa peal võis vaevalt jalgadel seista. Komberdades nagu joobnu, tassis Gorohhov paati mööda maad, seejärel aga madalas vees. Aeg-ajalt kukkus kord paremal, kord vasakul vette midagi rasket, murdes puude oksi. Müürin ei vaikinud, õhk muutus aina palavamaks ja lämmatavamaks.

Viimaks muutus vesi niivõrd sügavaks, et võis paati istuda, ja põgenik hakkas kiiresti katastroofikohast eemalduma. Suurele lagendikule välja jõudnud, nägi ta põhja pool suitsupilvede taustal kuma ja kord siin, kord seal suitsupilvi lõhestavaid välkusid.

«Vaesed onkiloonid saavad vist selles põrgus otsal» mõtles ta. «Ja jälle veeretavad nad kõik süü valgetele nõidadele. Tapsid šamaani, pärast aga hukkavad kogu rahva.»

Madal vesi lainetas vähe, kuid mida sügavamaks läks, seda tugevam oli lainetus ja tohtpaat paiskus siiasinna. Sõitnud kümmekond kilomeetrit, rauges Gorohhovi jõud ja ta otsustas kuskil kuni koiduni varju otsida. Suure lagendiku serval, millel lained eriti tugevasti kohisesid, märkas ta lähedal veest väljaulatuvat onni raamistikku. Maavärisemine oli juba enne uputust lõhkunud längseinad, kuid neli keskmist posti neil oleva lameda katusega olid vastu pidanud, sest need olid otsapidi maasse kaevatud ja põikpuudega kokku seotud. See platvorm seisis peaaegu meetri võrra veest kõrgemal ja lained seda üle ei ujutanud.

«Vaat kus sobiv puhkekoht!» mõtles põgenik ja juhtis paadi platvormi juurde, ladus vaevaga välja asjad, tõstis koera üles, ronis sinna ka ise ja tõmbas oma kerge paadi veest välja. Laotanud vaiba katuse märgadele mätastele, uinus ta silmapiikselt, hoolimata põhja poolt kostvast mürinast ja lainete kohinast.

Ta ärkas koidu ajal ja vaatas ringi, orienteerudes sõidu jätkamiseks. Öö jooksul oli vesi rahunenud ja üksnes kerge virvendus käis aeg-ajalt üle järvepeegli. Viimase kohal kerkis naabruses teine rohelise künka kujuline saareke. Selle lähedal kasvava kõrge papli järgi tundis Gorohhov ära oma ja seltsimeeste onni. Papli otsas oli ta olnud põgenemise ööl. Nüüd oli ta öö veetnud Amnundaki onni jäänustel.

Ta sõi kiiresti, laskis seejärel paadi vette ja kutsus Kirjut, et teda sinna sisse panna. Koer seisis platvormi keskel suitsuava ääres, vahtis vette ja vingus.

«Mis sa seal nägid, peni, kala või?» küsis Gorohhov ja astus juurde, et võtta koera, kes ei tahtnud kohalt liikuda. Vaadanud suitsuavast sisse, ta võpatas. Veest paistsid ühe platvormi posti ääres kahe inimkäe sõrmed.

«Issand halasta, siin on keegi uppunud!» hüüdis ta. «Miks ta mööda posti üles ei roninud?»

Ühes sõrmes säras hõbesõrmus, mis paistis Gorohhovile tuttavana. Onkiloonidel hõbesõrmuseid polnud ja üksnes valgete naised olid saanud oma meestelt sellised sõrmused ja nad olid nendega väga uhkeldanud.

«Oh, timukad, see on ju Raku! Teised naised olid seal, vana peni aga ütles, et nad olid reeturi uputanud!»

Gorohhov laskus paati ja sõitis posti juurde, kus olid näha käed. Selgus, et randmed olid rihmaga kõvasti posti külge seotud. Ta lõikas rihma läbi ja tõmbas kangestunud randmest. Vee peale kerkis aeglaselt käsi, siis ilmusid juuksed ja lõpuks avatud silmadega nägu. Need, nagu pisaratega täidetud silmad, vaatasid jakuudile ette-

Veest ulatusid välja kahe inimkäe sõrmed.

heitvalt otsa. Gorohhov karjatas ja vaarus tagasi, uppunu ranne libises tal käest ning pea kadus sogasesse vette; varsti kadus selle järele ka käsi ja laip vajus põhja.

«Õnnetu!» mõtles jakuut. «Nad sidusid ta ööseks posti külge, et ta minu juurde ei põgeneks, pärast aga, kui tuli vesi, unustasid nad ta onni või jätsid meelega maha ning ta uppus!»

Ta kujutles, mida pidi tundma Raku, kui vesi tungis onni ja hakkas mööda ta keha ikka kõrgemale ja kõrgemale tõusma. Kuidas ta väänles ja appi hüüdis, vastuseks aga oli vaid vee sulin õudses ööpimeduses; kuidas vesi tõusis rinnuni, kaelani, suuni ja valgus lõpuks viimast korda hüüdvasse kõrisse. Tema aga oli algul siin lähedal olnud ja oleks võinud teda vabalt päästa, niipea kui onkiloonid lahkusid. Kuid Raku oli hakanud arvatavasti karjuma alles siis, kui vesi tungis onni, Gorohhov aga sõudis sel ajal juba järvel.

Jakuut tahtis keha välja tõmmata ja seda kuskile matta, kuid pootshaaki tal polnud ja matta oleks ta teda saanud alles lumeväljadel väljaspool orgu. Masendatuna pani ta paati Kirju, kes nüüd kutsele alistus, võttis asjad ja sõitis lõuna poole. Ta sõudis jõuliselt, lootes veel seltsimehi kätte saada, ja tohtpaat lendas noolena üle järvede ja kanalite rahuliku sügava vee.

Juba paistis ees mustal taustal eralduvate valgete hangelaikudega oruserv. Põhja pool aga kerkisid kogu aeg valged ja mustad pilved, ning aeg-ajalt kostis sealt plahvatuste mürinat.

Viimaks lõppes mets ja Gorohhov sõitis välja hangi uhtvale vabale ääreveele. Ka siin oli kõik üle ujutatud. Kus on seltsimehed? Läinud? Uppunud? Astangul hangede kohal polnud kedagi näha!

Kuid seal ilmus taeva heledal taustal järsaku harjale tume inimese siluett. Gorohhov karjus valju häälega, vehkis mõlaga, Kirju haukus.

Teda märgati, ta oli päästetud!

Ta sõudis hange jalamile, tõstis välja oma reisija ja asjad, võttis raske koorma selga ja tõusis astmeid mööda üles.

Äkki laius ta ees kuristik — edasi polnud võimalik minna. Selle taga aga seisid juba Gorjunov ja Ordin.

«Oh, jõudsin ikkagi teile järele!» hüüdis Gorohhov, heites oma kandami jääle. «No sai alles vaeva näha!»

«Sul tuleb kaua oodata, enne kui me raiume jäässe trepi, mille kaudu võib laskuda ja tõusta,» vastas Gorjunov.

«Küll on alles auguke! Kas piirasite ennast tagaajamise eest või? Jah, siit pole kerge üle pääseda,» ütles Gorohhov, vaadeldes mitme meetri kõrguste püstloodis jääseintega piiratud auku. «Raiumine oleks aegaviitev. Teate mis, tooge köis ja visake see minu kätte.»

Köis oli juba igaks juhuks kaasa võetud ja selle ots, mille külge oli seotud kivi, visati Gorohhovile. See tõmbas kogu köie enda juurde ja hakkas seejärel köit kahekorra pannes oma kraami augu põhja laskma. Kui asjad olid all, laskis ta ühe otsa lahti, tõmbas teisest otsast ja köis tuli tagasi üles, asjad aga jäid maha. Nii laskis ta alla seljakoti, vaiba ja lõpuks ka Kirju, tõmmates köie kaelarihma alt läbi. Kaelapidi rippuv koer hingeldas ja rabeles õhus, kuid laskumine toimus nii kiiresti, et ta ei jõudnud ära lämbuda. Nüüd tuli enesel alla laskuda. Järsakuserva lähedal lebas tugevasti jäässe jäänud basaldirahn. Jakuut pani köie selle ümber ja laskus jääseina mööda alla, all laskis ta ühe otsa lahti, tõmbas teisest otsast ja köis langes ta jalgade ette.

Ülesminek ei tekitanud raskusi, sest üleval olid kaks meest, kes tõmbasid üles jakuudi, koera ja asjad. Gorohhov vinnati üles suure vaevaga, sest ta oli raske. Üles jõudnud, sõõstis ta seltsimehi kaisutama.

«Jumal tänatud, jõudsin pärale! Mina aga arvasin juba, et ei leia siit enam kedagi!»

Tõepoolest, kui Gorohhov oleks metsast väljunud vaid mõni minut hiljem, poleks ta näinud oma kaaslasi. Mõle-

mad allesjäänud nartad olid juba mäeharja lõunapoolsel küljel, kus Nikiforov lõpetas nende pakkimist. Gorjunov ja Ordin olid sel ajal veel mäeharjale tagasi pöördunud, et heita viimast pilku Sannikovi maale, kus neil oli tulnud nii paljude nädalate jooksul vaeva näha ja mis nende silme all kõigi oma kahe- ja neljajalgsete elanikega vee ja laavajõgede all hukkus. Neil oli õnnestunud koguda rohkesti väärtuslikke tähelepanekuid, kuid nende töö tulemused olid hukkunud nii ootamatult koos ühe nende ekspeditsiooni liikmega nende siinviibimise viimastel tundidel, teine kaaslane oli aga vabatahtlikult jäänud orgu, ning nagu nad arvasid, muidugi samuti hukkunud.

Madalalseisva päikese kiirtes läikis hõbedaselt paljudest saartest ja metsaribadest kirjatud oru tohutu järv järsakute mustas raamis, põhja pool aga etendus auru- ja suitsupilvedest hõljuva seina taga Sannikovi maa ja onkiloonide suguharu draama viimne akt. Ordin jäädvustas selle kurva pildi viimasele veel allesjäänud fotoplaadile, pildi äsja alles teadusele avastatud ja juba hukkuvast väikesest maailmast viimaste mammutite, ninasarvikute ja eelajalooliste inimeste esindajatega. Teinud ülesvõtte, läks ta aparaati sisse pakkima. Gorjunov jäi veel minutiks maha ja nägi metsast väljuvat Gorohhovi paati.

Poleks olnud seda õnnelikku juhust, poleks jakuut niipea oma seltsimehi kätte saanud.

Üles tõustes nägi Gorohhov haigutavat pragu, kuulis Kostjakovi hukkumisest ja sai aru, kui õnnelikult tal oli läinud.

«Näib, et olen õnnelaps, Matvei Ivanovitš,» ütles ta mäeharjal peatuma jäädes. «Nende kahe päeva jooksul olin mitu korda haua äärel, aga ometi olen elus ja terve, vaene Raku aga, kelle pärast ma tegelikult maha jäingi, uppus minu süü läbi. Igavene mälestus jääb temast ja Pavel Nikolajevitšist!»

Ta võttis mütsi maha ja kummardas kolm korda Sannikovi maa poole, mis oli saanud nii paljude inimeste hauaks.

Sel päeval ei sõitnud rändurid kaugele ja jäid peatuma saare lõunanõlva jalamile. Retk mööda jääd lahtise mere

poole näitas, et jää oli liiga ebakindel ja võis puruneda esimese tormiga. Tuli minna ida poole sobivamat kohta otsima.

ÜLE JÄÄ JA MERE

Sobivat üleminekukohta otsides liikusid rändurid terve nädala ida poole, kuid kõikjal oli jää nõrk. Kuigi suvi oli lõppemas ja soojad päevad vaheldusid pakasega, ei suutnud viimased veel merd aheldada ega hoida koos isegi vanu jäävälju, mis olid sula tõttu rabedaks muutunud. Tuli oodata talve algust, seda võis teha aga ainult Bennetti saarel, kus oli Tolli poolt ehitatud onn ja kus kalda äärest võis korjata kütteks ajupuid ning uuendada toidutagavarasid karude ja põhjapõtrade küttimisega. Õnneks polnud jää Sannikovi maa ja selle saare vahel sel suvel lagunenud ning rändurid jõudsid vaid väikest ringi põhja suunas tehes kümnendal päeval saarele. Ja oligi aeg: Nikiforovi tagavaradest võetud koeratoit oli lõppemas, juba kolm päeva oli läbi aetud ilma puudeta.

Pärast rõõmsat Sannikovi maad tegi sünge, kaljune ja peaaegu viljatu Bennetti saar rändurite meele kurvaks. Kuid Tolli onnis, kuigi kitsukeses, rändurite tuju paranes. Onn asus saare idakaldal, väikeses mageda vee ojakesega orusuudmes ja siit võis tõusta lamedale kõrgendikule, mis haaras enda alla peaaegu kogu saare. Ajupuid oli küllalt, kuid küttimislootused ei täitunud: põhjapõtru ei olnud ja karudega ei satutud kokku. Tuli hakata koeri tapma, et teisi toita. Ühe narta hukkumise tõttu oli üks rakend ülearune, need koerad kasutatigi teiste toitmiseks.

Nii elati kümme päeva, kuid olukord ei paranenud. Suvi kestis ikka veel, hoolimata septembri algusest, ja jää sulamine ning lagunemine kestis edasi. Otsa lõppema hakkas ka inimeste toidutagavara. Annuir jäeti koju, onni ja koeri valvama, teised neli käisid iga päev jahil, rändasid ja uurisid saare risti ja põigiti läbi — saar oli umbes kuusteist kilomeetrit pikk ja idas, kõige laiemas kohas, kaheksa kilomeetrit lai —, kuid tõid vaid harva kaasa varese või kajaka.

«Kuulge, seltsimehed,» ütles ühel päeval Gorjunov, «kauem oodata ei või, selleks ajaks kui meri külmub ja kui meil koeri just vaja läheb, ei ole meil enam ühtegi koera. Baromeeter seisab juba mitu päeva õige kõrgel, meri on rahulik ja tormi pole oodata. Asju on meil peale soojade riiete ja relvade väga vähe, koertest on järel pooled. Kui nende arvu vähendada veelgi, jättes järele vaid viis või kuus kõige paremat, mahume kõik süstale. Vaikset päeva kasutades jõuame päeva või kahega Kotelnõi saarele. Seal on meil toitu kõigile ja seal võime ilma muutumisel oodata talve, kui mitte — sõidame mööda Kotelnõi kallast edasi mandri poole.»

Asja arutati ja leiti, et see on päris otstarbekohane. Päev oli veel küllalt pikk — üle kaheteistkümne tunni. Vaheldumisi sõudes võis ühe päevaga sõita seitsekümmend miili üle mere ja jõuda Võssoki neemeni Uus-Siberi saarel, mis asus Bennetti saarele kõige lähemal. Äärmisel juhul kulus selleks kaks päeva, kusjuures võis ööbida mõnel meres ujuval jääväljal. Muidugi võis juhtuda, et puhkeb torm ja süst läheb põhja, kuid samasugune oht ähvardas ka hiljem, äsja alles külmunud mere ületamisel. Vahe seisis ainult selles, et siis, oktoobris, kestab päev vaid kaks kuni kolm tundi, jääd purustavad tuuled aga on palju sagedasemad.

Nii otsustatigi, et kui õhtuks baromeeter ei lange, tapetakse üleliigsed koerad, söödetakse ülejäänuid küllastuseni ja asutakse koidu ajal teele, kusjuures kogu ülearune varandus jäetakse onni. Selleks vaadati kogu laadung hoolikalt läbi.

Õhtuks tõusis baromeeter veel pisut ja mitu ausalt ning ustavalt teeninud koera toodi raske südamega ohvriks. Mutt, Valge ja Kirju jäeti muidugi ellu. Aovalguses hülgasid rändurid külalislahke onni, vedasid süsta mööda jääd kilomeetrit paar kuni avamereni ja alustasid päikese tõusu ajal sõitu, võttes kursi otse lõunasse. Kuna süst oli raskelt koormatud, ei läinud sõit nii ruttu nagu oli loodetud ja loojanguks oli sõidetud natuke üle poole maast. Avamerel esines ujuvat jääd sagedamini, nii et öösel teed jätkata oli riskantne. Tuli sõita jääväljade juurde, kuhu asutigi ööbima. Päikese loojumisel oli silmapiiril Võssoki neem juba selgesti näha.

Koidikul tõusti ja jätkati sõitu. Kui valgeks läks, hüüdsid Nikiforov ja Gorohhov kaugusesse vaadates nagu ühest suust:

«Vaat kus tükk, öö jooksul oleme tublisti kõrvale triivinud!»

«Kuhu siis? Kuhu? Kas maad pole näha?» küsis Ordin.

«Maa on küll näha, kuid mitte see, mis eile paistis.»

«Kuhu me võisime triivida?»

«Kui ida poole, siis näeme Uus-Siberi idapoolset osa, kui läände, siis on meie ees Faddejevi või isegi Kotelnõi saar,» ütles Gorjunov.

«Kaugele pole selgesti näha,» lausus Gorohhov, «ei saa veel otsustada, mis maa see on.»

«Ükskõik mis maa, sõidame sinna. Baromeeter hakkas öö jooksul langema, on vaja kiirustada!» tähendas Ordin.

Kui päike oli kõrgemale tõusnud ja kerge udu mere kohal hajus, võttis Gorjunov binokli, vaatas maad ja küsis:

«Noh, Nikita, teravsilm! Missugune maa on meie ees?»

Gorohhov vaatas, käega silmi päikese eest varjates, ja ütles:

«Kotelnõi saar!»

«Õige! Tänu jääväljade öisele reisile ei ole meil enam vaja sõita mööda väga räbalaid kohti piki saart. Nüüd randume otse oma lao juurde.»

Tõepoolest, keskpäeval ei olnud enam kahtlust, et nähtaval on Kotelnõi saar. Kõik tundsid ära selle piirjooned. Kadunud oli vaid peaaegu kogu lumi, mis kevadel seda saart oli katnud.

Õhtu eel jõuti saart piiravale jääväötmele ja ligi viis kilomeetrit nartasid üle torosside tirides meenusid rändurite kevadised päevad. Videvikus saabuti põhjapoolse neeme jalamil asuva hurtsiku juurde.

Laos polnud kõik tagavarad alles. Nähtavasti olid saarel suvel jahti pidanud kütid toiduaineid, eriti jukolat, kasutanud. Kuid neile vähestele järelejäänud koertele oli toitu küllalt.

Järgmisel päeval oli ilm veel selge, kuid baromeeter langes tugevasti ja oli oodata järsku ilmamuutust. Ei olnud mõtet saatust liiga sageli proovile panna ja nii

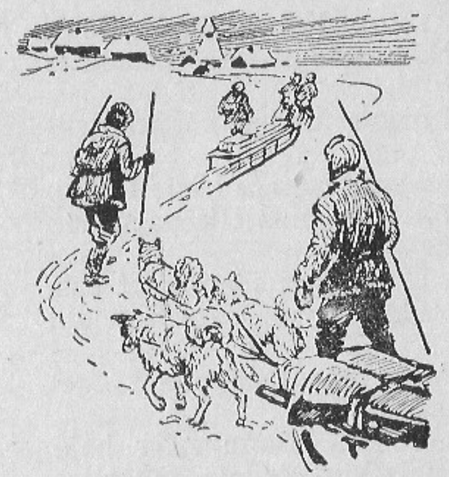

Oktoobri viimastel päevadel saabusid rändurid Kazatšjesse.

otsustati ära oodata. Tõepoolest, õhtul algas torm, hommikul aga hakkas sadama tihedat lund, paukus pakane ja korrapealt oli käes talv. Lumetorm kestis lühikeste vaheaegadega septembri lõpuni, kuid koerasööta, inimeste toitu ning kütust oli külluses ja rändurid istusid ning magasid onnis. Kodutee oli veel pikk, kuid peamine takistus — avameri — oli juba ületatud.

Ühel päeval, mis oli juhuslikult selge, ronisid kõik neeme taha kõrgendikule ja vaatlesid silmapiiril vaevu nähtavaid Sannikovi maa mäetippe. Mis seal toimus? Kas tule purskumine oli lõppenud? Kas vesi oli jälle orust lahkunud? Või olid kõik elusolevused hukkunud ja mõne aasta pärast kaob vette või lumme ka mets — viimne tõend rikkalikust elust keset põhjamaa jääd. Kõik vaatasid nukralt selle kauge maa poole, kuhu igaühel neist, eriti aga Annuiril, oli jäänud midagi kallist. Viimane kannatas harjumatute tugevate külmade tõttu, kuigi kandis talle kasvult lähedase Kostjakovi sooje rõivaid. Ta igatses tihti mahajäetud kodumaa, harjunud elutingimuste ja hukkunud suguvendade järele. Ta küsis sageli kaaslastelt:

«Kas teie maal on tõesti niisama külm ega leidu midagi peale jää ja lume?»

Oktoobri algul võimaldas püsima jäänud talveilm teed jätkata, muidugi nartadel. Raskemat nartat vedasid koerad, kergemat kordamööda kaks inimest. Päevad olid lühikesed ja tuli edasi liikuda ka öösel, kui paistis noor kuu. Karu neemel asuvas onnis tuli ära oodata lumetormi lõppu, mis oli purustanud jää. Siis aga mindi suure riisikoga mööda õhukest jääd kuni Väike-Ljahhovi saareni. Suur-Ljahhovi saarel oodati kaks korda lumetormi möödumist. Koeratoit oli otsa saamas, toidumoon

samuti, seevastu aga muutusid nartad kergemaks ja liiguti kiiremini edasi. Alles oktoobri viimastel päevadel saabusid kurnatud rändurid koos kolme ellujäänud koeraga Kazatšjesse.

JÄLLE AKADEEMIKU JUURES

Terve nädala puhkasid rändurid Nikiforovi onnis pika teekonna väsimusest ja vintsutustest. Nad tõusid ainult, et süüa, ja heitsid siis jällegi magama. Polaaröö ja kõva pakane ei andnud ka teistele karmi ääremaa elanikele suuremaid tegevusvõimalusi.

Naiivsele Annuirile jättis armetu Kazatšje oma kahekümne lummetuisanud onniga suure asula mulje. Ta nägi esimest korda katustega maju, korstnatega ahjusid, aknaid, laudu, toole ja voodeid, esimest korda sai ta teada, et magada ja istuda ei pruugi alati maas ja süüa ei ole vaja põlvedelt. See kõik oli kummaline, millega tuli harjuda, ehkki mõnigi asi näis talle naeruväärsena või tarbetuna.

Kazatšjesse saabumisega võis selliseid avastusi andnud ekspeditsiooni tegelikult lõpetatuks pidada, olgugi et üks osavõtja ning kõik kollektsioonid ja märkmed hukkusid, ja Gorjunov oleks võinud elama jääda, kuhu tahtis, saates akadeemik Šenkile vaid üksikasjaliku kirjaliku aruande. Kuid Gorjunovi lugupidamine oli liiga suur selle õpetlase vastu, kes oli usaldanud suure rahasumma ja aparaadid tundmatule inimesele peaaegu fantastiliseks ettevõtteks. Ta tahtis ilmuda isiklikult ja lasta kinnitada oma jutustust teise osavõtja tunnistustega. Peale selle tuli tagasi anda aparaadid ja nartade, süsta, relvade, telgi ja muude asjade müügist saadud raha. Suurema osa sellest varast omandasid Gorohhov ja Nikiforov, kes hindasid väga häid nartasid ja püsse.

Kogunud umbes tuhat rubla, kaasa arvatud ka Šenki poolt antud raha ülejääk, sõitsid Gorjunov, Ordin ja Annuir Verhojanski kaudu Jakutskisse. Kuid siin põrgati takistusele — Ordini väljasaatmise aeg polnud veel lõppenud ja kuberner ei olnud nõus teda ära laskma, Annuir aga ei tahtnud üksi sõita, sest teda hirmutas pikk

talvine teekond. Ordinil lubati jääda Jakutskisse, mis oma hulgaliste veidrate asjadega, alates kassidest, lehmadest ja rakkes hobustest ning lõpetades ballikleitide ja grammofoniga, tundus Annuirile suurlinnana.

Gorjunovil tuli sõita üksinda, kaasas ainuüksi Annuiri foto, kus too on oma «koduses» kostüümis, s. o. tätoveeritult ja niudevööga —, väike kivimitekogu Sannikovi maalt ja Bennetti saarelt ning viimane ülesvõte Sannikovi maalt, mis oli tehtud mäeharjalt ärasõidul. Detsembri lõpus saabus ta pealinna ja läks kohe Šenki juurde.

Viimane teadis lühikese telegrammi kaudu ainult Sannikovi maa avastamisest ning osavõtjate tagasijõudmisest ja ootas nüüd mõistetava kannatamatusega Gorjunovi saabumist, keda ta tahtis tutvustada akadeemiale ja teaduslikele seltsidele, kus Gorjunov esineks avalike ettekannetega oma tähelepanuväärse teekonna kohta. Kuid Gorjunov palus kõigepealt ära kuulata nelja silma all ta suulist ettekannet.

Ja nii kuulaski Šenk ühel õhtul nagu aasta tagasigi, samas toas sama laua taga, Gorjunovi jutustust. Kui lugu jõudis mammutite, ninasarvikute, sõnnide ja teiste «elavate kivististeni», lõi akadeemiku nägu üleni särama ja ta hüüdis:

«Muidugi mõõtsite ja fotografeerisite neid ja tõite midagi kaasa selle tähtsa avastuse tõenduseks!»

Onkiloonide ja paleoliitiliste inimeste olemasolu erutas teda samuti, nagu andmed nende elust ja loomusestki.

Enne rusuvate mälestuste avaldamist Sannikovi maa ja selle elanike viimastest päevadest tegi Gorjunov pausi. Šenk pidas seda jutustuse lõpuks ja ütles:

«Te tõite muidugi kaasa päevikud, fotod, võib-olla isegi loomade koljusid ja nahku, onkiloonide ja metslaste majatarbeid? Nüüd korraldame alles ettekande ja rabame kõiki uskumatuid toomaid!»

«Jah, kõik see oli meil . . . kuid kõik, kõik hukkus!»

«No mis te räägite! Kas ikka kõik viimseni?»

Erutatult kuulas Šenk jutustuse lõppu, vaatles fotosid ja kivimeid ning ütles:

«Tähendab, me teame nüüd nelja pealtnägija tunnistuse põhjal, et Sannikovi maa on olemas, asub Kotelnõi saarest umbes sada kilomeetrit põhja pool ja kujutab enesest vulkaani määratut kraatrit, mis hiljuti hakkas uuesti tegutsema. Nende andmete alusel katsun lähemas tulevikus virgutada akadeemiat korraldama küllaldaste vahendite ja teaduslike jõududega varustatud ekspeditsiooni, et jõuda sellele maale ja kähku uurida seda, mis on veel säilinud selle elanikest. Teie mõlemad võtate sellest muidugi osa, et oma kogemustega kindlustada ettevõtte edu.»

Samas toas, nagu aasta tagasi, kuulas Šenk Gorjunovi jutustust.

«Oo, enesestmõistetavalt! Aga kuidas jääb nüüd ettekandega Akadeemias ja teaduslikes seltsides?» küsis Gorjunov.

«Nüüd see vaid rikuks asja,» arvas Šenk. «Te peate nõustuma, et kõik see, mis te mulle jutustasite, on nii ebaharilik, nii suurepärane ja uskumatu, et on tarvis veenvaid tõendeid. Seda aga, mida te võite kuulajatele esitada, on liiga vähe. Nagu see tätoveeritud naise foto — kindlasti öeldakse, et see on eskimo naine või tšuktšitar, need käivad kodus samuti paljalt ja on tätoveeritud. Ta on samasugust tüüpi. See basalt Sannikovi maa mäeharjalt — millega te võite tõendada, et see pole võetud Bennetti saarelt või Svjatoi Nossi neemelt? Aga see lammoru foto järvega ja vulkaani purskumisega — sellel pole peaaegu midagi näha! Miks te ei fotografeerinud rohkem ja paremini pärast seda, kui oli hukkunud narta koos kõigi materjalidega?»

«Sellepärast, et me olime kogu plaatide tagavara ära kasutanud orus inimeste, loomade ja looduse pildistamiseks ning juhuslikult oli üks kassetti jäänud. Selle naise pildistasin ma juba Jakutskis.»

«Kahju! Kui teil oleks vähemalt mäeharjalt tehtud ülesvõtteid maast, samuti ka Bennetti saarest, siis oleksid need juba tõendid. Nii aga ei usu teid keegi.»

«Võib-olla ei usu teiegi mind?» hüüdis masendatud Gorjunov.

«Oi ei, mina usun täielikult!» tõttas Šenk teda rahustama. «Kõike seda välja mõtelda, mida te jutustasite, on võimatu . . . Kuid teised, umbusklikumad inimesed ütlevad: vaata vana lolli, andis raha mingisugustele tundmatutele väljasaadetuile, kes talle igasugust loba ette luiskasid. Pummeldasid selle raha maha ja koostasid pärast ühiselt väikestele lastele õpetliku loo fantastilisest maast ja selle imelistest elanikest, mille esitasidki kulude õigustamiseks kergeusklikule Šenkile. Ei, parem on praegu vaikida!»

«Praegu! Mis ajani?»

«Kuni uus ekspeditsioon teie osavõtul külastab saart, leiab selle tohutu kraatri, üleujutatud metsad, uue vulkaani, loomade ja inimeste luud. Siis astute välja ka teie oma ettekandega, mis uue ekspeditsiooni dokumentide ja sellest osavõtjate poolt kinnitatuna on juba täiesti usaldusväärne ja säilitab teaduse jaoks andmeid õnnetu maa elanike elust ja hukkumisest.»

«Jah, teil on õigus!» ütles Gorjunov. «See on otstarbekam. Teid ja ennast diskrediteerida me muidugi ei taha.»

«Kuid,» jätkas Šenk, «aeg veereb ja mälestused tuhmuvad. Nüüd tuleb teil värske mälu põhjal koostada kogu teekonna kirjeldus isiklikult minu jaoks. Ma hoian selle alal soodsa momendini.»

«Muidugi, seda teen ma kindlasti, see on minu püha kohus. Mõnda ma märkisin üles juba Bennetti saarel onnis istumise ajal ning Jakutskis. Nüüd ma süstematiseerin selle materjali ja esitan teile kahe-kolme nädala pärast. Siin aga on meie rahaline aruanne ja ülejääk nii heldelt antud vahendeist.»

Šenk vaatas aruande läbi, kuid raha andis Gorjunovile tagasi.

«Näen, et te pole ei enesele ega Ordinile mingit tasu jätnud. See pole õige, iga töö väärib tasu.»

«Kuid me ei toonud ju teile peaaegu mitte midagi peale fantastilise jutustuse ja paarikümne kivi, seepärast pole me ka mingit tasu ära teeninud.»

«See, et te tõite mulle tagasi osa raha ega pidanud

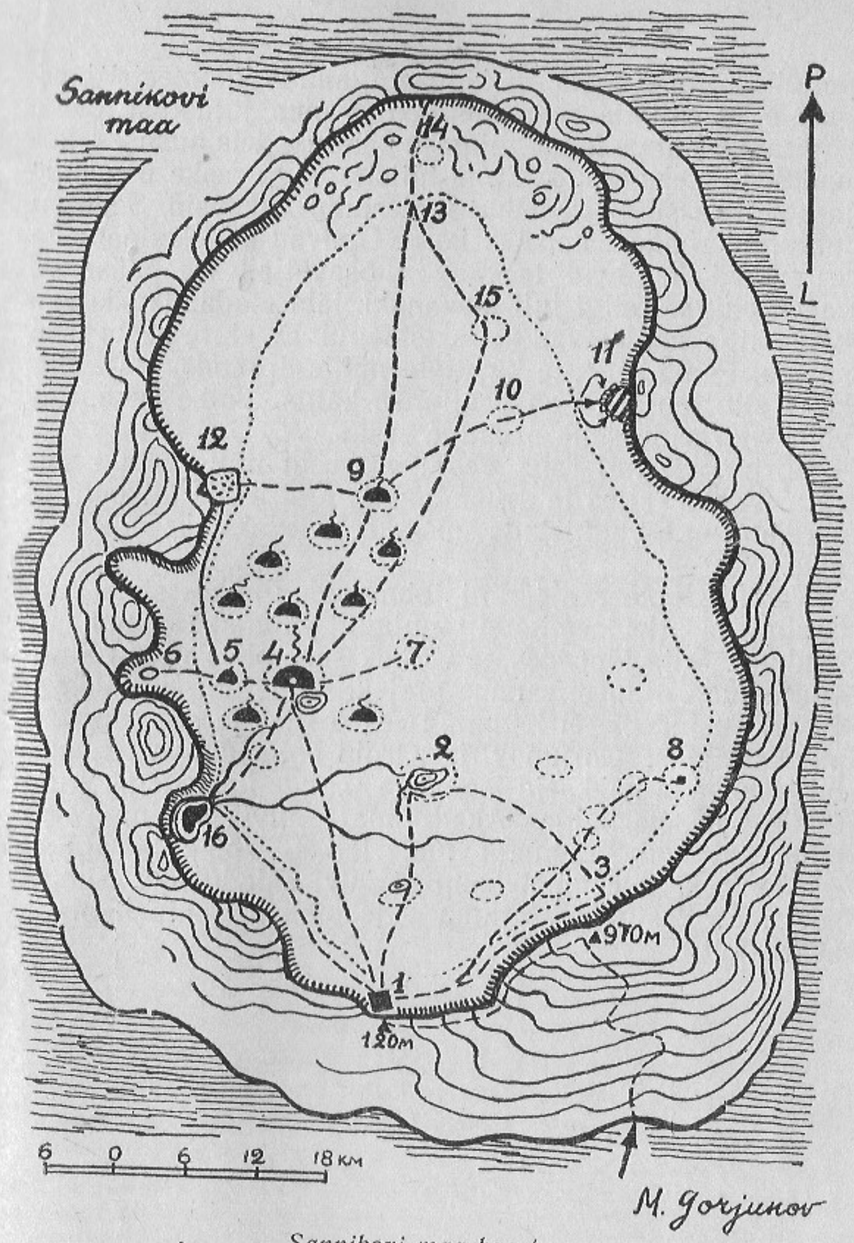

Sannikovi maa kaart

1 — baas hange juures; *2* — esimene mulleajav järv; *3* — koobas kontidega; *4* — onkiloonide peamine asula; *5* — šamaani elamu; *6* — püha kivi; *7* — ninasarvikute lagendik; *8* — vampude laager; *9* — onkiloonide põhjapoolseim asula; *10* — varitsuspaik lagendikul; *11* — vampude koobas (lahingu koht); *12* — onkiloonide kalmistu; *13* — metsaserv; *14* — Tuhande Suitsu org; *15* — mammutite lagendik; *16* — püha järv.

paljuks sõita Kazatšjest kümne tuhande kilomeetri kaugusele, et esitada seda ülejääki ja oma jutustust, oleks hävitanud minus kõige viimase kahtluse teie aususes, kui mul seda oleks olnud. Ei, te täitsite väga raske ülesande ja pole teie süü, et saadud materjalid hukkusid. Seda on juhtunud rohkem kui üks kord. Upuvad kollektsioone ja aruandeid kandvad laevad ja osavõtjad ise pääsevad vaevu eluga. Teilgi tuli laevahukk läbi elada. Hukkuvad ka postiga saadetavad kollektsioonid. Ei, ei, te peate tasu saama. Peale selle, te kirjutate mulle aruande, elate niikaua siin, elu aga on pealinnas kallis. Võtke raha, kas või honorarina selle aruande eest.»

Gorjunovil tuli raha vastu võtta, et mitte Šenki solvata. Varsti esitas ta aruande, siis aga astus ülikooli, et paremini ette valmistuda uueks eelseisvaks ekspeditsiooniks.

Kahjuks pole see tänini toimunud. Puhkes sõda Jaapaniga ja Akadeemia ei suutnud vajalikke summasid hankida. Sõja lõppedes aga Šenk suri, olles vaevu jõudnud astuda esimesi samme projekti elluviimiseks. Põhja-Siberi uurimisele ei leidunud eestkostjat ja see unustati pikaks ajaks. Gorjunov ja Ordin ootasid Šenkilt asjatult teadet ja hakkasid tegelema muude üritustega. Kuid Šenki paberite hulgas Akadeemia arhiivis säilinud aruanne sai selle raamatu materjaliks. Võib-olla äratab see kelleski uuest põlvkonnast huvi saladusliku Sannikovi maa vastu ja virgutab seda otsima Põhja-Jäämere avarustelt.

JÄRELSÕNA

Gorjunovi ja tema kaaslaste seiklustega Sannikovi maal tutvunud noorel lugejal on õigus autorilt küsida: kas on üldse olemas sellist maad Põhja polaarmeres? See raamat on ju autori poolt noorsoo õpetamiseks ja meelelahutuseks välja mõeldud teaduslik-fantastiline romaan.

Sellele lugeja küsimusele vastab autor: teekond sellele tundmatule maale on tõepoolest välja mõeldud, kuid Sannikovi maa on olemas ja ootab veel vahvat uurijat, kes esimesena astuks selle pinnale ja heiskaks maal lipu, loodame, et nõukogude oma.

Peale nende maa tõenäolise olemasolu kohta käivate andmete, mis on toodud kahes esimeses peatükis, eemalt maad näinud küttide jutu põhjal ja rändlindude põhja poole ning sealt tagasi lendamise ja onkiloonide mõistatusliku mandrilt kadumise põhjal võib esile tuua veel järgmist.

1811. aastal koostatud esimesel Uus-Siberi saarte kaardil on näidatud kaks maad, pealkirjaga «Sannikovi poolt nähtud maa», üks on märgitud põhja poole Faddejevi ja Uus-Siberi saartest, teine loode poole Kotelnõi saarest. Terve suve Uus-Siberi saartel viibinud Sannikovi ja temaga kaasas olnud õpetlase Hedenströmi katsed nartadega üle jää sinna pääseda ei õnnestunud, sest nad sattusid suurtele lahvandustele. 1821. ja 1822. aastal kordas saarte kaarti koostav leitnant Anjou neid katseid samuti edutult ja tuli järeldusele, et tundmatule maale võib pääseda üksnes paadiga. Kuid seda peeti liiga riskantseks, huvi nende ligipääsmatute saarte vastu kadus ja nad kadusid pikapeale isegi geograafilistelt kaartidelt.

Kuid 1881. aastal avastas kapten De Longi ameerika ekspeditsioon idapoolse saare kohal, mis oli Sannikovi andmetel esimesele kaardile märgitud, Bennetti saare, mis kinnitas ta vaatluste õigsust ja virgutas Vene Geograafiaseltsi sekretäri A. V. Grigorjevit uuesti üles tõstma küsimuse ka teise saare olemasolust.[1]

Uus-Siberi saarte uurija geoloog parun Toll nägi 13. augustil 1886. aastal täiesti selge ilmaga Moguri jõekese suudmest Kotelnõi saare põhjatipul nelja lamekoonuselise laavamäe selgeid kontuure, millega liitus ida pool madal eelmäestik. Need mäed asusid kompassi järgi 14—18° kirde pool, arvesse võttes aga magnetilist hälvet, pidid nad asetsema otse põhja pool Kotelnõi saare põhjatipust.

Nansen oma kuulsa reisi ajal «Framil» pöördus 1893. aasta septembri lõpul Kotelnõi saareni jõudmata mööda lahtist merd põhja poole, kuid kohtas 77° 44′ all lausjääd ja suundus mööda selle serva loodesse. 20. septembril märkis ta päevikusse, et nägi suurel hulgal mitmesuguseid linde. Parv tikutajaid või neppe lendas laevale vastu, järgnes sellele mõnda aega, siis aga jätkas oma lendu lõuna poole. Hiljem kohati veel väikeste neppide parvi. Nansen oletas, et nad olid teel põhja pool asuvalt maalt, kuid udu takistas tal maad nägemast. Enne seda, 16. septembril, olles merel umbes Leena jõe suudme kohal ja lääne pool Kotelnõi saart, nägi ta päeva jooksul mitmeid põhja poolt lendavaid hahaparvi[2].

Need kaks vaatlust on väga tähtsad. Mitmesugused rändlindude parved sooritasid oma sügisest lõunasse lendu mingisuguselt üsna suurelt põhja pool asuvalt maalt. Nansen arvas, et ta asus 21. septembril tublisti põhja pool kohast, kus parun Toll oletas asuvat Sannikovi maa lõunakalda, kuid umbkaudu samal pikkusel, ja et see maa kujutab enesest tõenäoliselt väikest saart, mis igal juhul kaugele põhja poole ei ulatu. Kuid see ei ole kooskõlas ta enda andmetega lindude lennust, sest kui Sannikovi maa väikese saarena jääks juba lõuna poole,

[1] «Известия Русск. Геогр. общ.», XVIII, 1882, вып. 4, стр. 264—267.

[2] Нансен Ф. Среди льдов и во мраке полярной ночи. Москва, 1897, № 1, стр. 105 и 107.

kust lendasid siis need linnud? Toll märgib nende Nanseni andmete põhjal, et viimane ei asunud mitte põhja pool, vaid lõuna pool Sannikovi maast, ja seletab seda sellega, et saare asukoht oli tema esialgsel 1887. aasta kaardil näidatud liiga lõuna pool. Selle tema poolt nähtud maa mägede kuju ja kõrgust arvestades oletas Toll, et see pidi olema 150—200 km kaugusel Kotelnõi saarest ja et selle lõunakallas peab asuma umbes 78° põhjalaiusel. Tolli arvates näitab De Longi «Jeannette'i» ja Nanseni «Frami» jääs triivimise suund seda, et ühe ja teise vahel peab asuma maa — suur saar või arhipelaag, mis jagab kaheks haruks Tšukotka ja Alaska rannalt läbi Põhja Polaarmere ümber põhjanaba Gröönimaa suunas mineva hoovuse. Selle saarestikust tõkke tõttu leiab vabalt põhja poole liikuv jää (tuulte mõjul) lõuna poole liikudes vastuseisu.[1]

Toll oli Sannikovi maa olemasolus niivõrd veendunud, et koostas ekspeditsiooni projekti eesmärgiga seda uurida ja asus seda ekspeditsiooni laeval «Zarja» 1900. aastal teostama. Pärast talvitumist Taimõri poolsaare kalda lähedal suundus «Zarja» 1901. aasta augustis läbi Laptevite mere Uus-Siberi saarte poole, kuid pöördus Kotelnõi saareni jõudmata kirdesse ning kohtas 77° 9′ põhjalaiusel ja 140° idapikkusel lausjääd. Torm kandis laeva loodesse, mille järel Toll suundus mööda lahtist merd kaugusse, nägi Bennetti saart 12 miili kauguselt, kuid jää tõttu sellele ligi ei pääsenud ja suundus seejärel teistkordselt loodesse Sannikovi maad otsima, jõudis seekord 77° 32′ põhjalaiuseni 142° idapikkusel ja peatati jälle jää poolt. Läheduses ta maad ei näinud.

See ebaedu ei otsusta Sannikovi maa olemasolu küsimust. Leidub inimesi, kes pooldavad arvamust, et kuna nii «Fram» kui ka «Zarja» läbisid koha, kus see maa pidi asuma, ja kuna nad seda ei kohanud, siis järelikult seda ka ei ole. Kuid arvestades ülaltoodud Tolli kaalutlusi, mida tuleb pidada küllaltki põhjendatuks, järeldub, et kui selle maa lõunakallas asub 78° põhjalaiusel ja otse põhja pool Kotelnõi saarest, siis ei jõudnud ei «Fram» ega

[1] «Sannikovi maale kavandatud ekspeditsiooni plaan» saksakeelses ajakirjas «Petermanni teated», 1898, lk. 125.

«Zarja» selle kohani, olgugi et nad sellest kaugel polnud. Tõenäoliselt takistas udu neid maad nägemast (Nansen mainibki udu). «Fram» külmus kinni ja hakkas triivima 78° 50′ all, kuid juba tunduvalt lääne pool, ja kuigi ta triivimisel algul kandus tagasi kagusse kuni 77° 43′, jäi ta siiski maast lääne poole. Saar on arvatavasti ümbritsetud laiast ligipääsmatust jääribast, mille servani jõudsid mõlemad laevad. Sellist vööndit kohtas «Zarja» kaks korda — 1901. ja 1902. aastal, püüdes tungida Bennetti saareni. Isegi palju lõuna pool asuv Wrangeli saar on ümbritsetud suuremalt osalt liikumatust jääst, nagu tõendasid mitmete laevade korduvad katsed erinevail aastail selle randa jõuda, mis harva õnnestusid. Tuleb arvata, et Sannikovi maa asub natuke rohkem ida pool, kui oletas Toll, ja võib-olla ka natuke rohkem põhja pool. Sellele osutavad ka lõunasse lendavad linnuparved, keda Nansen nägi 21. septembril, asudes 77° 44′ all jääserva lähedal. Hiljem, eemaldudes loodesse, ta rändlinde enam ei märganud, kuid triivimise ajal, mis teda uuesti Sannikovi maale lähemale tõi, märkas ta hämmastusega jääl valgeid rebaseid, s. o. polaarrebaseid, kes olid laeva juurde jooksnud ilmselt lähedaselt maalt. See oli 29. oktoobril, kui päike oli juba silmapiiri taha peitunud ja nähtavus oli väga halb, nii et võis märkamata jääda ka lähedane maa[1].

Kriipsutame alla veel meie raamatus toodud Tolli teate, et ta nägi Bennetti saarel lõuna poolt põhja lendavat merikotkast, pistrikku ja haneparvi lendamas omakorda põhjast lõunasse, samal ajal kui saarel suve veetsid vaid kajakad, kaks hahaliiki, rislad ja leevikesed.

Rändlinnud lendasid arvatavasti sellest väikesest saarest põhja pool asuvalt maalt, mille pindala oli suurem ja mis pakkus seetõttu paremaid pesitsemis- ning toitumisvõimalusi.

Niisiis on küllaldaselt andmeid kinnitamiseks, et Põhja Polaarmeres umbes 78—80° põhjalaiuse all ja 140—150° idapikkuse vahel asub Sannikovi maa — üks suur saar või terve arhipelaag, kohati üsna kõrgete lamekoonusjate mägedega, ja et sel maal võivad rändlinnud suve veeta

[1] Ф. Нансен, стр. 132.

paremini kui Uus-Siberi saartel ja Bennetti saarel, hoolimata selle põhjapoolsemast asendist. Toll arvas, otsustades Bennetti saarel leitud basaldi ja samasuguste vulkaaniliste kivimite esinemise järgi Teravmägedel ja Franz Josephi maal, et ka Sannikovi maa koosneb basaldist. See on täiesti võimalik ja võib-olla põhjustab noorte vulkaaniliste kivimite, isegi võrdlemisi hiljuti tegutsenud vulkaani jäänuste ning viimase vulkaanilise tegevuse järelkajadena kuumavee allikate esinemine maa täielikumat vabanemist lumikattest ning soodustab lindude pesitsemist. See oletus oligi meie romaani aluseks. Kas mandrilt kadunud onkiloonid leidsid sellel maal varjupaika, ei saa muidugi kinnitada, kuid seda võib oletada. Kas sellel säilisid mammutid ja kiviaja inimesed, on õige kahtlane.

Romaani noorel lugejal on huvitav teada saada Jäämere lähemast minevikust järgmist: Põhja-Jäämeri on üldse väga rikas nii suurtest kui väikestest saartest Euroopa, Aasia ja Ameerika mandrite ranniku piirkonnas. Neil saartel esineb sageli noori vulkaanilisi kivimeid, mõnedel aga, näiteks Islandi saarel, leidub ka tegevaid vulkaane. See näitab, et minu poolt romaanis oletatud Sannikovi maad moodustav suur vulkaan on küllaltki tõenäoline maakera selles piirkonnas. Geoloogilised uurimised on näidanud, et Jäämere idapoolne osa kogu ulatuses Taimõri poolsaarest kuni Wrangeli saareni ja põhja poole 80. laiuskraadini kujutas enesest mitte väga ammu tagasi, nimelt kvaternaarperioodi algul maismaad, Siberi põhjaserva. Seda tõestavad saarte pinnasest suurte imetajate — mammutite, ninasarvikute, ürgveiste ja hobuste jäänuste leiud. Neid ei oleks siin olnud, kui need saared poleks varem moodustanud üht tervikut Siberiga juba kvaternaarperioodi algul. Uurimised on samuti näidanud, et mõnedel saartel on säilinud jääläbemed — varem selle maismaa kõrgemaid osi katnud jääliustike jäänused.

Suur-Ljahhovi saarel, mis moodustab osa Uus-Siberi saarestikust, on sellesse igijäässe maetud hulgaliselt mammutikihvu. Neid, merelainetega jääst väljauhutud kihvu hankisid varakevadel mandrilt kohalesõitvad kütid. Vanasti toodi igal aastal Jakutski laadale üks kuni kaks tuhat puuda kihvu. See näitab, et endisel maismaal elas

neid suuri loomi kvaternaarperioodi algul sadasid. Sellist mammutite rohkust väikestel saartel võib seletada sellega, et saartele, mis enesest kujutasid endise mandri kõrgemaid kohti, olid kogunenud hulgaliselt mammutid sel ajal, kui algas endise mandri vajumine Jäämerre, sest loomad põgenesid vee eest, mis madalamaid kohti üle ujutas. Niisiis on meil tõendeid sellel endise Põhja-Siberi mandriosal 1) vulkaanide, 2) suurte mammutikarjade ja 3) jääliustike olemasolu kohta ja võime määrata selle mandri merepõhja vajumise aega. See vajumine toimus viimase jääaja ajal või lõpul, eelajaloolise inimese poolt tehtud mammutite joonistused aga näitavad, et sel ajal olid olemas ka need inimesed.

Seega minu romaani oletus, et Jäämeres asuval kunagise suure vulkaani kraatrit kujutaval üksildasel saarel on tänu vulkaani soojusele säilinud jääajastu lõpust mammutid ja eelajaloolised inimesed, on küllaltki tõenäoline. Samal õnnistusrikkal saarel poolaarjääs võisid leida varjupaiga ka Alaskast väljarännanud Ameerika indiaanlaste hõimud onkiloonid, kes tšuktšide poolt välja suruti Jäämere saartele.

Igal juhul kujutab selle maa avastamine, kuni käesoleva ajani uurimata jäänud Põhja Polaarmere osas, enesest ahvatlevat ülesannet. Ent kuidas seda teostada? Laeval sellele ligi ei pääse, sest saar on ülalöeldu põhjal otsustades ümbritsetud lausjääst, millest võib-olla isegi jäälõhkuja ei saa jagu. Kuid praegu on meil võimas luurevahend lennuki näol, mida ei olnud ei Nansenil ega Tollil. Nõukogude lendurite julgus ja osavus on juba tõestatud nende arktikalendudega. Järelikult peaks laeva pardal, mis läheb Sannikovi maad otsima, olema kauglennuks küllaldaselt võimsa mootoriga lennuk. Augusti teisel poolel või septembri esimesel poolel, kui Laptevite meri on jääst kõige vabam, sõidab laev lausjää lõunapoolse servani 77—78° põhjalaiuse ja 140° idapikkuse alla, lennuk aga teostab luuret ida ja kirde poole, nii kaugele kui võimalik. Kui maa on avastatud, koostab uurija Sannikovi maa kaardi ülalt fotografeerimise teel ja kui sellel ei leidu sobivaid maandumiskohti, tuleb maa uurimist teostada jääle mahalaaditud kelguekspeditsiooniga, arvestades võimaliku jääl talvitamisega, nagu tehti

Severnaja Zemlja uurimisel. Võib-olla keegi teist, noored lugejad, võtab osa Sannikovi maa otsimisest ja uurimisest lendurina või looduseuurijana. Mulle jääb üle talle soovida täielikku edu.

Sellele raamatule eelnenud väljaandest on möödunud 20 aastat ja selle aja jooksul toimusid Jäämere selles osas, kus peab asuma Sannikovi maa, mitmed uurimised laevadel ja lennukitel. 1937. aasta sügisel jäid Laptevite merre lääne pool Kotelnõi saarest jäässe kinni jäälõhkujad «Sedov», «Sadko» ja «Malõgin» ja triivisid jääs kirde poole 150° idapikkuseni, kusjuures nad möödusid Kotelnõi saarest ja kohast, kus võis asuda Sannikovi maa, tunduvalt põhja poolt. Kuid seda maad nad ei saanud näha, sest oli saabunud juba polaaröö. 1938. aasta kevadel, kui kolm triivivat jäälõhkujat suundusid koos jääga järsult loodesse ja nad asusid juba põhja pool 80. põhjalaiuskraadi, lendasid nende juurde mandrilt lennukid, et laevadelt liigseid inimesi kaldale tuua. Lennukid lendasid umbkaudu üle koha, kus Sannikovi maa võib asuda, kuid ei näinud seda, tõenäoliselt seetõttu, et aprillis oli maa veel sügava lumega kaetud ega eraldunud teda ümbritsevast jääst, nii et kiirel lennul võidi maad ka mitte märgata. Hiljem, juba 1944. aastal, organiseeris Põhja-mereteede Peavalitsus 78 ja 80° põhjalaiuse vahelise ala avioluuret lennukitega Kotelnõi saarest põhja pool asuvas rajoonis, kuid lendurid ei avastanud maa tunnuseid.

Viimastel aastatel on nimetatud peavalitsuse laevad Laptevite mere mitmesuguste kohtade sügavust mõõtes ja pinnase proove merepõhjast korjates avastanud, et selles rajoonis, kus oletatakse asuvat otsitav maa, pole põhi mudane nagu teistes selle mere osades, vaid liivane ja tunduvalt madalam. Seetõttu on väljendatud oletusi, et sel kohal on asunud saar, kuid merelainetest ära uhutud. Oletus põhineb sellel, et Laptevite meres on mõningaid saari, mis koosnevad igijääst ja on kaetud vaid liiva- või mullakihiga. Selline on tunduv osa Suur-Ljahhovi saarest, nagu on kirjeldatud romaani algul. Meres Kotelnõi saarest lääne pool asuvad väikesed Vassiljevi ja Semjonovi saared koosnevad tervenisti liivaalusest igijääst ja lagunevad kiiresti lainetes. Meremeeste arvestuste järgi pidi Semjonovi saar kaduma 1954. aastal, vanasti kaardile

kantud Vassiljevi saare asemel aga avastati juba 1936. aastal liivakehvel, s. o. 3 meetri sügavuse veekihiga kaetud madalik.

Kuid teisest küljest teatasid raadio teel 1938. aastal talvitajad Henriette'i saarelt, mis on De Longi arhipelaagi põhjapoolseim saar põhja pool Uus-Siberi saari, et 30. aprillist kuni 27. juunini lendasid üle saare põhja poole suunduvad linnud. See saar on väike, kõigest 10 ruutkilomeetrit suur, väga kaljune ja poolest saadik kaetud jääliustikust ning lindudele suve veetmiseks kõlbmatu. Linnud lendasid 2 kuu jooksul edasi. Järelikult peab kuskil keset Jäämere jääd, põhja pool De Longi arhipelaagi, olema lindudele suve veetmiseks sobiv maa, saar. Kuid see pole enam rajoonis, kus oletati asuvat Sannikovi maa, vaid tunduvalt kaugemal kirde pool Kotelnõi saart ja põhja pool Henriette'i saart.

Kuid lugejad küsivad: kas Sannikovi maa küsimus on lõplikult otsustatud? Kas ta eksisteerib veel või mitte? Minu arvates võib püstitada kolm küsimust ja proovida neile vastata olemasolevate andmete põhjal.

1) Kas see maa üldse on eksisteerinud? Olen veendunud, et ta eksisteeris. Lindude ränd ja see, et Sannikov ja Toll maad nägid, teeb selle kaheldamatuks. «Frami» triivimine 1893. aastal kinnitab, et sel ajal kui laev viibis sellele maale kõige lähemal, jooksid laeva juurde toidujäänuseid sööma polaarrebased, kuid ei enne ega pärast seda triivimisel neid loomi pole nähtud. Polaarrebased sellisel hulgal triivjääl ei elutse.

2) Kas see maa tõepoolest kujutab enesest väikest igijääst koosnevat saart, mis on juba mere poolt hävitatud, nagu oletavad hüdroloogid, kes on leidnud, et kohal, kus võis asuda saar, on meresügavus madal ja põhi liivane? Pean õigemaks sellele küsimusele vastata eitavalt ja nimelt sellepärast: kui Sannikovi maa kujutas enesest sellist väikest saart, mille meri oleks võinud juba ära uhta, siis esiteks ei oleks Sannikov ja Toll võinud teda Kotelnõi saarelt näha, sest ta ei oleks võinud torosside tagant välja paista ja tähelepanu äratada. Teiseks poleks lindudele sellel suve veetmiseks jätkunud ruumi ja mitmesuguste lindude suured parved, mida paljud on tähele pannud, poleks sinnapoole lennanud.

Järelikult tuleb püstitada kolmas küsimus:

3) Kui Sannikovi maa siiski eksisteerib, siis kus ta asub ja miks juba rohkem kui üks kord üle selle asukoha lennanud lendurid pole teda märganud? Sellele küsimusele võin vastata järgmiste kaalutlustega: kui Sannikovi maa tõepoolest kujutab enesest tegeva vulkaani jäänust, nagu romaanis on kirjeldatud, pärast katastroofi aga on alla vajunud, olles muutunud madalaks saareks või isegi, kui ta alati on olnud selline saar (mis räägib vastu Tolli sõnadele, kes nägi kaugelt lamekoonuselisi mägesid), millel pidev soojuse eraldumine sügavusest säilitas head taimekasvu keset jääd (mis meelitaski rändlinde), siis peab selle keset külma jääd asuva sooja maa kohal peaaegu alati lasuma udu. Seetõttu võisid isegi päris saare kohal lendavad (seda enam aga sellest möödalendavad) lendurid isegi suvel harukordsetel selgetel päevadel üldse mitte näha maad, märgates aga väikest uduvälja, võisid arvata, et see katab suurt lahvandust jääs ja mitte maad. Lennukil pole võimalik udust kaetud rünklikul pinnal maanduda, et kontrollida, mis selle all varjul on. Ja udu katte all võib see maa veel kaua uurija eest peidus olla.

Mina arvan, et küsimuse lõplikuks lahendamiseks Sannikovi maa olemasolu kohta keset Jäämere määratuid jäävälju põhja pool Uus-Siberi saari ja De Longi arhipelaagi tuleb: 1) hoolikalt küsitleda kogu Siberi põhjaranna elanikelt, alates Oleneki ja Leena jõe suudmest läänes kuni Kolõma jõe suudmeni idas kui ka Uus-Siberi ja Wrangeli saartel talvitajatelt, kas lindude ränd ikka veel jätkub kevadel põhja poole ja sügisel tagasi, ja kui jätkub, siis missugusel määral ja missuguses koosseisus, s. o. missuguseid linnuliike on tähele pandud läbirändavates parvedes ja missugused neist on enamuses.

2) Kui lindude rändamine ikka veel jätkub, siis ookeani jää kohal iga-aastaseid luurelendusid teostavad lennukid, millede ülesandeks on jää hulga ja liikumise uurimine seoses Põhja meretee eduka navigatsiooni küsimustega, peaksid pidevalt silmas pidama keset jääd tundmatu maa olemasolu, ja toimetama vaatlusi, et seda lõpuks avastada, selgitada selle suurus, reljeef ja kõik iseärasused. Lindude põhja poole rändamine, mida märgati veel 1938. aastal Henriette'i saarel talvitajate poolt, näitab, et

tol aastal veel eksisteeris põhja pool keset jääd mingi maa, mis oli neile sobiv suve veetmiseks ja pesitsemiseks. Kuid selle saare idapoolne asend laseb kahelda selles, et need linnud suundusid Sannikovi maale, mis peaks asuma (kui see 1938. aastal eksisteeris) lääne pool. Järelikult pidi põhja pool De Longi arhipelaagi veel 1938. aastal olema keset jääd mingi lindude suviseks elamiseks sobiv maa. Võib-olla seab mõni polaarlenduriks hakkav noor lugeja enesele ülesandeks lahendada Sannikovi maa mõistatus, avastab selle jääs uduliniku alt, maandub saarel, uurib seda ja annab meile edasi, missugune see saar on praegu.

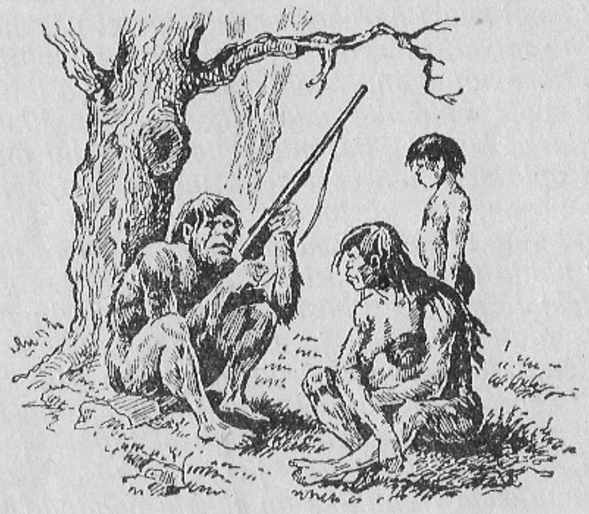

SISUKORD

Kirjastuselt 3
Eessõna venekeelsele väljaandele 5
Kuid ta on siiski olemas 7
Kadunud rahvas 13
Asi edeneb 15
Teele 21
Mammutite kalmistu 26
Uus-Siberi saarte vahel 33
Mööda Kotelnõi saart 40
Üle Jäämere 44
Tõotatud maa künnisel 54
Esimene päev Sannikovi maal 61
Imelikud loomad 66
Mullitavad järved 75
Esimesed tunnused inimeste lähedusest 82
Kohtumine onkiloonidega 90
Ohvrid ja palvused 97
Püha kivi 105
Jaht ninasarvikutele 114
Esimene tutvus vampudega 118
Naistevaliku pidu 126
Võitlus vampudega 139
Onkiloonide matusepaik 147
Jaht jahimeestele 154
Tuhande Suitsu org 164
Vampude jumalad 172
Püha järv 182
Jaht sulgivatele lindudele 187
Murettekitavad tunnusmärgid 191
Olukord muutub keerulisemaks 201

Must kõrb 207
Ohverdamine 212
Viimased päevad onkiloonide juures 222
Uputus 229
Süstasõit mööda maad 237
Katastroof 244
Nikita seiklused 251
Põgenemine 261
Šamaani viimane kõne 267
Õudne naabrus 275
Üle jää ja mere 281
Jälle akadeemiku juures 285
Järelsõna 291

В. А. Обручев

ЗЕМЛЯ САННИКОВА

На эстонском языке

Обложка Э. Окас

Художники Л. Владимирский и А. Орлов

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантеэ 10

Toimetaja H. Rehemaa

Kunstiline toimetaja A. Koemets

Tehniline toimetaja O. Kasemets

Korrektorid A. Kiho ja M. Pedajas

Ladumisele antud 19. III 1956. Trükkimisele antud 8. V 1956. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 19 + 4 lisalehte. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 15,79. Arvutuspoognaid 16,68. Trükiarv 25 000. MB-02186. Tellimise nr. 605. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tänav 54/58.

Hind rbl. 7.30

7—11